STATISZTIKAI ÉS NEMZETGAZDASÁGI

KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI ÁLLAPOTOK ISMERETÉNEK

ELŐMOZDÍTÁSÁRA

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

STATISZTIKAI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

KELETI KÁROLY.

HETEDIK KÖTET.

PESTEN,

EGGENBERGER FERDINÁND MAGY. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

MDCCCLXX.

II. Kiadások.

A) Rendes.

1. Államadósság.		
a) Állandosított adósság:		
α) kamat		37.488,699 pfrt 16 kr.
β) tőkevisszafizetés		
készpénzbeni tőkevisszafizetés . . .		67,354 „ 19 „
lottokölcsönbeli törlesztés		8.188,270 „ — „
b) Függő adósság.		
kamatok		1.516,666 „ 40 „
c) Törlesztési alapok.		
az által. törleszt. alap járuléka		3.625,319 „ 34 „
a lomb.-velenczei „ „		1.108,246 „ 25 „
d) Kezelési költség		108,526 „ 52 „
		61.993,062 „ 6 „
2. Udvartartás		5.707,609 „ 11 „
4. Külügyi ministerium		2.069 430 „ 13 „
4. Hadügyi kiadás.		
a) a dotatióból:		
a hadseregre . .	48.725,270 pfrt 44 kr.	
.	761,846 „ 28 „	49.487,317 „ 12 „
b) :		
a határőrvid. alapnak	10,358 „ 35 „	
a mult évekre. .	2.453,218 „ 2 „	
egyebek . . .	139,813 „ 14 „	2.603,389 „ 51 „
5. Által. közigazgatási költség:		
Hivatalnokok fizetése .	11.047,836 pfrt 26 kr.	
Nyugdíjak	4.375,606 „ 44 „	
Ellátások	160,137 „ 14 „	
Kegydíjak	336,082 „ 50 „	
Pótlékok	190,358 „ 35 „	
Szálláspénzek . . .	502,897 „ 32 „	
Asztalpénz	101,866 „ 37 „	
Lakbér hivatalokért .	162,496 „ 13 „	
Építésekre	437,520 „ 7 „	
. .	941,136 „ 52 „	
Sürgönyökre . . .	26,705 „ 57 „	
Útiköltségek . . .	356,843 „ 24 „	
Napdíjak	240,578 „ 53 „	
Jutalmak és segélyek .	160,317 „ 26 „	
.	27,522 „ 32 „	
.	360,713 „ 40 „	
. . .	108,643 „ 33 „	
. . .	735,272 „ 59 „	
. . .	379,074 „ 59 „	

I. Bevétel.

Bevételi czím	Központi bevétel frt kr.	a magyar korona országaiból frt kr.	Lombard-Velenczéből frt kr.
1. Telekadó	—	—	12.493,079.47
horvát megyék . . .	—	85,667.24	—
királybér	—	18,696.15	—
16. szep. város . . .	—	13,842.18	—
Hadiadó :			
Magyarország . . .	—	4.384,024.24	—
Erdély	—	674,018 21	—
Határőrvidék . . .	—	1.008,028.53	—
2. Egyházi segélypénz .	—	66,740.32	—
3. Személyadó	—	—	1.177,213.49
4. Kereseti adó	—	—	338,269.56
5. Zsidóadó	—	78,044.13	—
6. Fogyasztási adó . . .	—	—	4.951,890.42
7, Határvám :			
Magyarország . . .	—	1.977,545.59	—
Erdély	—	212,864.50	5.476,091.35
8. Sójövedék :			
Magyarország . . .	—	4.849,459.16	4.513,031.39
Erdély	—	2.124,510. 5	—
9. Dohányjövedék . . .	—	—	2.727,152.37
10. Bélyeg	—	—	950,805.39
11. Illetékek.	—	—	835,840.47
Magyarország . . .	—	64,453.12	—
Erdély	—	12,933.46	—
12. Lotto	—	—	1.010,261.24
Magyarország . . .	—	370,834. 8	—
Erdély	—	82,000.—	—
13. Postajövedék . . .	—	—	577,587.15
Magyarország } Erdély } . . .	—	126,153.55	—
14. Diritti uniti	—	—	287,806. 6
15. Lőpor és salétrom . .	—	—	94,376.23
16. Államjavakból . . .	—	—	881.695.24
Magyarország . . .	—	1.331,142.36	—
Erdély	—	83,425.33	—
17. Papi járadékok . . .	—	34,480. 2	377.46
18. Bányajövedék . . .	—	568,000.—	—
19. A katonai pénztárak bevétele:			
Határőrvidékből . .	—	913,827.27	—
határőrvidéki alapból .	—	38,828.34	—
közösek	3.419,237. 6	—	—

alkotmány nem léteznék, Magyarország legfeljebb 30 kerületi hivatalt, mindegyiket 11,000 frttal számítva, és a már most is fizetéses kerületi tábla helyett ugyanannyi erősebbben fizetett országos törvényszékeket igényelne. Ezen kiadások mindössze 400,000—500,000 frtot tennének legroszszabb esetben, a melyek legnagyobb része illetékek által ismét fedeztetnék és számos előnyt eredményezne a kormány részére. A kisebb kezelési és közigazgatási költségek tehát semmit sem változtatnak a dolgon s én e körülményt szóba sem hoztam volna, ha nem lettem volna magam is gyakran tanúja annak, hogy ezen közigazgatási költségek a csekély jövedelem compensatiója gyanánt mutattattak fel.

„Legfőbb figyelmet érdemel azon körülmény, hogy a német tartományok (Olaszország nélkül) az 1816-ik év óta 142.626,511 frttal több telekadót fizettek, mint az eredeti kiszabás rendeli, és hogy az 1820-dik év óta fennálló házadóval együtt 176.626,511 frt p. pénzzel többet fizettek ez évtizedben, míg Magyarország hadiadója, mely annyiszor volt támadások tárgya, Felségednek trónra lépte óta nem változott."

A felterjesztésben említett táblázatok az archivumokban nem található, de nem is szükségesek feltétlenül, miután mindazon adatok, a melyek érdekkel birnak, az előterjesztés folytán megemlíttetnek.

A benfoglalt adatokra nézve csak azon megjegyzésem van, hogy a magyar tartományok jövedelme közé mindenesetre a határőrvidék jövedelme is beszámítandó, és hogy a közös szükségletnek kimutatásakor a közös bevételek is számításba voltak volna vonandók, a mi ha történik, egészen más viszonyszám ered vala a teherviselés arányának kipuhatolásánál.

Baldacci ezen feltetjesztése annyira érdekes, hogy azt teljességében közlendőnek tartottam. Visszatérek még e fontos okmányra, mikor az 1846. 1847. és 1848-ik évre vonatkozó adatok kipuhatolása és ismertetése után a monarchia félévszázados államháztartása felett teendem észrevételeim.

	Magyarország	Erdély	Határörvidék	Lombard-Velencze
	frt	frt	frt	frt
Útivám és diritti uniti . . .	—	—	64,482	318,622
Lőpor és salétrom eladásból . .	183,517	8,988(hiány)	5,456(h.)	76,987
Állami urodalmak	2.311,283	107,112	176,881	214,361
Montanisticum .	224.635	231,205	4,163	116,083(h.)
Határőrvidéki jövedelem . .	—	—	672,771	—
Különfélék . .	417,904	11,828	192,901	473,209
Főösszeg	16.445,087	3.457,925	3.324,321	37.951,638

A magyar korona tartományaiból tehát brutto befolyt 23.227,333 frt.

A monarchia nem központi bevételei tettek összesen 151.959,521 frtot; ebből jutott:

a) a német-szláv tartományokra 90.780,550 frt, és így egy □mfldre esik 17,442 frt, a mi teszen egy-egy főre 5 ftot;

b) a lombard-velenczei királyságra 37,951,638 frt, és így egy □ mfldre 48.034 frt esik, vagyis egy-egy lakosra 7 frt 36 kr. p. p.;

c) a magyar királyságra 23.227,333 frt, és így egy □ mértföldre jut 4,147 frt, egy-egy lakóra 1 frt 36 kr. p. p.

B) A kiadások.

Pénzügyi kiadás:	Magyarország	Erdély	Határőrvidék	Lombard-Velencze
	frt	frt	frt	frt
Pénzügyi hatóságok . . .	229,652	73,204	—	755,187
Pénzügyőrségek (fiscalämter)	23.708	25,495	—	56.018
Pénztárak	27.409	8,189	—	35,826
Pénzügyi őrség	—	—	—	1.287,534
Különfélék	82,540	4,093	116,935	339.709
Igazságügy	311,572	19,043	—	2.320,766
Polit. közigazgatás . . .	569,868	48,200	765,666	2.229,044
Kataster	—	—	—	146,121
Polit. alapoknak és intézeteknek	—	—	275,178	6.839,927
Rendőrség	—	—	—	1.556,467
Számvevőségek	147,200	20,745	—	528,802
Főösszeg . .	1.392,139	198,969	1.157,779	16.095,401
Egybehasonlítva a bevétellel, a fenmaradt felesleg . .	15.052,948	3.258,056	2.166,542	21.856,237

20 478,446 frt.

Ebből levonandók a központi közös bevételek a katonai kezelés után . . .	2.591,517 frt	
Különféle rendes bevétel	68,938 „	
„ rendkivüli bevételek	204,505 „	2.864,960 „
Járulékok által volt fedezendő . .		59.444,915 „
A központi czímen elszámolt kiadások összege . . .		130.502,039 „
ebből valódi közös költség		62.309,875 „
A kétféle államadósságra kiadás		49.083,349 „
Udvartartási kiadás, melyet a három államra felosztani fogunk		5.224,233 „
A kiadásokból Magyarországot külön illeti:		
a) a magyar kancellária kiadása . . .	264,417 frt	
b) az erdélyi „ „	106,916 „	
c) a magyar udvari számvevőség . . .	43,789 „	415,122 „
d) a hadügyi kiadások közé teendő a katonai számvevőség kiadása		422,634 „
e) az államadósság szükségletéhez még számítandó a hitelügyi számvevőség kiadása		126,319 „
ez tesz együtt . .		117.581,532 „
egybehasonlítva a központi kiadás főösszegével . .		130.502,039 „
marad . .		12.970,507 „

mely nem közös, hanem a német-szláv tartományokat illető kiadás.

Összefoglalva az eddig ismertetett kiadásokat, a teherviselés arányának kipuhatolása ekkép történik:

1. **Államadóssági kiadás.**

Az előbb kimutatott és tényleges bevételekből fedezhető

	23.908,901 frt	kiadáshoz még a szakszámvevőség
	126.319 „	kiadása adandó, úgy hogy a bevételből
fedezendő volt	24.035,220 „	

2. **Közös kiadás.** A központi kiadások részletezésénél mondottak után

az	59.444,915 frt	netto-kiadáshoz még adandó
	422,634 „	a katonai számvevőség kiadása
összesen fedezendő volt	59.867,549 „	ennek

70%-a	41.907,285 frt
30%-a	17.960,264 „
100%-a	59.867,549 „

azonban ezen közös kiadásokhoz a lombard-velenczei királyság is járult, és pedig mint a következő 3-ik pont alatt látható, 16,864,826 frttal, és így a német-szláv, valamint a magyar tartományok által csak a maradék volt fedezendő, mely:

7. A polgári közigazgatásra fordított költségek az 1851—1865. években:

Évszám	Központi hatóságoknál	A német-szláv tartományokban	A magyar királyságban
1851 . . .	5.935,579 frt	45.612,210 frt	14.965,544 frt
1852 . . .	6.991,278 „	48.594,194 „	19.665,976 „
1853 . . .	6.948,241 „	48.960,320 „	22.530,753 „
1854 . . .	7.179,013 „	46.923,809 „	23.581,440 „
1855 . . .	7.419,989 „	49.895,647 „	25.629,939 „
1856 . . .	7.919,303 „	47.405,521 „	30.167,559 „
1857 . . .	11.528,170 „	53.620,239 „	34.645,696 „
1858 . . .	8.471,568 „	51.269,441 „	31.348,466 „
1859 . . .	11.796,812 „	49.500,103 „	30.302,712 „
1860 . . .	7.493,238 „	48.544,702 „	27.649,517 „
1861 . . .	7.102,608 „	47.894,920 „	24.312,442 „
1862 . . .	6.614,114 „	48.226,571 „	21.706,557 „
1863 . . .	6 320,604 „	47.742,444 „	20.401,582 „
1864 . . .	5.521,040 „	43,780,348 „	24.186,501 „
1865 . . .	4.917,335 „	40.537,932 „	22.594,390 „

t a t á s

bányakapitányság kerületében az alább felsorolt kohó-
kohászati eljárásnál a beváltási kémlet eredményéhez
hókra nézve mint a bányák közvagyona ezeknek jár.

1%

A TŐZSDE ÉS AZ ÁLLAM.

MATLEKOVITS SÁNDORTÓL.

Közgazdasági tanulmány *).

Az újabbkori államviszonyok, kapcsolatban a közgazdasági fejlődéssel, sajátszerü intézményeket léptettek fel a társadalom szinterére. Ez intézményeket hasztalanúl keressük a múlt időkben, mert ha itt ott látszólagos hasonmásaikat vélünk is felismerni, csakhamar meg kell győződnünk, hogy hiányzik azon széles és messzeágazó gyökértörzs, mely az állam, a közgazdaság, és társadalom valamennyi részeit érintené és többé kevésbbé függésben tartaná.

Ily ujabbkori intézetek a tőzsdék, melyek a jelen korban már oly hatalommá fejlődtek, hogy mozgásaikra uralkodók és népek, gazdag és szegény ügyel, s a helyzet jó vagy roszvoltát „a tőzsdék hangulatából" igyekszik kimagyarázni.

„A tőzsde — mond Proudhon — a jelen társadalomnak kiváló emlékszobra. Nemcsak a mütermek, raktárak, kikötők, irodák, a föld és a tenger vannak hatalma alá vetve s fizetnek ide adót: hanem az iskolák, akadémiák, színházak, a politikai gyülekezetek, congressusok, a hadsereg, a törvénykezés söt maga az egyház is elsőbbséget enged ez intézetnek. Nincs hatalom sem az ó-korban, sem a jelen időkben, melyet az övével egybe lehetne hasonlítani. A templomosok, Jeruzsálem és Malta vitézrendjei, a pápák ezen hadserege, mely a királyok és császárok felett parancsolt, — a ferencziek, domonkosok vagy jezsuiták; — a „vehm" törvényszékek és a szabadkőmivesség nem mutathatnak fel gyorsabb, átalánosabb

*) Olvastatott az Akadémia osztályülésében 1870-ben nov. 21-én.

eredményeket, mint a tőzsdék. A Nagysándorok, Caesarok, Nagykárolyok, Napoleonok, dicsőségök tetőpontján nem voltak a tőzsde hatalmához képest egyebek törpéknél."

A laicus a borzalom és a vágy bizonyos nemével fordul a tőzsde felé. A vágy érzetét ébreszti fel a szemlélőben a „tőzsde férfiak" serege, mert megannyi dúsgazdag, megannyi milliókról rendelkezik, megannyi vagyonának hatalmával és tőzsdei összeköttetéseinél fogva uralkodó fejedelmeknek parancsol, és a mívelt világ egyes tartományainak közgazdasági és politikai életére ugyszólván döntő hatást gyakorol! És e pénzfejedelmek többnyire szegény sorsu egyének voltak, vagyonukat többnyire a tőzsdén szerezték, s jelenleg a tőzsdén sokszorosítják azt. A vágy gyorsan, könnyen, és munka nélkül gazdaggá lenni, talán soha sem volt nagyobb mint jelen korunkban; nem hiába élünk az igérvények, és a sorsjegykölcsönök korszakában. Ha nincs meg a népben a vágy nyereményes játékok iránt, vagy ha közgazdasági s s fájdalom gyakran hibás kormány intézkedések nem támogatják vagy föl nem keltik a játékszenvedélyt, hasztalan ott az igérvény, hasztalan ott a sorsjegyek özöne. A tőzde is oly hely, hol hirtelen s gyorsan lehetni gazdaggá. Ha a szerencse kedvez, pénz nélkül milliomos lehetsz. Hogy a be nem avatott a tőzsde életének rendesen csak e fényes képét látja; hogy ama számtalan bukások és szerencsétlen tönkrejutások, melyek gyakran, sőt mondjuk talán naponkint a tőzsde áldozatai, az egyoldalú szemlélő előtt fel nem tűnnek: azt csak onnan magyarázhatjuk, mert a tőzsdeviszonyok iránt még nem eléggé tájékozottak az egyének és mert mindenki rendesen úgy tünteti elő a képet, amint az neki legjobbnak és legkellemesebbnek teszik.

De nem pusztán a vágy, hanem a borzalom, sőt a megvetés bizonyos nemével szoktak sokan a tőzsde s annak működése felé pillantani. A tőzsde — mondják sokan — az improductiv üzleteknek székhelye, ott állítólag pusztán szerencsejátékok, s ennelfogva erkölcstelenségek napi renden vannak. A differentiális üzlet, gondolják legtöbben, nem egyéb hazard játéknál, mely a hamis hirek koholását, a hazugságot és rágalmat előmozdítja, mely a közgazdasági élet és a társadalmi

együttlétet megmételyezi; mely hiu tárgyaknak értéket tulajdonít. Mily kóros tüneményekkel jár karöltve a tőzsdei élet, azt a történet bizonyítja.

A tizenhetedik század tulipomaniája példát nyujt egy a tőzsdei visszaélések virágzási korszakától még távoli időből a szédelgések netovábbja tekintetében. E játék különösen Hollandban divatozott. 1634-ben a tartomány főbb fárosai tulipánhagymákkal nagyszerü kereskedést üztek, a gazdagok és szegények egyaránt tulipán hagymák után hajhásztak. Az üzlés játékszenvedélylyé fajult. Egy egy tulipán hagymáért aranysulyját adták. 1634-ben a tulipán hagymák ép oly keresettek voltak, mint a részvényvállalatok korszakában a részvények. Miután gyakran a meghatározott nemü hagymák a piaczon nem voltak találhatók, ezrek és ezrek költettek az üzlet külömbözetének kielégítésére. El lehet gondolni mennyire ment a tulipánláz, midőn hatóságilag hitelesített okmányokból olvassuk, hogy egy és ugyanazon fajú hagymáért egy izben 200 frank, más izben 2,600 forint fizettetett, hogy egy hagymáért egy hintó és két ló adatott szerszámmal együtt, hogy egy hagymáért 12 hold földet adtak Egy hagymaüzér egy hét alatt 60,000 ftot nyert hagymákon. Három év alatt Holland egyik városában tiz millió forintnál több jött forgalomba csak a tulipánhagyma üzlet által.

Mennyire megy a szédelgés jelen par excellence szédelgő korunkban, midőn a tőzsdék minden oldalról támogatják söt nagyra növesztik a szédelgőt, az eléggé ismeretes.

Angolország a nagy szédelgési korszakban tervet terv után látott felmerülni. Egy részvénytársulat a mobile perpetuum feltalálását tüzte ki czéljául. Egy másik vállalkozó 2 ½ millió fontra hirdet aláirást oly vállalatra, melynek czélja csak később fog hirül adatni. Egy tervelő nagy előnyökkel kecsegtető vállalatra hivta fel a közönséget, de senkinek sem szabad tudni, mi a vállalat czélja. A résztvevők: ha 2 font sterlinget fizetnek le, évi 100 fontnyi nyereményre lesznek jogosítva, és e nagymerészségü vállalatra 5 óra alatt 2,000 ft sterling volt letéteményezve. Egy terv szerint egy társaságnak czélja lett volna fűrészport felolvasztani és a felolvasztott anyagból szilárd deszkákat önteni, hogy el lehessen mellőzni a természetes fa-

deszkák hasadékainak hátrányait. A hirhedt Law-féle Nyugat-indiai compagnie díjat tüzött ki egy az Arkansas folyóban fekvő smaragdszikla fölfedezésére; ily mesterséges utón kivánta felcsigázni részvényei árfolyamát. A „L'Independence Belge"-ben 1858-ban következő esetet lehetett olvasni: A jezsuiták Parisban templomot épitenek, s miután nem volt elengedő pénzük, Lefevre atya azon elmés gondolatra jutott, hogy saját magát szolgáltassa nyeremény gyanánt egy sorsjegykölcsönhez. E sorsjegykölcsönre csak nők irhatnak alá, egy sorsjegy ára 100 frank. A kire a nyeremény esik, Lefevre atyát kapja három napra lelkioktatásra vagy egyéb a nő által kijelölendő tetszés szerinti czélra. A sorsjegyek rohamosan keltek. „Párisban 1855-ben egy részvénytársulat alakult 20 millió forintnyi alaptőkével, egy-egy részvény egy frankról szólt, a társaság czélja „Amerikát Afrikával összeházasítani." Hogy a nagy közönséget annál jobban rá lehessen szedni, több társaság seprővel keverte össze vissza részvényeit, így a részvények piszkosakká tétettek és e piszok a nagyobb fogalomnak, a keresettségnek tulajdoníttatott. Londonban 1824-ben egy társaság alakult, melynek czélja „arany gyártás" volt. Az elöleges hirdetésekben a sikert bizonyosnak mondták. A részvények rohamosan keltek. Midőn a részvényekre egy rész már be volt [fizetve, s különböző tőzsdei fogásokkal a részvények folyama nagyra emelkedett: egyszerre hirül adatik, hogy az arany gyártása sikerült ugyan, de egy latnak előállítása tulajdonképi értékének kétszeresébe kerül s így a társulatot fel kell oszlatni; a már befizetett részvényösszegek mind azonáltal az eddig tett költségek fedezésére fordíttatnak.

Mily nagy szerepet játszik különösen az ú. n. agiotage a tőzsdéken, ismert dolog. Papirok, melyeknek reál értékük alig van, a tőzsde-látogatók által értékeseknek tüntettetnek fel; a hirlapok és egyes cliquek segítségével árúk magasra csigáztatik s azután ha a tőzsde „nagy emberei" már kellően megtölték erszényeiket, e papirok legjobb esetben „játszópapirrá" (Spielpapier) lesznek, vagy értéküket teljesen vesztve a tőzsdékről egészen eltünedeznek. Az utolsó válság alkalmával pesti tőzdénken volt alkalmunk ezt tényleg tapasztalni. A

zédelgés vállalatokat létesített, melyeket józan észszel támogatni alig lehetett volna; a tőzsde felkarolta a vállalatokat, a papirok még kiadatásuk előtt parin felül álltak, a közönség hiszékenysége lépre ment, vette a papirt s megcsalatott, mert néhány hónap mulva senkinek sem kellett a fennen dicsért jeles vállalat értékpapira. A Tramwayféle részvényeknek, mint játszópapirnak a pesti és bécsi tőzsdén való szerepe szintén kiváló példát nyujt a szédelgésre nézve. Tőzsde nélkül az 1868. és 1869-ki szédelgések sem Pesten, sem Bécsben nem keletkeztek vagy legalább oly nagy terjedelmet nem nyertek volna. A bécsi piacz 1869. május havában 902 millió forintnyi összeget vett igénybe részvényvállalatokra. Pesten 1868-ban 42 részvényvállalat keletkezett 104 millió ftnyi alaptőkével; 1869-ben september végéig 41 társaság 237 millió tőkével. Ily óriási pénzösszegek a szédelgő agyában igen, de a valóságban nem voltak feltalálhatók.

Jelen korunkban talán alig említhetjük fel a szédelgés kirivóbb példáját, mint a párisi credit mobiliert. Ez intézet, mely tulajdonképen a banküzletek valamennyi nemét s azonkivül még uj vállalatok támogatását foglalta müködési körébe Páris, Róma és Hamburg legelőkelőbb bankárjai által alapíttatott. Részvényei 500 francról szóltak; de még meg sem jelentek a tőzsde hivatalos lapján és már 1000, 1100 sőt 2110 frankon keltek. A tőzsdén legelőször 1852. november 23-án jegyeztettek; folyamuk ekkor 1100 frank volt. Ez időponttól kezdve naponkint 150—200 franknyi hullámzást lehetett e részvényeknél tapasztalni, a nélkül hogy az agiotage belsőleg indokolva lett volna. Ugyanezen év november 26 án reggel 1725 frankon álltak és délben 1500-ra estek s ily ingadozás mellett december 31-én 875-re sülyedtek. Az intézet igazgatói mindig találtak alkalmat, melylyel a nagy közönséget izgatták s folytonos feszültségben tarták. Majd hiteljegyek kibocsátásáról volt szó, melyek minden napra kamatot hoznak s a legszerényebb megtakarított összeget épen úgy gyümölcsözteti, mint a gazdagok tőkéit; majd európai általános hiteljegyekről beszéltek; majd Spanyol-, Olaszország és Hollandban alapítottak fiókcredit mobiliert; továbbá alapíták a compagnie maritime-t, a compagnie immobiliéret, az ottoman

bankot, a párisi gáztársaságot, több biztósító társaságot s ezen kivül számos vállalatot. Ily izgalmas viszonyok mellett az intézet részvényei folytonos hullámzásoknak voltak kitéve. Így 1855-ben az árfolyam 721—1650 frank közt, 1856-ban 1140—1982 közt, 1857-ben 670—1487 közt ingadozott. A folytonos agiotage nem vezetett eredményre; 1866-ban a bankkormányzók, hogy a nagyszerü veszteségeket fedezzék, 60 millió fknyi összeggel szaporították az alaptőkét, már a következő évben 8 milliónyi veszteség mutatkozott. Ez időtöl fogva letünt a részvények kedvező folyama 1866-ban 880-ról 420-ra, 1867-ben 140-re csökkentek. Az 1868-ki közgyülés 40 milliónyi veszteséget derített ki s a részvényesek pört indítottak a kormányzók ellen. Aycard ez intézet történetét egy 500 lapra terjedő munkában vázolja, számtalan példával világosítva fel azon visszaéléseket, melyeket a bankkal összeköttetésben álló egyének elkövettek.

Ily körülmények mellett nem lehet csodálni, ha egyes irók is undorral fordulnak el a tőzsdei élettől és mint például Schäffle „Capitalismus und Socialismus“ czímü legujabb munkájában, felkiált: „Ein Diebstahl im Grossen wird heute in Europa getrieben, woneben das Raubritterthum und die theokratische Auszehntung von ehedem edle Metiers waren, — und er führt zu Ehren, statt ins Zuchthaus“! és Proudhon „Manuel du spéculateur à la bourse czímü müvében így sóhajt: „Oh! si cette Gomorrha pouvait se consumer sans répandre sur le pays la désolation, les miasmes pestilentiels, l'asphictie et la mort, combien nous serions plus disposés à attiser le feu qu'à l'éteindre!“

Midőn így a tőzsdék egy részt elitéltetnek, s nem csak az erkölcstan, hanem a közgazdaság részéről is káros hatásuaknak nyilváníttatnak, mást részt ellenben hatalmuk napról napra növekszik és az egész közéletben most már nélkülözhetetlen intézményekül bizonyulnak: indokoltnak látszik a tőzsdék lényegével közelebbről is foglalkozni s különösen az államnak a tőzsdék tekintetében való müködését tárgyalás alá venni.

A tözsdék nem egyebek mint vásárhelyek, vagyis az üzletezők rendes találkozási helye, melyen üzletek megkötése foganatosíttatik. És csodálatos, hogy épen jelen korunkban és épen a míveltség emelkedésével, midőn a vásárok jelentősége csökkenik, a tőzsdék fontossága emelkedik. Ennek oka a tőzsdének, mint üzlethelynek azon sajátszerüségében fekszik, hogy mig a vásárokon rendesen áruk kináltatnak és vétetnek, még pedig azonnal, és az áruk felraktározva tartatnak, addig a tőzsdéken ha u. n. árútőzsdékről szólunk is az áruk nem tettleg adatnak és vétetnek át, az adásvevés nem történik meg azonnal tényleges átadás utján, hanem vagy „szokásszerüleg“, vagy mustra szerint köttetnek üzletek, melyek azután a tözsdén kivül tényleges átadás által foganatosíttatnak. Mig tehát jelenleg a közlekedés nagy fejlettsége mellett a vásárok tökéletesen feleslegesekké lettek, miután most már nem szükséges, hogy a kereskedő helyről helyre vándoroljon árúival: addig oly helynek, hol a közvetítés, az adásvevés foganatósíttatik, hová az ország minden részeiből, a világ minden tájairól levélileg vagy táviratilag lehet fordulni s biztositva van az illető, hogy vevőt vagy eladót talál, ily helynek szüksége nagyon is indokolt.

A tőzsdék jelentősége újabb időben még nagyobb lett az értékpapirüzlet kifejlődésével. Értékpapirok új áruk. Ilyeket az előbbi idők nem, vagy nem oly mérvben ismertek. Európa egyes államai tömérdek adósságot csináltak, a tőkepénzesek pénzeiket ily kölcsönökbe fektették, az ujabb társulás vasutakat s egyéb vállalatokat létesített egyesült erővel részvények utján. A részvények szintén tőkeelhelyezésre szolgálnak. Ezen részint állami, részint magán értékpapirok piaczává a tőzsde szemeltetett ki, s azt lehet mondani, hogy ujabb időben, főkép nagyobb világpiaczokon az értéküzlet képezi a tőzsdék főüzletét, s az árúüzlet lassan visszaszoríttatik piaczokra, rendesen a raktárakba. Így pl. London árútőzsdéi nem egyebek állandó piaczoknál; Párisban daczára annak, hogy a tőzsdén az esti órák az árúüzletre szánvák, a tőzsdén magán csak úgy lézengnek az üzletezők, holott pl. a gabnaüzlet a Halle aux blés-ben, a borüzlet a Halle aux vins-ben nagyszerü élénkséget mutat naponkint.

Az értéküzlet s vele az árúüzlet a tőzsdén külön alakokban jelentkezik, mely alakok a tőzsdei életet igen jól tüntetik fel. Kétféle üzletet különböztethetünk meg: készpénzüzletet (Cassageschäft, opération au comptant) és üzletet időre (Zeitgeschäft, opération à terme).

A készpénzüzletnél az üzletezők kötelezik magokat az illető árut azonnal átadni, s árát azonnal kifizetni. A tőzsdéken rendesen azon szokás fejlődött ki, hogy a készpénzüzletnél is nem mindjárt az üzlet megkötésekor teljesíttetik a szerződés, hanem az ezen üzletekre nézve megállapított tőzsdei idő alatt; például a nap délutáni 4 óráig, vagy a következő nap tőzsde nyításáig. Ezen üzlet rendesen csak tőke elhelyezés végett történik ugyan, de gyakran üzéskedésre is ad alkalmat. Veszünk azon reményben, hogy a papir legközelebb emelkedni fog, azaz mert „hausse"-ra van bizalmunk, eladunk azon hiszemben, hogy a papir legközelebb csökkenni fog, azaz, mert „baisse"-től tartunk.

Az időre való üzletnél a szerződés teljesítése az üzletezők által kikötött napon történik. A tőzsdei szokások szerint mindenütt a szállitási napok (Stichtag) megvannak határozva, s vagy a hó közepére (medio) vagy végére (ultimo) esnek, vagy mindkét nap szolgál szállítási időül, ugy hogy ha ily üzlet köttetik a napnak megjelölése nélkül is a szállítási határidő bizonyos. Az időüzlet számtalan nemeivel az üzérkedésnek főtámasza. Az időüzletnél ugyanis értékeket lehet venni vagy adni, anélkül hogy az értékek az eladó kezében, vagy a szükséges pénz a vevőében volna; a letelő idő alatt ugyanis még mindig elég idő s tán jó alkalom nyilik a szükséges értékeket vagy pénzt tőzsdei üzletek által megszerezni. Az idői üzletnél a vevő azért vesz, mert bizton hiszi, hogy a szállítási napon a papir folyama magasabb lesz, mint a szerződés napján volt, tehát emelkedést (hausse) remél; az eladó ellenkezőleg ad, mert csökkenésre (baisse) számít. Tőzsdéken rendszerint pártok vannak, melyek bizonyos papiroknál mindig csökkenésre játszanak, mások ismét mindig emelkedésre; ezen pártok saját nevet kapnak egyes tőzsdéken; igy az emelkedésre törekvők „coulisse"-nak neveztetnek, a csökkenésre, „contremine"-nek, anélkül azonban, hogy

e kifejezések minden tőzsdén előfordulnának, vagy ha előfordulnak, ugyanezen értelemben használtatnának. A párisi tőzsdén például a „coulisse" a közvetítést eszközlőkre alkalmaztatik, kik nem „agens"-ok. — A londoni tőzsdeéletben az emelkedést várók „bulls" (bikák), a csökkenést várók „bears" (medvék), mig a tőzdei üzleteket nem teljesítők, azaz a harczban már elestek „lame ducks" (sánta kacsa) díszes nevet viselnek.

Az idői üzlet számtalan válfajt mutat, s minden válfaj ismét több alakban jelenkezik. Tekintsük az üzleteket sorban.

A szoros idői üzlet háromféle. Vagy meghatározott napon kell szállítani (Kauf auf fixe Lieferung); pl. szállítson e hó közepéig magyar vasuti kölcsönpapirból 20 darabot 105 forinton. — Vagy a vevő szabadságában áll meghatározott napig naponkint a szállítást követelni (Kauf auf tägliche Lieferung); úgy hogy az előbbi példa esetében a vevő a szerződés kötésétől kezdve a hó közepéig a 20 darab vasutikölcsönt 105 fton bármely napon kivánhatja. Előfordúl többször, hogy ily szállításnál két nap tüzetik ki, oly formán hogy a szállítás csak az egyik nap s a kijelölt nap közt követelhető (Kauf auf fixe und tägliche Lieferung), pl. szállítson a hó közepéig, a hó 8-kától kezdve naponkinti választással; vagy végre az eladónak jogában áll a szállítási napig bármely napon szállítani s a vevő köteles a papirokért az illető árt a szállításkor azonnal megfizetni (Kauf auf Ankündigung). Ez üzletnél is előfordulhat az előbb említett kettős időhatár.

Ezen most említett üzletek a legnagyobb koczkázattal járnak. A szerződés megkötésekor, a legügyesebb egybevetés s a netán előfordulható körülmények legszorgosabb figyelemre méltatása mellett, sem lehet még csak valószinüleg is meghatározni, milyen lesz a szállítás napján a papir folyama. E nagy koczkázat elhárítása tekintetéből honosodott meg a díjüzlet.

A díjüzletek (Prämiengeschäft) lényege ugyanis abban áll, hogy a felek előre meghatározzák a legnagyobb koczkázatot, melyet az üzlet kötése alkalmával elvállalni készek; azaz az üzlet vagylagosan köttetik meg. A szerződő felek ugyanis vagy a szállításba belenyugszanak, vagy pedig az

üzlettől elállnak, de ezért mintegy bánatpénzt, díjt (Prämie) fizetnek. A díjüzleteknél igen sok tőzsdén a díj mindjárt az üzlet megkötésekor fizettetik, s a szállításnál azután betudatik. Vannak azonban tőzsdék (pl. a berlini), melyeken részint a szerződés megkötésekor, részint a szállítás napján fizethető a díj. E különbségen kivül a díj kétféle; ugyanis vagy a vevő áll el a szállítás követelésétől s fizeti a díjt, s ekkor elődíj (Vorprämie) nevet visel, vagy az eladó, a szállító nem akarja teljesíteni a szállítást, s ekkor utódíjnak (Rückprämie) neveztetik.

A díjüzlet számtalan fajjal jelentkezik. Ezek közül a szokásosabbak következők:

Üzlet szállítás-, esetleg vevésre (Stellgeschäft, Stellage, Schluss auf Geben und Nehmen). A szerződő felek egyike kötelezi magát, hogy meghatározott napon vagy szállít bizonyos áron papirokat vagy alacsonyabb áron ugyanazon mennyiséget megveszi a másik szerződőtől. Pl. Kötelezem magam, hogy e hó közepéig 105 frton szállítók 20 darab vasuti kölcsönt, vagy pedig 101 frton ugyanazon mennyiséget a másik szerzőtől veszem. A választás részint a vevőnek, részint a szállítónak tetszésére bizatik, ez akkor választónak (Wähler), a másik fél kötelezettnek (Steller) neveztetik.

Kétélű díjüzletté (Zweischneidiges Prämiengeschäft) lesz az előbb említett üzlet, ha az egyik vagy másik fél a szállítás vagy vevésen kívül bizonyos díj lefizetése mellett az üzlettől még vissza is léphet; mi által a szállítás- esetleg vevésre szóló üzlet nem lesz oly koczkázatteljes, miután a veszteség nem oly bizonytalan, hanem a díj által korlátolt.

Üzlet határozott vagy tetszésszerinti szállításra (Schluss auf Fest und Offen). Ezen üzletnél a vevő (választó) tetszésétől függ a szállítási napon vagy a meghatározott összegen a meghatározott számú papirokat, vagy kisebb számú papirokat de magasabb áron venni. Pl. kötelezem magam 20 db vasuti kölcsönt a hó végeig 105 frton venni, vagy 5 darabot 108 frton.

Üzlet további szállításra (Nochgeschäft, Schluss auf Noch, Schluss mit Noch) a szerződő felek egyike vagy másika fel van jogosítva a meghatározott napon a meghatározott

összegü papiroknál többet szállítani vagy venni. Pl. Kötelezem magam, hogy a hó végeig 20 darab vasuti kölcsönt 105 frton szállítok, de kikötöm, hogy még 5 darabot is szállíthatok; — vagy veszek a meghatározott napon 20 darabot, de azonkívül még vehetek 5 darabot. Az üzlet koczkázata tehát a tetszésszerinti több szállítás vagy vevés által némileg korlátolható.

Az idői üzletekből fejlődött a meghosszabbítási üzlet (Prolongationsgeschäft). Az idői üzletnél ugyanis a szállítási napon két eset adhatja magát elő: vagy teljesült azon remény, melyre az üzletező számított s ekkor természetesen az üzletező nyer, vagyis elérte azt, mire az üzlet megkötésekor számított; vagy nem teljesült e remény, s ekkor az üzletező veszt. E veszteség elhárítására folytatja üzletét bizton számítva, hogy a későbbi időhatáron azon árt, melyre remélt s melyre számított, mindenesetre eléri.

Valaki példáúl a hó végére vesz Magyar Lloyd részvényeket 105 frton, a szállítási napon a folyam csak 100 frt, minden egyes részvénynél tehát 5 frtot veszt; biztos reménye van mindazonáltal, hogy a részvények legközelebb emelkedni fognak, azaz e papir tekintetében „haussier“, megveszi tehát 105 frton meghatározott összegü papirmennyiséget, de azonnal ismét vesz és pedig 102 frton a hó közepére ugyanannyi darabot más valakitől; ha mármost jól számított és a hó közepén a részvény 108 frt, akkor a második vétel által megszerzett részvények eladásánál 6 frtot nyer minden egyes részvénynél, tehát az első vétel által vesztett 5—5 frt már fedezve van, s még egy-egy forintnyi nyeremény marad; — az első vételből megmaradt részvényeket pedig, melyek neki 105 frtba kerültek, szintén eladhatja s darabonkint 3 frtnyi nyereséget eredményez, szóval a körülmények következtében nyereségre tesz szert. Ha még ekkor sem eredményez nyereményt, folytatja a prolongatiót mindaddig, mig pénze engedi. Hasonló eset fordúl elő a szállítónál. Vegyük, hogy valaki első hazai takarékpénztárt szállít a hó végére 3300 forinton; a hó végén e papir 3400 frton állana, a szállító tehát minden darabnál 100 frtot veszít; nézete szerint e papir csökkenni fog, vesz tehát 3400 ftjával ily részvényeket és átadja a

másik szerződő félnek, de egyuttal keres más valakit, kivel e papirnak 3350 frton való szállításra kötelezi magát a hó közepéig, ha a hó közepén a papir 3200 áll, minden egyes részvény után 150 frtot nyer, tehát előbbi száz frtnyi veszteségét födözve darabonkint 50 frtot még nyer.

A prolongatio-üzlet report-üzletté alakúl, ha a meghosszabbítás egy s ugyanazon személynél történik. Ekkor ugyanis az adás illetőleg a vevés tényleg meg nem történik, hanem csak az árkülönbségteríttetik meg s az üzlet továbbra is meghosszabbíttatik. Az előbbi példa szerint tehát ki Magyar Lloydot vett a hó végén 105 frton, s a hó végén a folyam csak 100 frt, nem veszi át a papirokat szállítójától, hanem nála hagyja, megfizetvén az 5 frtnyi különbséget, s egyuttal kötelezi magát, hogy a hó közepéig ismét megveszi 103 frtjával. Ezen üzlet az ú. n. „eltartási"-üzlet egyik neme (Kostgeschäft), a vevő ugyanis papirját ez esetben a hó közepéig a szállítónál hagyja eltartásul (in Kost geben); ha a papir nagy ingadozásoknak van alávetve, ez üzlet igen veszélyes és rendesen romlására szokott lenni a tőzsdére menő „kis" embereknek, azaz a nem eléggé vagyonos egyéneknek; mert tegyük az esetet, hogy a folyam valamely papirnál 3500 frtra volt megállapítva és a szállítás 20 darabra köttetett, ha a szállítás napján a papir ára 3450 frt, a különbség 20 már darabnál 1000 frt; a vevő azonban bízik az emelkedésben és azonnal 3470 frtra ismét megköti az üzletet, de a szállítás napján nem csak emelkedés nem áll elő, hanem a folyam ismét 3400-ra csökken; a különbség most már 1600 frt; ha a csökkenés így kétszer-háromszor megújúl: a kis tőkepénzes tönkre jut; az „eltartási" pénz felemészti őt.

A tőzsdeüzletek igen elterjedt nemét s mely egyszersmind talán a legveszélyesebb, mindeddig fel sem említettük. Ez a különbözeti üzlet (Differential-Geschäft); a szerződő felek ugyanis az üzletnél egyszerüen kötelezik magokat, hogy a megállapított folyam mellett nem fognak szállítani vagy venni, hanem eggszerüen a különbséget megtérítik; pl. a szerződés szerint köteleztetem 20 darab általános biztosítót 650 frton venni, a szállítási napon a biztosítók folyama 670, kapok tehát szállítomtól minden darabért 20 frtot vagyis

összesen 400 frtot, ha a folyam 620 volna, én lennék köteles szállitómnak darabonkint 30 frtot szolgáltatni. Ezen üzlet oly veszélyes mint a hazárd-játék. Veszélyessége különösen az által nagyobbodik, mert mindenki még az is, ki semmi pénzzel sem bír, játszhatik, illetőleg vehet részt ez üzletnél, és ép úgy szerepelhet, mint a tőkebirtokos, sőt ha a szerencse kegyeli, nagy vagyonra is tehet szert.

E differentiál s a vele rokon üzleteket legtöbb író kárhoztatja. Saling „Die Börse und Börsengeschäfte“ czímű művében azt mondja: „A differentiál-üzletek még veszélyesebbek a hazárd-játéknál; ez utóbbiaknál legalább tudni lehet azon összeget, melynek vesztesége vagy nyereménye felett a sors határoz, e tőzsde-játékoknál még csak nem is tudhatni, mily összegről dönt a sors. Neveli a játék veszélyességét azon körülmény, hogy a játszó többnyire helyesen combinált viszonyokra alapítja üzletét, és azon hiszemben van, hogy nyerni kell.“ E játékról mondja oly találó keserüséggel Proudhon: „Le jeu, c'est la roue d'engrenage, une fois le doigt pris, il faut que le corps suive; l'impitoyable machine ne s'arréte mi aux cris d'angoisse, ni aux tortures, elle ne rendra que les lambeaux d'un cadavre!“

Ellenkezőleg vannak irók, kik még a leghazardabb tőzsdeüzletekben sem látnak roszat, hanem a keresés meg kinálat folytonos és meggondolt ingadozásának tényezőjét. Courtois Alfons (fils) a tőzsdeüzletek védője „Traité élémentaire des opérations de bourse“ czímű, külömben igen ajánlható müvében nem ismer tőzsdejátékot. A többi közt mondja: „A véletlen (hazard), mely a játszó asztalnál az uralkodó elem, a tőzsdénél a legcsekélyebb tényező (le moindre de tous les mobiles). A játszó asztalnál a véletlentől várok kedvező kártyát, mely által a lehető nyereséget megkaphatom; a tőzsdén ellenkezőleg mindent, vagy majd nem mindent szellemi munkámtól várok „(!) és valóban nevetséges lelkesedéssel isteníti a tőzsdét midőn következő szavakat mondja: „Certes, nous voyons de grandes fortunes acquises par la speculation, mais ces fortunes appartiennent à des intelligences qui sont pour la bourse ce que Raphaël est pour la peinture, Phidias pour la sculpture, Michel Ange pour l'architecture, Homère

pour les belles létres; ce sont, de par le talent, des **princes de la bourse**, les rois de da finance, et nul **n' a droit de leur contester une position due à des études profondes combinées avec un génie special.**"

Ily túlzásokban ugyan korántsem osztozunk, s a tőzsdeüzletek többjében határozottan erkölcsileg s közgazdaságilag roszalandót látunk; abban mindazáltal teljesen megegyezünk Courtois-val, hogy az állam itt hasztalanúl lép közbe, hasztalanul tiltja a játékot; Nem ugyan azért, mert e játékok üzletileg igazoltak, hanem mert az állam e téren nem tehet semmit, törvényei s rendelkezései e téren folytonosan kijátszatnának.

Ha tekintetbe veszszük a tőzsdék közgazdasági jelentőségét, melynél fogva sok árúra nézve rendes és biztos piacz gyanánt szerepelnek és az értékpapirokra nézve egyedüli vásárhelyekül szolgálnak; ha tekintetbe veszszük továbbá azon nagy hatást, melyet a tőzsdék az által gyakorolnak, hogy az államok kölcsöneit elhelyezni szokták, vagy hogy e kölcsönök kötelezvényeit forgalomba hozzák és azoknak folyamát naponkint meghatározzák, ennélfogva tehát közvetlenül az állam hitelének, az államba helyezhető bizalomnak fokmérőjét képezik; ha tekintjük végül az említett s több szempontból valóban károsnak mondható visszaélésoket: okvetlenül azon kérdést kell tennünk, mily szerep jut az államnak, a kormánynak a tőzsdei életben? helyeselhető-e itt a „laisser faire" elve? vagy kell-e az államnak főfelügyeleti jogánál fogva itt is közbelépnie s mikép lépjen közbe?

E kérdés megoldásához azomban mindenekelőtt Európa nevezetesebb tőzdéinek belső szervezetét, és az államnak e tőzsdékre való hatását kell figyelembe vennünk. E tapasztalati adatok alapján azután sikerülhet a tőzsdék lényegével egybehangzólag eredményre jutni; mert „a priori" itt annál kevésbbé okoskodhatunk, mivel a gyakorlat elég nagy hal mazt adott elénk, melyből az ujabb adatok tökéletesen ellene szólnak a rendesen követelt állami beavatkozásnak.

Angolországban az állam hatása a tőzsdék alakulására és szervezésére egészen szenvedőleges. Itt, mint a politikai és magán életben majdnem mindenütt, a selfgovernment szelleme uralkodik. A tőzsdék gyülekezési helyeknek tekintetnek, melyekre nézve külön állami intézkedések és törvények teljesen hiányzanak.

Londonban a kereskedők kezdetben a „Lombard street“-et használták fel találkozási helyül; ez képezte a gyüldét, az akkori tőzsdét. Szabad ég alatt találkoztak az üzletemberek, és szabad ég alatt fogonatosították üzleteiket. Az időjárás külömböző változásai, melyek ép Londonban nem igen kedveznek a szabad ég alatti gyüldéknek, kellemetlenekké tették e gyűlhelyeket s gyakran az üzletek megnehezítését is vonták magok után. A XVI. században már átalános lett a kivánság biztos, és alkalmas menhely után; szilárd s fedett épületben sokkal czélszerűbben lehetett volna értekezni és üzletezni; de habár kiki átlátta is ezt, ki sem akarta ily épület építése által pénzét koczkáztatni, a társulati szellem pedig még nem ismerte azon alakulásokat, melyeknek segítségével a nagyobb koczkázattal járó vállalatok egyeseknek kis összeggel való részvéte által létesíttetnek, s így a kereskedelmi gyülde építésének kivánsága hosszabb ideig csak pium desiderium volt.

Sir Thomas Gresham megtestesítette a sokáig óhajtott tervet. E férfiu, ki Angolország közgazdasági életében oly emlékezetes szerepet játszott, az angol királyok, különösen Erzsébet királyné által gyakran Hollandiába küldetett pénzügyi míveletek foganatosítása végett. Antwerpenben személyesen tapasztalhatta, mily kényelemmel üzletezhetnek a kereskedők egy e czélra külön épített tőzsdén, és angol nemzeti érzülete meg volt sértve, midőn látta, hogy Londonban a Lombard streeten a szabad ég alatt kell a kereskedőknek ácsorogni. Ajánlatot tett tehát London városának 1563-ban, s késznek nyilatkozott egy tőzsde épületének építési költségeit viselni, ha a város a maga részéről alkalmas helyen telekről gondoskodik. Ajánlatát 1564 január 4-én a város elfogadta, s így 1569-ben készült el Londonban az első tőzsde, melyet Erzsé-

bet királyné ugyancsak Gresham kérelme folytán királyi tőzsde „Royal exchange" névvel ruházott fel.

Londonban jelenleg ezen tőzsde épület már nem létezik. Azon idő óta többször uj épületet emeltek a kereskedők; a üzlet és kereskedelmi élet nagyobbodása és élénkülése folytán az üzletvilág meg nem elégedett egy épülettel, úgy hogy jelenleg Londonban meg lehet külömböztetni a „royal exchange" s a „stock exchange" czímű tőzsdéket, ezen kivül számos vásárt, melyek szintén a tőzsdék jellegével bírnak milyenek pl. a coaltrade, a cattletrade, a cornhal stb. A dimensiók, melyek Londonban a kereskedésnél is mutatkoznak, a munkamegosztást a tőzsdék terén is meghonosították.

Nagyobb figyelmet, főleg a continens tekintetéből, különösen a royal exchange, és a stock exchange igényel.

A „royal exchange" az angol bankkal szemközt álló nagyszerű épület, melynek belsejéhez (a tőzsdehelyhez) négy oldalról kapúk vezetnek. A tőzsdehely maga fedetlen udvar és tágas oszlop folyosóval van körülvéve. Ezen oszlopcsarnokban szoktak az egyes czégek főnökei elhelyezkedni. A kiváncsi utazónak a portás a főbejárással szemközt levő jobb sarkot, mint a Rothschild ház állomását szokta megmutatni. A tőzsde idő 3½—4½ órakor van, külömben a tőzsde egészen napon át nyítva áll; kiki bemehet, s a londoniak egyszerűen keresztüljáró háznak szokták a tőzsdét tartani. Üzletnapok különösen a kedd és péntek; ekkor igen nagy élénkséget lehett itt észlelni. Corbeille vagy parquet nincs, a felek s a közvetítők egymást saját helyeiken keresik fel. A royal exchange-en kizárólag csak váltók adatnak és vétetnek. Ez kizárólag a váltókereskedés székhelye.

A stock exchange egészen más jellegü. Ez ellentétben a royal exchange-el tisztán magán jellegü, e szót nem véve oly értelemben mintha az e tőzdén előforduló üzletek a közéletre vagy a világüzletre ne szólanának; ellenkezőleg a tőzsde az egész világra hat ki, csak szervezetében van valami zárkozott, valami magán. A stock exchange társulat, melybe csak bizonyos és elég szigorú föltételek mellett juthatni; a stock exchange termébe csak annak tagja léphet, idegennek még a bejárás is tiltatik. E tőzsde az értékpapirok főpiacza.

modás alkalmával legalább két év óta kötelességeiket pontosan teljesítő három tőzsdetagtól ajánlatot hozni. Az ajánlók mindegyike késznek nyilatkozik, hogy folyamodó hitelezőit 3000 font erejéig kielégítik, ha ajánlottuk két év eltelte alatt bukottnak (defaulter) nyilváníttatnék. Ha valaki csak „clerk" akar lenni, elegendő két ajánló, s az ajánlók ez esetben egyenkint csak 250 fontig vállalnak felelősséget. A folyamodók nevei, valamint ajánlóikéi a tőzsdén nyolcz napig kifüggesztetnek, és a tagok az idő alatt bármikor megtehetik a felveendő ellen netáni kifogásaikat. A meghatározott idő eltelte után a tőzsde bizottság elnöke maga elé idézi a folyamadó ajánlóit és következő kérdéseket intéz hozzájuk:

„Megbukott-e már, vagy egyezkedett-e hitelezőivel a folyamodó? s ha igen, mely idő alatt s mily arányban törlesztette adósságait?

„Akarják-e az ajánlók folyamodó chequejeit az üzlet rendes menete alkalmával 3000 font erejéig elfogadni?

„Elvállalják-e a kezességet 3000 font erejéig?

Ha az ajánlók kielégítő választ adtak s egyéb kifogás sem forog fen folyamodó ellenében, az tagnak felvétetik. Az így felvett, ha illetékét pontosan megfizeti, mint subscriber szerepel.

A stock exchange-en clerk-ek is működnek. A clerk a rendes tagnak segéde. Clerk csak az lehet, ki a) legalább 15 éves; b) ki ugyanazon kellékeket mutatja fel, melyeket a rendes tagtól követel a tőzsde; c) ki legalább két évig valamely tőzsdetagnál alkalmazva volt. Az illető, ki „clerk"-et akar, köteles ezt a bizottságnál bejelenteni, és e clerkért a felelősséget elvállalni. A bizottság határoz a felett, valljon elfogadja-e a clerket vagy sem. Egyébiránt a clerk saját maga részére üzletet nem köthet.

Látni a mondottakból, hogy a stock exchange tagjává lenni nehéz feltételektől tétetik függővé, és hogy csak solid, tökéletesen az üzletnek élő egyének a tőzsde tagjai. Ez által részben elháríttatik a szédelgés azon számtalan neme, melyeket más tőzsdehelyeken tapasztalni lehet és az üzletekben a nehézkességnek bizonyos neme honosul meg, melyet talán nem lehet egészen károsnak mondani.

tározása s egyebek. A rendkivüli teendőkhöz sorolhatnia tagok panaszainak elintézését s a tagokat érdeklő egyéb ügyeket. A tőzsdebizottság hatalma igen nagy, fel van jogosítva pl. tagokat a tőzsdelátogatástól időre vagy végkép eltiltani; felfüggesztheti a tőzsde alapszabályainak egyes rendelkezéseit stb, a tőzsdebizottság szerkeszti a tőzsde hivatalos lapját, engedélye nélkül egy tőzsdetag sem adhat ki jegyzéklapot, a bizottság alapítja meg a tőzsde szokásait is.

E szokások összegyüjtve 1862-ban „Rules and regulations adopted by the committee for general purposes of the stock exchange“ czím alatt jelentek meg. Ezen szokásokból mint fontosabbakat fel lehetne következőket említeni: sorsjegykölcsönök tekintetében kötött üzleteket a bizottság érvényesekül nem tekinti (56); a bizottság nem tekinti jogérvényesekül oly idegen kormányok értékpapirjaiban kötött üzleteket, melyek előbbi kölcsöneik után teljesen meg nem fizették a kamatokat és pedig mindaddig, míg ily kormány az angolországi hitelezőkkel e tárgyban tökéletesen ki nem egyezkedik (58); a bizottság oly értéknek adás vevését vagy a tőzsdén jegyzését meg nem engedi, mely valamely állam Nagybritániával volt háborúja miatt felvett kölcsönből ered (59); a bizottság nem ismeri el érvényesnek a vasutak vagy más iparvállalatok értékei után fizetendő jövendőbeli osztalék tekintetében történt üzletet (60); egy tag sem köteles a nem taggal kötött üzleteket teljesítni (62); következő napokon a tőzsde zárva van: január elsején, husvét hétfőn, május 1-jén, pünköst hétfőn, november elsején és december 26-án; hogy vasárnaponkint a tőzsdei élet szintén szünetel, azt az angol szigorú vasárnaptisztelet mellett nem kell említeni (69).

A tőzsdebizottság a tagok közt előforduló egyenetlenségek tekintetében is határoz, tehát a külön biróság nemét képezi a tőzsde ügyekre nézve. Egyébiránt e nemü tevékenysége nem nagy jelentőségü, főkép, mintán Angolországban tőzsdeügyekben ritkán fordulnak elő egyenetlenségek, melyekben a felek saját maguk meg nem egyeznének.

hogy hasztalanúl küzd és 1795. dec. 13. (6. floreal an III.) ismét megnyiltak a párisi tőzsde kapui.

Francziaországban jelenleg hatvannyolcz városban van tőzsde, részint árú, részint értéktőzsde. Legnevezetesebb tőzsdehelyek: Páris, Bordeaux, Lille, Lyon, Marseille és Nantes.

A párisi tőzsde nagyszerű épület s a „Place de la Bourse"-on áll. Az épületet Brongniart építész kezdte (1800) es Labarre (1827-ben) fejezte be. Az épület 8.149,192 frankba került és pedig terület nélkül; a város ugyanis az a filles de Saint Thomas d'Aquin elkobzott járda területét (3500 □ méter) kapta e czélra. Az építési költségeket a város viselte, mely e czélból hosszabb ideig a kereskedőkre nagyob adót is vetett volt ki. — Az épület nagy hosszegyenközényt képez; hossza 71, szélessége 49 és magassága 19 méter. A tőzsdét mindanégy oldalról csarnok futja körül, mely 66 korinthi oszlop által képeztetik; e csarnokokban szoktak egyes üzérek rendszerint találkozni és magán ügyeiket a tőzsdei tolongástól menten elvégezni.

Maga a tőzsdehely az épület belsejében fekvő nagyszerű terem. Hossza 32, szélessége 18 méternyi, a világosságot felülről kapja s ennélfogva olykor elég sötét is. — A ki zajos tőzsdét akar látni, még nyugodt békés időben is, az jöjjön a párisi tőzsdére; helyezkedjék el a terem karzatján és alatta elterül egy vad ordítástól viszhangzó teremben egy úgy látszik czél nélkül ide s oda tolongó tömeg. A zsivaj oly pokoli, hogy a legnagyobb megerőltetésbe kerül saját szomszédjával csak egy szót váltani.

A terem közepében a főbejárattal szemközt van a „corbeille" (más tőzsdéken parquet), egy emelkedettebb hely, mely rácsózattal van körülvéve; ide csak az agent de change léphet; idegennek nem szabad e helyre menni. A corbeille mellett kisebb elkülönített helyen ülnek az alkuszi testület syndicatusának irnokai, kik a „comptant" üzleteket azonnal bejegyzik. A corbeille baloldalán az agens de change segédei állnak; ezek a „rente" idői üzleteit foganatosítják. A corbeille háta megett áll a coulisse vagyis oly közvetítők, kik nem agens de change-ok. A franczia törvény szerint ugyan csak

szonöt bolthajtásos folyosó által képeztetnek. A csarnok belsejében egy tágas hely, mely felülről kapja világítását, szolgál tőzsdehelyül; az egyes kereskedőknek itt vannak székhelyei, többnyire kis sátrak. E helyet körülfogja egy bolthajtásos csarnoksorozat, valamint az első emeleten is tágas hely kinálkozik, mely a gabna és liszt lerakására szolgál. Ezen lerakodó helyek a gabna és liszt őrizésére igen czélszerűek, miután félig homályosak, és koczkatalajjal fedezve levén, eléggé szárazak is. A párisi gabnakereskedők mindazáltal leginkább csak rosz időjárás alkalmával vonulnak a gabnacsarnokba, különben rendszerint az épület mellett elterülő utczákat lepik el, és pedig gyakran oly nagy mennyiségben, hogy némely napokon a kocsik nem is mehetnek át az utczákon. A gabnakereskedők ennek okáúl rendszerint azt emlegetik, hogy a csarnok maga nagyon sötét s hogy inkább szeretik a világos utczákat. Ez mindazáltal csak ürügy, a tulajdonképi ok részint a szokás hatalmában, részint abban keresendő, hogy a kereskedők a vidékről jövő gabnaszállítókat hamarább s úgyszólván közvetlenül érik, mintha reájuk benn a csarnokban várni kellene. Délelőtt, s különösen szombaton, a gabnakereskedők rendesen a „Louvre“ mellett gyülekeznek össze, hasonlóan csak az okból, hogy a vidéki gabnaszállítókat hamarább érjék.

Egyéb árúk (bor, bőr, stb.) számára is léteznek külön csarnokok, melyekbe az üzlet lassankint a tőzsdékből egészen átszivárog, úgy hogy a tőzsde már most is csak másodrendű szerepet játszik az árúüzletben.

Azon számtalan törvények közől, melyek a tőzsdére vonatkoznak, fő- s mintegy alaptörvények gyanánt említhetni: a code de commerce V. czímét, és az 1862. julius 2-diki törvényt.

A code de commerce 71. §. szerint tőzsde csak császári engedély mellett alakúlhat, söt a tőzsdék külön fajai szerint külön engedély szükséges; ezt egy 1862. sept. 15. kelt császári rendelet határozottan mondja, különösen az értékek adását és vevését külön engedélyhez köti. Ha így a tőzsde alakulása nehézségekhez van kötve, maga a tőzsdelátogatása Francziaországban tökéletesen szabad.

gyülésénél mindig fontos szerepet játszik. Francziaországban a tőzsdebiztos rendőri személy, milyent minden nyilvános helyen s minden nagyobb összecsődülésnél eleget lehet látni; a tőzsde életre legkisebb hatással sem bir; legfeljebb álhírek terjesztése alkalmával fordulnak hozzá a tőzsdelátogatók s megkérdezik tőle mennyiben igaz a hir?

A tőzsde igazgatása Francziaországban egészen másutt keresendő. Említettük már, hogy az alkuszok szerepe igen nagy. A code de commerce szerint „les agens de change... ont seuls le droit de faire des negociations des effets publics et autres susceptibles d'étre cotés;“ ők tehát a tőzsdén úgyszólván a hangadók, s habár a törvény mit sem mond, tényleg ők igazitják a tőzsdét. Az agens de change a törvénynél fogva egy külön testületet képeznek s e czélból külön kamarát választanak kebelükből. A chambre des agens de change közvetlenül az alkuszok érdekeinek szemmeltartására van rendelve; miután azonban e kamara a tőzsdelapját késziti s a tőzsdeszokások megállapításánál irányadó, azt lehet mondani: a tőzsde üzleti életének igazgatására a „chambre“ van hívatva.

A tőzsdeszokásainak megállapítása a „chambre“ teendője, a párisi alkuszok ép most dolgoznak egy ily szokásjogon, úgy hogy a közkézen forgó szokásgyüjtemények jelenleg úgyszólván mind elavultak. Az értéktőzdéknek szokásai közt egyike a legszebbeknek és valóban és figyelemre méltó a leszámítolás „liquidation.“ Az időre kötött üzletek ugyanis a lejárás vagyis leszámitolás napján az illető alkuszok által foganatosítandók. Párisban hatvan alkusz van, mennyi kényelmetlenséggel volna összekötve, ha e hatvan egyénnek annyi üzletben közvetlenül érintkezni kellene. Az alkuszok ennélfogva 1846. junius 1. elhatározták, hogy a leszámolás közös leend. A kamara minden egyes alkusznak, minden leszámolási napra az illető értékekre vonatkozó jegyzéket ad. E jegyzék első rovatában valamennyi hatvan alkusznak neve áll; a jegyzék két részre oszlik, az egyiken k ö v e t e l, a másikon t a r t o z i k megjelöléssel. Az illető alkusz e jegyzékeket kitölti; azaz azon alkusz mellé, kitől vett, vagy kinek szállított, a vett vagy szállitandó értékek mennyiségét, ille-

közti egyenetlenségeit az alkuszi kamara intézi el: egyéb a tőzsdeéletből származó perek pedig külön biróság elé nem korülnek, miután a franczia kereskedelmi törvény szerint úgy is léteznek külön kereskedelmi választott biróságok, melyek eléggé gyorsan intézik el az ügyeket.

Belgium kereskedelmi viszonyaiban a legujabb időkig egészen Francziaországgal azonos volt, miután itt is a code de commerce és az ezáltal megerősített régibb rendszabályok érvényesek. A tőzsdékre vonatkozólag még a legujabb királyi rendeletek is pl. az 1839. december 27-ki rendelet, tökéletesen a hasonló tartalmú franczia rendeleteket vette zsinórmértékül.

Ujabb időben a code de commerce hiányai mindinkább feltünők lettek. A képviselőház 1855. martius elsején azon óhaját nyilvánította, hogy a code de commerce vizsgáltassék át és tétessenek meg az idő által megkivánt s most már égető szükségessé lett módositások. Ez óhajt a senatus is magáévá tette s így a kormány 1855. augusztus 13-án egy királyi bizottságot nevezett ki, mely a feladatot 1863. év vége felé be is fejezte és javaslatát 1864. november 17-én a képviselőháznak benyújtotta (l. Chambre des representants — documents, Session de 1864—1865. 374. l.)

A kamarák hozzá fogtak a javaslat átvizsgálásához; miután azonban egy egész codex átvizsgálása hosszú ideig tart s némely kereskedelmi ügyben azonnal kellett gyökeres reformot meghonosítani, egyes részek tárgyalásához fogtak s azokat azonnal külön törvények gyanánt ki is hirdették. Így történt a code de commerce V. czímével, mely a tözdékről s az alkuszokról szól. E tárgyakról 1867. dec. 30. adatott ki az új törvény.

Ezen új törvény szerint, hosszas évek tapasztalatainak s a bolga nép jellemének megfelelőleg, a tőzsdék a lehető legnagyobb szabadelvűség szellemében rendezvék. Tökéletesen ellentétben a franczia törvényekkel, Belgiumban most az állam egészen háttérbe szorúlt; az állam mi hatást sem gyakorol a tőzsdékre. De az angol rendszertől is lényegesen elüt

közül felemlíthetők a tőzsdejegyzékbe való felvétel végett megkivántató kellékek. Az értékek ugyanis csak a tőzsdebizottság engedélye mellett jegyezhetők a tőzsdelapon; e végből a tőzsdebizottságnál be kell jelenteni a jegyzendő érték teljes és szabatos nevét, az érték névértékét francokban vagy külföldi pénzben, az érték után fizetendő kamatok nagyságát, vagy az osztalék fizetésének idejét. A tőzsdei jegyzésre nézve még felemlítjük, hogy a külföldi államok kölcsönkötelezvényei, melyek sorsolás által törlesztetnek, csak államengedély mellett jegyezhetők.

Tőzsdebiróság nincsen. Belgiumban ép úgy mint Francziaországban a code de commerce alapján első folyamodásban kereskedelmi ügyekben választott kereskedőkből álló külön törvényszék itél. Míg Francziaországban a választott biróság működése iránt mi kifogás sincs, sőt átalában gyors és jó eljárását dicsérik; ellenkezőleg van Belgiumban. Itt e biróság egészen tekintélyvesztett, és átalános az óhajtás, hogy jogtudók és kereskedőkből álljon az első folyamodású biróság is. Mindazáltal, főleg a kereskedelmi életben divó soliditás következtében külön tőzsdebiróság Belgiumban eddig még nincs.

Hollandban a tőzsdeviszonyok a legnagyobb szabadságot élvezik. Külön törvény a tőzsdékről nincsen, hanem a kereskedelmi törvénykönyv szabályai birnak ez intéményre nézve is érvénynyel.

Tőzsdék Amsterdam és Rotterdamban vannak. E tőzsdék árú- és értéktőzsdék. Az állam legkisebb befolyást sem gyakorol, hanem a tőzsde ügyeit egy a kereskedők által évenkint választott bizottság kezeli. E bizottság készíti egyszersmind a tőzsde jegyzéklapját és határozza meg, mely értékek s mily mennyiségben jegyzendők. A tőzsdére bárki mehet, sőt még a gyermekek és nők is szabadon bocsáttatnak be. A rendfentartása végett mindazáltal három órakor (a tőzsde idő 3—4¼ óráig tart) tiz perczig a tőzsdeharanggal jelt adnak; e harangozás után mindenki, ki a tőzsdére akar menni, 25 cent. illetéket fizet.

kereskedelmi testület a tőzsde építése czéljából felvett. A tőzsdelátogatástól ki vannak zárva: nők; oly egyének, kikről bizonyos, hogy nem üzletezési czélból akarnak a tőzsdére menni; csődbe estek, mig a csőd tart; oly egyének kik a polgári jogok teljes élvezetében nincsenek; kik tékozlás vagy elmegyengeség folytán gondnokság alatt állnak. A tőzsde-igazgatók egyébiránt fel vannak jogosítva, hogy azokat a tőzsdelátogatástól eltiltsák, kik hitelezőikkel csőd esetén biróságon kivül egyezkedtek; továbbá azokat, kik tőzsdei kötelezettségeiknek eleget nem tettek; s végül azokat, kik a tőzsdei rendet zavarják. Az utóbbi esetekben a kizárás csak ideiglenes lehet.

A tőzsdét Berlinben a kereskedelmi testület idősbjei „die Aeltesten der Kaufmannschaft“ igazgatják. Ezen idősbek a mi kereskedelmi és iparkamaráinkhoz hasonló testület. A tőzsde tekintetében ők határozzák meg ki s mily feltételek alatt mehet a tőzsdére; ők határozzák meg a tőzsdei szokásokat; kebelükből két tagot választanak tőzsdebiztosokúl. E tőzsdebiztosok felügyelnek a rendre, és a tőzsdelap szerkesztésénél ők gyakorolják a felügyeletet. Hatalmuk egyébiránt lényegileg csak rendőri, a tőzsdelap szerkesztése az egyedüli, mi a tőzsdeéletre fontos.

A tőzsdelap azomban Berlinben nem bir oly jelleggel, mint legtöbb tőzsdéken. E tőzsdén ugyanis meg van engedve bárkinek, hogy jegyzéseket tehessen; és egyes bankárok, valamint alkuszok élnek is e joggal, és külön árjegyzékeket bocsátanak ki saját nevük alatt. Nevezetes e tekintetben a Hertel-féle lap, mely a tőzsde hivatalos lapjával nem csak egyenlő tekintélynek örvend, hanem miután kisebb törtekig jegyez, a kereskedők s az üzletemberek által inkább pártoltatik.

A tőzsdeszokások a kereskedelmi testület által határoztatnak meg s az állam e szokások megállapítására nem bir behatással. A berlini tőzsdén legujabb időben e szokások közől különösen felemlíthető a leszámítolás, mely a párisi rokon intézkedéshez igen hasonló, természetesen a különböző jellegű tőzsdék külön viszonyaihoz alkalmazott módon. Mig ugyanis a párisi tőzsdén a liquidatiónál valamennyi (60) agent de change részt vesz: Berlinben, hol a tőzsdén nem az alkuszok,

A választott tözsdebizottság bizonyító eszközökül okmányokat és tanukat használ. A tanuk azonban nem eskedtetnek meg, hanem becsületszavuk mellett tesznek vallomást. A tőzsdebiróság itéletét a rendes biróság elé vinni nem szabad. Ez mindazáltal csakis a tőzsdei tagok közt megállapított szokás; mert a rendes törvényszékek ezt figyelembe nem veszik, és ha a tözsdebiróság által már elitélt úgy jönne a rendes biróság elé, az mint egészen új s el nem itélt ügy tárgyaltatnék; ennélfogva a tőzsdeszabályok kimondják, hogy az, ki a tőzsdebiróság itélete által kívántaknak meg nem felel, vagy az itéletben meg nem nyugszik és rendes biróhoz fordúl, a tőzsdéből kizáratik, s a másik félnek jogában áll ügyét a rendes törvényszékek elé vinni. A berlini tözsdebiróság tehát csak azon a kereskedőkben megszilárdúlt meggyőződésből keletkezett, hogy a kereskedők saját érdekükben a tőzsdebiróság itéleteiben megnyugszanak, és hogy saját magok lesznek azon, hogy a tőzsdebiróság itéleteit rendes biróság által meg ne semmisítsék. Itt is mint a kereskedelmi élet majdnem minden oldalán azt kell mondanunk, a kölcsönös bizalom gyors és biztos segélyt hoz, míg a bizalmatlanság tönkre tesz mindent.

A szász királyságban Lipcse mint kereskedelmi központ a legnagyobb nevezetességgel bír. Tőzsdei tekintetben azonban a szász királyság fötőzsdéje korántsem nyujt oly élénk képet, mint pl. Németország egyéb fővárosai, különösen Berlin, Hamburg vagy Frankfurt. Az állami beh: tás itt sem hiányzik. Tőzsdék alapításához állami engedély szükséges, egyébként az állam beavatkozása nem igen nagy.

Lipcsében kereskedelmi tözsde, és olaj- meg árútőzsde van. Mindkét tőzsde számára egy épület szolgál. A lipcsei tőzsdeépület igen kicsiny, s a „Naschmarkt“-on a lipcsei városházzal szemközt levő sajátos külsejű házban van. A tőzsdeterem 6—7 öl hosszú s talán 3—4 öl széles. Parquet van. Az üzlet nem szokott nagy lenni. Az olaj- és árútőzsde (Oel- und Produktenhandels-Börse) 1842. september 24. alakult; hetenkint kedden és szombaton, szeszre nézve

értékűzletben van, s mint ilyen a világ első tőzsdéinek egyike. Az árútőzsde csak 1861-ben keletkezett, midőn t. i. a gabonakereskedés e városban is, a kereskedőket közvetlenül érdekelte; de következő években az arúforgalom egészen elenyészett. A kereskedők nagyobb lendületet remélnek, ha a várost a Rajnával egy tervelt csatorna által közvetlenül összekötik, s addig az áruüzletnek nem is tulajdonítnak nagy súlyt. A tőzsde rendesen hétfőn az árúüzletnek is szolgál.

A kereskedők igen szép tőzsde épületet emeltek, mely 1844-ben Stüler terve szerint készült. A tőzsdeterem közepén van a parquet, melynek két feljáratán egy-egy kapus áll. A falak mellett köröskörül szerény állványok és azok az egyes bankárok és kereskedők állásaik vannak.

Frankfurtban a tőzsdét mindenki látogathatja. Kivétetnek azonban: a csődbeesettek, a kik csalás, hamisítás, hamis eskü, szándékos vagy csalárd bukás, lopás vagy hasonló a tulajdon biztossága ellen irányzott büntett miatt jogérvényű itélet által elmarasztaltattak. Azonkivül a tőzsdebizottság kizárhatja ideiglenesen azokat, kik rendellenesen viselik magokat.

Miután a tőzsdeépületet a kereskedők felajánlott összegéből épitették, s a kereskedők kikötötték, hogy ezen összegek ismét visszafizettessenek: a tőzsdebemenetel díjakhoz van kötve, s e díjakból törlesztetnek a felvett összegek. A díjak frankfurtiak számára egy-egy évre 30, 20, 15, 10 vagy 5 forint; a kereskedelmi kamra szokta meghatározni, hogy a czégek e díjak közül melyiket fizetik. Idegenek három napig ingyen mehetnek a tőzsdére, kötelesek azonban nevüket a vendégkönyvbe bejegyezni. Nem frankfurti czégek egy egész évre 30, félévre 15, negyedévre 10, egy hétre egy forintot fizetnek. A czégek czégvezetőjüket vagy társukat külön belépti díj fizetése nélkül küldhetik a tőzsdére. A dijak előre fizettetnek le.

A tőzsde igazgatása a kereskedelmi kamrára van bízva. A kamra e czélból évenkint három bizottságot választ. Egyet a tőzsde viszonyokból felmerülő egyenetlenségek eldöntésére (Syndicats-Commission), egyet a tőzsde díjak megállapitására, és egyet a tőzsdeépület kezelése végett. Azonki-

sen a kamra véleményét kérik, s ennélfogva a kamra hatásköre a törvényszékek által is el van ismerve.

Tőzsdebiróság az értéktőzsdénél elő nem fordúl, itt a rendes törvényszékek elégségeseknek tüntek fel s külön biróságnak szükségessége nem érezhető.

Az árutőzsdénél azonban már a tőzsde alakulásakor gondoskodtak tőzsdebiróságról. Itt az árúüzletből a tőzsdetagok közt felmerülő egyenetlenségek egy három tagú választott biróság által intéztetnek el. Az eljárás következő. A panaszló a tőzsdebizottságnál jelentést tesz, ez alkalommal megjelöli választott biráját s leteszi a perköltségeket. A tőzsdebizottság a panaszról értesíti a vádlottat, s utasítja, hogy legfeljebb huszonnégy óra alatt (ha azonnali elintézés szükséges, rövidebb idő alatt is) jelölje ki a maga részéről választott biráját. Ha a fél nem választott, vagy a kijelölt választott biró a kijelölést el nem fogadja, a tőzsdebizottság jelöli ki a birót. Az így megjelölt két biró elnököt választ; ha az elnökválasztásban huszonnégy óra alatt megegyezni nem tudnának a tőzsdebizottság jelöli ki az elnököt is. Az így választott biróság az eljárás tekintetében minden formaiság és törvény alól fel van mentve, egyedül lelkiismerete szerint itél, s a tőzsdeszokásokhoz kell ragaszkodnia. A felek kötelesek magokat az itéletnek alávetni s felebbezésnek helye nincs. A perköltségeket a pervesztett fél viseli, hacsak mást nem határoz a biróság.

Alig van tőzsde, mely annyira megfelelne a tőzsde lényegének, mint a hamburgi. Teljes szabadság mindenben egyesitve a kellő renddel, mit csak onnan magyarázhatni, hogy a nagymérvü kereskedelmi mozgalom, mely e városban már századok óta meghonosult, mintegy önként alakitotta mindazon intézeteket, melyekre szüksége volt, és hogy az állam, melynek kormánya is a város elsörangú kereskedöiböl alakult, ezen alakulás elé gátot nem vetett, hanem ellenkezőleg mindenütt támogatta a szabad fejlődést.

Hamburg tőzsdéje igen terjedelmes épület, melyet az

állam építtetett egy a Maria Magdolna kolostortól átvett telken; az állam e kolostornak évenkint az átengedett telekért 9,000 márkot fizet; s e czélból a tőzsdeépület első emeletén levő helyiségek közül azokat, melyek ez üzletre nem szükségesek, bérbe adja, a befolyó jövedelem az említett költség fedezésére szolgál. A tőzsde a kereskedelmi üzletág valamennyi oldalára nézve fő helyül szolgál. Egy és ugyanazon időben van érték-, árú- s biztosi'ási tőzsde. Parquet e tőzsdén nincs. Az égész tőzs- de négyszög alakban egymás mellett elterülő négy- szögekre és körökre el van os tva; minden kör számozva s e körök az egyes bankárok, alkuszok s üzletezők állandó helyök gyanánt ki van jelölve. A tőzsdén a tőzsdeórában naponkint 3—4000 ember gyül össze, s daczára annak, hogy nincs parquet, a tenger zajlásához hasonló moraj hallatszik az egymás közt üzletezők halk beszédéből.

A tőszdére nézve állami törvények nem léteznek; a szokás által kifejlődött rendszabályokat újabb időben Soetbeer Adolf, a hamburgi kamra ismeretes titkárja „Bestimmungen in Bezug auf den Kaufmansconvent, die Handelskammer und die Börse“ czím alatt összeállította.

A tőszde reggeli 8 órától esti 10 óráig nyitva áll; bemehet minden illedelmes férfi (anständiges männliches Publicum); a bemenet díj nélküli. Az üzleti idő délután 1—3 óra közt van; 1¼—2¼ óra közt a tőzsdezár (Börsensperre) telik le. Ez időben csak 4 schilling belépti díj mellett mehetni a tőzsdére; e belépti díj azért szedetik, hogy a tőzsdelátógatók rendhez szokjanak s a tőzsdeidő főszakában legalább már a tőzsdén legyenek. Csőd alá esett nem mehet a tőzsdére.

A tőzsde igazgatása a kereskedelmi kamrára van bízva. A kamra a rend felügyelése végett tőzsde-tisztviselőket (Börsenofficianten) alkalmaz; e tisztviselők csakis a külső rendet tartják fenn, és körülbelől jobbak a szolgáknál. A kamra állapítja meg a tőzsdeszokásokat, e részben egészen sajátos eljárás honosult meg Hamburgban. Ha a kamra ugyanis szükségesnek tartja, hogy némely üzletnél vagy átalában a tőzsdén valamely egyöntetü eljárás kivánatos volna: összehívja mindazokat, kik az illető eltárás által érde-

keltetnek gyülésre, melyben a tárgy iránt a nézetek nyilváníttatnak, s határozat hozatik. Gyakran ily ülés megtartása helyett, az illetők irásban megkérdeztetnek. Ha ily módon a többség nézete az eljárás meghonosítása mellett szól, a kamra azt mint követendőt kihirdeti. Megjegyzendő, hogy az így megállapított kereskedelmi eljárás (Handelsbedingung), még nem tekinthető tőzsde- vagy kereskedelmi szokásnak, s még kevesbé törvényes rendeletnek, hanem csak a szokás ajánlását és kezdeményezését czélozza, és csak a gyakorlati alkalmazás által lesz szokássá. Kimondja mindazáltal a kamra, hogy elvárja a kereskedőktől, hogy mindazon esetekben, melyekben a már megállapított eljárás vagy feltételek ellenére kivánnának üzleteket kötni, azt az üzlet megkötése alkalmával a másik félnek azonnal adják tudtára. Tehát Hamburgban a kereskedelmi és tőzsdeszokást szokássá csak a gyakorlat teszi, s a tőszdebizottság vagyis a kamra a szokás megállapítására nem tehet s nem tesz mást, minthogy az egyöntetű gyakorlatra irányt ad.

A kamra további teendője a tözsdelap kiadásánál mutatkozik. E részben is Hamburgben egészen különszerű eljárást látunk. Minden csütörtökön jelenik meg az árúk hivatalos tőzsdelapja (Allgemeiner Waaren Preis-Courant). A jegyzést ismeretes alkuszok vagy egyéb egyének eszközlik, kik ha nem is hites alkuszok, mégis az üzletek közvetítésével rendesen foglalkoznak; az alkuszok és amaz egyének a kereskedelmi kamra felszólítása folytán készítik a jegyzést. Tehát nem valamennyi alkusz van hivatva — mint az más tőzsdéken szokásos — a jegyzésre, söt nincs is joga minden alkusznak a jegyzéshez szólani, hanem csak a kereskedelmi kamra által kijelölt egyének azok, kik e tekintetben saját felelősségükre teljesítik e tisztet.

A váltófolyam kedden és pénteken jegyeztetik. A jegyzés eszközlése czéljából a kamra felszólítja mindazokat, kik a jegyzésre hajlandók; a jelenlevők közöl felváltva háromhárom jegyzi a folyamot. Ha a jegyzés alkalmával egyenetlenségek vagy kételyek merülnek fel, a kereskedelmi kamra dönti el az ügyet.

Külön tőszdebiróság Hamburgban nincsen; itt, a keres-

kedelmi élet teljes kifejlettségében, az üzletemberek a rendes törvényszék részéről elég és gyors védelemben részesülnek, s ennélfogva külön tőzsdebiróságnak még szüksége fenn nem forgott. A kereskedelmi kamra bármely kereskedelmi ügynél választott biróság gyanánt szerepelhet, ha ugyanis a felek irásbelileg felkérik a kamrát, hogy kétes ügyben itéljen, akkor — de csakis, ha mindkét fél irásbelileg alá veti magát. a kamra itéletének — a kamra a bejelentett esetre tetszése szerint egy vagy több szakértőt jelöl ki, kik azután az ügyben végleg eljárnak.

Brema városában az állami behatás a tőzsde tekintetében nagyobb, mint más kereskedelmi városokban; ha mindazáltal megfontoljuk, hogy a hanzavárosokban az állam tulajdonképen kereskedőkből áll, s hogy a kormány nagyobbrészt a kereskedelmi érdekek képviselőiből alakúl, világos, hogy a kormány számára fentartott nagyobb jogosítványok csak látszólagosan hathatnak kártékonyan a szabad forgalomra, tényleg tökéletes szabadság uralkodik ott is.

Bremában a tőzsdét mindenki látogathatja, ki tőzsdeadót fizet (Börsensteuer). A tőzsdeadó részvénytársulatok- és nem bremai czégek ügynökeire nézve évenkint 10 tallérnál, bremai czégekre 5 tallérnál nem lehet kevesebb. A tőzsdeadó bizonyos tekintetben keresdelmi adó és a kereskedők adójával részben egybe is olvad. Ez adó a tőzsde épület költségeinek fedezésére fordíttatik. A adót a kereskedelmi kamra szabja ki de a város senatusa által minden egyes esetben külön jóváhagyás szükséges.

A tőzsdeigazgatás egészen a kereskedelmi kamrát illeti, csakhogy fontosabb esetekben a senatus fentartja magának a megerősítés jogát. Rendészetileg a kamra intézkedik s e tekintetben a szükséges felügyelőt kiküldi. A jegyzéklapot a kamra felügyelete alatt az alkuszok készítik, s a kamra minden kétes ügyben dönt. A szokások megállapításánál a kamra irányadó.

Külön tőzsdebiróság nincs.

Ausztriában a szabad egyesülés eszméjével a kormány általában nem tudott megbarátkozni, s így nem csoda, ha a tőzsdénél is az állami beavatkozás terére lépett, s mindent, lehet mondani a legcsekélyebb és mellékes dolgot is kormányrendeletek által kivánt szabályozni. Egyébiránt lépten nyomon lehet itt a kormányintézkedésekben látni, hogy a kormányférfiak a tőzsde lényege, természete és hivatása iránt kellően tájékozottak soha sem voltak.

Ausztriában jelenleg Bécsben, Triestben és Lembergben érték- és árútőzsde, Prágában (legujabb idő óta) árútőzsde létezik. A törvény, mely a tőzsdékre nézve érvényes az 1864. julius 11-ki császári patens. A bécsi kormány egyébiránt legujabb időben egy tőzsdetörvény kidolgozásán fáradozik, s így várható, hogy az állami mindenhatóság a gazdazági élet e terén is el fog törültetni.

Bécs tőzsdéjének szervezete legnagyobb jelentőséggel bír reánk nézve, nemcsak mert e tőzsde a birodalom legnevezetesbik tőzsdéje, hanem mert szervezete kisebb-nagyobb mérvben a többi tőzsdéknél is alapúl szolgált.

A bécsi tőzsde 1771. aug. 1. engedélyeztetett, s már az engedélyezés alkalmával, s még inkább 1794-ben a kormány a tőzsde által akarta meggátolni ama visszaéléseket, melyek az állami kötelezvények adásvevésében előfordultak.

A bécsi értéktőzsdére nem mehetnek: nők; csődbe esettek, mindaddig még jogérvényes itélet által ki nem mutatják, hogy nem vétkesek; azon egyének, kik tőzsdekötelezettségeiknek eleget nem tesznek; kik büntettben elmarasztaltattak vagy bizonyitékok hiányában a viszgálat alól felmentettek; kik nyerészkedésből elkövetett áthágás miatt elitéltettek; kik csempészkedés- vagy sulyos jövedéki áthágásban elmarasztaltattak; a kiskorúak, gondnokság alatt állók, tékozlók; végre katonák. Ezen elég terjedelmes kivételek mellett bárki mehet a tőzsdére, ha a meghatározott tőzsdedíjat megfizette, A tőzsdedíj lefizetésénél jegyek szolgáltatnak ki; a tőzsdebizottság e jegyek kiszolgáltatásánál szintén tehet — s azt lehet mondani, elég önkényszerű megszorításokat; fel van ugyanis hatalmazva a pénzügyi ministerium által, hogy gyanús egyéneknek, főkép idegeneknek, ne

adjon belépti-jegyet. E rendszabály 1857-ben ama politikailag igen súlyos korszakban adatott, midőn a bécsi tőzsdén több egyén különféle álhirek terjesztése által nyugtalanitta nemcsak a tőzsdei üzletet, hanem különösen a népet is.

A tőzsdedíjat a kereskedelmi ministerium megegyezésével a pénzügyi ministerium határozza meg. Jelenleg évenkint 80 forint fizettetik egy a tőzsde közepén (am Schranken) levő állásért; 30 forint az egyszerü belépésért; és 5 frt. egy-egy honapért.

A tőzsde igazgatása igen bonyolódott; négyféle közeg hat ez igazgatásnál közre: a) tőzsdekamra, b) az országfejedelmi biztos, c) az alsó ausztriai helytartóság és d) a pénzügyi ministerium.

A tőzsdekamra állami hatóság. E kamra tizennyolcz tagból áll, kiket a pénzügyi minister nevez ki, és pedig hatot a kereskedelmi kamra, hatot a nagykereskedői testület, és hatot a polgári kereskedők testületének ajánlatára. A tőzsdekamra tagok „kaiserlich königlicher Börsenrath" czímet viselnek. A pénzügyminister a kamra ajánlatára elnököt és alelnököt nevez ki kebeléből. A tagok három évig működnek, évenkint egyharmada kiválik, de ismét kinevezhető. A kamra a tőzsdeügyek rendszeres vezetésére egy vezértitkárt választ, kinek jogtudónak kell lenni és kit szintén a pénzügyminister nevez ki.

A tőzsdekamra vezeti a tőzsde ügyeit; jelesen ügyel arra, hogy a tőzsdére csakis jogosított személyek jöjjenek; gondoskodik, hogy a tőzsde külrendje fenntartassék, hogy tehát a tőzsde kellő időben kinyittassék és bezárattassék, hogy a csendzavarók kitiltassanak. A kamra továbbá az alkuszokat megvizsgálja s az alkuszi állomások betöltésénél javaslatot tesz. Végül a tőzsde pénzügyeit kezeli, jelesen a tőzsdedíjak, a tőzsdeépület bérhelyiségeiből s egyebekből befolyó jövedelmeket beszedi, s a tőzsde költségeket fedezi. E részben mindazáltal a kamra köteles a pénzügyministeriumnak évenkint számolni.

Az országfejedelmi tőzsdebiztos hivatása: felügyelni arra, hogy a tőzsderendszabály szorosan megtartassék. A tőzsdebiztos közvetlenül a pénzügyi ministeriumnak van alá-

rendelve. Fel van jogosítva a tőzsdekamara minden ülésében résztvenni, s az indokolatlanoknak látszó határozatokat, ha nem egyedül magán érdekről van szó, felfügggszteni és azonnal a pénzügyministernek jelentést tenni; tudomást kell szereznie minden a tőzsdekamra által tett intézkedésről. Részt vesz az alkuszok vizsgálatain. Főteendője pedig a tőzsdejegyzéklapjának szerkesztésénél a folyam magállapítása alkálmával mutatkozik. Látjuk tehát, hogy a tőzsdebiztos nem rendőri közeg, hanem a tőzsde forgalmába mélyen ható működési körrel ellátott államtisztviselő, s hogy Bécsben csakugyan nagy súlyt fektetnek e biztosra, kitünik abból, miszerint egy pénzügyministeri tanácsos szokott tőzsdebiztos lenni, azonkivül egy ministeri titkár tőzsdebiztos helyettes és egy ministeri fogalmazó tőzsdebiztosi segéd; tehát egy teljes osztály működik s gondoskodik arról, hogy a tőzsde véletlenül ne maradjon egymagára államfelügyelet nélkül.

A tőzsdekamra mint biróság szerepel több esetben. A tőzsderendszabály (cs. kir. patens) 14. §. szerint azon tőzsdeüzletek, melyek a tőzsdén tőzsdeképes egyének által és alkusz közvetítése mellett köttetnek, és oly értékekre vonatkoznak, melyek a tőzsdelapján jegyezvék, azon előnyben részesíttetnek, hogy egyenetlenség esetében a tőzsdekamra által intéztetnek el, hacsak a felek ellenkezőt nem kötöttek ki. Ily esetben a kamra tőzsdebiróságot jelöl ki. A tőzsdebiróság alakulásához s működéséhez legalább négy tőzsdetanácsos, az elnök, a tőzsdebiztos és a vezértitkár jelenléte szükséges. E biróság eljárása sommás; tekintet nélkül az összegre itél minden ügyben; a tárgyalások szóbeliek; ha tán határnapok tüzetnek ki, azok lehetőleg rövidek. A felek kötelesek személyesen megjelenni; ügyvédek nem jogcsítvák a felek képviseletére; a biróság ítélete ellen felebbezni nem lehet, kivéve ha a felek már előre megegyeztek volna a további eljárásra nézve. A biróság eskü alatt kihallgatja a feleket, de tanukihallgatásokat nem foganatosíthat. Az itéletet rendesen három nap alatt teljesíteni kell. Az itéletek a rendes biróság által végrehajthatók.

A tőzsdeszokások megállapítására a tőzsdekamra rendszabályokat bocsát ki. E rendszabályok ugyan nem bírnak a

lehetséges árútőzsdét értéktőzsdével egyesíteni. Minden tőzsdénél tőzsdebizottság választandó, melynek hatásköre a pénzügyminister által megerősítendő alapszabályokban megszabandó. A tőzsdék közigazgatási tekintetben közvetlenül az illető politikai hatóság alatt állanak. A tőzsdére való járhatás ugyanazon feltételekhez van kötve mint az értéktőzsdéknél, A tőzsdékhez országfejedelmi biztos küldetik, kinek jogai az értéktőzsdéknél alkalmazott biztosokéval egyenlők.

Pesten 1863-ban alakult a tőzsde, tehát oly időben, melyben Magyarország kereskedelmi tekintetben még a bécsi kereskedelmi ministeriumtól függött; nem csoda tehát ha e tőzsdén is mindazon elvek jutottak érvényre, melyeket az osztrák tőzsdékre nézve érvényesek. A magyar kormány a tőzsdékre nézve még mindeddig nem hozott elvi határozatokat, és így jelenleg is még a régibb alapszabályok s a kormány beelegyedése honos.

A pesti tőzsdébe minden a férfinemhez tartozó, feddhetlen jellemű, illedelmes magaviseletü egyén beléphet, ha vagyonáról szabadon rendelkezhetik; különösen beléphet az üzletember, termelő, eladó és vevő. A belépés 12 frtnyi évi díj mellett engedtetik meg. A tőzsde látogatástól kizáratnak: meg nem hitelt (zug-) alkuszok, jogosítlan hajhászok, ügynökök, kik a közvetítésre a tőzsdebizottságtól jogot nem nyertek; — bukottak a csődtartama alatt, — és ha vétkes bukás miatt elítéltettek; mindazok, kik s meddig a tőzsdeüzletekből elvállalt kötelezettségüknek eleget nem tettek; kik büntett, átalában nyerészkedésből származó kihágás vagy vétkesség, csempészet vagy súlyos jövedéki áthágás miatt elitéltettek vagy vizsgálat alatt állnak. Végül a tőzsdebizottság szintén kiutasíthat egyes egyéneket a tőzsdéből s eltilthatja tőlük a további látogatást.

A tőzsdeügyeinek intézésére egy 30 tagból álló bizottság választatik. A bizottsági tagok egy évre választatnak a közgyülés által, választásuk a keresk. ministerium részéről megerősítés alá esik. A bizottság teendője rendőri, üzleti és

könyvünk nincs, különösen a kereskedelmi jognak az árúkra és az üzletekre vonatkozó részére épen semmi rendelkezéseink nincsenek. A tőzsde szokásjogai egyébiránt csak azon üzletekre nézve irányadók, melyek a tőzsdén köttettek, vagy a tőzsdén kivül köttettek ugyan de világos hivatkozással a tözsdeszokásaira, és melyeknél a tőzsde szokásai ellenére határozott kikötések nemtörténtek. E szokásjogok tehát, habár a helytartótanácsnál tudomásul vétettek, nem bírnak törvény erejével; azon körülmény mindazáltal, hogy a tőzsdebíróság egyenest ezek szerint jár el, s hogy a váltótörvényszékek perek esetében kétségenkivül a gyakorlatot is kötelesek szemügyre venni, s a gyakorlat e szokásjogokban a kereskedelmi világ egyik fő testülete a tőzsdebizottság által nyert kifejezést, e szokásnak mindenesetre a jogi életre is beható jelentőséget fog adni.

A szokásjogokkal összeköttetésben áll a tőzsdebiróság, vagy mint az alapszabályok mondják, a tőzsde választott birósága. A tőzsdei élet első feltétele, hogy az üzletek, melyek a tőzsdén köttetnek, biztosak legyenek; s ha netán a szerződő felek közt egyenetletlenség támad, a kereskedő világ ily alkalommal gyors és erélyes közbenjárás által kellően védessék. Ha már ott, hol a jogállapotok rendezettebbek, gondoskodnak a tőzsdék egy külön biróságról, mennyivel inkább kellett nálunk, hol egyrészt nemcsak a kereskedelmi üzletekben gyakrabban fordul elő az insoliditás, hanem hol a kereskedelem sem külön törvények által, sem külön s gyorsabban eljáró törvényszékek által kellően nem támogattatik, külön biróságról gondoskodni. A tőzsdei alapszabályok tehát ily biróság iránt is intézkedtek, s a kereskedelmi ügyekkel leginkább megférő alakot, a választott biróságét választották.

A tőzsdei alapszabályok szerint „a tőzsdei választott biróság illetékes minden üzletre nézve, mely a tőzsdén vagy azonkivül ugyan, de a tőzsdei szokásjogok vagy a tőzsdei választott biróságra hivatkozólag köttetett.“ A biróság a tőzsdebizottság öt tagjából áll. A peresfelek mindegyike két-két tagot jelöl ki a választmányból, s e négy választ külön még egy elnököt. Ha egyik vagy másik fél birát ki nem jelölne, a tőzsdebizottság jelöli ki a hiányzót; szintúgy ha a birák az elnök kijelölése iránt tisztába nem tudnak jutni, akkor is a

indokaival együtt a volt elnök s a titkár által aláirandó, az ország fejedelmi biztos által láttamozandó s a tőzsde pecsétjével ellátva, kérelemlevél kiséretében azon törvényhatósághoz küldendő, mely a végrehajtó hatalommal törvényesen fel van ruházva.

Mily szerepet játszik a tőzsdebiróság a pesti tőzsdén, kitünik azon számos esetből, mely fennállta óta ez intézmény elé hozatott, ugyanis Kochmeister urnak a pesti tőzsde 1870. márczius 17. tartott közgyülésén mondott beszédében közlött adatok szerint

	1865	1866	1867	1868	1869. évben
panasz tárgyaltatott	225	328	765	878	758
egyesség utján kiegyenlíttetett	199	220	431	149	57
itéletileg elintéztetett	26	108	334	729	701
végrehajtás engedélyeztetett	1	3	22	38	19

kitünik továbbá e biróság nagy jelentősége azon bizalomból, melylyel iránta nemcsak a magyarországi kereskedők s üzletemberek viseltetnek, hanem melyet még a külföld részéről is tapasztalhatni, amennyiben többször a külföldiek is önkényt és a legnagyobb készséggel alávetik magukat ezen bíróságnak s itéleteit igen szakértőknek, igazságosoknak ismerik el; végre kitünik e tőzsdebiróság nagy horderejе azon körülményből, hogy a legtöbb részvénytársaság alapszabályaiba felvette azon pontot, mely szerint a részvénytársaság és részvényesek közt felmerülő egyenetlenségekben a pesti tőzsde választott birósága itél.

Ily viszonyok mellett a kereskedő világot a legnagyobb meglepetés érte, midőn az 1868. perrendtartás alapján a legfelsőbb semmítőszék egy a tőzsde-választott birósága által hozott itéletet semmisnek nyilvánított, s az üzletvilág által már megszokott biráskodást kitette azon veszélynek, hogy az itéletben meg nem nyugvó fél semmitést szorgalmaz.

Az 1868. LIV. törvényczikkben ugyanis a külön biróságok alatt a tőzsde választott birósága nem fordúl elő. A választott bíróságra nézve pedig a törvény IX. czímének III. fejezete következő pontokat követel. „A felek kölcsönös szer-

A pesti tőzsde folyvást emelkedő félben van; tagjainak száma napról napra nagyobbodik, mint ezt következő kimutatás eléggé mutatja:

tag volt	1865.	évben	235
	1866.	„	456
	1867.	„	579
	1868.	„	1,107
	1869.	„	1,456

a tőzsdén foganatosított üzletek folyvást szaporodnak, mi különösen az értékpapirok üzletéből kétségkivül kitünik; a tőzsdelapon ugyanis 1864-ben csak huszonkét értékpapir jegyeztetett, jelenleg, 1770-ben, százhuszonöt jegyeztetik. Ehhez járul még azon sok bécsi, illetőleg osztrák papir, valamint a külföldi, mely tőzsdénken nagy üzletekre ad ugyan alkalmat, de a tőzsde hivatalos lapján nem jegyeztetik, továbbá azon huszonkét új vállalat, mely a tőzsdelapon mint nem hivatalosan jegyzett szerepel. Tőzsdénk jelentősége kitünik végre az egyes vállalatok alapításánál, az alapítók ugyanis rendesen a tőzsde segítségével terjesztették a tőzsdén hivatalosan nem is jegyzett értéket, a mi főkép a tőkeelhelyezésnél az új vállalatoknak nagy előnyére volt.

Megviszgáltuk az eddigiekben a tőzsdék szervezetét, és legtöbb államban azt tapasztaltuk, hogy a kormányok félnek a tőzsdét egészen szabad lábra helyezni, és kisebb-nagyobb mértékben a kormány közvetlenül is beavatkozik a tőzsdeügyekbe.

Ha mélyebben vizsgáljuk a kormányok ebbeli törekvéseit, azoknak okát következő három körülményre vezethetjük vissza: a kormányok a felügyelet által el akarják hárítani, vagy legalább, amennyire lehetséges, gátolni a szédelgést, melyre a tőzsdék nagyon is tág tért engednek; gondoskodni akarnak arról, nehogy a tőzsdéken csalások fordulhassanak elő, és végre arra törekszenek, hogy az állam pénzügyei a tőzsde szabadsága vagy korlátnélkülisége következtében károsodást ne szenvedjenek.

annak megállapítása is igen bajos, hogy mikor differentiális üzlet valamely tőzsdeszerződés. Ki bizonyíthatja be nekem, hogy az illető szerződés alkalmával a kérdéses értékek nem voltak tulajdonomban? s mi okon kellene engem büntetni ki ma midőn az illető üzletet megkötöm, még nem birom ugyan a papirokat, de szerződést kötöttem, a melynél fogva már e hét végén kezemben lesznek e papirok s így tulajdonképen a differential-üzlet lényege, hogy az értékek birtoka nélkül játszom, egészen hiányzik? És számos más eshetőséget lehetne itt felhozni, mely mind azt bizonyítaná, hogy a törvényhozó s a biró nem tudja megállapítani a differentiális üzlet tényálladékát. De tegyük fel, hogy ezen üzlet megállapítása nem volna oly nehézségekkel egybekötve; tegyük, hogy a differential-üzlet tényálladéka könnyen felfogható és meghatározható: lehet-e s mikép büntetni az illető üzletezőket? Mindenekelőtt szem előtt kell tartani azt, hogy a differential-üzlet rendesen tőzsdelátogatók, tőzsdeemberek (Börsianer) közt létesül, s ezeknek érdekében áll, hogy az üzlet foganatosíttassék; tehát egyik fél sem fogja a törvényszéket igénybe venni a büntetés megszabása végett, mert jól tudja hogy ily üzleteknél az előny „ma neked, holnap nekem" jut, s nem akarja magát azon veszélynek kitenni, hogy legközelebb ő álljon a biróság előtt, vagy hogy vele mások ily üzleteket ne kössenek. Ez üzletek tehát csak ritkán fognak feljelentetni; a törvényszékek pedig máskép alig jöhetnek ily üzlet megkötésének nyomára; mert nem lehet minden egyes üzletet ellenőrizni s így csak a vak véletlentől fog függni a törvény végrehajtásának lehetősége. Ily üzleteknél azt mondani, hogy nem érvényesíthetők per esetén, azaz hogy a törvényszékek nem nyujtják a rendes védelmet az ez üzletekből folyó magánjogi kérdésekben, nagyon kétes eszköz az üzletek eltiltására. Az üzletezők rendesen azt fogják gondolni, hogy perre úgy sem fog kerülni ez ügy soha, és folytatni fogják az üzletezést úgy, mintha e törvényes rendelkezés fenn sem állana.

A szédelgés meggátlása czéljából a tőzsdejegyzések is állami ellenőrzés alá vettetnek. Az állam ez intézkedésével egyuttal a kormány pénzügyi érdekeit kivánja szemmel tartani: a

utján szerezhetne magának tájékozást. Jól mondta e tekintetben egy frankfurti üzletember: mi is kerestünk tőzdebiztost, mi is gátot akartunk vetni a tőzsdén előforduló számos visszaélésnek, de azon sajnos tapasztalatra jutottunk, hogy csak e kettő között választhatunk: vagy oly egyént kell tőzsdebiztosúl kinevezni, ki az üzletekbe nincs avatva, s akkor pictus masculusnál egyebet nem nyerünk; vagy oly egyént alkalmaznunk, ki mint bankár vagy üzletező maga is részt vesz a forgalomban s így maga is ért az üzlethez; de akkor azon veszélynek vagyunk kitéve, hogy a tőzsdebiztos saját maga javára fogja helyzetének előnyét kiböngészni, s ez még nagyobb veszély, mintha a tőzsde biztos nélkül marad. Szabadság e téren legjobb biztosíték itt is a visszaélés ellen.

A szédelgés meggátlása czéljából az egyes államokban, például nálunk is, külföldi papirokat csak az állam engedélyével szabad a tőzsdelapban jegyezni. Ennek okát csak abban találhatjuk, hogy az állam nem akarja azon papiroknak jegyzését, melyek iránt a belföldiek bizonyos biztosítékokkal nem birnak. A belföldi állam- és értékpapirok iránt az állampolgárok bármikor tájékozhatják magokat; tudhatják az értékpapiroknál, mely vállalatokból származnak azok, hol és mikor juthatnak az illető papir után pénzhez. Külföldi értékeknél ez nem oly könnyü, s így a netáni visszaélések ellen az állam azon óvszert alkalmazza, hogy államilag azokat nem is jegyezteti. A mostani élénk forgalom mellett azonban, úgyhiszszük ezen plausibilis ok is megsemmisül. Nem vagyunk már jelenleg azon korszakban, midőn az államhatalomban a gondviselést látták helyettesítve; talán a közgazdaság a nemzeti életnek azon ága, mely legsikeresebben és a tapasztalat alapján vetett határt az állam túlbuzgóságának, s kimutatta, hogy a kormányok nem lehetnek oly kérdésekben felelősek, melyekben a felelősség terhe egyedül a magános állampolgárra eshetik. Még a sorsjegyekre nézve is e nézetben vagyunk; mert a tilalmi rendszert, melyet eddig a kölcsönök e fajtájánál több állam követett, semmivel sincs indokolva. Ha én pénzemet a külföldnek akarom kölcsönözni mi köze ahhoz az államnak? S azután a papir jegyzésének megtiltása által még nem következik annak a forgalomból

juk nézve talán életkérdés, s eltiltani őket a tőzsdei üzletektől, annyit tesz, mint már kiállott büntetésüket egy talán élethossziglan tartó más büntetéssel tetézni. A jog s méltányosság még inkább már rég felállította azon elvet, hogy a bűnös, mihelyt kiállotta büntetését, mihelyt a megsértett igazság s törvény szava szerint ki van engesztelve, ismét bevétessék a társadalomba s folytathassa napi teendőit. Ez elv eltörülte a megbélyegezés embertelen szokását; de fennmaradt még az állami beavatkozás folytán sok helyütt a büntett élethossziglani büntetése, s látjuk itt a tőzsdeéletben is a következményt még jelenleg is: ki vannak zárva a kereskedés főhelyéről emberek, kik tulajdonképen a tőzsdén talán nem is vétettek. Engedje az állam itt is a társulást fejlődni, amint tetszik; részünkről legalább nem látunk hátrányt abban, hogy a csempészet végett megbüntetett ember üzletet köthessen a tőzsdén.

Midőn így a tőzsde számára határozottan a „laisser faire" elvét követeljük és külön intézkedések szükségét át nem látjuk, két pontot kell még érintenünk, melynél az állam behatása mégis igazoltnak látszhatnék. E két pont a tőzsde szokásainak megállapítása, és a tőzsde külön birósága. Ha a tőzsde szokásainak oly jelentőséget követelünk, melynél fogva az „szokásjog"-gá minősödik: akkor ki sem követelheti, hogy az állam e tőzsdei szokások megállapítását egészen a tőzsdebizottság önkényére bizza. Jogalkotásra az államban a törvényhozó van hivatva, s azt a törvényhozás bármely téren kezéből ki nem bocsáthatja; de a tőzsde szokásai kifejlődtek, mert a kereskedelmi életben számos oly viszony fordúl elő, melyet gyakran a szerződésben, ha szokás nem léteznék, hosszasabban kellene körül irni. Így például valljon a liszt-zsákostúl adatik-e? milyen zsákokban? mennyi lehet e zsáknak súlya stb. Vagy az értékpapir szelvényestül adatik-e? az átadásnál az átiratási költséget ki tartozik viselni? Ezen és más számtalan körülményt, ha a külön szerződésben fel nem említtetik, és az üzlet a tőzsdén köttetik, a tőzsdei szokások szerint kell megitélni. Ez által ki sem károsíttatik jogában, s feltéve hogy a szokások a magán-, illetőleg a kereskedelmi joggal nem ellenkezők, mert ez esetben, mint jogellenesek, sem-

tal léte nincs egyesek szeszélyeinek kitéve. És ha ily külön jogot követelünk: akkor egyszersmind meg kell engednünk, hogy az állam a tőzsdebiróság szervezete-, működése- s eljárásához hozzászólhasson, azaz hogy a tőzsdebiróság tekintetében az állam tevékenysége nem áll egyedül az állami főfelügyeletben, hanem külön felügyelet is szükséges. Nem akarjuk ezuttal tüzetesebben kifejteni, mikép kellene ily tőzsdebiróság szervezetét megállapítani, elegendő ha egy és pedig főpontot emelünk ki, mely szerint a tőzsdebiróság tagjai közt legalább egy jogtudó egyén legyen, pl. ha egy kereskedelmi törvényszéki rendes ülnök, működnék a tőzsdebiróságnál. A kereskedelmi szakférfiak bármily igazságszeretők legyenek is, bármint ismerjék is a tárgyat kereskedelmi és üzleti oldaláról, a jogi formaiságokban és a jogi felfogásban mégis kevésbé jártasak, s itéleteikben e jogtudományi hiány kétségkivül sajnosan érezhető leend.

A tőzsdei üzleteknél rendesen alkuszok szerepelnek, s ezeknek jogi állapotát meg kell határozni. E kérdés mindazáltal sokkal fontosabb s tulajdonképen nem is tartozik szorosan a tőzsde állapotokhoz, s ennélfogva annak tárgyalását ezuttal mellőzzük.

A tőzsde szabad gyülekezet, melynél az állam semmi külön jogot sem gyakorolhat, ha csak az állam hivatásával s a tőzsde természetével ellenkező állapotok nem erőszakoltatnak létre. Ez legyen az állami tevékenység vezérelve e téren. A szédelgés megszüntetését tőzsdei rendszabályok által soha sem lehet elérni; a szédelgés okai egészen máshol, s nem a tőzsde intézményében keresendők. A forrásnál kell a bajt elfojtani. A forrás pedig nem a tőzsdében, hanem igen az államok improductiv kiadásai, a fegyveres béke milliárd kölcsönei által létesített számtalan kötelezvényben keresendő. Ha ezek nem volnának, akkor a szédelgés nem érhetne oly magas fokra, milyenre évenkint emelkedni szokott.

És alig fejezhetném be értekezésemet épen e tárgyra és pontra vonatkozólag méltóbban, mint Kochmeister Frigyes a pesti tőzsde elnökének következő szavaival: „a

A MAGYAR-HORVÁT TENGERPART

HAJÓFORGALMA

1868-ban.

Összehasonlítva a korábbi négy év forgalmával.

DR. BARSI JÓZSEFTŐL.

A magyar tengerpart hajóforgalma, bármily csekély is az a világpiaczok hajóforgalmához képest, s bármily jelentéktelen önmagában, minket mégis, mivel a magunké, közvetlenül és legközelebbről érdekel, s ezen érdeket több más tekintet még fokozza. Irodalmunk e tengerpartot korántsem kiséri azon figyelemmel, melyre mint tengeri külkereskedelmünk egyetlen támpontja érdemes. Nem mintha Fiume neve nem fordulna elég gyakran elé mind a szóbeli, mind a sajtó utján folyó vitákban, de kiki tapasztalhatta, hogy a közönség elött Fiumén kivül tengerpartunk többi pontjairól alig van valaha szó, és maga Fiume is csak úgy áll a közképzelet elött, mint azon végpont, melyet szükségesnek tartatik minél elébb az alföldi vaspályával kötni össze. Hogy az ország többi vaspályái mily vonalban érintendik Fiumét, vagy mi történik a magyar föld mezei és iparterményeivel, ha egyszer Fiuméban lesznek, erről, legalább e sorok irójának tudomására, nem sok szó hangzott eddig a tájékozatlan közönség elött. Hogy Fiumén kivül hány és milyen más kikötő áll a magyarhorvát tengerparton nyitva a tengeri forgalomnak; mily mértékben vesznek ezek egyenként részt e

---

*) Trieszt hajóforgalmát 1868-ban szintoly összehasonlítással l. e. folyóirat V. köt. 295 s köv. l., hol a czímben 1868. helyett hibásan áll 1866.

gók szerinti közlekedésnek egybevonásánál világosabb áttekintet kedviért csak két rovatra szorítkoztunk, az egyikben a magyar-osztrák lobogó alatt közlekedett hajók számát és tonnatartalmát adván, a másikban minden más lobogót egybevonva; míg a részletes kimutatásokban minden egyes lobogó külön szerepel. Tábláink e szerint kétfélék, ugymint részletesek és összesítők.

Az első részletes tábla mutatja előbb a fiumei, azután pedig a zenggi révhatóság alá tartozó révek és kikötők hajóforgalmát, vagyis a beérkezett és kiindult, megrakott és üres hajók számát és tonnatartalmát illető lobogóik szerint, külön adva a vitorlásokat és külön a gőzösöket, és pedig a tábla első felében az 1868-ik évi forgalmat, második felében pedig visszamenve az 1867, 1866, 1865 és 1864-ik évek forgalmára. Ezen utóbbiaknál térkiméllésből a rakott és üres hajók egybeadattak és csak az egyes kikötök vég összegénél ki van tüntetve az üres hajók száma és tonnatartalma, melyeket a főösszegből kivonva, marad a megrakottak száma és tonnatartalma.

A lobogókra nézve meg kell jegyeznünk, hogy az 1867-ik és 1868-ik év forgalmában a nápolyi, szardiniai, és toscanai lobogó többé nem szerepel,minthogy akkor az egyesült olasz lobogó lépett azok helyébe. Hasonlómódon olvadt be a joniai szigetek lobogója a görögországiba, s a poroszt az éjszaknémet szövetség közös lobogója váltotta fel. Általában a fiumei kikötő 1868-ban nem látott sem franczia, hollandi és spanyol, sem dán és orosz lobogót. Legtöbb idegen lobogót mutat fel az 1864-ik év nem csak a fiumei, hanem a zenggi kikötőben is.

A második részletes tábla ugyanazt a hajóforgalmat mutatja melyet az első, csak másképen csoportosítva, t. i nem a lobogók szerint, melyek alatt a hajók közlekedtek, hanem az országok és tartományok szerint, melyekből jöttek vagy melyekbe indultak. Itt a forgalom 1866-ban mutat legnagyobb változatosságot, úgymint mely tizenhat ilyen országra szóló forgalmat tüntet ki, azután pedig 1864-ben, melyben tizenöt ország neve fordul elő, holott 1868-ban csak tizenegy, épen úgy mint 1867-ben. Ezekhez közel áll az 1865 dik

évi forgalom, hol tizenkét ország neve látható. Mindezeket a Fiuméba érkezett hajókra értjük; tetemesen azonban a távozott hajóknál sem változik az arány, s a zenggi forgalomban is a jött és ment hajó párhuzamosan halad.

Az összesítő táblák elseje, vagy szám szerint a III-dik, az egyes kikötők végösszegeit még egyszer állítja egymás alá, de az összehasonlítás könnyebbítése végett az 1868-ban érkezett és elindult, megterhelt és üres hajókat előbb külön, azután egybevonva mutatja ki, hogy őket ez által az előbbi négy év összegeivel és ezen összegeknek ugyanott látható átlagával egy pillanat alatt össze lehessen mérni. Még nagyobb világosság kedvéért mind a hajók számát, mind tonnatartalmukat úgy 1868-ban, mint a korábbi négy év átlagát százalékokban is adjuk. Azonkivül a korábbi négy év végösszegeinél mindenütt az üres hajók száma és tonnatartalma az összes számból tettleg ki van vonva, s ez által úgy az üresek mint megterheltek száma és tonnatartalma külön láthatóvá téve, mi azután kiterjed az átlagra s a százalék számokra is.

A III. tábla tartalmának ezen bővülése szükségessé tette, hogy a megérkezett hajók összesítése külön, és az elindultaké ismét külön nyomassék. E különbséget az *A*, és *B*, betük tüntetik szembe.

Hogy azonban a lobogók közti arány is láthatóvá legyen, szükségessé vált az itt mutatkozó számokat külön táblán ujra összesíteni. Ezt a IV. tábla teljesíti, adván *A*, alatt a megérkezett és *B*, alatt az elindult vitorlások és gőzösök számát és tonnatartalmát, mind 1868-ról, mind pedig a korábbi négy évről, tekintet nélkül arra, hogy üresen közlekedtek-e vagy megterhelten.

E táblák alján végre a két révhatóság összes forgalma 1864-től 1868-ig látható.

Vegyük most az alább közlött táblákat egyenként elemzés alá.

Az I. táblán a Fiuméba 1868-ban érkezett megterhelt vitorlás hajókat vevén szemle alá, azonnal szembe tünik hogy az összes számból, mely 3,435-re megy, 2,927 volt osztrák, tehát 85.21% és csak 508 vagyis 14.79% idegen. Ezek közöl ismét 494 olasz és 9 görög, mely két szám már 503-ra

44.58 tonnával; tiz görög összesen 296, vagy átlag 29.60 tonnával; két német együtt 290 vagy átlag 145 tonnával; egy török 80 tonnával és egy svédnorvég 347 tonnával.

A Fiuméből elindult vitorlás, de üres hajók összes száma 2,630 volt 39,736 tonnával, miből egyegy hajóra átlag 15.10 esett. E hajószámból ismét 2,399 volt osztrák 29,441 ttm.-mal; vagyis az összes hajószámnak 91.21%-a, hajónkint átlag 12.27 tonnával; idegen ellenben csak 231, vagy 8.79%, de 10,295 ttm.-mal, átlag 44.56 tonnával. Ezek közt volt olasz 226 hajó, 9,180 ttm.-mal, átlag 40.61 tonnával; görög három, 435 ttm.-mal, vagy átlag 145 tonnával, egy angol 191, és egy éjszakamerikai 489 tonnányi horderővel.

Az érdeklett olvasóra kell biznunk, hogy az általunk jelölt nyomokon vegye vizsgálat alá a korábbi négy év hajóforgalmát, azon különbséggel, hogy ott a megterhelt és üres hajók összegei egybeolvadtak. Hogy azonban a kétrendű, t. i. a megterhelt és üres hajók egymásközti viszonya legalább átlag kitünjék, az egyes évek összegei alatt ki van mutatva, hány volt az összes hajók közt üres.

Eddig csak a vitorlás hajókra voltunk figyelemmel, mert ezek képezik a közlekedett hajók túlnyomólag nagy többségét. Vessünk most egy pillantást a Fiume alatt megfordult gőzösökre, s látni fogjuk, hogy gőzös érkezett összesen 224, és pedig megterhelt 194, üres 32; amazok 30,091, ezek 4,803 ttm.-mal, vagyis amazok átlag 155.10, ezek 150.09 ttm.-mal. A megterhelt gőzösök közt egy sem volt idegen; az üresen érkezettek közt pedig csak kettő: egy angol 487, és egy orosz 33 ttm.-mal. Az orosz gőzös kicsinysége mutatja hogy a fekete tenger felől jött, a II. táblából pedig kitünik, hogy e két utóbbi gőzös, ámbár az egyik angol, a másik pedig orosz lobogó alatt kötött ki, mégis legközelebb ausztriai kikötőből érkezett Fiumébe.

Elindult Fiume alól 222 megterhelt osztrák gőzös 34,391 ttm.-mal, vagyis átlag 154.60, üres ellenben csak egy, 138 ttm.-mal. Az angol 487 tonnányi hajó, melyet üresen érkezni láttunk, megrakodva ment el, az orosz ellenben, a mint üresen jött, üresen el is ment.

A korábbi négy év alatt idegen gőzös egyetlen egy volt

látható, és pedig angol, (
Ezt ott látjuk az érkezett (
megrakodtan vagy üresen
zünkhöz jutott kimutatásb
számítani.

Hasonlítsuk most mé
fordult összes hajók számá
öt év alatt mutatkozott, m

	é v			
1864-ben	6,539			
1865-ben	6,746 „	122,837 „	6,778 „	130,963 „
1866-ban	6,478 „	133,335 „	6,547 „	141,652 „
1867-ben	6,139 „	109,136 „	6,286 „	120,970 „
1868-ban	6,649 „	137,957 „	6,686 „	125,978 „
öt évi átlag szerint	6,510.2 h.	123,767.8 t.	6,576.8 H.	132,034 T.

s látni fogjuk, hogy az érkezett hajók száma legnagyobb volt 1865-ben, mikor az öt évi átlagnál 235.8 hajóval több érkezett, legkisebb ellenben 1867-ben, mikor az évi átlagnál 371.2 hajóval kevesebb érkezett Fiuméba. Az 1868-ban érkezett hajók száma 138.8-al múlja felül az öt évi átlagot, az 1867-ik év hajóforgalmát ellenben, mint különben is leggyengébbet, 510 hajóval múlja felül. De ha a tonnatartalmat vizsgáljuk, ez legnagyobb volt 1868-ban, melyben 14,188.2 tonnával multa fölül a tonnatartalom öt évi átlagát. 1868-hoz legközelebb áll az 1866-dik év, mely 9,566.2-del multa fel az átlagot. Leggyöngébb azonban itt is az 1867-dik év, mely az átlaghoz képest 14,632 tonnányi fogyatkozást mutat, az 1868-dik évhez képest pedig 28,821 tonnányit.

Az elindult hajók száma és tonnatartalma minden évben nagyobb volt, mint az érkezetteké, egy eltéréssel, hogy 1868-ban az érkezett hajók tonnatartalma nagyobb volt, mint az elindultaké. Az egyes éveket az elindult hajók ötévi átlagához mérve, kitűnik, hogy legtöbb hajó ismét 1865-ben indult el. Ugymint 202.2-vel több az átlagos számnál; legkevesebb szintén 1867-ben, névszerint az átlagos számnál 290.8-al kevesebb, 1868-hoz képest pedig 400-zal. A tonnatartalom legkisebb szintén 1867-ben volt, úgymint 12,054-gyel kisebb az öt évi átlagnál, és 15,008 tonnával kisebb

az 1868-dik évi számnál. Az 1868-dik évi tonnatartalomnál erősebb csak az 1866-dik évi volt, mely az 1868-dik évet 5,674 tonnával mulja fölül, az átlagot pedig 9,628 tonnával.

Miután így a fiumei hajóforgalmat lobogók szerint elemeztük, következik, hogy betekintsünk a II. táblába, hol ugyanazon évi összegekkel találkozunk, csakhogy ezen összegek egyes tételei már nem lobogók szerint, hanem azon országok szerint csoportosulnak, melyekből a hajók jöttek, vagy melyek felé indultak.

Vegyük elő itt is előbb az 1868-ban érkezetteket, és pedig a vitorlásokat. Táblánk szerint:

	megterhelt	üres	összesen
	h a j ó		
Ausztriából érkezett	2,940	2,836	5,776
Olaszországból	470	137	607
Törökországból	15	3	18
Görögországból	3	—	3
Angliából	3	—	3
Maltából	—	1	1
Francziaországból	1	5	6
Algirból	—	3	3
A hanza városokból	1	—	1
A berber államokból	—	3	3
Az éjszakamer. Egy. Államokból .	2	—	2
Összesen	3,435	2,988	6,423
Ha ezen összegből kivonjuk az Ausztriából érkezett hajók számát .	2,940	2,836	5,776
kitűnik, hogy idegen országokból csak	495	152	647
hajó érkezett, vagyis százalékokban kifejezve:			
Ausztriából jött	85.59	94.92	89.93
Nem Ausztriából jött csak . . .	14.41	5.08	10.07

Másképen alakulnak a százalékszámok, ha nem a hajók számát, hanem a tonnatartalmat állítjuk egymás alá.

az Austriából jött megterhelt hajók tt.-ma volt				39,792,	az üresoké		15,885
az Olaszországból	„	„	„	„ 17,644,	„		9,733
a Törökországból	„	„	„	„ 1,705,	„		743
a Görögországból	„	„	„	„ 1,248,	„		—
az Angliából	„	„	„	„ 844,	„		—
a Maltából	„	„	„	„ —,	„		314
a Francziaországból	„	„	„	„ 292,	„		1,833

ból jöttek közöl pedig $\frac{17,644}{470} = 37.54$ tonna, míg a törökországiakra $\frac{1,705}{15} = 113.66$ tonna esik, a görögországiakra $\frac{1,248}{3} = 416$, az angolokra $\frac{844}{3} = 281.33$, az éjszakamerikai Egyes. Államokból jött hajókra pedig $\frac{836}{2} = 418$.

Itt mindenütt átlagszámokra szorultunk, és csak két hajó tonnatartalma bizonyos, t. i. a Francziaországból jött egy hajóé, mely 292 tonnányi volt, és a hanza városokból jött egy hajóé, 105 tonnával.

Állítsuk őket sorba és melléjök az üresek tonnatartalmát, mint következik :

	megterhelt hajók	átlagos Tt.	üres hajók	átlagos Tt.
Ausztriából jött	2,940	15.35	2,836	5.60
Olaszországból	470	87.54	137	71.04
Törökországból	15	113.66	3	247.66
Görögországból	3	416	—	—
Angliából	3	281.33	—	—
Éjszakamerikából . . .	2	418	—	—
Francziaországból . . .	1	292	5	366.60
A hanza városokból . . .	1	105	—	—
Maltából	—	—	1	314
Algirból	—	—	3	254.66
A berber államokból . .	—	—	3	441.66
összesen .	3,135	18.15	2,988	10.24

Ebből világos, hogy az Ausztriából jött megterhelt hajók annyira túlnyomó számmal vannak, hogy a tonnatartalom átlagát igen alacsony számra sülyesztik, s míg a tonnatartalom maximuma majdnem négyszázzal nagyobb az átlagnál, a minimum csak 2.80-nal kisebb.

Gőzös 1868-ben Fiuméba érkezett Ausztriából megterhelt 194, összesen 30,091, átlag 155.10 tonnatartalommal. Idegen országból 1868-ban gőzös Fiuméba nem érkezett.

Nézzük most a Fiuméből 1868 han elindult vitorlás hajókat.

Ezeknek összes száma volt	6,460,	megterhelt 3,830,	üres 2,630
E számból osztrák . .	5,875	„ 3,349	„ 2,526
olasz . . .	531	„ 439	„ 92
görög . . .	12	„ 11	„ 1
jóniai . . .	13	„ 13	„ —
francziaországi	6	„ 6	„ —
algiri . . .	4	„ 4	„ —
maltai . . .	4	„ 4	„ —
pápai . . .	1	„ 1	„ —
török . . .	13	„ 2	„ 11
egyiptomi . .	1	„ 1	„ —
vagyis mint fenn .	6,460,	megterhelt 3,830.	üres 2,630
Ezekből levonva az Ausztriába indultakat . .	5,875	„ 3,349	„ 2,526
marad idegen országokra .	585	„ 481	„ 104
vagy százalékokban ausztriai	90.95	„ 87.45	„ 96.03
idegen	9.05	„ 12.55	„ 3.97

A tonnatartalom vis
az egyszer nem teszünk k
sen indult hajók közt, han
teendjük meg a számítást,

Austriába . .	indult összes[illegible]							
Olaszországba	„	„	„	561	„	24,669	„	44.6
Görögországba	„	„	„	12	„	769	„	[illegible]
a jóniai szigetekre	„	„	„	13	„	1,020	„	78.[illegible]
Francziaországba	„	„	„	6	„	2,631	„	[illegible]
Algírba	„	„	„	4	„	1,722	„	433
Maltába	„	„	„	4	„	302	„	75.[illegible]
a pápai birtokokba	„	„	„	1	„	260	„	260
Törökországba	„	„	„	13	„	5,207	„	400.[illegible]
Egyiptomba	„	„	„	1	„	94	„	94
Gőzős indult Austriába 223				—	„	—	„	—
	Ezek közől	.		222	„	34,391	„	154.[illegible]
	és	.	.	1	„	138	„	138
Oroszországba				1	„	33	„	33
a berber államokba				1	„	467	„	467
	összesen			6,685 H.	„	135,978 T.	„	20.[illegible]

E szerint Austriába indult vitorlás	5,875 hajó	64,125 Tt.
gőzös	223 „	34,529 „
összesen	6,098 H.	98,654 „
Ezt kivonva az összes számból, marad a többi országokra	587 H.	37,324 Tt.
vagy százalékokban Austriába indult . . .	91.22 „	72.56 „
a többi országokba	8.78 „	27.44 „

Ha most a korábbi négy év adataiba is bepillantunk, látni fogjuk, hogy 1867 előt Nápolyból és a pápai birtokból elég szép számmal érkeztek hajók Fiumébe, jöttek Sardiniából meg Siciliából is. Minthogy azonban a pápai birtokból érkezett hajó azóta nem látható, az elindultak közt pedig szintén csak egyetlen egy: ebből biztosan lehet következtetni, hogy a mi közlekedés 1867 előtt a pápai birtok és Fiume közt folyt, azt a pápai birtok azon részeire kell számítanunk, melyek azóta az olasz királysághoz csatoltattak, és köztudomás szerint az adriai tenger nyugati partján terülnek el.

Az elindult hajók közt volt 1867-ben és 1866-ban egy-egy spanyol is, 1865-ben pedig három.

Az érkezett gőzösök közt a korábbi négy évben csak egy angolt látunk 1866-ban 672 tonnával. Ugyanez ott van az elindult gőzösök közt is. Ezen kivül 1867-ben elindult két olasz gőzös 566 tonnával.

A gőzösök forgalma Fiumében 1867-ben feltünőleg alább szállt, de 1868-ban új lendületet nyert.

Ezt a II. táblából ide átvett számok világosan tanusítják.

Érkezett gőzös			Elindult gőzös		
1864.	125 H.	22,051 T.	1864.	130 H.	22,816 T.
1865.	157 „	24,296 „	1865.	149 „	23,367 „
1866.	128 „	31,827 „	1866.	130 „	32,024 „
1867.	106 „	17,120 „	1867.	110 „	17,403 „
1868.	226 „	34,891 „	1868.	225 „	35,049 „

Az 1868-ban érkezett gőzösök száma e szerint 1867-hez képest 106.5% százaléknyi növekedést mutat, az elindultaké pedig 102.5%-nyit. Hasonló arányu növekedést látni a tonnatartalmon is.

Ezzel egy időre itt hagyjuk Fiumét, hogy a többi révek és kikötők forgalmát is nehány szóval méltathassuk.

Martinschizzában a forgalom 1868-ban nagy hanyatlást mutat. Míg ugyanis :

érkezett			elindult		
1864.	19 H.	90 T.	1864.	20 H.	92 T.
1865.	201 „	10,410 „	1865.	199 „	10,078 „
1866.	28 „	1,365 „	1866.	29 „	1.692 „
1867.	69 „	3,937 „	1867.	67 „	3,867 „
1868. csak	18 „	215 „	1868, csak	14 „	210 „

s mig 1865, 1866 és 1867-ben ausztriai gőzösök is megfordultak a kis révben, 1868-ban gőzöst ott nem láttak.

Hanyatlást mutat Buccari réve is, de itt inkább a hajók számában, mint a tonnatartalomban.

Porto Rében, vagy Királyrévben a hajók száma 1868-ban szintén még messze maradt az 1866 és 1865 évek hajószáma mögött, mert 1865-ban érkezett 1,433, 1866-ban 1,407, 1868-ban ellenben csak 1,207 hajó; de a tonnatartalomra nézve 1868 és 1865 közt nem nagy a kü-

óta folyvást apadtak, a zenggiéi ellenben megfelelőleg öregbedtek, és pedig úgy az érkezett, mint az elindult hajók számánál.

A tonnatartalom átlagszáma a fiumei rhg.nál 69.32, a zengginél 30.68. Ettől azonban az eltérés lehol sem nagy. A legnagyobb eltérés 1866-ra esik, mikor Fiumére 67.67 Zenggre pedig 32.33 % esett. Ezt is mind a megérkezett, mind az elindult hajókra kell érteni.

A IV. tábla alján még a viszony látható, mely a két révhatóságba érkezett hajók átlagos tonnatartalmában mutatkozik. Ez azonban semmiféle következtetésre nem nyujt alapot. Legfölebb, ha azt mondjuk, hogy az érkezett hajók közől a fiumei révhatóság alatt egy-egy hajóra átlag 17.67 tonna esik, s a zenggire 20.02, az elindult hajók közöl pedig amott 18.63, s itt 20.16. A középszám az érkezetteknél 18.33, az elindultaknál 19.06.

Az V. tábla összevonva adja ugyanezt a forgalmat de úgy, hogy minden kikötőnél és minden itt felmutatott évnél külön legyen látható úgy a vitorlások mint a gőzösök lobogója, mely alatt érkeztek és indultak.

A végösszegek azt mutatják, hogy vitorlás a magyar-horvát tengerpart összes kikötőiben megfordult, vagyis

	Érkezett		Elindult	
1868. osztrák lobogó alatt	11,347 H.	131,097 T.	11,483 H.	130,567 T.
„ idegen lobogó alatt	1,068 „	56,002 „	1,077 „	54,871 „
gőzös osztr. lobogó alatt	359 „	54,518 „	358 „	54,673 „
idegen „ „	2 „	520 „	2 „	520 „

A korábbi évekhez hasonlítva, az idegen lobogó alatt érkezett és indult vitorlás hajók száma legkisebb volt 1866-ban, mikor csak 612 érkezett, s 613 indult; legnagyobb volt 1867-ben, mikor 997 érkezett s 1,092 indult; és 1868-ban, mikor 1,068 érkezett és 1,077 indult.

A gőzösök forgalma, mely 1864-ben 227 hajót mutat ki, 1865-ben 269-re emelkedett, 1866-ban 245-re szállt vissza, 1867-ben pedig 209-re csökkent, 1868-ban 361-re emelkedett.

S ezek közt 1868-ban
csak 1866-ban volt
angol, melyet már em

Hogy azonban
mát ne csak magába
nyolhassuk, átveszünk
ben a triesti kikötő
tüntetve.

Triesztbe ugyan
lobogó alatt megterhel
üres

egy-egy hajóra 41.8 to

Idegen 14-fél
megterhelt
üres

egy
hajóra 94.6 T.

Gőzös érkezett ... lobogó alatt

megterhelt	774	293,994 Tt.	
üres . .	437	24,199 „	
együtt	1,211	318,193 „	Esett egy-egy gő-

zősre 262.7 T.

Idegen lobogó alatt

megterhelt gőzös	214	139,381 T.	
üres „	18	7,994 „	
együtt	232	147,375 „	Esett egy-egy

gőzösre 635.3 T.

Elindult Triesztből 1868-ban osztrák lobogó alatt

megterhelt vitorlás hajó	4,626	240,968 T.	
üres „ „	2,195	48,977 „	
együtt	6,921	289,945 „	Esett

egy-egy vitorlásra 42.0 T.

Idegen lobogó alatt elindult

megterhelt	2,306	269,158 T.
üres	298	17,458 „
együtt	2,604	286,616 „

Esett egy-egy hajóra 110 T.

Gőzös indult Triesztből osztrák lobogó alatt

megterhelt	781	292,720 T.
üres	414	21,090 „
együtt	1,195	313,810 „

Esett egy gőzösre 262.6 T.

Idegen lobogó alatt

megterhelt	226	158,289 T.
üres	10	3,408 „
együtt	236	161,797 „

Esett egy idegen lobogóju gőzösre 685.5 T.

Százalékokban kifejezve a hajók számát, érkezett Triesztbe 1868-ban

vitorlás hajó osztrák lobogó alatt 72.32 elindult 72.66
idegen lobogó alatt . . . . . . 27.68 „ 27.34
s e 27.68-ból az olasz lobogóra esik 21.47% a 27.34-ből pedig 21.22, gőzös érkezett osztrák lobogó alatt 83.92 elind. 83.51
idegen lobogó alatt . . . . . . 16.08 „ 16.49

s e 16.08-ból volt angol 9.98, olasz 4.37 } 14.34

a 16.49-ből pedig volt angol 10.20, olasz 4.46 } 14.66

A vitorlások aránya a gőzösökhez, százalékokban kifejezve, ád az érkezetteknél 87% vitorlást és 13% gőzöst, az elindultaknál az arány ugyan az.

A tonnatartalomnál a százalékok másképen alakulnak, és pedig a vitorlásoknál az összes tonnatartalomból:

az osztr. lobogóra az érkezett hajóknál esik 53.53 az elind. 50.46
idegen lobogóra „ „ „ „ 46.46 „ „ 49.54
a gőzösöknél pedig az osztr. lobogóra 68.44 „ „ 65.99
idegen „ 31.66 „ „ 34.01

nulnak el a Sueznek tartó, vagy onnan jövő lobogók. Vegyülend-e és mikor vegyülend ezek közé birodalmunk új alkotásu, s' ennél fogva még kevéssé ismert, de mint reméljük, szépjövőjü lobogója, nagyrészt ugyan a sors kedvezéseitől függ, de a sors nem kérlelhetetlen, mint hiresztelik; ellenkezőleg, sok igaz van a szóban, mely mondja „Dii laboribus omnia vendunt", és a másikban, mely azt tartja, hogy „labor improbus omnia vincit!

E czikk teljéhez tartozik még annak a felemlítése, hogy fenn, hol a fiume-zenggi révhatóságok alatti kikötők forgalmát a trieszti kikötő forgalmával hasonlítottuk össze, az osztrák tengerpart egyéb kikötőire és azoknak hajóforgalmára nem voltunk semmi tekintettel. Pedig az összes magyar-osztrák birodalomhoz 1863-ban összesen 111 kikötő tartozott, névszerint:

ausztriai	36	111.
dalmát	55	
magyar-horvát	11	
és velenczei	9	

Ezek közül 1866-ban elesett a velenczei kilencz, s ha leszámítjuk a tizenegy horvát-magyart is, marad nyolczvanegy kikötő, melyek közől a mondott évben igen szép forgalma volt nem egynek, mint azt más alkalommal közlendjük.

kikötőkbe érkezett s azokból kiindult hajóknak 1868-ban, 1864-től 1867-ig.

szeriut.

kezett

	1867.		1866.		1865.		1864.	
	Megterhelt és üres egybevéve							
	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna
	I. A fiumei révhatóság alá tartozó kikötők.							
	5,500	67,368	5,983	81,342	6,167	76,760	5,990	71,833
	508	22,333	—	—	—	—	—	—
	—	—	125	6,640	123	6,272	160	6,874
	—	—	—	—	—	—	1	245
	—	—	1	336	—	—	1	85
	14	598	11	1,144	12	1,542	10	2,003
	—	—	—	—	—	—	4	209
	4	148	1	38	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	1	171
	—	—	—	—	1	373	1	234
	—	—	—	—	—	—	—	—
	2	305	—	—	—	—	1	182
	2	695	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	2	377	1	146
	2	387	1	336	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	—	—
	—	—	226	11,275	283	13,001	243	11,343
	1	132	1	295	1	216	1	203
	—	—	1	102	—	—	—	—
	6,033	92,016	6,350	101,508	6,589	98,541	6,414	93,528
	106	17,120	127	31,155	157	24,296	125	22,051
	—	—	1	672	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	—	—
	106	17,120	128	31,827	157	24,296	125	22,051
	6,139	109,136	6,478	133,335	6,746	122,837	6,539	115,579
Ezek közül üres .	2,928	33,606	3,233	41,506	2,987	32,403	3,140	33,718

kezett

	1867.		1866.		1865.		1864.	
	Megterhelt és üres egybevéve							
	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna
	29	1,424	22	141	113	5,373	19	90
	34	1,501	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	16	889	—	—
	—	—	—	—	68	3,536	—	—
	—	—	—	—	1	171	—	—
	63	2,925	22	141	198	9,969	19	90
	6	1,012	6	1,224	3	441	—	—
	69	3,937	28	1,365	201	10,410	19	90
Ezek közül üres .	20	1,456	10	40	82	5,515	6	13
	510	8,444	655	11,024	750	12,858	637	9,931
	—	—	—	—	—	—	1	182
	—	—	—	—	3	814	—	—
	72	4,630	—	—	—	—	—	—
	—	—	2	142	6	881	14	1,273
	—	—	34	1,714	36	1,902	32	1,790
	—	—	—	—	—	—	2	679
	—	—	—	—	—	—	1	203
	582	13,074	691	12,880	795	16,455	687	14,058
	—	—	—	—	1	10	2	20
	582	13,074	691	12,880	796	16,465	689	14,078
Ezek közül üres .	218	9,529	336	9,229	359	12,612	310	10,558

k e z e t t

	1867.		1866.		1865.		1864.	
	Megterhelt és üres egybevéve							
	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna
	997	8,750	1,300	15,328	1,317	14,642	1,041	10,901
	191	10,485	—	—	—	—	—	—
	—	—	4	366	1	77	5	541
	—	—	103	5.251	112	6,097	72	4,311
	—	—	—	—	3	937	2	430
	1,188	19,235	1,407	20,945	1,433	21,753	1,120	16,186
Ezek közül üres .	631	16,284	725	17,088	1,088	19,781	855	14,850
	153	1,185	154	778	207	1,855	305	2,840
	10	634	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	1	43
	163	1,819	154	778	207	1,855	306	2,883
	—	—	1	10	3	30	2	20
	163	1,819	155	788	210	1,885	308	2,903
Ezek közül üres .	66	1,247	51	247	115	1,003	127	1,264
	766	7,402	802	6,279	775	6,186	761	5,317
	—	—	—	—	3	30	—	—
	766	7,402	802	6,279	778	6,216	761	5,317
Ezek közül üres .	332	2,176	349	1,875	385	1,900	368	1,824

kezett

	1867.		1866.		1865.		1864.	
	Megterhelt és üres egybevéve							
	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna
	570	3,807	573	2,909	375	3,139	230	4,131
	1	63	—	—	—	—	—	—
	—	—	4	252	3	136	—	—
	571	3,870	577	3,161	378	3,275	230	4,131
Ezek közül üres .	551	2,642	385	2,369	265	2,706	204	4,079
	462	2,694	377	1,315	440	3,991	252	1,815
	8	520	—	—	—	—	—	—
	—	—	7	472	10	790	8	645
	470	3,214	384	1,787	450	4,781	260	2,280
	—	—	—	—	1	10	—	—
	470	3,214	384	1,787	451	4,791	260	2,280
Ezek közül üres .	250	2,352	199	1,074	239	2,607	176	1,794
	112	2,628	88	1,641	103	1,932	110	1,753
	1	93	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	3	172	—	—
	113	2,721	88	1,641	106	2,104	110	1,753
Ezek közül üres .	104	2,697	66	1,520	72	1,922	87	1,600

indult

	1867.		1866.		1865.		1864.	
	Megterhelt és üres egybevéve							
	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna
	29	1,497	23	468	111	5,011	20	92
	32	1,358	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	16	889	—	—
	—	—	—	—	68	3,536	—	—
	—	—	—	—	1	171	—	—
	61	2,855	23	468	196	9,637	20	92
	6	1,012	6	1,224	3	441	—	—
	67	3 867	29	1,692	199	10,078	20	92
Ezek közül üres .	41	2,015	23	468	125	6,203	17	68
	514	9,370	658	10,797	766	13,477	653	9,533
	—	—	—	—	—	—	1	380
	—	—	—	—	—	—	1	182
	74	4,701	—	—	—	—	—	—
	—	—	2	142	6	881	14	1,269
	—	—	34	1,666	33	1,757	34	1,922
	—	—	—	—	3	814	—	—
	—	—	—	—	—	—	2	679
	—	—	—	—	—	—	1	203
	588	14,071	694	12,605	808	16,929	706	14,168
	—	—	—	—	1	10	2	20
	588	14,071	694	12,605	809	16,939	708	14,188
Ezek közül üres .	313	6,365	393	4,009	426	3,135	399	3,635

i n d u l t

	1867.		1866.		1865.		1864.	
	Megterhelt és üres egybevéve							
	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna
	577	3,806	589	3,005	285	3,676	255	4,651
	4	239	—	—	—	—	—	—
	—	—	4	252	3	136	—	—
	581	4,045	593	3,257	288	3,812	255	4,651
Ezek közül üres .	382	1,187	356	1,045	185	1,098	194	1,109
	462	2,634	379	1,333	433	3,836	260	1,850
	8	520	—	—	—	—	—	—
	—	—	7	472	10	790	8	465
	470	3,154	386	1,805	443	4,626	268	2,315
	—	—	—	—	1	10	—	—
	470	3,154	386	1,805	444	4,636	268	2,315
Ezek közül üres .	361	949	290	820	352	1,714	192	778
	114	2,620	89	1,638	103	1,932	112	1,888
	1	93	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	3	172	—	—
	115	2,713	89	1,638	106	2,104	112	1,888
Ezek közül üres .	37	198	38	172	30	173	32	256

i n d u l t

	1867.		1866.		1865.		1864.	
	Megterhelt és üres egybevéve							
	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna
	577	3,806	589	3,005	285	3,676	255	4,651
	4	239	—	—	—	—	—	—
	—	—	4	252	3	136	—	—
	581	4,045	593	3,257	288	3,812	255	4,651
Ezek közül üres .	382	1,187	356	1,045	185	1,098	194	1,109
	462	2,634	379	1,338	433	3,836	260	1,850
	8	520	—	—	—	—	—	—
	—	—	7	472	10	790	8	465
	470	3,154	386	1,805	443	4,626	268	2,315
	—	—	—	—	1	10	—	—
	470	3,154	386	1,805	444	4,636	268	2,315
Ezek közül üres .	361	949	290	820	352	1,714	192	778
	114	2,620	89	1,638	103	1,932	112	1,888
	1	93	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	3	172	—	—
	115	2,713	89	1,638	106	2,104	112	1,888
Ezek közül üres .	37	198	68	172	30	173	32	256

z e t t								
	1867.		1866.		1865.		1864.	
	Megterhelt és üres együttvéve							
	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna
	23	567	22	141	67	1,605	19	90
	40	2,358	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	17	1,282	—	—
	—	—	—	—	110	5,974	—	—
	—	—	—	—	2	725	—	—
	—	—	—	—	2	383	—	—
	63	2,925	22	141	198	9,969	19	90
	6	1,012	6	1,244	3	441	—	—
Ezek közül üres	69	3,937	28	1,385	201	10,410	19	90
	20	1,456	10	40	82	5,515	6	13
	535	9,944	660	10,316	763	13,860	646	10,572
	47	3,130	—	—	—	—	—	—
	—	—	3	602	9	841	16	1,258
	—	—	27	1,521	22	1,477	25	2,228
	—	—	1	441	—	—	—	—
	—	—	—	—	1	77	—	—
	582	13,074	691	12,880	795	16,455	687	14,058
	—	—	—	—	1	10	2	20
Ezek közül üres	583	13,074	691	12,880	796	16,465	689	14,078
	218	9,529	336	9,229	359	12,612	310	10,553

zett

	1867.		1866.		1865.		1864.	
	Megterhelt és üres együttvéve							
	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna
	1,068	10,619	1,354	15,187	1,362	15,466	1,078	12,738
	118	7,802	—	—	—	—	—	—
	—	—	43	2,655	62	4,287	31	2,088
	—	—	—	—	—	—	1	129
	—	—	2	248	6	919	9	957
	—	—	1	317	—	—	—	—
	—	—	1	113	—	—	—	—
	1	497	3	743	3	1,081	—	—
	—	—	—	—	—	—	1	274
	1	317	3	1,652	—	—	—	—
	1,118	19,235	1,407	20,945	1,433	21,753	1,120	16,186
Ezek közül üres	631	16,284	725	17,088	1,088	19,784	855	14,850
	157	1,405	154	778	205	1,619	306	2,883
	5	309	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	1	93	—	—
	1	105	—	—	1	143	—	—
	163	1,819	154	778	207	1,855	306	2,883
	—	—	1	10	3	30	2	20
	163	1,819	155	788	210	1,885	308	2,903
Ezek közül üres	66	1,247	51	247	115	1,003	127	1,264

e t t

	1867.		1866.		1865.		1864.	
	Megterhelt és üres együttvéve							
	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna
	765	7,354	801	6,189	775	0,186	760	5,200
	1	48	—	—	—	—	—	—
	—	—	1	90	—	—	1	117
	766	7,402	802	6,279	775	6,186	761	5,317
	—	—	—	—	3	30	—	—
	766	7,402	802	6,279	778	6,216	761	5,317
...ek kö-...ül üres	332	2,176	349	1,875	335	1,900	368	1,824
II. A zenggi révhatóság alá tartozó kikötők.								
	2,161	30,799	2,258	31,036	1,863	27,715	1.526	24,964
	142	8,831	—	—	—	—	—	—
	—	—	29	1,288	27	2,679	39	2,915
	—	—	48	2,576	54	3,526	96	6,327
	—	—	—	—	1	91	1	298
	12	863	11	634	2	1,215	2	285
	—	—	—	—	2	145	2	133
	—	—	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	4	1,489
	—	—	9	1,326	1	91	4	530
	—	—	—	—	—	—	2	570
	1	37	1	28	1	16	—	—
	—	—	—	—	2	516	—	—
	2,316	40,530	2,356	36,888	1,953	35,994	1,676	37,511
	97	13,901	108	32,648	101	23,130	98	16,010
	2,413	54,431	2,464	69,536	2,054	59,124	1,774	53,521
Ezek közül üres	1,500	24,820	1,611	33,275	1,266	19,691	1,044	24,299

e t t	1867.		1866.		1865.		1864.	
	Megterhelt és üres együttvéve							
	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna
	561	6,615	455	6,018	443	5,285	421	7,950
	2	98	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	2	28	1	17
	—	—	4	185	1	75	1	30
	—	—	—	—	2	44	2	70
	563	6,713	459	6,198	448	5,432	425	8,067
	—	—	2	1,609	—	—	—	—
ek kö-	563	6,713	461	4,807	448	5,432	425	8,067
l üres	349	4,131	299	5,100	236	2,480	231	4,098
	570	3,807	573	2,909	376	3,178	230	4,131
	1	63	—	—	—	—	—	—
	—	—	4	252	2	97	—	—
ek kö-	571	3,870	577	3,161	378	3,275	230	4,131
.l üres	357	2,642	385	2,369	265	2,706	204	4,079
	458	2,404	375	1,225	435	3,141	252	1,815
	12	810	—	—	—	—	—	—
	—	—	9	562	14	1,090	8	465
	—	—	—	—	1	550	—	—
	470	3,214	384	1,787	450	4,781	260	2,280
	—	—	—	—	1	10	—	—
ek kö-	470	3,214	384	1,787	451	4,791	260	2,280
ll üres	250	2,352	199	1,074	239	2,607	176	1,794

zett

	1867.		1866.		1865.		1864.	
	Megterhelt és üres együttvéve							
	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna
	110	2,483	88	1,641	104	1,941	106	1,373
	3	238	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	1	107	2	193
	—	—	—	—	1	56	2	187
	—	—	—	—	—	—	—	—
	113	2,721	88	1,641	106	[illegible],104	110	1,753
Ezek közül üres	104	2,697	66	1,520	72	1,922	87	1,600

indult

	1867.		1866.		1865.		1864.	
	Megterhelt és üres együttvéve							
	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna
	61	2,855	23	468	193	9,484	20	92
	—	—	—	—	3	153	—	—
	61	2,855	23	468	196	9,637	20	92
	6	1,012	6	1,224	3	441	—	—
	67	2,855	23	1,692	199	10,078	20	92
Ezek közül üres	41	2,015	23	468	125	6,203	17	68
	493	7,680	650	8,284	758	11.363	647	8,160
	93	6,391	—	—	—	—	—	—
	—	—	4	1,587	15	3,004	14	1,400
	—	—	38	1,997	31	1,442	35	1,706
	—	—	—	—	1	225	—	—
	—	—	—	—	1	274	9	2,442
	—	—	—	—	1	220	—	—
	—	—	2	737	1	401	1	460
	588	14,071	694	12,605	808	16,929	706	14,168
	—	—	—	—	1	10	2	20
	588	14,071	694	12,605	809	16,939	708	14,188
Ezek közül üres	313	6,365	393	4,009	426	3,135	399	3,635

III. Tábla. Összesítés megterhelt és

A. Ér-

Folyó szám	A kikötő neve	Megterhelt	
		Hajó	Tonna
	I. A fiumei révhatóság.		
	Vitorlás:		
1	Fiume	3,435	62,466
2	Martinschizza	14	140
3	Buccari	358	3,551
4	Portoré	728	3,767
5	Novi	121	984
6	Szelcze	—	—
	Vitorlás összesen	4,656	70,908
	Gőzös:		
1	Fiume	194	30,091
2	Martinschizza	—	—
3	Buccari	—	—
4	Portoré	—	—
5	Novi	—	—
6	Szelcze	—	—
	Gőzös összesen	194	30,091
	Vitorlás és gőzös együtt	4,850	100,999
		56.06	58.8[illegible]
	II. A zenggi révhatóság.		
	Vitorlás:		
1	Zengg	823	14,485
2	Carlopago	269	3,681
3	Sz.-György	293	1,055
4	Jablanaz	296	1,003
5	Porto-Teplo	25	97
	Vitorlás összesen	1,706	20,321
	Gőzös összesen	135	20,144
	Vitorlás és gőzös együtt	1,841	40,465
		44.63	57.[illegible]

III. Tábla. Összesítés megterhelt és

folyt. A. Ér-

Folyó szám	A kikötő neve	1867		1866	
		Megterhelt és üres			
		Hajó	Tonna	Hajó	Tonna
	I. A fiumei révhatóság.				
	Vitorlás:				
1	Fiume	6,033	92,016	6,350	101,508
2	Martinschizza . . .	63	2 925	22	141
3	Buccari	582	13,084	691	12,880
4	Portoré	1,188	19,235	1,407	20,945
5	Novi	163	1,819	154	778
6	Szelcze	766	7,402	802	6,279
	Vitorlás összesen . .	8,795	136,471	9,426	142,531
	Gőzös:				
1	Fiume	106	17,120	128	31,827
2	Martinschizza . . .	6	1,012	6	1,244
3	Buccari	—	—	—	—
4	Portoré	—	—	—	—
5	Novi	—	—	1	10
6	Szelcze	—	—	—	—
	Gőzös összesen . .	112	18,132	135	33,081
		8 907	154,603	9,561	175,612
	Ezek közül üres . .	4,195	64,298	4,704	69,985
	E szerint megterhelt .	4,712	90,306	4,857	105,627
	II. A zenggi révhatóság.				
	Vitorlás:				
1	Zengg	2,316	40,530	2,356	36,888
2	Carlopago	563	6,713	459	6,198
3	Sz.-György . . .	571	3,870	577	3,161
4	Jablanas . . .	470	3.214	384	1,787
5	Porto-Teplo . . .	113	2,721	88	1,641
	Vitorlás összesen . .	4,033	57,048	3,864	49,675
	Gőzös összesen . .	97	13,901	110	34,257
		4,130	70,949	3,974	83,932
	Ezek közül üres . .	2.554	36,642	2,560	43,338
	E szerint megterhelt .	1,576	34,307	1,414	40,594

és gőzös együtt.

gók szerint.

helt és üres együtt.

1865.				1864.			
magyar osztrák		idegen		magyar osztrák		idegen	
lobogó alatt				lobogó alatt			
Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna
I. A fiumei révhatóság.							
6,167	76,760	422	21,781	5,990	71,833	424	21,695
113	5,373	85	4,596	19	90	—	—
750	12,858	45	3 597	637	9,931	50	4,127
1,317	14,642	116	7,111	1,041	10,904	79	5,282
207	1,855	—	—	305	2,840	1	43
775	6,186	—	—	761	5,317	—	—
9,329	117,674	668	37.085	8,753	100,915	554	31,147
157	24 296	—	—	125	22,051	—	—
3	441	—	—	—	—	—	—
1	10	—	—	2	20	—	—
3	30	—	—	2	20	—	—
3	30	—	—	—	—	—	—
167	24,807	—	—	129	22,091	—	—
II. A zenggi révhatóság.							
1,877	32.267	76	3,727	1,568	30,112	108	7,349
444	5,360	4	72	421	7,950	4	117
375	3,139	3	136	230	4,131	—	—
440	3,991	10	790	252	1.815	8	645
103	1,931	3	172	110	1,753	—	—
3.239	46,689	96	4,897	2,581	45,811	120	8,111
101	23.139	—	—	98	16,010	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
1	10	—	—	—	—	—	—
102	23,140	—	—	98	16,010	—	—

üres együtt.

dult.

6 8.		1 8 6 7.			
idegen		Magyar osztrák		idegen	
alatt		lobogó alatt			
Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna
I. A fiumei révhatóság.					
660	29,809	5,549	76,781	62[illegible]	26,786
—	—	29	1,497	32	1,358
43	2,820	514	9,370	74	4,701
197	11,590	1,003	8,831	190	10,394
18	1,152	154	1,183	10	634
—	—	771	7,146	—	—
918	45,371	8,020	104,808	932	43,873
2 *)	520	110	17,403	—	—
—	—	6	1,012	—	—
—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—
2	520	116	18,415	—	—
II. A zenggi révhatóság.					
142	8,955	2,175	32,345	145	8,454
6	99	634	5,209	2	71
5	207	577	3,806	4	239
4	104	462	2,634	8	520
2	135	114	2,620	1	93
159	9,500	3,962	46,614	160	9,377
—	—	97	13,901	—	—
—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—
—	—	—	13,901	—	—

*) Egy angol 484 tonnás és egy orosz 38 tonnás.

V. Tábla. Megterhelt és

folyt. B. Elin-

Folyó szám	A kikötő neve	1866. magyar osztrák lobogó alatt Hajó	1866. magyar osztrák lobogó alatt Tonna	idegen lobogó alatt Hajó	idegen lobogó alatt Tonna
	I. A fiumei révhatóság.				
	Vitorlás:				
1	Fiume	6,049	88,839	368	20,789
2	Martinschizza . . .	23	468	—	—
3	Buccari	658	10,797	36	1,808
4	Portoré	1,305	16,594	104	5,475
5	Novi	154	768	—	—
6	Szelcze	811	6,288	—	—
	Összesen vitorlás .	9,000	123,749	508	28,072
	Gőzös:				
1	Fiume	129	31,352	1	672
2	Martinschizza . . .	6	1,224	—	—
3	Buccari	—	—	—	—
4	Portoré gőzöst nem látott				
5	Novi	1	10	—	—
6	Szelcze	—	—	—	—
	Összesen gőzös . .	136	32,586	1	672
	II. A zenggi révhatóság.				
	Vitorlás:				
1	Zengg	2,270	31,957	92	4,991
2	Carlopago	435	5,606	2	78
3	Szentgyörgy . . .	589	3,005	4	252
4	Jablanaz	379	1,333	7	472
5	Portoteplo	89	1,638	—	—
	Összesen vitorlás .	3,762	43,539	105	5,893
	Gőzös:				
1	Zengg	108	32,648	—	—
2	Carlopago	2	1,609	—	—
3	Sz.-György gőzöst nem látott				
4	Jablanaz	—	—	—	—
5	Portoteplo sem látott gőzöst				
	Összesen gőzös . .	110	34,257	—	—

üres együtt:

dult.

1865. magyar osztrák lobogó alatt Hajó	1865. magyar osztrák lobogó alatt Tonna	1865. idegen lobogó alatt Hajó	1865. idegen lobogó alatt Tonna	1864. magyar osztrák lobogó alatt Hajó	1864. magyar osztrák lobogó alatt Tonna	1864. idegen lobogó alatt Hajó	1864. idegen lobogó alatt Tonna
I. A fiumei révhatóság.							
6,217	83,837	412	23,759	5,971	83,004	443	24,737
111	5,041	85	4,596	20	92	—	—
766	13,477	42	3,452	653	9,533	53	4,635
1,324	14,566	116	7,113	1,033	10,241	80	5,350
211	1,912	—	—	305	2,837	1	43
776	5,405	—	—	782	5,528	—	—
9,405	124,238	655	38,920	8,764	111,235	577	34,765
149	23,367	—	—	130	22,816	—	—
3	441	—	—	—	—	—	—
1	10	—	—	—	20	—	—
3	30	—	—	2	20	—	—
3	30	—	—	2	—	—	—
159	23,878	—	—	134	22,856	—	—
II. A zenggi révhatóság.							
1,882	34,188	77	3,773	1,575	31,267	112	8,300
458	5,492	4	72	420	8,036	4	117
285	3,676	3	136	255	4,651	—	—
433	3,836	10	790	260	1,850	8	465
103	1,932	3	172	112	1,888	—	—
3,161	49,124	97	4,948	2,622	47,692	124	8,882
101	23,130	—	—	98	16,010	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
1	10	—	—	—	—	—	—
102	23,140	—	—	98	16,010	—	—

üres együtt.

dult.

6 8.		1 8 6 7.			
idegen		Magyar osztrák		idegen	
alatt		lobogó alatt			
Hajó	Tonna	Hajó	Tonna	Hajó	Tonna
Végösszegek.					
918	45,371	8,020	104,808	932	43.873
159	9,500	3,962	46,614	160	9,377
1,077	54,871	11.982	151,422	1,092	53,250
		1,092	53,250		
		13,074	204,672		
2	520	116	18,415	—	—
—	—	97	13,901	—	—
2	520	213	32,316	—	—

1868-ban.

VI. Tábla.

Érkezett

Vitorlás	lobogó	
	üres	
	Hajó	Tonna
A magyar-horvát kikötőkbe	477	30,415
Triesztbe	564	82,426
együtt	1,041	112,841
A fenebbi számok szazalékokban		
A magyar-horvát kikötőkbe	45.81	26.95
Triesztbe	54.19	73.05
együtt	100	100
Gőzös		
A magyar-horvát kikötőkbe	2	520
Triesztbe	18	7,994
együtt	20	8,514
Ugyan ez százalékokban		
A magyar-horvát kikötőkbe	10.00	6.1[illegible]
Triesztbe	90.00	93.9[illegible]
együtt	100	100

Érkezett összesen vitorlás

	1864.	
	Hajó	Tonna
A magyar-horvát kikötőkbe	12,235	223,907
Triesztbe	10,148	772,996

A juhállomány volt:

	nemesített	közönséges	értéke együtt
kos	77,853	425,200	18.088,297 frank.
ürü	2.928,512	6.449,555	229.521,344 „
anyabirka	3 210,912	11.361,499	256.568,888 „
bárány	1.127,959	3.948,169	56.890,657 „

A gyapju, és pedig a finom 494,2(8, a közönséges ellenben 530,695 quint. métrique-re van becsülve.

A vágott marha mennyisége a következő volt:

ökör, bika és tehén	1.552,004 darab.
borju	3.952,816 „
anyabirka és ürü	5.636,797 „
bárány	

A baromfi létszáma a

pulyka
lúd
kacsa
tyuk
galamb

A baromfi értéke 103.851,410, a tojásoké 51.748,480 frankra becsültetik.

Méhkas volt 2.426,578, ezeknek értéke 32.687,824 fr. Viasz termeltetett 25,123 quint. mtr., méz 61,419 quint mtr.

A norvég statistikai hivatal két kimutatása a nép- és felső iskolákról megjelent 1869-ben. Tartalmazza az országos kimutatást a népiskolákról 3 évre (1864—1867-ig) s külön kimutatást a tanügy állásáról a városokban, vonatkozólag az 1867-dik évre. E kimutatásból közöljük a következőket. Az iskolajövedelem szedetik részint mint adó, részint mint tanpénz. Tett pedig a jövedelem:

1864-ben . . .	836,028 frt — kr. ezüstben
1865-ben . . .	802,274 „ 75 „ „
1866-ban . . .	814,404 „ 25 „ „

A kiadások voltak:

1864-ben . . .	796,935 frt 50 kr. ezüstben
1865-ben . . .	828,657 „ 50 „ „
1866-ban . . .	818,041 „ 50 „ „

A tanitók fizetései:

1864-ben . . .	321,432 frt 25 kr. ezüstben
1865-ben . . .	345,218 „ — „ „
1866-ban . . .	344,966 „ — „ „

Tanköteles gyermek volt:		tettleg iskolába járt
1864-ben	205,903	200,453
4865-ben	210,272	204,941
1866-ban	212,136	206,622

STATISTIKAI ÉS NEMZETGAZDASÁGI

KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI ÁLLAPOTOK ISMERETÉNEK

ELŐMOZDITÁSÁRA

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

STATISTIKAI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

KELETI KÁROLY,

LEV. TAG.

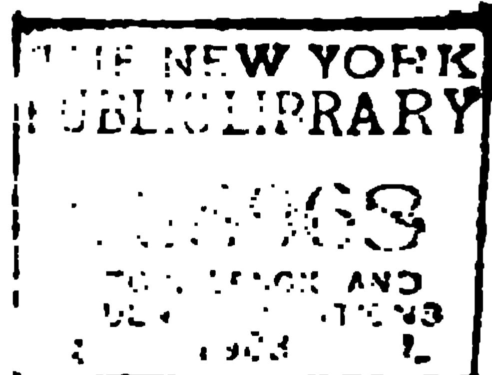
NYOLCZADIK KÖTET.

ELSŐ FÜZET.

PESTEN,

EGGENBERGER FERDINÁND MAGY. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

MDCCCLXXI.

NEW YORK
PRARY

MAGYARORSZÁG NEMZETISÉGEI STATISTIKAI SZEMPONTBÓL.

Keleti Károlytól*).

Vajjon a nyelv és nemzetiség számbavétele képezzen-e a népszámlálás alkalmával kérdőpontot, maig is vitás kérdés. Vitás kérdés, melyet a Londonban, 1860-ban tartott nemzetközi statistikai kongressus úgy iparkodott megoldani, hogy a népszámlálás alkalmával kitüntetendő tényeket kétfelé osztván s egyikökre a „mellőzhetetlen“, másik részökre a csupán „czélszerü“ epithetont alkalmazva, a nemzetiség kutatását ez utóbbi rovat alá sorozta.

Ezzel az egyes államok tetszésére van bizva, vajjon akarják-e kutatni népességök nemzetiségét is s az egész kérdés csupán azon államczél szempontjából látszik megitélendőnek, mely az egyes nemzetiségeknek számbeli megismerésével kitüzetett.

Csakhogy itt azonnal feltünnek a különböző szempontok, melyekből az egyes kutatók, hogy ne mondjuk, államok vagy nemzetek indulnak. Mig ugyanis Legoyt például, a párisi statistikai hivatal főnöke, Francziaország határain belül csak egy nemzetiséget ismert el, a politikait, Elszasz és Lotharingia részben németül beszélő népességét pedig csak még nem egészen assimiláltnak vallotta, s a nemzetiség kutatását fölöslegesnek itélte, addig Németország Boeck száján át hevesen vitatta a fölvételeket, nem annyira saját határain belül akarván számba venni az amúgy már nagyrészt germanisált szláv és dán fajbelieket, mint inkább az egész világ kerekségén akarván megismerni saját nemzetiségét azon tagjaiban, kik vándorvágytól hajtva, szerte barangolják földgömbünket s idegen hazában is német szivóssággal ragaszkodnak, legalább egy-két nemzedéken belül, fajukhoz. Heves, bár nem véres

*) Olvasta a M. T. Akadémia II. oszt. ülésében 1871. mart. 6-án.

harcz folyt a
is semlegesek
osztrák czím
selőjével ha
csatozkodni
messze keletr
Ma olv
beli röpiratok
tusának, mel
A franc
mészetes hat
den más nem
országi politi
Dunafejedele
üstbe gyurva
A ném
tartományok
állításait, jog
épúgy mint n
látszik követ
Mind a
kolásában s
mindenki k
ország ethn
geket is vagy sem.

Ausztria épen rendkivüli sürgősséget fejtett ki e t
Nyelvterületeket s nyelvszigeteket állapított meg Cz
nig, kinek ez egyik kedvencz tárgya vala, bár hires et
grafiai nagy müve nem első, noha hasonlíthatatlanul le
gyobbszerü volt e fajból. Megelőzte öt Häufler, 1845
megjelent „Sprachenkarte der öst. Monarchie" czímü m
vel. Vele müködtek Feil, Streffleur, Hauer, Fic
és mások; Ficker pedig a bécsi statistikai hivatal 18
ki tanfolyamában ugyan e tárgyról olvasott, mely fel
sások „die Völkerstämme der Oestr.-Ung.
narchie, ihre Gebiete, Gränzen und Inse
czíme alatt a bécsi statistikai hivatal közleményeiben
is jelentek.

Legfontosabb irat — habár adatok nélkül — Böckh Richard értekezése „Die statistische Bedeutung der Volkssprache als Kennzeichen der Nationalität“, mely a „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft“ czímü füzetekben jelent meg 1866-ban, s a melyből jelenleg a porosz-franczia háború alkalmából, ha jól vagyok értesülve, külön lenyomat készült. Noha ez újabb füzetet nem láttam, az értekezés tartalmát az eredetiből ismerve, csakugyan erélyes adaléknak tartom azon igyekezetekhez, melyekkel a németek hóditásaikat Francziaországban igazolni törekszenek.

A francziák és németek közötti nagy elvi ellenkezés határozott tételekben is nyilvánul.

A németek tagadják, hogy a statistikai vagy történelmi összetartozás a nemzetiség ismertető jele volna, és minden politikai vagy természeti határok tagadásával csupán a nyelvi határokat ismerik el. Saját nyelvrokonaikra igényt tartanak nemzetiségül bármely idegen országban is, és a vegletig vive következtetéseiket, jogot formálnak némileg a területre is, melyen nyelvrokonaik kissé nagyobb számban lakván, nemzetiségöket képviselve látják.

A francziák nézetei a területi egységről s az azon lakó, egy nemzetiségnek tekintett népességről ismeretesek. Még inkább megismerjük azonban a német irók támadásaiból, kik gúnynak tekintik, hogy a franczia nem tart igényt ama sok százezer német assimilálására, kik a franczia államkötelékhez nem tartozván, mégis határain belül állandó megtelepítettekként a franczia iparszabadság előnyeit élvezik.

Még inkább kitünik a nézetkülönbség, ha Bökh néhány sorát idézem, melyekben vonatkozással Legoyt-nek az europai kivándorlásokról irt nagybecsü statistikai munkájára mondja: „ . . . az egész értekezésből hiányozni látszik ama szükkeblü franczia nézpont, az 1789-diki ugyanis, mely az államhoz tartozókat már előleg is nemzetnek s ezzel a nemzetiséget államhoz tartozásnak bélyegzi.“ És tovább: „a statistikus nem oly elfogult, nála a vlamándok a német nemzethez tartoznak, Svajcz kétharmadában neki németek uralkodnak.

A dán
nemzeti
Al
kozni, é
helyes.
hogy a
különbe
rég ráj
heti va
Id
térjek a
inkra é
tett sta
A
natosítá
mozzan
noha a
V
junkat
nem az
folyása
ha nag
1850/1-diki tendentiosus számlálással szemben könnyen a
kifakadásra birja: ime most a magyarok kezében vol
ügyvezetés s csupán nagy ágitatióval birtak ennyit kisü
ha pedig csekélynek látszik a szám, ugyanezt állítják, c
megfordítva, hogy ime mennyi agitatióval birtak csak em
is magyarokul kitüntetni. Nemzetiségi surlódásoktól ta
sem maradt el a felvétel, noha jól tudom, hogy e rovat bef
lalása iránti óhajok több helyről s pedig épen nem azon
gyékből hallatszottak, melyekben a magyar elem van tö
ségben. Inkább a fölvétel nehézsége, a nemzetiség fogalmá
nehéz meghatározása s a bizonytalan eredmény vétettek
tekintetbe.

Bármiként állt légyen egyébiránt ez ügy, an
tény, hogy a tudomány szempontjából igen nehezen álla
ható meg a n e m z e t i s é g fogalma, csekélyebb miveltse
országokban pedig épen a fogalom megmagyarázásának

hézsége helyez előre is sok hamis adatot kilátásba. Nem tudom a bécsieknél is ezen szempont jutott-e túlsúlyra s magyarázza meg azon feltünő jelenséget, hogy épen az, ki Londonban a kongressus idejében és később élénken küzdött a nyelvnek népszámlálás alkalmával való kutatása mellett, 1869-ben Ausstriában e fölvétel ellen nyilatkozott. A menynyire nekem az előleges kérdések megállapításában részem volt, bátran állíthatom, hogy korábbi nézetem ellenére ép ezen szempont érlelte bennem a meggyőződést, hogy ezen az uton, t. i. népszámlálás alkalmával nem jutunk megbízható számokhoz s igy jobb elejteni oly kutatást, mely a kormány kellemetlen gyanusításával okvetlenül, lehet veszélylyel is jár, s ha egyébbel nem is, azon veszélylyel, hogy jövőben hamis számoknál fogva, hamis alapon találunk indulni.

Igazoltak-e ezen nézetek, az ki fog derülni, ha a kérdésbe kissé mélyebben hatolunk.

Mert micsoda is a nemzetiség? vagy ha a nemzetiség fogalmával talán tisztában volnánk, melyek megismertető jelei? Az országhoz, megyéhez, községhez tartozás nem lehet az. Az első igenis megállapítja a politikai nemzetiséget, minőt határozottan kijelölt álláspontunkhoz ragaszkodva, mely itt a francziával összeesik, — csakugyan csak egyet ismerhetünk el országunkra nézve s ez a magyar. A megyéhez tartozás megállapithat ugyan hosszú időn keresztül valami kisebb körü patriótaságot, de tudományos fogalmat soha. A községhez tartozás adhat jogokat s kötelezettségeket, ha honositási és hovatartozási törvény létezik valamely országban, bár Magyarország ilyet még, fájdalom, nem ismer, de az illetőnek nemzetiségére legkisebb befolyást sem gyakorol.

A leszármazás, a mai fajkeveredés mellett csak szintén nem fogadható el kriteriumul? mert ki határozza meg a hanyadiziglen való leszármazás döntő befolyását?

Főkép miveltebb körökben s a mai közlekedés nivelláló hatalma alatt a fajjelleg mindinkább eltünik s többé se testalkatban, se ruházatban, sem a lakviszonyokban tisztán nem tükröződik.

Megismertető jelnek volna még felemlíthető a vallás, illetőleg a hitfelekezet. De nem csupán véletlen-e ez is? s nem

ismertü
katholil
nemzeti
sem vá
igen sz

D
zetiség,
ime, kir
véve, h

M
megálla
gyobb s
ritása, f
„A n e
s a d u
több izl
meghatá
lennek n
mely k
fogalma
zelmeké
kedélyn
egyéb, s
emberek között — multjok emlékei, jelen helyzetök s
ezekből foly, érdekeik s érzelmeik közössége által tám

Idézzek-e több helyet halhatatlan irónk e nagy
munkáiból? — pedig az idézetek még bőven kinálkozn
merészeljem-e én megkisérteni a fogalom megállapítását,
már ő is oly nehéznek vallott?

Az első fölösleges, az utóbbira van mentségem. E ő t
nemzetről és nemzetekről szólott, én egyénekről beszélel
a nemzetben élő uralkodó eszmének kereste magyarázi
mely a nemzetiség határozottan körül nem vonalzott alal
ban jelenkezik, — én, sokkal szerényebb téren, az egyén á
megérthető oly magyarázatot keresek, melynek gyakoi
alkalmazása lehetővé tegye a statistikai számbavételt.

*) „A XIX. század uralkodó eszméi" új kiadás 50 lap.

Ha mind a mellett se tudtam megfelelőbb eredményre jutni, vigasztal az öntudat, hogy komoly gondolkodás után állapítám meg nézetemet s csak ezután kerestem támogatást nagy irónk gondolatdús müveiben.

Szerintem a nemzetiség semmi egyéb bensö érzelemnél, hasonló a valláshoz, rokon a hazaszerettel, melyet mindenki ápol keblében, de mint hazát szabadon is választhat; érzelem, melyre a feljebb felsorolt körülmények: a hovatartozóság, a leszármazás, a fajjelleg s összes járulékai befolyást gyakorolnak; mely, mint a tényleges vallás, hitágazataiban és szertartásaiban nyilatkozni iparkodik s e nyilatkozásra a nyelvet használja.

De valamint vallásfelekezetet legtöbb esetben átöröklünk s csak igen igen ritka esetekben választjuk azt önmagunk, a nemzetiségnél is a nyelv többnyire átöröklött, úgynevezet a n y a i n y e l v, habár itt a későbbi változás gyakoribb, egész országra nézve azonban lassúbb is, minél fogva a r e n d s z e r i n t b e s z é l t n y e l v, a francziák szerint „langue parlée" is tekintetbe veendő.

Csakhogy épen ezen valamely családban rendszerint beszélt nyelv nehezen deríthető ki oly számos nemzetiségü országban minő hazánk; legnehezebben a nemzetiségek tarka vegyületében, minőt egyes községekben is eleget találunk s az úgynevezett nyelvvidékek határain, hol két, néha három is egyformán jogosult nyelve van a családnak.

Ezen viszonyokat kideríteni, kideríteni népszámlálás alkalmával és megbizhatóan, talán soha sem, egyhamar legalább nem fog sikerülni.

De, mert nehéz valamely ténynek kiderítése, felhagyjunk-e azért kutatásával is? s mert a népszámlálás alkalmával a nemzetiséget nem konstatálhatjuk, ne is iparkodjunk azt talán más uton megkisérleni?

Ugy hiszem nem. Mi magyarok a népszámlálás által kimutatott tények egyike iránt sem viseltetünk talán annyi érdeklődéssel (s ugy hiszem, más hazabeli nemzetiségeink sincsenek ezzel máskép), mint azon egy iránt, melyre az választ nem adhatott, t. i. hogy hányan vagyunk? Hozzám legalább számtalanszor intéztetett e kérdés és hiába feleltem

Mikéut áll e különbözet az egyes megyék terül
következő táblázat mutatja ki. Az összes országra néz
közel 28%-ban nyilvánul.

néhány csekély kivétellel s dolgoztottak fel megyénkint. Bennök reméltem tehát megtalálni az anyagot arra, hogy belőle az egyes nemzetiségek számát is összeállíthassam.

Kiszámíttatván ugyanis százalék szerint a gyermekek nemzetisége, ez fogadtatott el az összes népesség nemzetiségégének százalékául. A népesség száma pedig ugyancsak községenkint ismerve lévén a számlalás folytán, csak absolut számokra kelle visszavezetni a százalékokat, hogy tudjuk nyelv szerint mennyien vagyunk.

Mielőtt e számokat bemutatnám, meg kell még említenem a hiányokat, melyek e müveletnél fölmerülhettek s a correctiveket, melyek igazításukra használtattak.

Elöadtam volt, hogy az iskolakötelcs gyermekek vallásfelekezetök szerint is összeirattak a népiskolai adatgyüjtés alkalmával. Miután pedig a népesség a legutóbbi számlálásnál vallásfelekezetek szerint szintén összeiratott, könnyü volt az ellenőrzés arra nézve, vajjon hasonló müvelet szerint számítva a százalékokat, mily összehangzás vagy eltérés fog mutatkozni a tényleg fölvett számoknál.

Mennyire felel meg e müvelet a tényleges állapotnak, következő táblázat mutatja.

Van ugyanis:

	Magyarországban.		Erdélyben	
	A népszámlálás	a népiskolai fölvételek	A népszámlálás	a népiskolai fölvételek
	szerint		szerint	
római katholikus	52.93%	53.59%	12.55%	13.46%
görög katholikus	8.83 „	8.55 „	28.39 „	26.39 „
örm. katholikus	0.01 „	—	0.19 „	—
keleti görög	10.26 „	10.26 „	31.07 „	31.14 „
keleti örmény	0.00 „	—	0.01 „	—
ágostai evang.	7.85 „	7.77 „	9.95 „	10.19 „
helv. h. evang.	15.44 „	15.70 „	14 10 „	15.12 „
unitárius	0.01 „	—	2.55 „	2.62 „
más keresztyén	0.02 „	—	0.01 „	—
izraelita	4 65 „	4.13 „	1,18 „	0.68 „
más nem keresztyén	0.0 „	—	0. 0 „	—
Összesen	100%	100%	100%	100%

Ezen számokból látszik, hogy nemcsak az arány helyes az egyes hitfelekezetek között, hanem az illető százalékok csak is néhány tizedrészszel, néhol csupán századrészekkel, néhol épen nem térnek el a két fölvétel szerint. Épen csak

Erdélyben van a görög katholikusoknál és a helvét hitvallásuaknál egy-egy egész százaléknyi eltérés. És ezen eltérés magyarázza meg némileg későbbi állításomat, hogy a miveltebb nemzetiségiek több gonddal eszközölték a tanköteles gyermekek számbavételét.

De még ez eltérés sem változtat az arányon s ezen korrektiv birtokában, ezen ellenőrző számitás csodálatos összevágása mellett — úgy hiszem — bátran állíthatom, hogy a nemzetiségek számbevételére alkalmazott eljárás helyes, hogy egészséges az elv, mely szerint indultam s hogy teljes megnyugvással fogadhatjuk el, mint a valósághoz lehetőleg közel járókat azon számokat, melyeknek nemzetiségünk kideritésére ez úton birtokába jutottam.

De még ennyi bizonyító érv mellett sem szabad szemet húnynunk a hiányokra nézve, minők egyébiránt minden nagyobb, országos statistikai fölvételnél elő szoktak fordulni.

Tekintsük meg egyébiránt ezeket is, csak úgy fogjuk megitélhetni, mennyiben felel meg az eljárás a tényeknek.

Hiányul említhető fel ugyanis, hogy egyes községek adatai be nem voltak szerezhetők s igy iskolakötelezett gyermekeik sincsenek kimutatva, mi egyébiránt az összes népességhez képest eltünő csekély hiány, a mennyiben 12,564 község közül csak 661-ből hiányoznak az adatok, mi az összesnek csak 5.60%-át képezi.

Nagyobb hiba azonban, hogy az iskolakötelezett gyermekek nem voltak oly hiánytalanul összeirva, mint várni lehetett volna. De e tekintetben is szolgáltat támpontot a népszámlálás, mely valamennyi korévet kitüntetvén az összes jelenlevő népességnél, ez összeállításból könnyen volt kiemelhető a 6—15 évesek összege, habár itt, miután a számlálás a népiskolai adatok gyüjtésénél majdnem egy évvel későbben eszközöltetett, a 7—16 éveseket kellett számba venni. Az eltérés itt, mint várható is vala — tetemes, de nem szabad elfelejtenünk, hogy az egy éven elhunyt gyermekek száma e különbözetet is tetemesen csökkenti.

Miként áll e különbözet az egyes megyék területén, következő táblázat mutatja ki. Az összes országra nézve az közel 28%-ban nyilvánul.

A tanköteles gyermekek száma, megyénkint összeállitva, a tanfelügyelők kimutatásai és az 1870-diki népszámlálás adatai szerint.

Később talán még e különbözetre is lehetek tekintettel, itt csak azon, könnyen tehető ellenvetést említvén meg, mely szerint a községenkint kimutatott gyermekek nemzetiségének helyes jellegezése iránt a népiskolai adatgyüjtés talán nem szolgáltatna kellő biztositékot, könnyü levén az illető községi elöljáróságra és az anyakönyvek alapján müködő papságra nézve, főleg kétes esetekben azon nemzetiséghez számítani a gyermekeket, melynek ők tagjai, vagy melynek érdekében kivántak volna nagyobb számot szerepeltetni. De nem szabad felejtenünk, hogy a népiskolai kimutatások bekövetelésével semmi mellékczél sem volt összekötve, hogy annyi más ténynek kimutatása is kivántatott, miszerint a nemzetiségre külön, tendentiosus figyelmet fordítani az illetőknek nem is juthatott eszökbe és — mi a legfőbb — hogy az adatgyüjtés községenkint, tehát oly kisebb területen és többek által történt, mely terület viszonyai ismerve levén, hamis adatoknak becsusztatása alig volt lehetséges, apró eltérések pedig oly csekélyek, és Magyarország közel 13 ezer községénél oly kevéssé latba vethetők, de meg a különböző nemzetiségüeknél különböző irányban is követtethetvén el, egymást ellen is súlyozhatják, úgy hogy ezekre itt külön tekintettel lenni, alig szükséges.

Azontúl pedig emlékeznünk kell, hogy a számlálást 1870. elején közel 30,000 ügynök eszközölte az országban. Ily ügynök ki, 500—1000 lelket volt megszámlálandó, ha — mint könnyebben feltehető — nem egész tárgyilagosan gyüjti a nemzetiségi adatokat, sokkal nagyobb tere akad ebbeli adatok meghamisitására és semmivel sem helyez kilátásba megbizhatóbb eredményt.

Most azonban minden további igazolás nélkül előterjesztem ime a fentecsetelt módon szerzett adatokat.

E szerint van:

	Magyarországban	Erdélyben
magyar	49.84%	31.71%
német	14.32 „	10.66 „
román	10.92 „	57.47 „
tót	16.42 „	0.01 „
szerb	2.58 „	0. 0 „
horvát	1.87 „	0. 0 „
orosz (ruthén)	4.03 „	0. 0 „
egyéb	0-02 „	0.15 „
Összesen	100%	100%

Később talán még e különbözetre is lehetek tekintettel, itt csak azon, könnyen tehető ellenvetést említvén meg, mely szerint a községenkint kimutatott gyermekek nemzetiségének helyes jellegezése iránt a népiskolai adatgyüjtés talán nem szolgáltatna kellő biztositékot, könnyü levén az illető községi elöljáróságra és az anyakönyvek alapján működő papságra nézve, főleg kétes esetekben azon nemzetiséghez számítani a gyermekeket, melynek ők tagjai, vagy melynek érdekében kivántak volna nagyobb számot szerepeltetni. De nem szabad felejtenünk, hogy a népiskolai kimutatások bekövetelésével semmi mellékczél sem volt összekötve, hogy annyi más ténynek kimutatása is kivántatott, miszerint a nemzetiségre külön, tendentiosus figyelmet fordítani az illetőknek nem is juthatott eszökbe és — mi a legfőbb — hogy az adatgyüjtés községenkint, tehát oly kisebb területen és többek által történt, mely terület viszonyai ismerve levén, hamis adatoknak becsusztatása alig volt lehetséges, apró eltérések pedig oly csekélyek, és Magyarország közel 13 ezer községénél oly kevéssé latba vethetők, de meg a különböző nemzetiségüeknél különböző irányban is követtethetvén el, egymást ellen is súlyozhatják, úgy hogy ezekre itt külön tekintettel lenni, alig szükséges.

Azontúl pedig emlékeznünk kell, hogy a számlálást 1870. elején közel 30,000 ügynök eszközölte az országban. Ily ügynök ki, 500—1000 lelket volt megszámlálandó, ha — mint könnyebben feltehető — nem egész tárgyilagosan gyüjti a nemzetiségi adatokat, sokkal nagyobb tere akad ebbeli adatok meghamisitására és semmivel sem helyez kilátásba megbizhatóbb eredményt.

Most azonban minden további igazolás nélkül előterjesztem ime a fentecsetelt módon szerzett adatokat.

E szerint van:

	Magyarországban	Erdélyben
magyar	49.64%	31.71%
német	14.32 „	10.66 „
román	10.92 „	57.47 „
tót	16.42 „	0.01 „
szerb	2.58 „	0. 0 „
horvát	1.67 „	0. 0 „
orosz (ruthén)	4.03 „	0. 0 „
egyéb	0-02 „	0.15 „
Összesen	100%	100%

Magyarország nemzetiségei az egyes megyékben az iskolaköteles gyermekek százalékai szerint.

Folyószám	Megye, kerület, vidék		magyar	német	román	tót	horvát	szerb	orosz
			nemzetiségű %-okban						
1	Abauj	megye	64.99	5.47	—	26.65	—	—	2.90
2	Arad	„	22.22	12.99	68.90	0.53	—	0.34	0.62
3	Árva	„	2.81	—	—	97.19	—	—	—
4	Bács	„	41.95	29.17	0.53	7.26	4.05	15.38	1.63
5	Baranya	„	45.07	39.14	—	—	11.36	4.43	—
6	Bars	„	27.21	12.83	—	59.96	—	—	—
7	Békés	„	66.18	3.78	4.99	25.05	—	—	—
8	Bereg	„	39.92	7.35	—	0.73	—	—	52.00
9	Bihar	„	54.56	0.30	44.10	0.82	—	0.01	0.21
10	Borsod	„	93.97	0.91	—	3.36	—	0.05	1.71
11	Csanád	„	71.98	0.56	11.22	11.91	—	3.93	0.40
12	Csongrád	„	98.81	0.30	0.59	0.07	—	0.23	—
13	Esztergom	„	82.65	9.30	—	8.05	—	—	—
14	Fehér	„	80.15	16.30	—	2.56	—	0.99	—
15	Gömör	„	46.75	3.79	—	49.45	—	—	0.01
16	Győr	„	98.70	1.29	—	0.01	—	—	—
17	Heves	„	99.47	0.52	—	0.01	—	—	—
18	Hont	„	44.56	8.65	—	46.79	—	—	—
19	Komárom	„	83.53	8.99	—	7.48	—	—	—
20	K.-Szolnok	„	39.47	0.66	59.85	—	—	—	—
21	Krassó	„	1.19	12.11	81.24	2.30	2.71	0.13	0.32
22	Kraszna	„	50.69	0.39	48.92	—	—	—	—
23	Liptó	„	0.17	3.48	—	96.35	—	—	—
24	Marmaros	„	16.88	2.03	29.78	0.10	—	—	51.21
25	Mosony	„	10.60	76.15	—	0.25	13.00	—	—
26	Nógrád	„	67.05	1.83	—	31.10	—	0.02	—
27	Nyitra	„	16.73	11.26	—	72.01	—	—	—
28	Pest	„	*)76.10	15.68	0.00	6.62	0.64	0.95	— **
29	Pozsony	„	39.69	18.34	—	41.97	—	—	—
30	Sáros	„	1.48	3.78	—	62.53	—	—	32.21
31	Somogy	„	89.65	7.93	—	0.01	2.41	—	—
32	Sopron	„	44.10	43.00	—	—	12.90	—	—
33	Szabolcs	„	96.95	0.17	1.09	1.30	—	0.00	0.49
34	Szatmár	„	60.16	7.20	31.70	0.10	—	—	0.84
35	Szepes	„	0.27	27.65	—	55.44	—	—	16.63
	XVI sz. v. k. . .		3.11	70.74	—	26.04	—	—	0.11
36	Temes	megye	7.09	39.74	42.13	0.94	0.11	6.99	3.00
37	Tolna	„	63.24	36.44	—	—	—	0.32	—
38	Torna	„	95.20	0.69	—	0.39	—	—	3.72
39	Torontál	„	15.58	46.58	14.74	0.85	0.50	19.45	—
	N.-Kikindai ker.		6.64	4.21	—	0.15	0.10	88.90	—
40	Trencsén	megye	0.20	3.51	—	96.29	—	—	—
41	Túrócz	„	0.14	15.70	—	84.16	—	—	—
42	Ugocsa	„	31.65	7.50	9.93	—	—	—	50.91
43	Ung	„	28.10	2.10	0.11	20.84	—	—	48.85
44	Vas	„	50.85	38.00	—	5.72	5.43	—	0.00

*) Pest városánál a nemzetiség nem volt részletezve, és így a 22,257 gy magyarnak vétetett. — **) Olaszok.

annyiban változtat, hogy a születések és halálozások különbözéséből eredő szaporulatot aránylag felosztja az egyes nemzetiségek közé.

Ficker a német faj suprematiáját nemcsak nem tagadja, söt részben dicsőíti; nem szükséges a sorok közt olvasni, hogy a régi telivér centralista osztrákra ráismerjünk. Ő Magyarország politikai nemzetiségét ignorálni látszik s habár ő is ethnografiai viszonyokról beszél, a nyelvi különbségen felül ő sem tud emelkedni.

Annál elismerésre méltóbb azonban, hogy el nem tagadva nézeteit, mégis tárgyilagos marad. Adatait részrehajlatlanul állítja össze, német alapossággal gyüjti és részletezi tekintettel van a tényleges és jogi népesség közötti különbözetre s e tekintetben, főleg százalék számitásaiban az 1857. eredményekre támaszkodik, a mikor ugyanis a nemzetiségek számba nem vétettek; absolut számait pedig csak megközelitőknek mondja s csupán kerek összegekben közli.

Mind ezt számba véve, Ficker adatait még akkor is megbizhatóknak tartanám, ha különben is nem járnának oly közel saját kutatásaim eredményéhez, melynek mikénti keletkezését ugyhiszem elég részletesen iparkodtam bemutatni

Hogy mi következtetést von Ficker nemzetiségi számaiból, arra ép oly kevéssé szükséges itt tekintettel lenni — noha abban nem tudnék osztozkodni — valamint mellőztem Fényes következtéseit, melyeket szivesen elfogadnék, habár nem látom szükségesnek hozzá a számok azon alteratióját, melyet fentebb tapasztaltunk.

Itt csak a tárgyilagos birálat s az egyéni megbirálás lehetőségének szolgáltatása látszott feladatomul kinálkozni, s ekkép összevetve, elsőbben is százalékok szerint a különböző forrásokat, melyekből számainkat meritjük, azt találjuk hogy van:

Igy járván el, azt találjuk, hogy volt, illetőleg van

Magyarországban:

	összes népesség	magyar	német	román	tót	szerb	horvát	orosz	vegyes
185⁰/¹-diki számlálás	9.290,483	4.222,111	1.091,500	983.327	1.729,919	446,926	74,786	447,377	344,537
Ficker (1869.)	10.920,000	4.820,000	1.500,000	1.300,800	1.800,000	600,000		400,000	499,200
Fényes (1867.)	9.975,973	5.466,239	1.016,629	1.051,076	1.500,347	311,371	122,928	391,458	115,925
Népiskola (illetőleg népszámlálás 1870.)	11.117,623	5.541,123	1.592,043	1.114,044	1.825,513	286,834	207,899	448,040	102,127

Erdélyben:

	összes népesség	magyar	német	román	tót	szerb	horvát	orosz	vegyes
185⁰/¹-diki számlálás	2.073,737	585,361	219,706	1.201,752					66,918
Ficker (1869.)	2.116,000	573,000	235,000	1.200,400					107,600
Fényes (1867.)	1.920,618	673,918	153,989	1.091,772					939
Népiskola (1870.)	2.101,727	666,457	224,044	1.207,862	210		680		2,524

Összesen Magyarország-Erdélyben:

	összes népesség	magyar	német	román	tót	szerb	horvát	orosz	vegyes
185⁰/¹-diki számlálás	11.364,220	4.807,472	1.311,206	2.135,079	1.729,919	446,926	74,786	447,377	411,455
Ficker (1869.)	13.036,000	5,393,000	1.735,000	2.501,200	1.800,000	600,000		400,000	606,800
Fényes (1867.)	11.896,591	6.140,157	1.170,618	2.142,848	1 500,347	311,371	122,928	391,458	116,864
Népiskola (1870.)	13.219,350	6.207,580	1.816,087	2.321,906	1.825,723	286,834	208,529	448,040	104,651

…rb	Orosz		Vegyes		Jegyzet
Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	
—	0.84	1.90	—	1.42*)	*) czigány.
—	16.64	12.05	—	0.84*)	*) czigány.
—	0.11		—		
9.31	3.00	—	—	2.93*)	*) 1.61% bolg.; 0.06% örm.; 1.26% czig.
0.72	—	—	—	0.32*)	*) czigány.
—	3.72	5.02	—	1.05*)	*) czigány.
33.71	—	—	2.30*)	0.99*)	*) 0.01% bolg.; 0.98% czig **) bolgár.
	—	—	—	2.41**)	
—	—	—	—	0.07*)	*) czigány.
—	—	—	—	0.47*)	*) czigány.
—	50.91	38.02	—	2.16*)	*) czigány.
—	48.85	57.10	—	0.48*)	*) czigány.
—	0.00	—	—	0.38*)	*) czigány.
0.02	—	—	—	—	—
—	—	—	—	0.04*)	*) czigány.
—	—	—	—	2.26*)	*) 0.01% örmény ; 2.25% czigány.
—	20.42	45.56	—	0.46*)	*) czigány.
—	—	—	—	0.87*)	*) czigány.
0.02	—	—	—	1.20*)	*) czigány.
—	—	—	—	0.61*)	*) czigány.
—	—	—	—	1.11*)	*) 0.09% örmény ; 1.02% czigány.
—	0.00	—	0.05*)	3.99**)	*) czigány ; **) 3.60% czigány ; 0.25% bolgár ; 0.14%
—	0.15	0.20	—	4.93*)	*) 2.56% örmény
—	—	—	—	3.86*)	*) 0.17% örmény
—	—	—	—	6.37*)	*) 0.03% czinczá
—	—	—	—	2.88*)	*) 0.01% czinczá ; 2.79% czigány.
—	—	—	—	4.30*)	*) 0.01% czinczár ; 0.34% örmény ; 3.95% czigány.
—	—	—	0.91*)	6.98**)	*) 0.61% örmény ; 0.30% czigány. **) 0.88% örmény ; 0.10% czigány.
—	—	—	—	4.89*)	*) 0.21% örmény ; 4.68% czigány.
—	—	—	0.02*)	3.26**)	*) cseh ; **) 0.01% czinczár ; 0.05% örmény ; 3.20% czigány.
—	0.01	—	—	2.62*)	*) 0.07% örmény ; 2.55% czigány.
—	—	—	0.50*)	5.74*)	*) czigány.
—	—	—	—	3.57*)	*) 2.23% örmény ; 1.34% czigány.
—	—	—	—	2.46*)	*) 0.02% czinczár ; 0.12% örmény ; 2.32% czigány.

10. Csíkszékben . . . . 90.11 „ „
11. Somogy megyében . . . . 89.65 „ „
12. Háromszékben . . . . 88.22 „ „
13. Komárommegyében . . . . 83.53 „ „
14. Esztergom „ . . . . 82.65 „ „
15. Marosszékben . . . . 82.09 „ „

16. Veszprém megyében . . . . 80.85 %-kal
17. Fehér „ . . . . 80.15 „ „
18. Pest „ . . . . 76.10 „ „
19. Zala „ . . . . 73.28 „ „
20. Csanád „ . . . . 71.98 „ „
21. Nógrád „ . . . . 67.05 „ „
22. Békés „ . . . . 66.18 „ „
23. Abaúj „ . . . . 64.99 „ „
24. Tolna megyében . . . . 63.24 „ „
25. Szatmár „ . . . . 60.16 „ „
26. Aranyos székben . . . . 56.95 „ „
27. Bihar megyében . . . . 54.56 „ „
28. Vas „ . . . . 50.85 „ „
29. Kraszna „ . . . . 50.69 „ „

A német nyelv képez absolut többséget:

1. Beszterczе vidékén . . . . 84.47 %-kal
2. Mosony megyében . . . . 76.15 „ „
3. A szepesi XVI városban . . . . 70.74 „ „
4. Medgyes székben . . . . 62.46 „ „
5. Segesvár „ . . . . 57.10 „ „
6. Nagysink „ . . . . 56.64 „ „

A román nemzetiség vagy nyelv többsége tapasztalható:

1. Naszód vidékén . . . . 99.10 %-kal
2. Zaránd megyében . . . . 96.45 „ „
3. Hunyad „ . . . . 94.13 „ „
4. Fogaras vidékén . . . . 93.63 „ „
5. Kővár „ . . . . 90.11 „ „
6. Szászváros székben . . . . 86.05 „ „
7. Alsó-Fehér megyében . . . . 83.59 „ „
8. Krassó „ . . . . 81.24 „ „
9. Szerdahely székben . . . . 79.45 „ „
10. Szászsebes „ . . . . 79.27 „ „
11. Doboka megyében . . . . 79.19 „ „
12. Belsőszolnok „ . . . . 78.27 „ „
13. Torda „ . . . . 66.50 „ „
14. Arad „ . . . . 63.90 „ „

15. Közép-Szolnok megyében 59.85%-kal
16. Kolozs „ . . . . 57.86 „ „
17. Szeben székben . . . . 57.80 „ „
18. Ujegyház „ . . . . 57.77 „ „
19. Küküllő megyében . . . . 55.24 „ „
20. Felső-Fehér „ . . . . 53.85 „ „

A tót nyelv túlsúlya következő megyékben tünik ki:

1. Árva megyében 97.19%-kal
2. Zólyom „ . . . . 96.73 „ „
3. Liptó „ . . . . 96.35 „ „
4. Trencsin „ . . . . 96.29 „ „
5. Túrócz „ . . . . 84.16 „ „
6. Nyitra „ . . . . 72.01 „ „
7. Sáros „ . . . . 62.53 „ „
8. Bars „ . . . . 59.96 „ „
9. Szepes „ . . . . 55.44 „ „

Az orosz nemzetiség vagy nyelv csak

1. Bereg megyében van 52.0%-kal
2. Máramaros „ „ . . . . 51.21 „ „
3. Ugocsa „ „ . . . . 50.91 „ „

absolut többségben.

Van azonban még 12 megye és szék, melyekben egy nemzetiség sincs absolut többségben, hanem a melyekben 3 –4 nemzetiség képezi kisebb-nagyobb eltéréssel az arányokban a népességet. Ezek, a benlakó nemzetiségek csak föbbjeit és kerek százalékokban említve, egyúttal a magyar szerint sorakoztatva azokat, a következők:

	magyar	német	román	tót	horvát	szerb	ruthén
1. Gömör megye	47%	4%	—	49%	—	—	—
2. Hont „	45 „	9 „	—	46 „	—	—	—
3. Baranya „	45 „	39 „	—	—	11%	5%	—
4. Sopron „	44 „	43 „	—	—	13 „	—	—
5. Zemplén „	44 „	3 „	—	32 „	—	—	20%
6. Bács „	42 „	29 „	—	8 „	4 „	15 „	—
7. Pozsony „	40 „	18 „	—	42 „	—	—	—
8. Ung „	28 „	2 „	—	20 „	—	—	49 „
9. Brassó vidéke	24 „	32 „	44 %	—	—	—	—
10. Torontál megye	16 „	47 „	15 „	—	—	20 „	—
11. Köhalomszék	13 „	47 „	40 „	—	—	—	—
12. Temes megye	7 „	40 „	42 „	—	—	7 „	—

Nem folytatom immár a közlött táblázatokban foglalt számoknak további részletezését. Nem iparkodom belőlök országunk nemzetiségi viszonyait magyarázni, megvilágítani. Csak tényeknek iparkodtam birtokába jutni, tényleges számokat törekedtem, habár szokatlan úton, arányszámokból reconstruálni. Nem remélhetem ugyan, hogy az eljárás megtámadhatatlanul fogadtassék, azt sem merném állítani hogy conjectural-statistikának ne fogna czímeztetni. Söt tudom, hogy a porosz statistikai hivatal főnökének, a hirneves Engelnek alapelve ellen vétettem, ki csak is gyüjtött tényleges adatoknak összeállitását fogadja el valódi hivatalos statistikának. De nem is hivatalosan léptem fel ez értekezéssel s még ha kevésbbé igazolt számokat derített volna is ki kutatásom, semmi sem ingatná meg komoly megyőződésemet arra nézve, hogy hazánkban és sajátos viszonyaink között hálás munkát végez mind az, ki rendes-e vagy járatlan úton tiszta öntudattal törekszik hazai állapotaink minden irányu s minél tökéletesebb megismeréséhez s megismertetéséhez járulni.

GYŐRVÁROS
GABNAFORGALMA ÉS GABNAKERESKEDÉSE.

Dr. Pisztóry Mórtól.

Első tekintetre igen csekély jelentőségünek látszik a hazai statistikára nézve egyetlenegy 20,252 lakossal biró, a Dunának csak egy mellékága mellett fekvő sz. k. városnak egyetlen egy áruczikkel üzött kereskedéséről monografiát irni, másrészt azonban nem kell feledni, hogy épen a statistika föladata számokkal „a statistika ezen nyelvével — mint Moreau mondja — kideríteni az egyes vidékek és helységek valódi érdekeit; a legbecsesebb és egyedül hiteles anyagot nyujtani annak megitélésére, valjon egyik vagy másik provinciális érdeknek minő intézkedés felel meg legjobban; vagy minő intézkedés áll egyenes ellentétben valamely provinciális érdekkel. Azon vérmes remények, melyekkel a helyi érdekek szószólói szoktak előállani, ha országos költségen reméllnek valami előnyökhez jutni, épen nem szolgálhatnak alapul arra, hogy az állam ezen vérmes remények támogatásához országos költségen is hozzá járuljon. Ellenben ha a statistika igazolja, hogy valamely iparág folytonosan virágzik, hogy az egy bizonyos kerület vagy város lakói nagy részének létével áll összefüggésben, ott mindenesetre létezik oly helyi érdek, mely az egész államgazdaság jóléte és haladásával szoros összefüggésben áll. Ily helyi érdek már országos jelentőséggel fog birni és csak is ilyen érdek érdemli meg azt, hogy állami pártfogásban részesíttessék, hogy az államkormányzat kiterjeszsze reá figyelmét és ne csak ovakodjék oly intézkedésektől, melyek azon helyi érdek fejlődését gátolják, hanem minden azon helyre vonatkozó intézkedéseinél legyen különös figyelemmel arra, hogy ez által a helyi érdek lendületet nyerjen.

által történt hivatalos följegyzések alapján képes vagyok kimutatni.

Mindenekelőtt igazolni kivánom, hogy a 20,25? lelket számláló Győrvárosának gabna forgalma az ötvenes évekhez képest, melyek alatt a forgalma 6 millió mérőre lehet tenni, a mi átlag 70 vámfontot számítva egy mérőre (mert a szállitásnak fele zab) — 4 millió 200,000 vámmázsának felel meg — épen nem hanyatlott, hanem inkább, Pest kedvező fekvése és folyton jobban és jobban virágzó gabna kereskedése daczára, emelkedett, mi annál föltünőbb és érdekesebb jelenség, mert Győr csak a Duna mellék aga mellett fekszik, mely ágon az összes gőzhajó közlekedés nem tovább mint Győrvárosáig terjed, azon felül minden szállitásnak Gönyöig kell levitetni és ugy a nagy Dunán föl.

Pest gabna forgalmáról csak töredékes adataink vannak és legtökéletesebben az 1867. év forgalma van összeállítva a „Hivatalos statistikai közlemények“ I. folyamának 1. füzetében a 114. lapon.

Ezen adatokat az ugyan ezen évről szóló győri adatokkal összehasonlítva a két város gabna forgalma a következő:

I.			II.		
Buda Pest gabnaforgalma 1867-ben			Győr gabnaforgalma 1867-ben		
Érkezett:			Érkezett:		
buza:	6.837,478	vámmázsa	buza:	3.121,231	vámmázsa
rozs:	601,149	„	rozs:	195,625	„
árpa:	254,553	„	árpa:	118,565	„
zab:	229,043	„	zab:	749,695	„
tengeri:	509,6[illegible]6	„	tengeri:	317,934	„
repcze:	551,007	„	repce:	11,024	„
vegyes:	186,080	„			
	9.168,016			4.508,074	
Elszállittatott:			Elszállittatott:		
buza:	3.466,978	vámmázsa	buza:	1.531,842	vámmázsa
rozs:	467,014	„	rozs:	149,732	„
árpa:	158,656	„	árpa:	497,306	„

buza	. . .	2.337,000	vámmázsa
rozs	. . .	120,800	„
árpa	. . .	402,420	„
zab	. . .	51,300	„
tengeri	. .	328,490	„
		3.240,010	vámmázsa

Végre, hogy Győrváros gabnakivitele jóformán versenyezhet Pestvárosa kiviteli kereskedésével azon körülmény is bizonyitja, hogy Pestváros legfőbb söt egyedüli kiviteli vaspálya vonalán t. i. az államvaspályán 1868-ban 3.391,850 vámmázsa gabna szállíttatott el; Győrről ellenben az államvaspályán 4.073,050 vámmázsa szállittatott tovább, pedig Győrnek is van ezenfelül még gőzhajón több mint fél millió kivitele.

Átalában az utóbbi években épitett vaspálya-hálózat komolyan veszélyezteté Győrváros kereskedelmét és csak is az itteni kereskedők szivós erélyének, szakértelmének és nagy fizetési képességöknek lehet köszönni, hogy kereskedési jelentöségét meg birta tartani. Különösen a Budát Triesttel összekötő vonal és főleg a Mohács Pécsbarcsi vasutnak Nagy-Kanizsával való összeköttetése Győr kereskedését komolyan veszélyezteté, mi egy időre csakugyan a kereskedés hanyatlását vonta maga után. Erre nézve nincsenek ugyan hiteles és részletes adataim, de hogy a hanyatlás érezhető volt, bizonyítja azon körülmény is, hogy több kereskedö Nagy-Kanizsára tette át lakhelyét, számos gabna magtár üresen maradt és némelyik lakássá alakittatott át. De ezen crisis nem tartott sokáig, a győri kereskedők szivós erélye nem engedte ezen fontos kereskedelmi ágat elveszni. 1863-ban már igén érezhető volt a hanyatlás, mit azon körülmény is igazol, hogy mig az azelőtti években 2—3 millió vámmázsa érkezett vontató és evező hajókon Györre, addig a dr. Konek által statistikájában közlött adatok szerint 1863-ban már csak 945,000 vámmázsa (vagyis 1.350,000 mérő) érkezett ide közönséges hajókon. De a következö években már e téren is emelkedés mutatkozott; 1864-ben Konek adatai szerint 1.246,000 vámmázsa (1.926,000 mérő) 1865-ben pedig dr. Koneknek az én

adataimmal teljesen összevágó adatai szerint 3 millió mérő vagyis 2.200,000 vámmázsa gabna érkezett vontató hajókon Győrre, és a következő években a hajók általi szállítás 2.800,000 vámmázsára emelkedett. Igaz, hogy 1858 előtt még ezen utóbbi összegnél is jóval több érkezett vontató hajókon Győrre, mert azt átlag 4 millió mázsára tehetjük, de nem kell feledni, hogy akkor a szabadalmazott Dunagőzhajózási társaság még sokkal kevesebb gabonát hozott Győrre és a győri gőzhajótársaság még egyátalán nem is létezett, pedig ezen társulat egyedül csak gabna szállítással foglalkozik. Ha ezen két társulat szállításait a vontató hajókéhoz hozzá számítjuk, akkor 1867-ben már 4 millió vámmázsánál több érkezett hajókon Győrre, azóta pedig a szállítás folytonosan emelkedett. Konek azon téves állítása tehát, hogy a győri gabna forgalom 6 millió mérőről 2.900,000 mérőre szállott le, onnét származik, hogy a szab. Dunagőzhajózási társulat szállításainak 1858 óta történt jelentékeny emelkedését és győri gőzhajótársulatnak 1867-ben 1 millió mérőt meghaladó szállítását figyelembe nem vette. (Ezen utóbbi társulat különben még csak 1867-ben szállított először, s igy lehet, hogy 1868-ban még ennek forgalma kimutatva nem is volt.)

De mielőtt tovább foglalkoznám a győri gabnakereskedés összehasonlításával és annak egyes nevezetesebb jelenségeivel, szükségesnek tartom az egész gabna forgalomnak átnézetét közölni az utolsó öt évről az általam gyüjtött adatok alapján. Az adatokat az illető gőzhajó és vasuttársulatoktól közvetlenül szereztem meg. A piaczi forgalom szintén hivatalosan van feljegyezve, de a vontató és evező hajókon érkezett mennyiségre nézve megbizható adatok hiányában a szállítás mennyiségét oly formán számítottam ki, hogy a vasutakon és gőzhajókon Győrre érkezett mennyiséget a vasut és gőzhajók által Győrről tovább szállított mennyiségből levontam; — a maradék összeg mindenesetre hajókon és tengelyen érkezett. Minthogy pedig a piaczra csak 300,000 vámmázsa gabona hozatik és ennek is legalább ⅓ része hajókon érkezik, a kereskedés végett ide érkező gabna pedig oly vidékről jön, honnét tengelyen szállítani nem lehet:

s igy legfeljebb 300,000 vámmázsa jöhet tengelyen, a többi hajón.

Ezen számitás szerint például tudom, hogy 1865-ben az

államvaspályatársulat Győrről elszállított	2.548,967	vm.
a szab. Dunagőzhajózási társulat pedig	573,628	„
gabonát, összesen tehát elszállíttatott	3.122,594	„
Ellenben Győrre érkezett vasuton	25.545	„
és gőzhajón	582,479	„
Összesen	608,024	„
Tehát a Győrről elszállított összegből	3.122,595	vmból
a Győrre érkezett összeget	608,024	„
levonva marad	2.514,571	vm.,

mely összeg tengelyen és vontató hajón érkezett. Minthogy pedig tengelyen nem több, mint 300,000 vámmázsa érkezik tehát vontató hajón 2.310,000 vámmázsa gabona érkezett. Ezen számítás téves nem lehet, mert az iránt semmi kétség, főn nem foroghat, hogy a vasut és gőzhajó által elszállított mennyiség minden esetre ide is hozatott; az pedig Győrött minden kereskedőnél köztudomású tény, hogy Győrtől tovább fölfelé sem tengelyen sem kisebb hajókon szállítás nem történik. Ezen számítás helyességét azon körülmény is igazolja, hogy a dr. Konek által statistikai kézi könyvében a 199. lapon közlött adatokkal csak nem egészen összevág a kiszámitott eredmény.

Ezek szerint már most a győri gabna forgalom kimutatatása 1865—1869-ig öt egymás után következő éven át, az egyes gabnanemekre való tekintettel -- következő:

1865.

Győrre érkezett:

1) A szabadalmazott Dunagőzhajózási társulat hajóin:

buza	340,737	vámmázsa	58%
köles	18,190	„	2.3
tengeri	157,405	„	27.1
árpa	7,959	„	1.6
rozs	11,967	„	2.7
repcze	7,638	„	1.6
zab	38,583	„	6.7
	582,479	„	100%

repce . . .	34,658	vámmázsa	1.3
árpa . . .	77,314	„	2.9
zab . . .	369,216	„	17.6
Összesen .	2.666,000	„	100%

3) hetivásárokra hozott összeg: 300,000 vámmázsa.

4) az államvasuttársaság szállítása 8,533 „

Az egész érkezett összeg:

1) A szab. Dunagőzhajózásitársulat . .	754,400	vm.
2) *Vontató és evezős hajón*	2.666,000	„
3) *Heti vásárokra*	300,000	„
4) Az államvaspályán	8,533	„
Összesen . .	3.728,033	„

1867.

Érkezett:

1) A szabadalmazott Dunagőzhajózásitársulat hajóin:

buza	373,719	vámmázsa	65.3%
köles . . .	2,940	„	0.2%
tengeri . . .	56,904	„	10.5%
árpa	7,402	„	1.4%
zab	125,563	„	22.6%
Összeg .	566.528	„	100%

Rozs és repcze nem érkezett.

2) A győri gőzhajózásitársaság hajóin, mely ...ulat ez évben kezdé müködését, érkezett: 835,896 ... legnagyobb részt buza, más gabnanemü csekély menyiségben szállíttatott.

3) Vontató és evezős hajókon:

buza . . .	1.623,358	vámmázsa	65.3%
köles . . .	4,972	„	0.2%
tengeri . .	261,030	„	10.5
árpa . . .	34,804	„	1.4
zab	561,836	„	22.6
Összesen .	2.486,000	„	100%

Tehát összesen:

1) A szab. Dunagőzhajózásitársulat .	376,689	vm.
2) Vontató és evezős hajón	1.112,995	„
3) A győri gőzhajózási társulat hajóin	2.790,000	„
4) Az államvaspályán	58,616	„
5) A piaczi átlag	300,000	„
Összesen .	4.638,300	vm. gabna

1869.

Érkezett:

1) A szab. Dunagőzhajózásitársulat hajóin:

buza	114,020	vámmázsa	19.2
köles	499	„	0.3
tengeri	192,808	„	32.2
kétszeres . . .	7,947	„	1.3
rozs	840	„	0.7
repcze	7,883	„	1.3
árpa	5,831	„	0.9
zab	268,212	„	44.2
Összesen . .	598,041	„	100%

2) A győri gőzhajózásitársulat hajóin: 922,305 vm. többnyire buza:

3) Vontató és evezős hajókon:

buza	528,384	vámmázsa	19.2
köles	8,256	„	0.3
tengeri	886,144	„	32.2
kétszeres . . .	35,776	„	1.3
rozs	19,264	„	0.7
repcze	33,024	„	1.2
árpa	24,768	„	0.9
zab	1.216,384	„	44.2
Összesen . .	2.752,000	„	100%

4) Az államvaspályán érkezett: 4[illegible],270 vm. gabnaneműi

5) A piaczi átlagos forgalom: 300,000 „ „

és a Győrről elszállított gabna mennyiség egy nagy része Bécsben le is rakatik, mit a többi között azon körülmény is bizonyít, hogy a Győrről érkező gabna szállítmányok számára 10—15 év előtt az államvaspálya társulat indóháza Bécsben külön lerakó helyet tartott, de azt az ujabb időkben megszüntette: — jelenleg azonban a györi kereskedelmi gyülde egy kimerítő kérvényben ezen elöny megadását ismételve kérelmezte és kérelmét a nagy szállítási összegek kimutatásával indokolta.

A Györről elszállított mennyiség a közlekedési eszközök között ekképen oszlik meg:

1865.

Elszállíttatott:

1) A szabadalmazott Dunagőzhajózásitársulat hajóin:

buza	287,936	vámmázsa	50.1
köles	1,489	„	0.4

tengeri	6,945	vámmázsa	1.3
rozs	1,338	„	0.2
repcze	2,049	„	0.5
árpa	12,796	„	2.5
zab	261,075	„	45.0
Összesen . .	573,628	„	100%

2) Az államvaspályán elszállíttatott:

buza . . .	1.277,032.467	vámmázsa	50.1
köles . . .	10,195.568	„	0.4
tengeri . . .	33,136.571	„	1.3
rozs . . .	5,097.904	„	0.2
repcze . . .	12,744.835	„	0.5
árpa . . .	63,724.175	„	2.5
zab . . .	1.147,055.380	„	45.0
Összesen . .	2.548,967.030	„	100%

Összesen tehát elszállíttatott:

1) A szab. Dunagőzhajózási társulat által	573,628	vm.
2) Az államvaspályán	2.548,967	„
Összesen . .	3.122,595	„

1866.

Elszállíttatott:

1) A szab. Dunagőzhajózásitársulat hajóin:

buza	230,960	vámmázsa	30.5
köles	558	„	0.6
tengeri	30,781	„	5.5
rozs	9,763	„	1.2
repcze	11,569	„	1.4
árpa	15,898	„	2.5
zab	423,234	„	58.3
Összesen . .	722,763	„	100%

2) Az államvaspályán:

buza . . .	947,017.890	vámmázsa	31.5
köles . . .	18,038.436	„	0.6
tengeri . .	135,288.270	„	4.5
rozs . . .	36,976.872	„	1.2

tengeri	6,945	vámmázsa	1.3
rozs	1,338	„	0.2
repcze	2,049	„	0.5
árpa	12,796	„	2.5
zab	261,075	„	45.0
Összesen . .	573,628	„	100%

2) Az államvaspályán elszállíttatott:

buza . . .	1.277,032.467	vámmázsa	50.1
köles . . .	10,195.368	„	0.4
tengeri . . .	33,136.571	„	1.3
rozs . . .	5,097.901	„	0.2
repcze . . .	12,744.835	„	0.5
árpa . . .	63,724.175	„	2.5
zab . . .	1.147,035.380	„	45.0
Összesen . .	2.548,967.000	„	100%

Összesen tehát elszállíttatott:

1) A szab. Dunagőzhajózási társulat által	573,628	vm.
2) Az államvaspályán	2.548,967	„
Összesen . .	3.122,595	„

1866.

Elszállíttatott:

1) A szab. Dunagőzhajózásitársulat hajóin:

buza	230,960	vámmázsa	30.5
köles	558	„	0.6
tengeri	30,781	„	5.5
rozs	9,763	„	1.2
repcze	11,569	„	1.4
árpa	15,898	„	2.5
zab	423,234	„	58.3
Összesen . .	722,763	„	100%

2) Az államvaspályán:

buza . . .	947,017.890	vámmázsa	31.5
köles . . .	18,038.436	„	0.6
tengeri . .	135,288.270	„	4.5
rozs . . .	36,076.872	„	1.2

repcze . . .	18,226.0	vámmázsa	0.5
árpa	23,742.4	„	1.3
zak	2.193,474.8	„	59.9
Összesen .	3,645,200	vm.	100%

Tehát összesen:

1) A dunagőzhajózási társulat hajóin:	970,559 vm.
2) Az államvaspályán	3.645,200 „
Összeg . .	4.615,759 vm.

Ezen adatokból mindenek előtt kitünik, hogy a Győrre érkező összes gabnamennyiséget egyedül az államvaspályatársulat és a szab. dunagőzhajózási társaság szállítja tovább. A győri gőzhajózási társaság Győrön felül egyátalán nem közlekedik, hajói Győrnél feljebb soha sem mennek, hanem rendesen gabnával megrakva érkeznek alulról Győrre, s innét üresen mennek vissza. Vontató hajókon is jelentékeny mennyiség érkezik Győr alá, de az itt kikötni szokott vontató hajók szintén nem rakodnak meg többé, hanem üresen térnek vissza, mit azon körülmény is bizonyít, hogy az államvaspályatársaság csak átlag 20,000 vm. gabonát hoz Győrre, és innét tovább Bécsnek 4 millió vmázsát szállít el.

Ha már most összeállítjuk röviden Győr városának az utolsó öt évről fentebb részletezett gabna forgalmát, akkor a következő eredményekre jutunk:

Győrre érkezett:

1865-ben	3.131,024	vámmázsa gabna
1866-ban	3.728,933	„ „
1867-ben	4.231,024	„ „
1868-ban	4.638,300	„ „
1869-ben	4.615,616	„ „

Tehát öt év alatt 20.344,897 vámmázsa gabna érkezett.

Győrről elszállíttatott:

1865-ben	2.122,595	vm. gabna
1866-ban	3.729,169	„ „
1867-ben	4.229,505	„ „
1868-ban	4.627,797	„ „
1869-ben	4 615.759	„ „

Tehát öt év alatt 20.324,825 vm. gabna szállíttatott el.

Az utolsó öt évnek összes forgalma tehát volt:

	20.344,897 vámmázsa	és
	20.324,825 „	
Összesen	40.659,722 vámmázsa gabna.	

Ezen összeállításnál föltünönek fog tán látszani, hogy az érkezett és tovább szállított mennyiség, főleg, ha az öt év összegét tekintjük, oly pontosan összevág. De ez legkétségtelenebb jele annak, hogy a gabna, mely Győrre hozatik, tisztán kereskedelmi szempontból, tovább szállítás végett érkezik ide, söt még a piaczi forgalomnak legnagyobb része is kereskedésbe jön. Győrvárosa a gabnaneműekben szükséglétét liszttermelékben fedezi legnagyobb részt, még pedig többnyire pesti gőzmalmi liszttel. Van ezenkivül a győri gőzmalomnak is nagyobb raktára, de ennek fogyasztása nincs a forgalomba beszámítva.

Ezek után még azon kérdés bir statistikai jelentőséggel, hogy valljon honnét nyeri Győrvárosa ezen óriási gabna készletet, képesek-e ezon mennyiséget azon megyék kiállítani, melyeknek természetes központja a 3 folyam medrét szivében összepontosító Győr városa. Egyetlen tekintet hazánk térképére és Esztergam, Fehérmegye, Komárom Dunántúli része, Mosony, Soprony, Zala, Somogy és Veszprém megyék, látszanak azon vidékek lenni, melyeknek Győr városa természetes központul szolgálhatna, de ez csak akkor történhetnék, ha a Rába medre annyira elhanyagolva nem volna és nagyobb hajók által is használható lenne. De ezen különben igen fontos vizér, mint folyamaink fájdalom egyátalában, annyira el van hanyagolva, hogy az említett termékeny megyéknek vizi utul nem szolgálhat. Mosony és Soprony megyéknek pedig alkalmok van terményeiket a Duna tükrén közvetlenül Bécsnek szállítani, mi Mosonymegye gabna kereskedésének statistikája szerint meg is történik. A többi fentebb említett megyéknek gabna feleslegét pedig a statistikai osztály által hivatalosan gyüjtött és a Hivatalos statistikai közlemények I. évfolyamának 3 füzetében közzé tett igen becses adatok szerint nem többre mint 1.400,000 vámmázsára tehetjük s ennek is csak egy része

. ., tehát egészen más arány szerint oszlik meg a Dunán érkező menyiség a gabnanemek között, mi szintén jele annak. hogy az más termelő vidékről hozatik. Ezen adatokból világosan láthatjuk, hagy mily messze vidékről kénytelen Győr hozni kereskedési czikkét s így mennyi akadálylyal és nehézséggel kell a kereskedelemnek küzdeni. Győr város kereskedelme soha semmiféle állami pártfogásban nem részesült, érdekeire soha semmi tekintet nem volt, és még mind ezen felül több oly vasuti vállalat jött létre, melyek Győrre nézve a gabnakereskedést mód felett megnehezítették.

Láttuk ugyanis, hogy leginkább a Bánságból érkezik Győr gabnája. De minő hosszu utat kell ezen gabonának megtenni és mennyi nehézséggel van ezen szállítás összekötve! — A Ferencz csatorna elhanyagolt állapota még nagyobb kerülő ut megtételére készteti a megrakott hajókat, ugy hogy a Titeltől egész Győrig fölnyuló hosszu Dunavonalon kell a megrakott hajóknak végig haladni, mielőtt a kereskedő a gabnát átveheti. Ezen hosszu ut annál inkább megnehezíti a győri gabnakereskedés létét, mert Pest-Buda is ezen szállítási vonalba esik és a testvérváros ujabban még

veszedelmesebb vetélytárssá lőn az által, hogy a gabnatermények a kanizsa-prágerhofi vonalon Budáról sokkal rövidebb uton szállíthatók Triesztbe és a tengerre, mint Győrről, mely gabnáját semmi más irányba ki nem viheti, mint egyedül Bécs felé!

A kanizsai vasut megnyitása érzékeny befolyást gyakorolt ugyan a győri gabnakereskedésre és a beállott pangás a kereskedés jövőjét komoly veszélylyel fenyegette: de az erélyes és gazdag győri kereskedők nem ijedtek vissza a legveszedelmesebb és leghatalmasabb versenygéstől sem és csakhamar oly társulatot létesítettek, mely jelenleg a gabnakereskedés megmaradásának legnagyobb biztositékát képezi. Ezen társulat a győri gőzhajózási társaság volt, mely müködését 1867-ben kezdette meg. Ezen társulatnak egyedüli föladata a győri kereskedők bánsági gabnaszállításait eszközölni.

A társulat hajói Győrnél feljebb soha sem mennek és mindig gabonával megrakodva térnek Győrre, azután ismét üresen mennek vissza a Dunán lefelé és a Tiszán föl egész Szegedig, hol gabnával ujra megrakodnak. A társulatnak van 5 teher szállító gőzhajója, u. m. a „Rába“ 140, „Ország h“ 120, „Kinizsi“ 130 „Deák“ 120 és „Rápcza“ 90 lóerőre. Ezen öt gőzhajó és 21 vontató hajó semmi más üzlettel nem foglalkozik mint egyedül gabna szállítással. Ezen életre való vállalatnak sikerült már eddig is a gabnaforgalmán tetemesen lendíteni, mert mig 1866-ban csak 3.700,000 vámmázsa gabna érkezett Győrre, addig 1867-ben már 4.200,000 vm. 1868-ban pedig 4.600,000 vm. gabna rakatott le Győrött. Míg ezen életre való vállalat fönn áll, addig fog is a győri gabnakereskedés folyton virágozni és haladni, és valamint nem ártott az itteni gabnakereskedésnek a Budára nézve annyira kedvező kanizsa-trieszti vasut, úgy nem fog ártani a bácskai és bánsági vidéket Fiumével összekötő pécs-barcsi vasutvonal sem; mert erősen hiszem, hogy a győri kereskedők szivóssága és erélye bátran szembe fog szállani ezen ujabb akadálylyal is és Pécs, Mohács és ama vidékek kereskedői alig lesznek majd képesek kiállani a versenyt a nagy hitelnek örvendő és jól kiképzett

kereskedés lendítésére nem is tévesztheti el hatását, mert alkalmat nyujt a győri kereskedőknek a győrvidéki termékeny megyék gabnáját össze gyüjteni és kifelé szállitani De főleg nagy fontossággal bír ezen vasut Győr gabnakereskedésére azért, mert alkalmat nyujt Bécs elkerülésével a győri gabonát rövidebb uton a tengerre szállitani!

Az eddigiekből bőven meggyőződhettünk arról, hogy Győrváros gabnakereskedése mily nagy jelentőséggel bír. és láthatjuk, hogy Pest után, leginkább Győrvárosa az, mely egész erélylyel törekszik gabnaterményeinket a külföldi piaczokon értékesíteni.

Az eddig elősorolt adatokból bőven kitünik, hogy egyetlen egy városnak pusztán a gabnatermékekkel való kereskedése is mily fontos és érdekes helyet foglalhat el az ország kereskedelmi statistikájában, és hogy a csekély jelentőségünek látszó egyes városok iparáról szóló adatok is hasznosak lehetnek, először az ország egész kereskedelmének megitélésére nézve; másodszor egyes városok vagy megyék

valódi helyi érdekeinek megbirálása végett. Hogy pedig épen Győr városának anyagi érdekei, a város virágzása és jóléte mennyire függ össze ezen városnak kifejlett gabnakereskedelmével, annak igazolására szolgáljanak még a következő adatok:

1) A gabna mint láttuk rendesen a Dunán érkezik és vagy azonnal a városon keresztül a vasuti indóházhoz szállíttatik, vagy Győrött egy időre a magtárakban helyeztetik el. Az egyik esetben ép ugy mint a másikban mindenkor jelentékany számu fuvaros és zsákhordóra van szükség, ugy hogy ezek a győri lakosság egy osztályát képezik, kik élelmöket és létöket egyedül a gabnakereskedésnek köszönik és azáltal folytonos és állandó keresetet nyernek. A városi főhadnagy szivességéből nyert adatok szerint van Győrött 150 fuvaros, kik leginkább a gabnának a vaspályára és a magtárakba való hordásával foglalkoznak; e mellett van a főhadnagyi hivatal számitása szerint 160, a kereskedelmi gyülde számítása szerint 180 ember, ki folytonosan zsákhordás, gabnaforgatás s több e félével foglalkozik; ezek is minden keresetöket egyes egyedül a gabnakereskedésnek köszönik.

2) Zsákkölcsönző és zsákvarró intézet van Győrött hat, mely folytonosan zsákvarrás, foltozás és zsákkölcsönzéssel foglalkozik és legcsekélyebb számítással 40—50 embernek többnyire nőknek nyujt folytonos foglalkozást és keresetet.

3) A györi kereskedelmi gyülde tagjai között van 232 egyén bejegyezve, kik egyedül gabnakereskedéssel foglalkoznak. Ide járulnak még a gabnaszállítók és be nem jegyzett kereskedők, kiknek száma 20—25-re tehető, ugy hogy legalább 252 embert lehet számitani, kik egyedül gabnakereskedéssel foglalkoznak.

4) Ha Győrött a Duna vagy a Rába partján és ennek közvetlen közel eső utczáin végig tekintünk, egyész sor emeletes házakat találunk, melyek télen át is üveg ablakok helyett elzárt redönyökkel vannak ellátva. Ezen részben igen szépen épitett és még egészen uj házak egyedül gabnamagtárul szolgálnak, és a gabonán kivül egyedüli lakóik

képezik. Ezen hajók legénysége kivétel nélkül györi és családjaik állandón Györött laknak. Összesen 31 nagyobb hajó van györi lakosok birtokában és még a nem györiek tulajdonát képező hajók legénységének is egy része, úgy látszik, györi lakos, mert az 1869. év elején létre jött „g y ö r i h a j ó s e g y l e t 285 t a g o t s z á m í t, kiknek nagy része c s a l á d o s. Az alapszabályok értelmében csak „g y ö r i" jóerkölcsü és feddhetettlen életü h a j ó s o k léphetnek be. Dicsérettel kell e helyütt megemlíteni, hogy azon solidaritás, mely a györi kereskedöket annyira jellemzi, a hajós legénységre is átment. Tagjait betegségben segélyezi és halottait eltemeti az egylet.

6) A györi gözhajózási társulat szintén oly vállalat, mely létét e g y e d ü l a györi gabnakereskedésnek köszöni Ezen vállalat nem csak azért fontos, mert a részvények legnagyobb részt g y ö r i kezek között vannak, s így a vállalat utáni jövedelem csaknem egészen G y ö r v á r o s l a k ó i között oszlik meg, hanem fontos még azért is, mert a társulat

hat hivatalnoknak és Győrött levő hajógyárában 25—30 embernek nyujt önálló keresetet.

Ha mindezen számokat már most összeveszszük és csak a kereskedőket és fuvarosokat számítjuk, mint olyanoka, kik vagy családokat tartanak fön, vagy ezen felül még bizonyos segéd személyzetnek nyujtanak keresetet; ha tehát egy egy kereskedő után még három, egy egy fuvaros után még egy személyt számítunk, ki létét a családfő keresetének köszöni; akkor nem is számítva a győri gőzhajótársulat részvényeseit, következő személyek köszönik létöket a győri gabnakereskedésnek:

1) a kereskedésből él beszámítva átlag a családtagokat és segédszemélyzetet 252×4= .	1008
2) 150 nagy részben családos fuvaros után . .	300
3) zsákolók és vigyázók család nélkül	180
4) zsák varrás és kölcsönzésből él	50
5) a magtárak jövedelméből (családtagokat nem számítva, mert a jövedelem mellékes) . . .	140
6) a győri hajós egylet tagjai, családjaikat nem is számítva	275
7) a győri gőzhajó vállalat után él Győrött .	36
Összesen . .	1,999

Ebből már most böven meggyőződhetünk arról, hogy egy város egyetlen egy iparágának monografiája is birhat jelentőséggel a statistikában, mert egy oly iparág, mely 20,000 lakos közül két ezer lakosnak nyujt élelmet és keresetet, még igen sok más embernek is alkalmat nyujt a megélhetésre, két ezer rendes és tisztességes söt részben nagy keresettel biró egyén igen sok iparosnak és kereskedőnek nyujt tisztességes keresetet; ugy hogy se ami kétségünk nem lehet az iránt, miszerint Győrváros összes anyagi érdekei legszorosabb összefüggésben állanak az itteni gabnakereskedéssel. Minden oly intézkedés, mely ezen kereskedést veszélyezteti, veszélyezteti egyszersmind a város lakói csak nem ¹/₁ részének létét, minden intézkedés ellenben, mely ezen iparágat támogatja, támogatása egyszersmind a város anyagi érdekeinek, melyek a magasabb miveltségi érdekekkel is mindig a legszorosabban függnek össze Ugy hiszem

tehát, hogy aligha tettem a hazai statistika terén egészen haszontalan munkát, midőn ráutaltam hazánk egyik nagyobb népességű városának anyagi érdekeire, mely városnak érdeke nemzeti létünk föntartására nézve már csak azért is nagy fontosságu, mert a lakosságnak legnagyobb része magyar, az alsóbb osztály pedig tisztán magyar ajku, söt az egesz kereskedésben is még nehány év elött egyedül a magyar nyelv használtatott és használtatik részben még ma is.

A FOGYASZTÁSI ADÓ EREDMÉNYEI A MAGYAR ÁLLAM TERÜLETÉN 1867—1869-IG.

Dr. Konek Sándortól.

A fogyasztási adó eredményeiben, a mint azok évről évre mutatkoznak, felette becses statistikai anyag rejlik, nem csupán államgazdasági vagyis merőben financzialis, hanem igen fontos nemzetgazdasági érdekek megbirálására is; mert az adó tárgyát képző javak termelése és fogyasztása nem csekély mérvben magától az adótól függvén, és az adólábnak, valamint az adórendszernek közvetlen kihatása leginkább a fogyasztás évi hullámzásában levén felismerhető, természetesen a kölcsönös közrehatás alatt úgy a termelés mint fogyasztás nem követi a nemzetgazdasági productio vagy consumtio természetes szabályait, hanem a rendes és létszeres fejlődéstől eltérő szabálytalan müfolyamot tüntet fel, mely valamint magában véve fontos, úgy különösen tanulságos azon tekintetben, hogy a normalis viszonyok kellő méltánylására szolgál.

Miért felette örvendetes, hogy a magyar kormány nem késik az efféle kimutatásokban rejlő becses statistikai anyagot közkincscsé tenni, és szivesen közöljük rövid kivonatban a magyar kir. pénzügyi ministerium legközelebbi kiadványát, melyben a magyar korona országaiban az 1867—1869-ik években mutatkozott fogyasztási adó-eredmények részletesen úgy egyes külön táblázatokban pénzügyi kerületekként összeállítva, mint sommás nézetben egybefoglalva találtatnak.

A fogyasztási adók nyers jövedelme a mondott három évben az adó egyes tárgyai szerint következő a gyarapodást százalékokban kifejező egybeállításból tünik ki, melyben a Pozsony kerített városában együttesen fizettetni szokott bor-

és husadó utáni bérilletmény a husadóhoz van számítva, és úgy Pozsonynak mint Buda-Pest és Ó-Budának adójáruléka az egész jövedelemösszeghez benfoglaltatik; volt az összes brutto-jövedelem:

	1867-ben		1868-ban		1869-ben	
	az össz. fogy. jöved. általán	arányítva	az össz. fogy. jöved. általán	arányítva	az össz. fogy. jöved. általán	arányítva
szeszadó után	4.897,294	46.98%	6.294,396	49.99%	6.543,950	50.21%
boradó „	2.000,279	19.26 „	2.247,086	17.83 „	2.427,565	18.62 „
söradó „	762,241	7.35 „	909,688	7.22 „	1.162,329	8.92 „
húsadó „	1.706,995	16.39 „	1.804,303	14.35 „	1.889,927	14.50 „
csukoradó „	1.043,727	10.02 „	1 333,843	10.61 „	1.010,029	7.75 „
együtt	10.410,536	100%	12.589,316	100%	13.033,800	100%
az előbbi évhez képest		—12.60%		+17.30%		+3.41%

Az 1869-ki évben tehát, ha a népességet, úgy mint a kimutatásban történik, az 1866-ki népesedési mozgalom eredményéhez képest 13.719,139 főben veszszük (az 1870-ki népszámlálás végeredménye a kimutatás közrebocsátásánál nem lévén megállapítva), akkor egy-egy főre csak

a szeszadó után	47.5 kr.
a boradó „	17 „
a söradó „	8.5 „
a husadó „	14 „
a czukoradó „	7 „
együtt . .	94 kr.

és pedig szorosan vett Magyarországban fejenkint . . .	1 frt 05 kr.
Erdélyben hol nincsenek czukorgyárak	— „ 78 „
Horvát-Szlavoniában hol azonfelül a hús- és borfogyasztás adómentes	— „ 10 „
Buda-Pesten és Ó-Budán pedig külön véve	5 „ 51 „

A sör-, szesz- és czukortermelésére és megadóztatására vonatkozó adatok mindannyi külön táblázatokban vannak kimutatva, mik után röviden a következőket közöljük:

I. A sörfőzdék száma a szóban levő három éven át egyre apadt, így még 1866-ben 394, ellenben 1867-ben 350, 1868-ban 323, végre 1869-ben 318 telep számíttatott, és miután a sörtermelés, mely 1867-ben tetemesen kevesbült ugyan, de a reá következett két évben annyira emelkedett, hogy még az 1866-ik évit is tetemesen meghaladta, természetes hogy a mely arányban az egyes főzdék száma csökkent, azon

arányban nagyobbodott a fenmaradtak üzletterjedelme, mert a sörtermelés 1866-ban 929,326 akót tett
1867-ben 730,351 „ „
1868-ban 897,325 „ „
1869-ben 989,532 „ „
és csakugyan a 103 főzde, melylyel a söltermelő telepek száma 1866 óta kevesbült, jobbára kisebbszerü egész 3000 frt adót fizető vállalat volt, míg az idő közben keletkezett vagy csak ujra üzletbe jött 25 telep jobbára a 3000 frtnál magasabb adót fizető vállalatok sorába valók, úgy hogy az összes hiánylat, mely 78 főzdéből áll, leginkább a kisebbszerü telepek rovására esik; jelesen mennyiben emelkedett a mondott három évben a 25,000 akónál többet termelő öt illetőleg hat sörfőző telepnek évi üzlete a következő összeállításból kivehető. Termelt

	1867-ben	1868-ban	1869-ben
a Dréher-féle pest-kőbányai .	129,680 akót	180,980 akót	202,920 akót
a Barberféle utóbb első magyar részvénytársulati kőbányai .	123,050 „	178,750 „	215,350 „
a Pest lipótvárosi Király - féle részvénytársulaté . . .	63,300 „	83,900 „	80,100 „
a magyar-óvári (Albrecht főhgé)	24,600 „	30,228 „	30,381 „
a pozsonyi (Spitzeré) . . .	15,760 „	16,840 „	16,560 „
a pest-angyalföldi (Rohrbaché)	— „	— „	16,400 „
együtt . .	356,390 „	489,689 „	561,711 „
vagyis az összes magyar területi sörtermelésnek	48.8%-ját	55.7%-ját	56.7%-ját,

A sörrel való magyar forgalom a vámvonalon át szállított és az adórestitutióban részesített mennyiségekből tünik ki leginkább:

	1867-ben	1868-ban	1869-ben
a vámvonalon át kivitetett	24,689 akó	33,316 akó	28,500 akó,
visszatérített adó . . .	18,664 forint	25,187 forint	34,200 forint,

miből egyszersmind kitetszik, hogy mindinkább a magasabb foku és azért nagyobb adóval is megrovott, tehát jobb minőségü sör kerül emelkedő kivitel alá.

II. A szeszadó eredményei a magyar államterületen annyival nagyobb fontossággal birnak, minél terjedtebb és a mezőgazdaságra való kihatásánál fogva kiválóbb jelentőségü a szeszipar, mely összehasonlítlanul jelentékenyebb

szerepet visz a magyar iparosság terén, mint a sörfőzés; hozzájárul, hogy e téren az ujabb törvényhozás jelesen az 1868: 16. t. cz. az adóztatást jóval helyesebb, a fontos iparágnak népgazdasági érdekeit inkább méltató alapra fektette, mi már az 1868-ki és még inkább az 1869-ki évi eredményekben válik érezhetővé. Az 1867-ki kimutatás különben, a mint a szóban forgó ministeri közleményben foglaltatik, annyiban csonka, a mennyiben benne Horvát-Szlavoniának ebbeli adatai hiányzanak, úgy hogy inkább csak a két utolsó, t. i. 1868 és 1869-ki évi eredményei vethetők egybe teljes megnyugtatással; állott t. i. üzletben

	1867.	1868.	1869.
nagyobb szeszfőzde	954	1,065	1,030
kisebb és pedig gazdasághoz tartozó főzde .	26,298	48,893	65,610
kisebb de önállóan működő főzde	809	1,539	1,373

Miután csak az 1869-ki adatok teljesek, egyedül ezeket közöljük részletesebben; az 1030 nagyobb vállalat közt volt:

a feldolgozott anyag szerint		szeszfőzde	a szeszfok szerint mely naponkint megadóztatott	főzde	az évi adó nagysága szerint	főzde
nyers répát feldolgozó		8	egész 200 fokig	305	200 ftnál kevesebb	27
tengerit	lisztartalmút	351	200— 400 „	366	200— 1,000 ftig	131
más gabnaféléket		86	400— 600 „	182	1,000— 4,000 „	518
burgonyát		461	600—1,000 „	94	4,000— 8,000 „	208
burg. és gabnát		116	1,000—3,000 „	69	8,000—20,000 „	104
czukorüledéket		8	3,006-nél több:	14	20,000 ftnál több:	42
		1,030		1,030		1,030

Fogyasztási adótartozása ezen 1030 főzdének 1869-ben volt:

nyers répától	1.600,220	szeszfok után	96.013 forint
lisztartalmú anyagtól . .	105.805,918	„ „	6.629,470 „
czukorüledéktől	1.583,724	„ „	95,026 „
együtt . .	108.989,962	„ „	6.820,512 „

A 67,183 kisebb főzde közt volt 1869-ben:

tengerit feldolgozó	3,711
egyéb lisztes anyagot feldolgozó	14,069
csontáros és magvas gyümölcsöt	25,275
törkölyt	27,019
egyebet (répalét, sörfőzési hulladékot, bogyót, czukorüledéket stb.)	278

mely számadatok azonban oly hibások, hogy végsommájok épen nem üt össze a kisebb főzdék általános számával, egyáltalán igen sok hibás számkitétel egyik sajnos árnyoldala a különben becses közleménynek.

A könnyen becsuszható számítási és sajtóhibáknak a tudomány és maguk a hivatalos közlemények belbecsük érdekében való elkerülésére felette czélszerünek mutatkozik az egyes rovatok és hasábok számadatait mindig összesíteni és a fősommával egybevetni, mi által az elkövetett hibák azonnal szembeszőknek, és könnyen kiegészíthetők, míg különben vagy csak fáradságos calculus utján, vagy épen nem deríthetők ki. Már a naponta megadóztatott szeszfok mennyisége, valamint az egyes főzdék által fizetendő adóöszlet szerinti elosztása helyesebben van kimutatva, és a kisebb főzdék közt volt 1869-ben:

…fok napontai …ima szerint		adó fejében fizettek		az adótartozás volt	szeszfok szerint		forint
…nél keves. fok	48,899	5 frtnál kev	40,762	megváltás utján	4.319,588		301,996
— 100 szeszfok	15,092	5— 10frtot	15,115	erjesztő edények tartalma szerint			
— 200 „	1,675	10— 50 „	8,327	lisztes anyag	335,548	akótól	365,008
— 400 „	1.444	50— 100 „	2,495	gyümölcsből	48,243	„	
— 600 „	66	100— 500 „	394	törkölyből	556,607	„	
—1000 „	7	500—1000 „	90	egyébből	317,796	„	
	67,183		67,183		1.252,194	akó	667,004

…járulván a nagyobb főzdék fennebb kimutatott adótartozása . . . 6.820,512

az összes szeszadó . . 7.487,516

a vámvonalon behozott szesz után . . 3,216

együtt . . 7.490,732

Ugyanez alkalommal legelőször lett kimutatva az is, mennyi termeltetett 1869-ben adómentesen; és pedig 4,075 községben 318,853 fél által termeltetett:

524.884 akó lisztes anyagból		tehát összesen 1.576,627 akó szeszfőzési anyagból 153,351 akó szesz, mi után fogyasztási adó fejében 489,436 frt lett volna fizetendő.
221.552 „ magvas gyümölcsből		
357,324 „ csontáros „		
398.320 „ törkölyből		
63,018 „ borseprőből		
11.526 „ vegyes anyagból		

III. A czukoriparnak fejlődését, illetőleg hanyatlását mi sem tünteti fel oly világosan, mint a czukoradóztatás eredményei, mire nézve az ujabb magyar törvényhozás

rézséről lényeges változás nem történt, az 1868: 20. és utóbbi évek hasontartalmu törvényczikkei a megadóztatás előbbi módozatát, valamint az adótételeket továbbá is érvényben hagyván, s egyedül az adórestitutiót 1868-ik évi april 15-től kezdve valamivel alább szállítván. Az üzletben állott czukorgyárak száma a szóban levő három éven át négygyel gyarapodott, 1867-ben 18, 1869-ben pedig 22 állván működésben. Üzletterjedelmük növekvése a következő összeállításból tetszik ki:

	a gyárak száma	alkalmazott gözgépek száma	alkalmazott gözgépek ló-ereje	feldolgoztatott répa mázsa	feldolgoztatott czukorlé és nádczukor mázsa	termeltetett nyers czukor mázsa	termeltetett czukor-üledék mázsa	a levonások után maradt adóösszeg
1867.	18	92	691	2.231,087	70,373	174,740	46,081	878,689 frt
1868.	21	112	963	3.251,619	53,695	194,700	73,516	1.071,330 „
1869.	22	121	905	2.015,740	271,187	219,166	138,992	824,619 „

Mindenesetre sajátságos, mennyire növekedett az utolsó évben a feldolgozás alá került czukorlé és nádczukornak mennyisége szemközt az annyival megfogyott répamennyiséggel, és érdekes mennyire öregbült ennek folytán a czukor és czukorüledék termelése, szemben az adóösszegnek tetemes leolvadásával.

A czukor megadóztatását tárgyazó táblázatokban az egyes gyáraknál részletesebben van kimutatva, hogy hány mozgató géppel, répatisztító és aprító, valamint létermelő készulékekkel, tisztázó kazánokkal, lepároló készülékkel, csontlisztszürőkkel stb. birnak, hány munkást foglalkoztatnak, mennyi és milyféle tüzelő szert használtak fel, mennyi volt a feldolgozott répából tisztázásra nyert czukorlé stb.; elég itt csak azon főmomentumot kiemelni, mely különös nemzetgazdasági fontossággal bir, t. i. a felhasznált tüzelő anyag és az alkalmazott munkások száma és bérviszonya.

Felhasználtatott tüzelő anyag:

	barna szén mázsa	barna szén átlagos ára	coaks mázsa	coaks ára	fa öl	fa ára	tőzeg mázsa	tőzeg ára
1867.	1.386,000	7—90 kr.	700	1 frt 20 kr.	4704	6—9 frt	47,230	21 kr.
1868.	1.516,452	13—94 „	—		6775	6—9 „	4,000	33 „
1869.	1.285,575	14—72 „	—		3453	6—10 „	13,000	33 „

Alkalmazva volt munkás:

	férfi	napbér	nő	napbér
1867.	3795	30 kr.—1 frt 50 kr.	2196	20—70 kr.
1868.	4414	20 kr.—1 „ 50 „	2841	10—90 „
1869.	4136	30 kr.—1 „ 60 „	3062	25—90 „

Végre a szóban levő pénzügyministeriumi kimutatásban még részletesen azon fogyasztási adó alá eső tárgyak vannak elemlítve, melyek Pest, Buda és Ó-Buda városába mint kerített városba fogyasztás végett szállíttattak, vagy mint a helyszinen termeltek fogyasztási adó alá vétettek, és miután ezekből a fővárosnak fogyasztási képessége iránt némi tájékozás nyerhető, nem egészen érdektelen, ezeket rövidebben itt összeállítani. Fogyasztási adó alá került Pesten, Budán és Ó-Budán együttesen véve:

		1867.	1868.	1869.
bor	akó	229,622	283,328	364,634
bormust s szőlőszesz . .	„	31,584	55,488	21,553
vágómarha	darab	45,197	45,012	47,093
egy éven aluli borjú . .	„	56,528	25,651	58,177
25 fontig bárány és malacz	„	37,900	9,649	46,702
juh, kos, kecske, ürü, birka	„	31,778	55,705	54,244
süldő (9—35 fontig) . .	„	3,294	2,136	4,475
sertés	„	75,346	99,782	127,854
fris, besózott, füstölt, páczolt hús, szalámi s kolbász	mázsa	15,183	13,073	20,805

ebből kitünik, hogy a bornak behozatala a három éven át folytonosan emelkedett. Marha és vágómarháé inkább stationarius, szintúgy az egy éven aluli borjaké, mindkettő elhanyagolt szarvasmarha tenyésztésünk szomorú illustratiójául, mivel karöltve jár, hogy a mely arányban a népszám növekvésével emelkedik a husszükséglet, oly arányban emelkedik a marhahús pótlásául a juhok, ürük, birkák s különösen a sertések bevitele, úgy hogy fővárosunk ebbeli igénylete úgy mint Éjszak-Németország, Britannia és más államok fővárosaiban inkább birka, ürü, júh és sertéshúsra, mint marhahúsra látszik útalva lenni. Hogy mennyi legyen fővárosunk évi húsfogyasztása, a közlött adatok után bizton ki nem puhatolható, miután a bevitt marhának súlya nincsen kitéve, pedig felette tanulságos lenne fővárosunk nem csak húsfogyasztását egyáltalán ismerni, hanem az arány-viszonyt is, mely a fogyasztott marha és egyéb hús közt fenforog, hogy más városokkal való egybevetés lehetséges lenne; constatva lévén, hogy például Poroszország városaiban átlag 83

termeléshez félreteendő megtakarítások levonása után fennmaradt jövedelmet ismerik el adóköteles jövedelmül, ez abból magyarázható meg, hogy valóban úgy kellene annak lennie. De hogy az ellenkez hogy az adót mint elengedhetet így meg kell engedniök, hogy kérlelhetetlen logikája halom kártyavárát.

Ha lehetne egy egyetlen jövedelmi adót felállítani, mely által mindenkinek jövedelme egyenlő arányban éretnék, el is fogadhatnók a teljes subjectiv jövedelmet ez adó alapjául. Miután azonban ily jövedelmi adó nincs, hanem vannak helyette különféle hozadéki s fogyasztási adók, melyek a fentartásra fordított jövedelmet indirecte úgyis fölösen megadóztatják: egy ezek mellett felállítandó általános jövedelemadó alapja csak a fenntartási költségek levonása után fennmaradt jövedelem lehet.

II.

Vegyük most már u. n. egyenes adóinkat a fent kijelölt elvek alapján közelebbi birálat alá s vizsgáljuk meg, menynyiben éretik ezek által az adófizetők subjectiv jövedelme.

Kezdjük a földadón.

Valóban alig lehet feltünőbb ellentétet képzelni annál, mely az életben s elméletben létezik a földbirtokosok által fizetett adókat illetőleg. Az egész világon s talán nálunk leginkább, a földbirtokos-osztály nem győz eleget panaszkodni a földadó magassága ellen, s hogy panaszának alapja is van, mutatják az óriási adóhátralékok, melyek a földadók után nagyobb mérvben, mint bármely más adónál fennmaradnak. — Ha e panaszok alaposságát nem lehetne adatokkal bizonyítani: az elmélet fonalán épen az ellenkező következtetésre kellene jutnunk, hogy t. i. a föld hozadékán fekvő adó a legkönnyebb, mert a járadék, melyből fizettetik, a természet ingyen ajándéka.

ménynek egy részét vagy fogyasztási tárgyakba helyezik, mi által fogyasztási adót vetnek magukra, vagy kapitalizálják, mi által a tőkekinálatot szaporítják.

Vegyük még ezekhez azon hatást, melyet pl. a mezőgazdaság által igényelt iparczikkek, valamint általában az iparadó több neme gyakorolnak a földadó egyenetlenségeinek kiigazitására: s még akkor is be kell ismernünk, hogy mind valamennyi sem volt képes a merev kataszteri adó hiányait eloszlatni.

Alább fogjuk látni, mennyiben éretnék el ez egy, a kataszteri adó mellett felállított subjectiv jövedelmi adó által.

A házadó, legyen az házosztály vagy házbér alapján kivetve, mint hozadéki adó tökéletesebb lehet a földadónál már csak azért is, mivel ez legalább a kibérelt s házbéradó alá eső házaknál évről-évre állapíttatik meg: de mindamellett tárgylagos jelleménél fogva ennél is igen gyakran előfordul, (már csak azért is, mivel a házakon fekvő adósságok s terhek itt sem vétetnek figyelembe,) hogy az alapul vett tiszta hozadék kis részében sem felel meg a birtokos való subjectiv jövedelmének. Pedig itt is a ház csak azért vétetik alapul, mert a házbirtokos jövedelmét véljük benne megadóztathatni.

A házosztályadó a szobák száma szerint fizettetik. Kétségkivül oly ismérv, melyből a ház jövedelmezőségére következtetni lehet; de nem minden körülmények között a birtokosára. Igy ha pl. a birtokos a ház árával részben tartozik: a ház szobáinak nagy száma kétségkivül tévvilágitásba helyezi birtokosának jövedelmét. Azután a házosztályadónál két szoba = két szoba, mindegy, bármely jövedelmekkel biró egyéné legyen is az; legyen egy zselléré, kinek a betevő falatja is alig van meg, vagy egy vagyonos polgáré, ki talán egyéb adói által is csak kis mérvben rovatik meg. S e tekintetben egy igen helyes javaslata van a magyar házadóenquête bizottságának, mely szerint a házosztályadó-tarifának minden egyes tétele három osztályra osztatnék, s a legna-

gyobb és legkisebb osztályok alkalmazása a községi kivető bizottságokra bizatnék. E módozat mellett a felhozott példa egyenetlensége részben kiegyenlíttethetnék, a zsellér házára a legkisebb, a vagyonos polgáréra a legmagasabb tarifatétel alkalmaztatván.

Házbéradónk, mint hozadéki adó tökéletes; a tárgylagos adók általános hibája, a birtokos teljes figyelmen kivül hagyása azonban ennél is kell, hogy éreztesse téves hatását. A háztulajdonos, ki maga lakja házát, azon esetre, ha vagyoni viszonyai ziláltak: a házbéradó, mint hozadéki adónak minden tökéletessége mellett is igen nehezen fogja fizetni a házára vetett adót.

Illeszszük bele házadónkat adórendszerünkbe, s látni fogjuk, hogy az egész hatása itt is csak tökéletlenül képes a tárgyilagosság kinövéseit eloszlatni.

Igy a fogyasztási adók által az életfenntartás némely eszközei (bor, sör, kávé sat.) megdrágíttatván, a mennyiben a polgárok ezeket nem akarják megvonni maguktól, segíthetnek magukon az által, hogy kisebb lakásokat fogadnak, mi által (a népesség eddigi száma mellett) kevesbedik a lakáskereslet, kevesebb lesz a házbér s vele együtt a házadó. Azon birtokosok tehát, kik házaikat maguk lakják, nyernek a kevesebb házadóban; kevesebb adót fognak természetesen azok is fizetni, kik házaikat bérbeadják, de ezeknél az adóbani nyeremény nagyon is fölösen visszafizettetik a kevesebb bér s drágább életfenntartás folytán.

A fogyasztási s iparadók megdrágítják a ház tatarozásához szükséges szereket s a munkát. E hatás azokra nézve lesz terhelőbb, kiknek többet kell tataroztatniok. De most már, hogy itt a kiegyenlités folytán kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb viszonyok állanak-e elő, azt egyes esetekben igen, de általában meghatározni nem lehet.

Szóval a házadótól is azzal a végeredménynyel kell megválnunk, hogy a rideg tárgylagosság okozta hiányokat az egész adórendszer sem oszlatja el. Egy kiegészitő subjectiv adó tehát ennél is helyén volna.

---

kutforrásaul.

Hasonlíthatlanul jobb s a subjectiv jövedelmi adóztatás követelményeihez közelebb áll az iparos foglalkozásokra vetett adó. Ezen adó alapjául vett jövedelemben annyira meg van közelítve a subjectiv jövedelem, mennyire a gyakorlati viszonyok s a többi hozadéki adókkali párhuzam lehetővé teszik. Iparadó fizettetik azon jövedelem után, mely az üzlet folytatásával elkerülhetlen költségek, az üzlet tőkeadósságainak kamatai és az adóköteles fél bármely üzleténél szenvedett veszteség levonása után fennmarad. (Jöv. adó szabályok IX. fej. 83. §.)

Valóban e jövedelmi meghatározás teljesen azonos azzal, melyet fentebb mi is magunkévá tevénk. A törvényhozó figyelmét itt már nem kerülheté ki, hogy a vállalkozónak üzlete hozadékát hitelezőivel kell részben megosztani.

A helyesen felállított elv kivitele is jó részben helyes és gyakorlati. Évről évre választott bizottságok állapítják meg az adókötelesek vallomásaik alapján az adóköteles jövedelmet. Mennyivel nagyobb biztosíték nyujtatik itt a való jövedelem megadóztatására nézve, mint a merev föld-, ház- vagy fizetési adóknál!

Igaz, hogy az adóminimumok (haszonbérlőknél az évi haszonbér 2½%-ka; tudományos foglalkozásnál az évi lakbér 12—20%-ka; iparüzők s más haszonhajtó foglalkozásoknál az évi lakbér 15—20%-ka s ezenfelül üzleti helyiségeik bérének 5%-ka: falusi kézműiparnál a segédmunkások számához mért tétel) némileg veszélyeztetik a tiszta jövedelem megadóztatását, s igy bizonyos tekintetben ezen adókra is a tárgylagosság jellegét ütik, mert ezek, mint a törvény megengedi, mindazon esetben, midőn az adókötelesek vallomásait alapul vett tárgyalás „kielégítő eredményre" nem vezetne, alkalmazásba veendők. Ez a gyakorlati életben kétségbevonhatlanul oda vezet, hogy a jövedelemmegállapításnál jelenlevő kincstári képviselő, támaszkodva a minimumokra, nagyobb jövedelem megállapítását viheti ki, mint a valóságban van. — Egyébiránt e minimumok nem magasak, kivéve tán a bérlőknél, s a jövedelem constatirozására csak-

dást t
fogya
vedel

nek a
nunk
az eg
vétetn
csalódás a személyben elkerülhetetlen. „A hozadéki adók rendszere, mondja Schmoller,*) a maga tisztaságában, kiegészítő tőkeadó s az adóssági kamatok figyelembe vétele nélkül az adófizetési kötelezettséget mint valamely tárgyi, nem pedig személyi kötelességet fogja fel. A személyiség, mint állam és adófizetés közötti közép elmellőztetik, s a javak felosztása helyett egyedül a termelés vétetik szemügyre." De viszont mondjunk le a tárgyi szempontokról, s oda fogunk jutni, hogy, mint Mill Stuart mondja,**) még a legkiterjebtebb inquisitori hatalom is, melyet a valaha létezett legtürelmesebb nép megengedne, nem fogná az adótisztviselőket abba a helyzetbe hozni, hogy az adót a polgárok körülményeinek tárgyi ismérvei szerint vethessék ki. A bevallásokra volnánk tehát utalva, s itt vajmi sokszor megtörténhetik, hogy a kevésbbé lelkiismeretesek köteles tartozásuk alól menekednek, söt még olyanok is, kik a közönséges életben különben becsületesek, vajmi könnyen jöhetnek kisértetbe, a lelkiismeretességet itt nem oly szigoruan venni, kivált ha egy kétséges vagy vitás pontot saját előnyükre dönthetnek el.

A kettő között fekszik az igazság. A hozadéki adóknak is megvan a magok előnye, mert a jövedelemhozó tárgy elvégre is a legbiztosabb ismérv valaki jövedelmének megbirálására. De viszont az sem áll feltétlenül, hogy a subjectiv jövedelmet vallomások utján az igazságnak megközelítőleg megállapitani ne lehetne.

A lehetőség főkép a politikai, gazdasági s míveltségi viszonyoktól függ. Rabszolgailag lealázott, elszegényedett s

*) Zeitschrift für die gesammte Staatsw. 1863.
**) Principles V. k. 5. §.

díjazottak, tudományos foglalkozást üzők, iparosok, kereskedők s haszonbérlők, — valamint családtagjaik. Az iparosok adótételei falusi vagy városi lakás szerint kisebbek, illetőleg nagyobbak, a többiekénél a lakás nem jő tekintetbe; a családhoz tartozók a családfő adójának felével rovatnak. Végül a harmadik osztályzat a két első osztályzatba nem tartozó lakosokat foglalja magában. Ezek a személyes kereseti adót az adóév előtti esztendőben reájuk rótt egyenes adó összlete szerint fizetik. A maximum 16 frt 90½ kr.

Az 1867-ki hivatalos kimutatás szerint a magyar korona országaiban 5.303,548 lélekszám került adó alá, tehát jóval több, mint a népesség egy harmada, köztük természetesen elerőtlenedett aggokkal s semmi jövedelemmel nem biró ifjakkal.

A tárgyi adók tulbuzgó hivei ez adóban tették le az objektivitás netovábbját. Valamint a földadónál a föld, házadónál a ház, úgy itt a személy vétetik az adókivetés mértékeül. S valamint a föld a szerint, a mint egy vagy más mivelés alá vétetik s jobb vagy roszabb talajjal bir, nagyobb vagy kisebb adótétellel rovatik meg: ugy itt az adószemélyek foglalkozásuk s nemi különbségök szerint soroztatnak kisebb vagy nagyobb adótételek alá.

Ha a tárgyi adóknál is sok kifogásunk volt a rideg tárgylagosság egyenetlenségei miatt, ugy itt már panaszra fakadhatunk miattuk. — Mert igaz ugyan, hogy a személy munkaereje, ha termelésre fordíttatik, jövedelmet hoz, mint a többi productiv tényezők, de minő távol eső arányokban! Valóban a munkaerő productivitása oly különböző egymástól, hogy hasonlót egyik productiv tényezőnél sem tapasztalhatunk. Avagy jelöljön ki valaki a földrenténél oly különbséget, mint a minő létezik egy 200 frt évi béren tengődő cseléd, vagy 20,000 frt fizetéssel biró énekes, bankdirector sat. személyes keresete között. Keresetük ugy áll egymáshoz, mint 1 : 00, míg ellenben adójuk 1 : 20.

Nem tagadhatni ugyan, hogy az itt érintett hiány a többi adók által némileg kiegyenlíttetik, — mivel a nagyobb keresettel birók ipar- (jövedelmi) adó alá vettetnek, ámde a

Alakíttatik minden községben egy bizalmi férfiakból álló bizottság, mely az illető községbeli lakosok s birtokosok tiszta jövedelmét megállapítja. Családok jövedelme a családfő személyében együttesen állapítandó meg; másutt lakó birtokosok jövedelme, a mennyiben külföldön laknának, ügyvivőik közvetítése folytán, vagy ha bennlaknak, ott a hol állandó lakásuk van.

Az adóalapul veendő jövedelem pusztán subjectiv jövedelem lehet. Ép ezért mindennemü tartozási kamatok levonandók. S ezenkivül, miután a subjectiv jövedelemnek az életfentartásra fordított része a fogyasztási adókban ugyis megadóztatott már, levonandó még fogyasztási adók fejében 2—300 frt.

Ez adók által a hozadéki adók hiányainak kiigazítása czéloztatván: a jövedelem-megállapításnál különös gond fordítandó a fizetett hozadéki adókra. Ép ezért a jövedelmi vallomások mellé odacsatolandó az adókönyv: s a bizottság, figyelembe véve az illetőnek valódi jövedelmi viszonyait, a fizetett hozadéki adók mérlegelése után itéli meg, mennyire megy az illető adóköteles valódi jövedelme, mely itt megadóztatandó lészen. Azoknál, kik sem föld-, sem ház-, sem jövedelmi adót nem fizetnek: a fentérintett fogyasztási adóbeli levonás után fenmaradó jövedelme fog adóalapul szolgálni.

Az így megállapított jövedelemnek egy bizonyos százaléka lenne az eltörölt személykereseti adót helyettesítő „általános jövedelmi adó."

De ám ha valaki attól tartana, hogy az e mód mellett megállapított jövedelem oly csekély lenne, hogy a 7½ millió deficit nem fedeztethetnék, van még egy másik mód is, melynel e (nem igen remélhető) bajon segíteni lehet, — s ez a repartitio.

Az országgyülés megállapítja a fizetendő adó fősommáját. A pénzügyministerium felosztja a pénzügyigazgatósági kerületekre, ezek az adóhivatali kerületekre, az adóhivatalok a községekre. A felosztásnál támpontul szolgálnak a hozadéki adók s a mult évi jövedelmi becslések. — A községi lakosok jövedelme a bizalmi férfiak által már most a

MAGYAR ÁLLAM NÉMELY NÉPESSÉGI VISZONYAI

az 1870-ben végrehajtott számlálás fonalán

Dr. Konek Sándor akad. rendes tagtól.

Azon töredékes közlések után, melyek az utolsó népszámlálás eredményei felől eddig szinre kerültek, csak némely népesedési mozzanatot lehet további tanulmányozás tárgyává tenni; s azokra nézve is ama megszorító körülmény forog fen, hogy némely adatok csak sommás átnézetben, mások egyes csoportozatok szerint kimutatvák, ugy hogy azoknak teljes jelentősége csak akkor lesz kideríthető, ha a nagyobb hivatalos munkálatok fognak szőnyegre kerülni, addig részint a hivatalos közleményekben, részint az orsz. statist. hivatal főnöke Keleti Károly által legközelebb kiadott vázlatos kimutatásban foglalt számeredmények nem szolgáltatnak még elegendő statistikai alapot a magyar államterületi népesség bármely viszonyának tökéletes megvilágítására, jóllehet a magyar országos statistikai hivatal és élén álló igazgatója ebbeli közléseikkel tulszárnyalta a lajthántuli államterületen müködő statist. hivatalnak hasonirányu cselekvőségét, ott az utolsó volt népszámlálás eredményeiről eddig még jóval kevesebb és még töredékesebb anyag kerülvén napfényre, mint nálunk, ugy hogy a magyar állam népesedési viszonyai, az egy nemi különbséget kivéve, nem vonhatók párhuzamba a birodalmi tanácsban képviselt országok hason viszonyaival.

Miért a jelen rövid értekezésnek koránsem lehet czélja kikerekített populationistikai képet nyujtani, hanem inkább csak a rendelkezésre álló kevés adaton sarkalló futólagos elmélkedés némely fontosabb népességi mozzanat felett. Jelesen:

I. A nemi különbséget illetőleg; azon már az 1850/1. és 1857-ki népösszeirás alkalmával tett kedves észle-

let, hogy a magyar állam polgári lakossága közt a két különböző nem jóval nagyobb arányegyenlőséget tanusít, mint akár ő felsége többi országai és tartományai, akár legtöbb europai állam polgári népessége, a legutolsó népszámlálásnál is bebizonyult, sőt ennek számeredménye szerint a nőnemnek a finem feletti számtúlsulya még jóval csekélyebb, mint az 1857-ki népösszeirás folytán, mely szerint t. i. 100 filakóra 102.5 nőnemi lakos jött, midőn az 1869-ki év végén, illetőleg 1870-ben 100 filakosra csak 101.4, tehát 1.1 %-al kevesebb nőegyén számíttatott.

Hogy a két nem mindinkább egyensúlyba törekszik helyezkedni, főleg a szerint a mint valahol épebb társadalmi és közgazdasági viszonyok meggyökereznek, azt általán és különösen fokozatos fejlődésnek induló országokban tapasztalhatni, és a magyar államban mar 1857-ben is az 1851-ki népszámlálási eredményhez képest ily egyensulyozási hajlam mutatkozott, mi pedig felette kedvező népmozgalmi jelenségnek tekinthető, a két nemnek egyensulyozása jóval inkább segitvén elő mindkettő emberi s társadalmi rendeltetésének valósitásat, mint a nőnemnek különben általán észlelhető számtulnyomósága.

E tekintetben a magyar állam kiváló kedvezőbb helyzetben van mint ő felsége többi országai és tartományai, a Lajthán tul az 1870-ki népszámlálás szerint 100 finemüre 106 nőnemü jutván, miből számos népesedési viszonynak nálunk észlelhető kecsegtetőbb volta könnyen kimagyarázható. De a Lajthán tul is a nemi aránykülönbség 1869 végén egy egész százalékkal csekélyebbnek mutatkozik, mint 1857 végén, a midőn 100 filakóra 107 nőnembeli találtatott, és azzal karöltvö jár azon észlelés hogy az osztrák-magyar monarchia egyik és másik allamfelében a finem a két népszámlálás közt elterülő 12 évi időközben nagyobb gyarapodást mutat, mint a nőnem. Jelesül találtatott:

	a magyar állam területén			az osztrák állam területén		
	1857.	1869.	növekvés	1857.	1869.	növekv.
finemből	6.810,823	7,653,560	12.3%	8 822.625	9 814,033	11.2%
nőnemből	6.980,762	7.763.767	11.2 „	9.439.025	10.403.498	10.2 „
együtt	13.791,585	15 417.327	11.8%	18.261.650	20.217.531	10.7%

mához jóval közelebb állónak találtatott, mint a szoros értelemben vett Magyarországban, az 1870-ki népszámlálás szerint pedig a két nem közt teljes számegyenlőség mutatkozik, az összes erdélyi népesség t. i. 1.051,145 fi- és 1.050,582 nőlakóból áll, és igy csak 563 főnyi nőkevesblet mellett a két nem csaknem teljesen egyenlő számerőben jelenkezik, holott 1857 végén a nőnem még 2.9%-al túlsulyban volt. A nemi számegyenlőség tehát egyike azon szá nosb kedvező mozzanatoknak, melyek Erdélynek népviszonyait egyátalán s sok egyéb tekintetben kecsegtető modorban jellemzik. Utána sorakozik Horvát-Szlavonország (oda-értve Fiume városát s kerületét is, mely különben közjogi állásának végmegállapitásáig a magyar orsz. statist. hivatal közleményeiben igen helyesen külön van felvéve), itt csak 1.5, illetőleg 1.1 százalékkal való nőnemi túlszárnyalás lévén észlelhető, mig a határőrvidéken a nőnem határozott kisebbségben van, 1857 végén minden 100 filakosra csak 97.3 és 1869 végén 97.7 nőnemből számíttatván; végre a szoros értelemben vett Magyarországban az 1857-ki népszámlálás folytán 103.1, az 1870-dik évi szerint pedig 102.1 nő jött minden 100 finembelire, ugy hogy itt a nőnemnek számtúlnyomósága épen egy százalékkal apadt, mely eredmény némikép egyik bizonyitéka annak, hogy az utolsó népszámlálási müvelet nálunk helyesen eszközöltetett, mert a polgári népességnek 1870-ben eltérőleg az 1857-ki eljárástól, t. i. a katonai kötelék alá szorosan nem tartozó egyének belevonásával Lajthán innen és tul történt felvételével, ugyanazon összevágó számeredmény a nemi különbségen itt is ott is mutatkozván, t. i. a nőnemnek tulszárnyalása a polgári népességü férfiaknak azelőtt a katonasághoz számított egyének általi növekedése folytán itt is, ott is egy százalékkal apadván, ebből méltán azon következtetés vonható le, hogy az utolsó népszámlálás vagy mindkét államterületen egyformán hibásan történt, vagy ha a Lajthán túl helyesen vétetett foganatba, nálunk is helyesen kellett történnie.

A kétrendű népszámlálás eredményei a magyar államterület egyes alkatrészeire nézve egymás mellé helyezve, következő arányviszonyt tüntetnek fel: jutott t. i.

Turócz	113.1	Szabolcs	102.9	Nógrád	101.1
Trencsén	110.5	Baranya	102.9	Bács	101.1
Árva	108.5	Pozsony	102.8	Torontál	100.9
Liptó	107.8	Esztergam	102.8	Békés	100.9
Abauj	106.7	Ung	102.8	Kraszna	100.8
Nyitra	105.2	Bars	102.7	Csanád	100.7
Torna	105.0	Beregh	102.2	Fehér	100.4
Sopron	104.9	Szathmár	102.1	Temes	100.2
Hont	104.9	Zala	102.1	Kővár	99.6
Szepes	104.8	Mosony	102.0	Köz. Szolnok	98.9
Veszprém	104.2	Sáros	101.9	Bihar	98.8
Zemplén	104.1	Komárom	101.7	Csongrád	98.4
Győr	104.1	Pest	101.5	Arad	97.8
Borsod	104.0	Hajduker.	101.4	Mármaros	97.3
Zólyom	103.7	Jászkunk.	101.2	Krassó	97.0
Gömör	103.7	Heves	101.2	Zaránd	96.5
Vas	103.2	Ugocsa	101.2		
Tolna	103.1	Somogy	101.1		

Hogy éjszakvidéken, ugy a Lajthán tul mint innen, nagyobb a nőnemi tulsúly, könnyen az ottani társadalmi viszonyokból megfejthető. A kivándorlás, mely inkább a filakókat vonja el szülőföldüktől és másfelé indítja, a röghöz vagy helyesebben a család állományához kötött nőket természetesen relativ többségbe juttatja. Ezt Cseh-, Morva- és Sziléziában az ott megszokott külföldre való tömeges kivándorlás ép úgy, mint a férfi munkásoknak Árva, Liptó, Turócz, Trencsén és más éjszaki megyékből aratás és egyéb mezei munkák teljesítésére koronkint meginduló elköltözése eléggé megfejti. Nehezebben lehet társadalmi jelenségekből kimagyarázni azon tulszárnyalást, mely az osztrák nyugati tartományokban szemközt a keletiekkel, ép ugy mint a magyar nyugati megyékben szemben a keletiekkel egyaránt észlelhető, mert a nyugati vidékeknek jobbára sürübb s a keletiek gyérebb népesedése maga meg nem fejti ezen nembeli aránytalanságot.

Hogy a népesebb városok, mint a nőnemre nézve bővebb és könnyebb keresettel kinálkozó s igy a vidéki nőlakosságra nagy vonzerővel biró gyülhelyek, magasabb

aránykülönbséget mutatnak, mint a mezőség, a dolog természetében fekszik, noha azon számviszony, mely az osztrák-magyar városokban találtatik, nem felel meg azon általános feltevésnek, hogy a szerint, a mint az ipar és gyári üzlet valamely városban inkább ki van fejtve, annál magasabb mérvben szárnyalja felül a nőnem a finemet, mert gyakran épen a legiparosabbvárosokban ezen felülkerekedés jóval csekélyebb szemközt más iparszegény városokkal. Igy pl. Alsó-Ausztriában, míg Bécs városában, az osztrák iparosság e gyupontjában az 1869. népszámlálás szerint (300,025 fi és 307,389 nő) 100 filakóra csak 102.4 nőlakó jut, sőt az Ybs melletti iparos Waidhofen városban ugy mint Bécsujhelyben a nőnem kisebbségben van, 100 filakóra amott 99.4, emitt épen 97.4 nőszemély esvén: Felső-Ausztriában a felköltött iparosságu Steyer városában épen csak 85.3 nő esik 100 férfilakóra, míg az épen nem oly kiváló iparral biró Linczben 122.6 nő jő 100 férfilakóra, és a hasonnemü Salzburgban 114.6, a még csekélyebb gyárélettel biró Laibachban 113.6, Klagenfurtban 109., Triesztben 110.9, sőt a tyroli Botzen városban 117.4, Insbruckban 116.9, Trientben 106 nő jut 100 filakóra; a mintaszerü gyárüzlettel biró cschországi Reichenbergben csak 100.5 és maga Prágában 110.2; Brünnben 107.8; Olmüczben 104.9; Znaimban 102.1; de Iglóban 121.9; Troppauban 108.1; Krakóban 111.3; Lembergben 105.9; Gráczban 111.8; Marburgban 96.3; Cilliben 97.1 és Czernoviczon 98.9 nő számíttatik száz-száz férfi lakóra; végre Dalmatia fővárosában Zárában 103.2.

A magyar szabad kir. városok is jóval magasabb nőszámtulsúlyt mutatnak, mint különben iparos jellegük szerint várható lenne, és épen a kifejlett iparosságuakban mérsékeltebb a tulszám; némelyekben, mint jelesen Temesvártt, teljes egyensúly létezik, sőt Pest városában, a magyar gyárüzlet e gyupontján, a nőnem határozott kisebbségben van, az utolsó népszámláláskor 102,741 filakos irányában csak 97,735 nő nemü, vagyis 100 filakóra 95.1 nőszemély számíttatván; ugy hogy e tekintetben Pest városa jelenleg az összes magyarországi sz. kir. városok közt utolsó helyre sorakozik, aránylag legkevesebb nőlakó találtatván benne; mi kétségtelen vo-

natkozással van a fővárosunkban oly nagy mérvben felébredt építkezési hajlammal, az építés épugy mint a fővárosunkban kiválóan képviselt iparágak legtöbbjei, jelesen a malom-ipar s gépgyártás aránylag jóval több férfi, mint nőmunkásra szorulván, természetesen ezen előbbieknek tetemesebb beszivárgása a nőnépesség létszámát a filakók irányában relativ kisebbségbe ejti mindenütt, hol az idegenek, vagyis nem a községbe valók, szemben a belnépességgel oly jelentékeny mérvben előfordulnak mint Pesten, és kik közt mindig a szülőföldét könnyebben elhagyó finem inkább szerepel mint a nőnem, ez utóbbi viszonylagos minoritásba jut, mint ezt Bécs és más országos gyupontokat képező városok tanusítják. Különben Magyarország azon városaiban a legnagyobb női tulsúly mutatkozik, melyek az éjszaki és nyugati megyék területén vannak, ellenkező aránykülönbség pedig kevés kivétellel a kelet és dél felé fekvő megyék területén levő városokban észlelhető, ugy hogy az általános geografiai irányulat,mely szerint a női számtulsúly éjszakról délre és nyugatról keletre fogy, itt is meglehetős tiszta kifejezésre jut, ámbátor a városi népességnél még a keleti és déli vidékeken is jobbára némi számfölény mutatkozik a nőnem javára, általán a városokban nagyobb lévén azoknak relativ többsége, vagy legalább mérsékeltebb azoknak kisebbsége, mint azon megyében különben mutatkozik, melynek területén ama városok léteznek. A magyarországi szabad királyi városokban az 1869-ik év végén minden 100 filakóra jött nőszemély:

Komárom	119.5	16 szep. város	111.2
N.-Szombat	118.3	Bakabánya	111.2
Pozsony	117.5	Beszterczebánya	111.1
Kőszeg	117.3	Bazin	110.6
Bártfa	116.2	Szakolcza	110.5
Trencsén	115.5	Zólyom	110.1
Kis-Szeben	114.2	Sz. György	109.6
Késmárk	114.2	Buda	108.0
Lőcse	113.5	Ruszt	108.0
Kis-Marton	113.0	Sopron	108.0
Gölniczbánya	112.5	Eperjes	107.8
Győr	112.3	Selmeczbánya	107.5

Modor	107.5	Breznóbánya	101.6
Sz.-Fehérvár	107.0	Szeged	100.7
Ujbánya	106.5	Temesvár	100.5
Korpona	105.0	Szathm. Németi	99.6
Felsőbánya	104.0	Zilah	99.5
Kecskemét	103.7	Versecz	99.5
Libetbánya	103.0	N.-Várad	99.0
Nagybánya	102.9	Esztergam	98.3
Szabadka	102.8	Debreczen	98.0
Arad	102.7	Pécs	97.0
Zombor	102.6	Pest	95.1

A mi az *egyes korosztályok nemi külö*
ségét illeti, az utolsó népszámlálás az általános népese
tapasztalatoktól eltérő némely mozzanatokat tüntet
Ugyanis legtöbb európai államban folyt észlelődések szeri
zsenge koruak közt, jelesen a születéstől egész az ötödik é
azon tulszárnyalási aránynál fogva, melylyel a figyermel
születéskor meghaladják a leányszülötteket, a nőnem kis
ségben szokott lenni, holott a magyar államban az utolsó
számlálás e koruak közt a nőnemre mutat tulsúlyt, nyil
mivel nálunk, bár itt is az általán tapasztalható fiszüle
többlet szintén és pedig a lehető legpregnánsabb mérv
nyilvánul, annál nagyobb a figyermekek közti halandós
mert előbbi évek tapasztalása szerint nálunk 100 élhu
gyermek közt 13—15 több fiu mint leány szerepel, mi a
nyira érezteti magát, hogy az által már a zsenge koru né
ségnél a nőnem tulsúlyra emelkedik, sőt az 5—10 és m
10—15 évesek közt is másutt a nőnem minoritásban, nál
ellenben, miután ezen korosztályokban is még 3—6 %-al t
fiu mint leány hal el, majoritásban van, mely többsé
15—20 éveseknél annyira felszökken, hogy minden más k
osztályok hasonarányát tetemesen meghaladja, e korban
lunk 100 finembelire 113.9 nőszemély esvén, holott másutt
desen egyensúly vagyépen a finemnek tulnyomósága észlelh

A 20—25 évi korosztálynaknál azonban amaz általá
észlelet, mely jóformán minden európai cultur-államban
hető, hogy t. i. ezen, a házasulás tulajdonképi időszakát
pező életkorban a két nem számarányra nézve legközel

	a magyar államban 100 férfiakra	európai átlag szerint 100 férfiakra
a születéstől egész 5évesek közt	101.1	98.0
5—10 évesek közt	101.1	97.5
10—15 „ „	100.5	97.0
15—20 „ „	113.9	99.8
20—30 „ „	109.7	105.6
30—40 „ „	97.5	102.4
40—50 „ „	95.8	101.7
50—60 „ „	94.8	106.8
60—70 „ „	91.6	117.3
70—80 „ „	85.9	117.0
80—90 „ „	87.7	134.4
90-en felüliek „	102.2	155.2

II. A lakók családi állapotát, vagyis azon viszonyt illetőleg, vajjon t. i. nőtlen, nős vagy özvegy állapotuak-e, azon általános kedvező esketési aránynál fogva, mely a magyar államterület népesedési mozgalmait oly sajátlagogosan jellemzi, természetesen a fennlevő népesség közt is a házas állapotuak arányosságát felette kedvezőnek tünteti fel. Ha már az előbbi népszámlálások, jelesen az 1857-dik évi után a magyar államban oly magas arány találtatott, mint nem egy könnyen bármely európai államban, t. i. 40%, vagy épen ²/₅-de a lakóknak, az utolsó népszámlálás még ennél is fokozottabb számarányt mutat fel, t. i. 41.3%-t, holott Wappacus 19 európai államban tett vizsgálódásai szerint azon eredményre jutott, hogy azokban átlag csak 34.8% házaséletü, söt még Francziaországban is, hol aránylag még a legmagasabb procentuatio észlelhető, nem több mint 38.9%-ja a népességnek házas állapotu, Angolországban ellenben 33.4, a porosz birodalomban 33, Svéd-Norvégiában 32, Belgiumban 30.5, Németalföldön 30.5, Bajorországban épen csak 28.6%-ja a népességnek házasságban élő.

A mennyiben tehát a házasság mint a mély ethikai befolyással biró családi életnek és ez által az összes társadalmi rendnek alapja, erkölcsmentő és nemesítő kihatással van a közerkölcsiségre; a mennyiben továbbá a házas élet, mint a jogrend, a társadalom és a social viszonyok ellen irányuló

merényletek gátlására szolgáló természetszerü intézmény még állami tekintetben is nagy jelentőségü népesedési momentum, a nős állapotuaknak nálunk magas és folyton növekedő számviszonya kétségkivül igen kedves jelenségnek veendő.

Az utolsó népszámláláskor t. i. találtatott az összes magyar birodalomban

nőtlen	állapotban	8.151,375	vagyis az összes népesség	52.9 %-ja
házas	„	6.363,061	„ „ „ „	41.3 „
özvegy	„	902,891	„ „ „ „	5.8 „

Természetes, hogy aránylag legtöbb házaséletü a határörvidéken van, mi kevésbé vajmi kedvező social viszonyoknak, mint inkább az ottani házközösségnek egyik mesterkélt szüleménye, és karöltve jár az a vidéken egyáltalán ugyanezen intézmény folytán tapasztalható rendkivüli magas esketési aránynyal; a magyar állam többi alkatelemeiben azon arány az átlag körül ingadoz. Igy ha még Erdélyt külön veszszük szemügyre, jólehet alkotmányi és közigazgatási épugy mint egyéb tekintetben a legbensőbben összeforradt a szorosan vett Magyarországgal, akkor következő arányszázalékok mutatkoznak; számíttatott

	Magyarorsz.	Erdélyben	Horv.-Szlav.	hat. őrv.
nőtlen állapotu	53.1 %	52.6 %	52.6 %	50.5 %
házas „	41.1 „	41.1 „	41.1 „	44.0 „
özvegy „	5.8 „	6.0 „	6.1 „	5.5 „

A két nemet külön tekintve pedig, valamint másutt ugy a magyar államban is aránylag annyival több nős és nőtlen férfi találtatik mint hajadon és férjezett nő, a mennyivel a özvegyemberek aránylagos száma csekélyebb mint az özvegyasszonyoké; jóval könnyebb és lehetőbb lévén az özvegységre jutott férfinak, mint az özvegy asszonynak ismételt házasságra lépni, mi teljes összhangzásban áll a finemnek a palingám esketéseknél észlelhető tetemes tulszárnyalásával. De bár az özvegyasszonyok mindenütt jóval magasabb számaránynyal szerepelnek a lakók közt, mint az özvegyemberek, mégis az arány különbség nálunk még jóval magasabb, mint különben más európai államokban. Igy nem szerint elkülönítve van a magyar államban:

	férfi	vagyis %		nő	vagyis %
nőtlen	4.252,928	55.5	hajadon	3.898,447	50.2
nős	3.173,913	41.4	férjes	3.189,148	41.1
özvegy	226,719	2.1	özvegy	676,172	8.7
	7.653,560			7.763,767	

Tehát a női lakók 8.7 %-a özvegy állapotu, s az özvegyasszonyok száma majd háromszor akkora, mint az özvegyembereké, 100 özvegyemberre 298.3 özvegynő számíttatván, holott Wappaeus 19 európai állam népadatain nyugvó észlelése szerint átlag 100 özvegyemberre rendesen csak 206 özvegynő számittatik. Hogy pedig az utolsó népszámlálás nyilván e tekintetben is helyesen eszközöltetett, onnan következtethető, hogy a talált eredmény nagyon is összevág azzal, melyet az 1857. évi népszámlálás felmutat, ugyanis egymás mellé állítva, a két eredmény azt mutatja, hogy volt:

	1857-ben	%	1870-ben	%	tehát több	
nőtl. férfi	3.816,456	56.5	4.252,928	55.5	436,472 v.	11.4 %-al
nős „	2.716,922	40.2	3.173,913	41.4	456,991 „	16.8 „
özv. „	218,482	3.3	226,719	2.1	8,237 „	3.8 „
hajad. nő	3.558,331	51.2	3.898,447	50.2	340,117 „	12.3 „
férjes „	2.756,322	39.8	3.189,148	41.1	432,826 „	15.7 „
özvegy „	601,356	9.1	676,172	8.7	74,816 „	12.4 „

Miből kitetszik, hogy a házas életüek számnövekvése mind a két nemnél egyformán nagyobbnak mutatkozik, mint a nőtlen, illetőleg hajadon állapotuakra nézve, mi természetes kifolyása, úgy látszik, az esketési arány ama javulásának, mely már 1865-ben mint a visszaállított alkotmányos élet első évében beköszönt és nyilván a reá következett években is folyton tartott; holott az özvegy állapotuakra nézve azt találjuk, hogy az özvegynők jóval magasabb arányban szaporodtak, mint az özvegyemberek, amazok 1857 óta 12.3, tehát évenkint egy egész százalékkal, az özvegyemberek ellenben az egész időközben csak 3.8 %-al, s igy évenkint csak 0.3 %-al szaporodtak, az előbbieknek aránylagos szaporodása tehát több mint háromszor akkora, mint az özvegyembereké. Hihetőlegugyanazon arányban több férfi fogott szerepelni a

nőtlen állapotban		52.89 %
házas	„	40.99 „
özvegy	„	5.86 „
elvált férfi		0.10 „
„ nő		0.16 „

összehasonlítva pedig más európai állammal, még szembeötlőbbé válik a viszony. A szász királyságban péld. 6 évi átlag szerint következő viszony találtatott.

	Magyar államban		Szász királyságban	
	%	vagyis 1000 lakó közt	%	v. 1000 lakó közt
gyerm. és nőtlen férfi	27.58	2758	29.39	2939
„ „ hajadon nő	25.32	2532	29.61	2961
együttélő házasok	40.99	4099	34.44	3444
elváltan élő férjek	0.10	10	0.46	46
„ „ nők	0.16	16	0.51	51
özvegy férfi	1.46	146	1.61	161
„ nő	4.89	489	3.98	398

Tehát a magyar államban minden 10,000 lakos közt 36-al kevesebb férj és 35-el kevesebb nő volna, kik hitvestársuktól elválva élnek, mint Szászországban. Természetes, hogy az első felvételnél a talált eredmény nyilván tetemesen a valóság mögött maradt, de az általános tapasztalás, hogy mindenütt több elvált nő mint férfi találtatik, nálunk is bizonyult, és pedig nem csak tekintve az elváltaknak absolut, hanem viszonylagos számát is, miután az elvált férfiak viszonyítva a nős férfiakhoz, ezeknek 0.53, ellenben az elvált nők viszonyítva a férjes nőkhöz, ezeknek 0.82 %-át képezik, vagyis míg 10,000 nős férfi közt csak 53 elvált találtatik, 10,000 férjes nő közt 82 él különválva hitves társától, vajjon birói vagy csak önkénytes és tényleges elválás folytán, az összeirásból ki nem tünik, miután azon körülmény nálunk még nem vétetett figyelembe. Egyáltalán a házas élet minőségének megitélésére helyes mérvül szolgáló elválási ügy sem merő népszámlálási sem pusztán népmozgalmi adatok fonalán, hanem csak kapcsolatosan a birósági itéletekben kinálkozó adatanyaggal deríthető ki, az egyik adatban a tényleg, a másikban a biróilag történt elválások tükröződvén vissza.

III. Tekintve az életkort, miután az egyes korosztályuak már a nemi különbségnél némileg tekintetbe jöttek, itt egyáltalán a népességből az egyes életkorokra eső arányosztalék nemi különbségre való tekintet nélkül veendő figyelembe, szemben azon átlagos aránynyal, melylyel az egyes életkorok Európa legtöbb államaiban szerepelnek. Ugyanis tetemes népszámmal biró több európai államban tett észlelés folytán jut az összes népességből:

	átlag Európában	a magyar államban
a születéstől egész 15 éves életkorig	33.6 %	37.3 %
15—20 évesekre	9.7 „	9.5 „
20—60 „	48.9 „	48.2 „
60—70 „	4.9 „	3.7 „
70 éven felül	2.9 „	1.3 „

A 15-éves korig valók tehát a magyar államban 3.7 %-al erősebben vannak képviselve, mint különben más európai államokban, vagyis nálunk minden 10,000 lakó közt 370-el több ily korban levő találtatik mint egyebbütt, nyilván a magasabb propagativ erőnél fogva mutatkozó felette nagy születési arány folytán.

A szellemi kincsek gyüjtésére utalt ifju kor épugy mint a teljes tetterő és a productivitás kora nálunk egyenlő arányban van képviselve más államokéval, de nagy megint a különbség az erőhanyatlás és az aggság korában állókra nézve, a magyar államban a 60 éven tul levők 1.2 %-al és a hetven éven felüliek 1.6 %-al, együtt tehát 2.8 %-al csekélyebb mérvben szerepelnek mint egyebbütt, vagyis 10,000 lakó közt nálunk 280-al kevesebb a 60 évet meghaladott ember számíttatik, mint Európa legtöbb államaiban, a mi kétségtelen kapcsolatban van ama hason észlelettel, mely a magas koruaknak az elhunytak közt nálunk tapasztalható jóval mérsékeltebb szereplésére nézve mutatkozik. Természetesen ott, hol egyáltalán kevesebben érik el a magas kort, az elhaltak közt is aránylag kevesebb magas koru fog számíttatni, mely tekintetben csak Erdély tesz kivételt, halálozási lajstromaiban feltünő magas aggastyán-arány jelentkezvén, miért Erdélyben a lakók közt is a zöldöregségre jutottak emeltebb

arányfokozatban találhatók,
egyáltalán, ugyanis az utolsó

	a magyar össz			
60—80 éves	744,705 vagy	4.8%	122,575 v.	5.8%
80-on felül	31,633 „	0.2 „	6,662 „	0.3 „
együtt	776,338	5.0	129,237	6.1

tehát 1.1%-al több, mint a magyar birodalomban átlag véve, jelesen a 100 évet tulhaladott 381 aggastyánból, mennyi az egész magyar birodalomban találtatott, 182 Erdélyben élt.

IV. A vallásfelekezeti különbséget illetőleg az utolsó népszámlálás eredményei megint fényesen igazolják a merő számmivelet folytán eddig kideritett számadások helyes voltát, mi annál megfoghatóbb, miután az anyakönyvek vallásfelekezetek szerint külön vezettetvén, ezen momentumra nézve jóval biztosabb népmozgalmi adatok állottak rendelkezésére, mint bármely más társadalmi jelenségre nézve; ugyanis az 1869-ik év végére népszámlálásilag kideritett számok úgy magokban véve, mint irányitva az összes népességhez, megfelelnek az 1864-ik év végére calculus utján kitudott számviszonyoknak; az absolut számokban kevés kivétellel mindenütt nagyobb-kisebb szaporodás, a arányszázalékokban ellenben csaknem összevágó egyenlőség mutatkozván. Egyedül a keleti görög egyháziakra ugy az általános mint a viszonylágos számban gyarapodás helyett fogyatkozás tünik fel, mi azonban teljes összhangzásban van azon már 1865-ben tett észlelettel, hogy e felekezetüek közt az esketési arány annyira roszabbul, hogy az 1856.- vagy 1857-ki évhez képest 7 egész 10%-nyi csökkenés merült fel, és mig előbb náluk már 93.9 lélekre volt számitható egy esketés, a mondott 1865-iki évben már csak 109 lélekre jött egy. Igazolva van tehát, mi az esketések ritkulása folytán különben is sejthető vala, hogy t. i. a felekezetüek létszáma egyáltalán kevesbedést fog mutatni, mi csakugyan a népszámlálás eredménye szerint be is állott. Igy az 1864. évre merő számmivelet alapján kideritett adatok egybevetve az utolsó népszámlálás eredményeivel, következő párhuzamot szolgáltattak.

Volt a magyar államterületen:

	az 1864-ik év végén általán	viszonyítva a népességhez	az 1869-ik év végén általán	viszonyítva a népességhez
római katholikus	7.120,300	48.0%	7.502,000	48.7%
görög „	1.498,000	10.2 „	1.587,885	10.3 „
örmény „	9,050		5,104	
görög keleti egyh.	2.630,500	17.7 „	2.579,048	16.8 „
örm. keleti „	1,550		605	
ágostai hitv.	1.094,750	7.4 „	1.109,154	7.2 „
helvét hitv.	1.986,500	13.4 „	2.024,332	13.1 „
unitarius	54,000	0.3 „	54,435	0.4 „
más keresztény	100	—	2,714	—
izraelita	435,400	3.8 „	552,133	3.5 „
egyéb nem ker. felek.	—	—	214	—

Tulajdonképen tehát csak a római katholikusok mutatnak nagyobbmérvű gyarapodást, és pedig mind általános létszámuk, mind viszonylagos számerejük szerint; az absolut szám 380,000-el, a viszonylagos $^{7}/_{10}$-ed százalékkal növekvén, mig a többiek, kivéve az egyéb felekezetüeket, de kiknek általános parányi száma alig jöhet tekintetbe, inkább megállapodást vagy épen fogyatkozást mutatnak fel*); ugy hogy kevés hiján a római katholikusok csaknem fele részét képezik az összes magyar birodalmi lakosságnak, magában a szorosan vett Magyarországban pedig több mint felerésze, Horvát-Szlavoniában több mint négyötöde a népnek, Fiume kerületben épen csaknem az összes lakosság kizárólagosan e vallást tartja.

Ha pedig a görög és örmény kath. egyház a római szertartásuval együvé vétetik, akkor épen 59%-ja vagy közel $^{3}/_{5}$-ed része a magyar állami népességnek hivei ezen egyháznak; mert tekintve a magyar birodalom egyes alkatrészeit, ezek következő confessionalis számképletet szolgáltatnak.

*) Egy tized százaléknyi növekedést mutat az unitariusok száma is.

…mutattatott az utolsó népszámláláskor, és pedig

	a szorosan vett Magyarországban		Erdélyben		Horvát-Szlavoniában		a fiumei kerületben		a határőrvidéken	
római katholikus	5.884,472	52.9	263,769	12.5	817,784	83.5	17,669	98.6	518,306	43.3
görög „	981,304	8.8	596,502	28.4	2,892	0.3	31	—	6,856	0.6
örmény „	842		4,120		118		—	—	24	—
keleti görög egyház	1.140,993	10.3	652,945	31.1	138,835	14.2	19	—	646,256	53.8
„ örm. „	223		224		26		—	—	132	—
ágostai hitvallású	872,673	7.8	209,080	10.0	4,642	0.5	41	—	22,718	1.9
helvét „	1.717,086	15.5	296,460	14.2	6,748	0.7	11	—	4,028	0.3
unitarius	788	—	53,539	2.6	91	—	—	—	20	—
más keresztény	2,407	—	223	—	17	—	42	—	25	—
izraelita	516,658	4.7	24,848	1.2	8,551	0.9	71	—	2,005	0.2
más nem keresztény	178	—	17	—	18	—	—	—	—	—

	1857.
Stiriából	5,022
Galiczia-Bukovinából	12,190
Istria és Dalmatiából	1,997
Tirolból	605
Összesen .	57,521

Ezen egybevetésből kitünik, hogy noha 1857-l az osztrák-német absolut kormány uralma alatt, a ném tartományokból számos elem lőn a magyar államterü szint a germanizáló kormánypolitika támogatására l nül átültetve, részint a központosítás ótalma alatt i gesen átszivárogtatva, mégis az utolsó népszámlálás met-szláv örökös tartományokba való jóval több szár mint akkoron; mi annyiban kedves jelenségnek v mennyiben a magyar államnak azóta nyert örvende zetgazdasági fejlődésére enged következtetést, a k sági viszonyok kifejlésére a munkaerőben, szakért a tőkepénz és hasznos beruházásokban mutatkozó sz tünk jóval nagyobb vonzerővel birván a lajthántuli r re, mint az előbbi kormánypolitikának inkább mest azért kevésbé ép természetü attractiója. És hogy es inkább nemzetgazdasági mint egyéb érdekek lehett gói az ide költözködésnek, azon körülmény után is k tethető, hogy köztük tetemesen több férfi mint nő t mert a 72,043 fej közt, kik mint az osztrák tartomá való idegenek itt tartózkodnak, 43,210 férfi és csak 2 számíttatik. Az itt találtatott 12,704 külföldi köve oszlik meg az egyes államokra, melyekből valók, t.

Németországból . .	4708	Oroszországból .	
Olaszországból . .	4267	Belgiumból . .	
Törökországból . .	1073	Dánországból .	
Helvétiából . . .	575	Svédországból .	
Szerbországból . .	515	Németalföldről .	
Angliából. . . .	460	Görögországból .	
Francziaországból .	373	Spanyol-Port. .	
Romaniából . . .	273	Európán kivüli szárma	

Hogy ellenben a magyar államterületi nép 1870-ben kevesebb találtatott távol a többi örökös t

mányokban mint 1857-ben, igen természetes, miután az 50-es években Bécs városa, mint az absolut uralom gyupontja, számos magyar állampolgárt akarva nem akarva oda vont, ugy hogy a két ausztriai főherczegségben Salzburggal együtt 1857-ben több mint kétszer annyi magyar állambeli egyén találtatott, mint az utolsó népszámláláskor; de a többi örökös tartományoknak jutaléka is ujabban jóval csekélyebb, mint akkoron volt, Csehországot, Galicziát és Tirolt kivéve, melyek felé a kiömlés azelőtt is inkább természetes, mint politikai uton történt. Igy egybevetve a két mondott évet, mint az örökös tartományokban távol volt magyar állambeli számíttatott és pedig:

	1857.	1869.
A két Ausztriában és Salzburgban .	38,411	16,582
Stiriában	6,202	3,098
Galiczia-Bukovinában	1,333	2,073
Csehországban	1,719	1,889
Morva-Sziléziában	3,498	1,614
Karantán-Krajnában	902	730
Isztria-Dalmátiában	1,299	635
Tirolban	118	192
Összesen .	53,482	26,813

VI. Tekintve a foglalkozást, jóllehet a népszámlálás legkevésbé sem képes teljes hűséggel visszatükrözni mindazon közigazgatási tényezőket, melyek a népesség foglalkozása és keresetképességében a gazdasági javak előállítására kinálkoznak, a többes összeirások kikerülése végett az egyesek csak főkeresetük szerint vétetvén fel, még is a népességnek a főkeresetnemek szerinti osztályozása ez uton elérhető, ebben egyszersmind becses correctivum ajánlkozván az egyéb módon nyert számadatok ellenőrzésére, illetőleg helyreigazítására.

Az utolsó népszámlálásnál e tekintetben is ugy látszik, helyesebb volt az eljárás, mint az 1857-kinél, midőn a szokatlanság és ezzel karöltve járt csekélyebb tájékozottság mellett jobbára hiányoztak az e viszony kellő észlelésére kivánt támpontok, holott azok a legutóbbi már törött uton mozoghatott népszámlálási miveletnél az előbb szerzett

	Magyarorsz.	Erdélyben	Horv.-Szlav.	hat.-őrv.
őstermeléssel foglalkozó	32.4%	37.7%	36.1%	26.6%
iparral „	4.8 „	3.0 „	3.0 „	1.3 „
kereskedéssel „	1.0 „	0.5 „	0.6 „	0.3 „
értelmiségi keresettel	1.3 „	1.2 „	0.8 „	0.5 „
ház- és járadékbirt.	0.6 „	0.2 „	0.3 „	0.2 „
személyes szolgálat	8.5 „	7.4 „	3.0 „	5.0 „
biz. foglalkozás nélkül	51.4 „	50.0 „	56.2 „	66.1 „

tehát ép ott, hol a nők inkább mint bárhol viszik a mezőgazdaság terheit, t. i. a házközösség folytán a határőrvidéken és Horvát-Szlavoniában, legtöbb a kereset nélküli.

A keresetnemek további részletezéséből elég itt csak a nagyobb érdekkel biró főbb categoriákat külön elemezni és az 1857-ki eredményekkel párhuzamozni. Igy az őstermeléssel foglalkozók közt van:

a föld- és erdőmivel. birtokos	1.925,625;	1857-ben	1.365,466.
haszonbérlő	47,808;		
gazdatiszt	16,063;		
éves szolga	1.650,870;	1857-ben	902,411.
napszámos	1.369,312;	„	764,225.
vadászat- és halászatnál	4,932;		

bányászat és kohászatnál:

birtokos és bérlő	2,283;
tiszt	1,968,
munkás	45,892;

egyáltalán a mezei, mű és kereskedelmi iparral foglalkozók közt találkozott

	birtokos, bérlő v. önálló vállalkozó	tiszt és munkás
az őstermelésnél (mezőgazdászat, halászat, bányászat)	1.975,716	3.089,037
műiparnál	291,091	355,873
kereskedés-, hitel- és forgalmi üzletnél	65,784	67,798
együtt:	2.332,591	3.512,608

az értelmiségi keresetű osztályok közt találtatott:

papi személy	19,858	52,798.	1857-ben 19,6?6.
államhivatalnok	14,045		
megyei „	8,153		
községi „	13,342		
együtt	35,540		
tanító	27,221		
iró	715		1857-ben 12,571.
művész	11,303		
ügyvéd	4,884		„ 3,345
egészségügyi közeg	10,765		„ 7,267

és pedig számíttatott 1869-ben 2807 orvos, 1051 sebész, 5470 szülésznő és 1437 gyógyszerész.

A bizonyos foglalkozás nélküliek pedig akkép oszlanak meg:

14 éven felüli férfi	320,681	együtt 2.951,227.
„ „ „ nő	2.630,546	
14 éven aluli férfi	2.543,907	együtt 5.166,466.
„ „ „ leány	2.622,559	

A foglalkozás szerinti különbözetekből azonban még nem tűnik ki a kereset- és munkaképtelenség. Ez más uton és módon kipuhatolandó. Még kevésbé tűnik ki azoknak száma, kik a testi vagy lelki épség hiányánál fogva önálló keresetre képtelenek. Az utóbbiak száma külön nyomozandó, és csak helyeseljük, hogy az utolsó népszámláláskor ezek is és pedig legelőször vétettek figyelembe. Ha mindjárt a talált számviszonyok nem fognák is teljes szabatossággal megütni a mértéket, és hihetőleg tetemesen a való mögött maradtak, minden első izbeni felvételnél ez lévén a még szokatlan eljárásnak eredménye, annyira-mennyire mégis tájékozási támpontokul szolgálhatnak, holott eddig semmiféle, még hozzávető adat birtokában sem voltunk. Találtatott 1869 végén:

	férfi	nő	együtt				
vak	9,607	8,573	18,180	vagyis	848	lakóra	egy vak.
siketnéma	10,721	8,783	19,504	„	790	„	1 siketnéma
elmebeteg	7,171	6,004	13,175	„	1,170	„	1 elmebeteg
hülye	10,192	8,159	18,351	„	840	„	1 hülye.

Ezen létszámok már magokban elég nagyok, de különösen arányítva más államokéhoz. Igy Poroszországban 1867 végén 23.971,327 fönyi népesség mellett találtatott:

vak	14,081	tehát egy	1,702	lakóra.
siketnéma	17,724	„ „	1,352	„
elmebeteg	16,929	„ „	1,417	„
hülye	21,031	„ „	1,140	„

VII. Az utolsó népszámlálás alkalmával egyszersmind igen helyesen a miveltségi fok is annyiban vétetett tekintetbe, a mennyiben ki lett mutatva, hogy a fi- és nőbeli lakosság közt hány tud olvasni és irni, vagy csak olvasni, vagy sem irni sem olvasni. És ha e tekintetben is, miután ezen mozzanat nálunk szintén most lett legelőször felvéve, igen közel fekszik a gyanu, hogy a nyert eredmények nem fognak minden tekintetben a valónak megfelelni, mégis jóval több tájékozást nyujtanak a közmiveltség általános mérve iránt, mint az eddigi, hol az esketett felek, hol az ujonczozás alá került egyének vagy elitélt büntettesek közt mutatkozott hasonviszony után az egész népességre levont átlagos adatok: mert sem az esketett felek, sem az ujonczok vagy büntényesek, nemcsak elszigetelve magukban véve nem, hanem együttesen combinálva sem képviselik a nép összes rétegeit, tehát az ez uton nyert adatok távolról sem birhatnak oly jelentőséggel, mint a közvetlen számlálással kitudott, ha mindjárt a tárgy ujdonságánál fogva nem egészen tökéletes számadatok. Különben az utóbbiak, bármennyire is maradtak volna a való mögött, mindencsetre a viszonylagos számarányok iránt teljesen biztos fonalat szolgáltatnak, ugyanazon eljárás, mely a szorosan vett Magyarországban helyt foglalt, Erdélyben, meg Horv.-Szlavoniában és a határőrvidéken is lelvén alkalmazást, természetesen tehát ugyanazon egy akár helyes akár helytelen mód szerint nyert adatoknak is viszonylagosan helyeseknek kell lenniök.

A magyar birodalmi népesség közt 1869 végén 3.990,519 lakó irni és olvasni, 1.344,292 csak olvasni tudott, 7.416,503 pedig sem irni sem olvasni nem tudott; ha tehát eltekintünk az 1—6 éves gyermekektől, a többi 6 éven felül, vagyis a tanköteles koron tul levő népességnek 58.2%-ja teljesen okta-

tatlanok, 10.5%-ja csak olvasás- és 31.3%-ja olvasás- és irástudónak találtatott; ezen arány természetesen különböző, egyrészt a két nem szerint, másrészt a magyar birodalom egyes alkatelemei közt, ugyanis a nemet illetőleg volt az összes magyar államterületen:

	férfi általán	a fiilakókhoz arányositva	nö általán	a nölakókhoz arányositva
olvasni irni tudó	2.472,547	39.1%	1.517,972	23.6%
csak olvasni tudó	452,274	7.1 „	892,018	13.9 „
u. n. inalfabeti	3.402,101	53.8 „	4.014,402	62.5 „
összesen	6.326,922	100.0 „	6.424,392	100.0 „

Ebből kitetszik, hogy a nőnembelieknél 10,000 közt 1550-el kevesebb tud irni és olvasni, mint a finemnél, ellenben 680-al több csak olvasni tud, mig az egészen oktatatlanokból 10000 nö közt mintegy 870-el több találtatik, mint ugyanannyi férfi közt, mi eléggé világosan mutatja, mennyivel inkább el van hanyagolva a népoktatás ügye a nőnemet illetőleg, mint tekintve a finemet, 15.5%-al kevesebb nö birván a miveltség legelső alapjával, az olvasás- és irástudással; és azon mérsékeltebb tulsuly, mely e tekintetben a minden oktatás nélküliekre esik, csak azon magasabb aránynak köszönhető, mely a legalább olvasni tudó nőkre jön, de mi épen arra mutat. hogy a nőnembeli oktatás, a hol helyt nyer is, jobbára csak félszeg és hiányos, az olvasáson tul nem igen terjedvén. Elég ujmutatás a hézagok mielőbbi kipótlására.

Az egyes alkatelemeket tekintve, legmostohább viszony mutatkozik Horvát-Szlavoniában, majd Erdélyben, harmad helyen sorakozik a kat. határőrvidék és még legkedvezőbb e viszony szorosan vett Magyarországban, ugyanis nemi tekintet nélkül jött a 6 éven felüli népességből:

	Magyaror.	Erdély	Horv.Szl.	k. hat.	Egészben
az irni-olvasni tudókra	36.%	16.4%	15.2%	27.1%	31.3%
csak olvasni tudókra	13. „	5.0 „	0.9 „	5.6 „	10.5 „
egészen oktatlanokra	51. „	78.6 „	83.9 „	67.0 „	58.2 „

ugy hogy a teljes oktatlanokra nézve, minden 10,000 lakó közt a határőrvidéken 1,600, Erdélyben 2,760 és Horvát-Szlavoniában 3,290 egyénnel több fordul elő, ki semmi oktatásban nem részesült, mint a szoros értelemben vett Magyar-

országban, hol a tanköteles kort meghaladott 10,000 lakó közt 5,100 sem irni sem olvasni nem tud, mig Horvát-Szlavoniában 8,390, Erdélyben 7,860 és a kat. határőrvidéken 6,700 ily tudatlan számittatik minden 10,000 lakó közt.

Természetesen, ha az egész népességet veszszük, oda értve a tanköteles koron alul lévő gyermekeket is, akkor az egészen oktalanok számaránya egyáltalán még tetemesebb lesz, de ilyformán nem fejezi ki hiven, hogy a felnöttek közt hány van afféle betüt nem ismerő, mindamellett ezen az általános népszámhoz való arányszázalékot azért hozzuk fel, mert csak igy lehet az egyes megyék- és sz. kir. városokban mutatkozó hason arányt az eddig szinre került töredékes adatok után felderiteni. Mert az eddigi közlések szerint nem tudni, hogy az egyes megyei és sz. kir. városi népességből mennyi esik a 6 évig való gyermekkorban lévőkre, itt tehát az oktatlanok számát csak az általános népszámhoz lehet viszonyítani, és hogy e tekintetben legalább a magyarországi megyék és városok számarányát ismerjük, ez külön kiszámitva következő összeállításból világlik ki. Míg t. i. a szorosan vett Magyarországban az összes (oda értve a 6 éven aluli gyermekeket is), tehát 11.117,623 főnyi népességből 6.616,184 találtatott, mint kik sem irni sem olvasni nem tudnak, vagyis az összes lakószám 59.5%-ja, addig: 29 megye- vagy kerületben annál kedvezőbb, 23-ban pedig az átlagnál mostohább viszony mutatkozik, és pedig legkedvezőtlenebb az a keleti és éjszak-keleti megyékben, jelesen a román- és ruthenlakta vidékekeken, hol köztudomás szerint már régtől fogva a legelhanyagoltabb a népoktatás ügye, mig a német-lakta nyugati és a tót-lakta éjszaki megyék a legkedvezőbb arányt tanusítják, főleg pedig a dunántuli kerület e tekintetben jóval kecsegtetőbb arányt tanusít. Ugyanis az egyes magyarországi megyék és kerületek következőleg sorakoznak:

Mosony	29.6	Liptó	42.0	Zólyom	46.2
Gömör	34.8	Hont	42.2	Vas	46.3
Sopron	35.0	Komárom	43.9	Békés	46.4
Veszprém	40.9	Tolna	44.4	Hajduker.	47.5
Torna	41.7	Pozsony	45.4	Esztergamm.	47.5
Győr	42.0	Fehér	46.3	Pest	49.7

az korona területén összesen 2.450,213 épület találtatott, tehát az 1857-ki felvételhez képest, midőn 2.254,174 ház iratott össze, 196,039-el, vagyis 8.7%-al több; az utolsó számlálásnál azonban az épületek jóval nagyobb részletességgel ugy rendeltetésük czélja, mint alkatrészeik minősége szerint vétettek fel. A fennebbi számban van:

középület .	61,693	földszinti .	2.415,567
magánépület	2.388,520	egyemeletes	30,827
együtt .	2.400,223	több emelettel	3,819
		összesen .	2.450,213

A középületek közt van egyházi	czélokra	szolgáló	24,456
iskolai	„	„	13,266
megyei	„	„	628
községi	„	„	15,366
katonai	„	„	1,850
állami	„	„	3,819
egyéb	„	„	2,308
		együtt .	61,693

A lakásra szolgáló házak lakrészei közül van:

a lakások		a lakásokban van		
pinczében	14,596	szoba	3.884,456	összesen 12.370,666 helyiség
földszint	2.914,464	kamra	1.835,137	
első emeleten	50,279	előszoba	307,124	
magasabb emel.	9,686	konyha	2.091,454	
padláson	2,252	pincze	545,213	
együtt .	2.991,277	bolt	50,841	
		félszer	729,515	
		raktár	98,728	
		csűr	594,381	
		istáló	1.887,943	
		akol	298,730	
		egyéb helyis.	47,144	

Már ezen általános számokból is a lakozásnak viszássága elég világosan szembetűnik. Ugyanis a házak legnagyobb része földszintes levén, oly kevés lakrészszel birnak, hogy oda értve még a boltok- és raktárakat, csűröket, istállókat stb., egy-egy házra átlag csak 5.05 lakrész esik és pedig mégis minden egyes házra átlag 6.29 lakó jő, mi vagy azon

kényszerüséggel jár, hogy vagy az említett, tulajdonképeni lakásra nem is szánt helyiségek is lakhelyül használtatnak, vagy a lakásra berendezett helyiségek oly sürüen vétetnek igénybe, hogy már ezen természetellenes összetömörülésből megfejthető ama nagy halandóság, mely főleg a városi népességet nálunk jóval magasabb arányban tizedeli, mint bármely más európai állam városi népelemét. Mert csakugyan, ha egyedül a szobák számát veszszük tekintetbe, átlag minden egyes szobára közel 4 lakó esik. De ebben az általános számviszonyok keveset nyomnak, ezek csak helybelileg tekintve birnak nagy jelentőséggel. És azért itt különösen Pest városának ebbeli viszonyait csak röviden kivánom ecsetelni azon kimutatás után, melyet Körösi ur a pestvárosi stat. hivatal főnöke sajtó alá bocsátott. Pest városában, odaértve az extravillanumot meg Kőbányát, 1869 végén találtatott:

földszinti	épület	3831	ezek közt középület,	
egyemeletes	„	767	egyházi czélokra .	15
két „	„	469	iskolai „ .	11
három „	„	175	megyei „ .	1
négy „	„	17	községi „ .	26
összesen .		5,259	katonai „ .	8
			állami „ .	15
			egyéb „ .	24
			együtt .	110

Miután az 1857. népszámláskor 4,418 ház számíttatott, a növekvés azóta 841 épület, v. 19%, átlag tehát évenkint 1.58%.

Ha eltekintünk a 9,873 főre rugó katonai személyektől, és az itt mindig nagy számmal tartózkodó jövő-menő vendégektől, s pusztán a talált 200,476 főnyi polgári népességet veszszük száma, minden házra átlag 38 lakó esik, természetesen a bel, Lipót- és Terézvárosban ezen átlag tetemesen felülszárnyaltatik. Ugyanis a

		háztartás		lakó
bel- városban	100 házra jő	778	és 100 háztartásra	536
Lipót „	„ „ „	1010	„ „	595
Teréz „	„ „ „	971	„ „	553
József „	„ „ „	568	„ „	517
Ferencz „	„ „ „	545	„ „	513
extravillán	„ „ „	420	„ „	541
Kőbányában	„ „ „	265	„ „	715
	átlag	696	átlag	544

Továbbá a lakozási viszony jellemzésére érdekes a következő momentum:

	szobában	lakik egyén
1 szobából álló háztartásban levő	22,355	101,836
2 „ „ „ „	14,184	43,434
3 „ „ „ „	9,903	21,234
4 „ „ „ „	6,008	10,743
5—7 „ „ „ „	7,285	10,737
ennél több szobából „ „	3,719	4,629
közintézetekben (kór-, fegyház) stb.	1,084	3,386
együtt .	64,538	195,999
azonfelül 891 lakásra nem szánt helyiségben (kamra, konyha, stb.)		4,477
összesen .		200,476

Tekintve a lakrésznek fekvését, mi közegészségi szempontból különös jelentőséggel bir, az találtatott: hogy

			az összes lakosság
pinczei lakásban van	21,023	lakó, vagyis	10.5%-ja
földszinti „ „	126,323	„ „	63.9 „
fél emeleten lakik	1,245	„ „	0.6 „
első „ „	29,084	„ „	14.5 „
második „ „	15,691	„ „	7.8 „
harmadik „ „	5,356	„ „	2.7 „
negyedik „ „	540	„ „	0.2 „
padláson „	432	„ „	0.2 „
hajókon „	782	„ „	0.4 „
összesen .	200,476	„ „	100.0 „

Még szomorítóbb azon észlelet, hogy midőn már általán is az egy szobából álló háztartásokban levő 22,355 mindegyikre átlag több mint négy személy (t. i. 4.5) esik, különösen feltünő azon lakók száma, kik ötöd-, sőt még többedmagával egy szobában szorosan lézengnek, nem kevesebb mint 78,727 egyén ily természetellenes lakozási viszony alatt nyomorogván, és pedig ezek közt 15,664 azonfölül még pincze szállásban. Nem kevésbé leverő s főleg közerkölcsi tekintetben hátrányos azon további körülmény, hogy Pest városában az utolsó népszámlásnál 29,159 oly egyén számíttatott, kik mint albérlők, lak- vagy ágytársak el nem külö-

Ezen 83 községnek összes népszáma tehát 1.866,459 főre rug, ugy hogy az összes magyar birodalmi népességnek 12.1%-ja tizezer főnél népesebb községekben lakik, és még jóval kecsegtetőbb az arány, ha Horvát-Szlavoniától és a határőrvidéktől eltekintünk, hol összesen csak 4 ily népes község találtatik, úgy hogy ezeknek a számból való kihagyásával a magyar-erdélyi 79 ily népességü községben 1,805.324 lélek, vagyis Magyarország és Erdély népességének 13.6%-ja találtatott.

A fent elősorolt 83 községnek népe az 1857-ki számláláskor 1.577,779 főre rugott, s igy 12 év alatt 288,680 fővel növekedett, mi 18%, vagy évenkint 1.5%-nyi szaporodást eredményez, úgy hogy nálunk is azon általános tapasztalás bizonyul, miszerint népesebb, nagyobb városok rendesen jóval magasabb szaporodási képességet tanusítanak, mint a mezőség, sőt a gyupontot képező városok hatalmasb felszivási és beolvasztási képessége fővárosunkban is elég szembetünően mutatkozik; mert, kivéve csak Beszterczе- és Breznobányát, mely kettőnek 1870-ben talált népszáma annyira elüt az 1857-ik évitől, hogy az előbbi átlagos évi 9, az utóbbi épen 16%-nyi szaporodást tanusít, mi másutt keresi megfejtését, — valamennyi magyar-erdélyi népesebb városok közül Pest városa a legmagasabb népnövekvéssel dicsekszik, ugyanis 1857-hez képest, midőn 131.705 lakóval birt, népszáma 68,771-el, vagy 52.2%-al gyarapodott, mi átlag minden egyes évre 4.35%-ot eredményez; kevés európai város dicsekedhetik hason gyors emelkedéssel. Buda városa is 1857-hez képest 14,761 főnyi, vagy 26.7%-nyi növekvést véve, a 12 évi időközben átmérőleg évenkint 2.23%-nyi szaporodást mutat; különben még a fennebbi átlagon, t. i. évi 1½%-nyi növedéken felül emelkedő szaporodási arány a népesebb városok közül Pécs városában mutatkozik. t. i. több mint 3%-nyi növekvés; továbbá Debreczen városában 2.25% stb.; míg a többiekben, hol az átlagos 1½, hol kisebb szaporaság észlelhető, sőt van számos község, melyekben nem csak csekélyebb szaporodási arány, hanem formális pangás, sőt positiv népszámcsökkenés észlelhető, igy például: Baján 1857-ben 18,621, ellenben 1870-ben csak 18,110 lakó talál-

AZ ÁGOSTAI HITVALLÁSU EVANGELICUSOK EGYHÁZI ÉS ISKOLAI ÜGYEI ERDÉLYBEN.

Dr. Barsi Józseftől.

A nemkatholikus hitfelekezetek egyházi és iskolai ügyei 1867. előtt a magyar irodalomban többnyire csak kivételes esetekben, vagy saját közlönyeik szük határai közt fordultak elé.

Mint minden tárgy fölött, mely nem tartozott szorosan a napi és főleg a politikai kérdések közé, úgy borongott a kisebb felekezetek egyházi és iskolai ügyei fölött is bizonyos áttörhetetlen köd, mely a felekezetek ezen belügyeit a kivül állók szemei előtt vagy egészen eltakará, vagy csak homályosan engedé láttatni. Sok e téren azóta sem történt, kivált ahhoz képest, a mit tenni kellene s már most lehetne is, mely mulasztás azonban leginkább a teendők sokaságának és a szabadabb lélegzés beálltától fogva lefolyt idő rövidségének tulajdonítandó.

Ámde a homály, mely a nemkatholikus hitfelekezetek belállapotait fedi, nem egyenlőn sürü. Különböző okoknál fogva történt, hogy egyik-másik hitfelekezet beldolgairól a nem épen érdekelt közönség még is valamivel többet tud a semminél. Van például különbség e tekintetben az ágostai és a helvéthitvallásu evangelicusok között, a mennyiben a helvéthitvallásuak nem egy helyen magyarvallásuak nevével is szokták megjelöltetni, mert szellemi életök minden szálaival a nemzettel mintegy össze vannak forrva, míg az ág. hitv. evangelicusok egy része a német, másik része a szláv nyelvet használván egyházi és iskolai nyelvül, már ennélfogva is homály keletkezett köztök és nemcsak más, de még saját vallásuk magyarajku hívei közt is.

[1] Eredeti czime ez: „Statistisches Jahrbuch der evang. Landeskirche A. B. im Grossfürstenthum Siebenbürgen.

alatti esetek, átlagait tünteti szembe. Közöl végre adatokat, melyeknél az idő, melyre vonatkoznak, külön meg van jelölve.

Mindegyik évfolyam elején, a szorosan vett statistikai anyagot megelőzőleg, részint egyháztörténeti, részint egyházjogi dolgozatot vagy közlést találunk. Névszerint az I. évfolyam adja az erdélyi ág. hitv. egyházkerület superintendensei névsorát, rövid életrajzi adatokkal. Egyelőre csak az első tizennégyet ismerteti, folytatást igérve, mely azonban eddig nem jelent meg.

A II. évfolyam felette érdekes közleményt nyujt, úgymint egyháztörténeti okmányokat a legujabb időből.[1])

A III. évfolyam végre az erdélyi ágostai hitv. evangelicusok 1765-ik évi lélekszámát közli, a mint azt egyházi és politikai elöljáróik parancsára a papok által azon évben a legnagyobb gonddal végrehajtott népszámlálás helységenként kitüntette.

Ez felettébb érdekes közlemény, mert a lélekszámot több rovat szerint részletezi, külön mutatván ki a családapákat és anyákat, némelyik az özvegyembereket és özvegyasszonyokat is; külön a gyermekeket nemök szerint, némelyik az árvákat is; külön a két nemű cselédeket stb., összesen 130,848 lelket.

Hozzájárul ehhez egy másik táblázat ugyanazon évről, melyet Hadik gr. akkori parancsnokló tábornok és kormányelnök oct. 9-én kelt felszólitására az akkori superintendens Haner G. J. dec. 14-én nyujtott be a kormányzónak.[2])

---

[1]) Az első okmány Wohlgemuth altábornyag levele a nagyszebeni ág. hitv. evang. consistoriumhoz 1850. april 19-kéről, az utolsó, számszerint a XII. pedig az erdélyi helytartóság jegyzéke ugyanazon consistoriumhoz 1861. febr. 24-röl, aláirva Lebzeltern alelnök által. Már az első és utolsó közti időszak magában is képes érdekeltséget kelteni az ott közölt okmányok tartalma és szelleme iránt.

[2]) A kormányzó felszólítása magyarul volt irva, mint a közlemény bevezetésében idézett e szavak: „tsak magam különös tudósításomra bővebb világosságot“ (kivánván szerezni) mutatják. A superintendens latin nyelven felelt, s az akkori beosztás szerint 16 káptalanba beosztva közlötte, de már nem a lélekszámot, hanem a családapák számát, ősrzesen 28,319-et, mely viszonyitva a 130,848 lélekszámhoz, minden családapa után 4.6 személy esik.

Segítségül jelen
melyet 1870-ben Budá
Ignácz adott ki, s
unitárius) hitvallásu
magyar korona orsz
láthatóvá tenni.

E térképen az
lakott helységek jelei
Erdélyben már messz
nyire csoportosan feküsznek.

Közelebbről hajolva a térkép felé, három nagyobb csoportot különböztethetünk meg. A legnagyobbik Erdély azon részét lepi el leginkább, mely a Nagy-Küküllőtől éjszakra a Kis-Küküllőig, délre pedig az Oltig terjed, ott hol ez keletről nyugatra folyik. Ez lévén a főcsoport, már itt tünik szemünkbe, hogy e tájon terül el a többnyire szászok által lakott úgynevezett „Királyföldnek" kilencz széke.

A másik csoport a főcsoporttól éjszakra esik, a Beszterczе folyó mellé, melynek völgyében Beszterczе városa körül a hasonnevü vidék fekszik, s melynek lakossága nagyobb részt szintén németajku.

A harmadik csoport a főcsoporttól délkeletre esik, s mig a második Erdélynek éjszaki, ez annak délkeleti határaihoz van közel, és Brassó városa körül helyezkedik el, nagyobb részben Brassó vidékét töltve meg. Itt is többnyire németajku nép fogadja az utazót.

E három csoporton kivül Erdélyben csak szórványosan találunk Hátsek térképén vörös pontokat, vagy vörös vonallal aláhuzott helynevet, mely azt jelenti, hogy ágostai evangelicusok ott is találhatók. Ilyen Fogaras, Gyula-Fehérvár, Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagy-Enyed, Romosz, Szászváros, Torda s még egy-kettő.

Mivel ekképen az ág. hitv. evangelicusok lakhelyei és a nagyobrészt szászlakta Királyföldnek nevezett terület többnyire összeesnek, szélesen el van terjedve a vélemény, hogy az ág. hitv. evangelicusok Erdélyben mind szászok, vagy legalább németajkuak. Alább látni fogjuk, hogy van-

nak köztök magyar- sőt szerb-ajkuak is, és pedig a magyarok nem csak fej- vagy család-számra, hanem egész községek. Ennek oka némileg abban keresendő, hogy a reformatio kezdetén csak a Luther által inditott mozgalom kapott Erdélyben lábra, s az 1553-ban megválasztott első superintendens még az összes evangelicusok feje volt.

Ez korán elhalt, s már utóda alatt 1557-ben látták a magyarajku evengelicusok szükségét annak, hogy a magok részére külön superintendenst válaszszanak, mit meg is tettek, az ismeretes Dávid Ferenczet, akkori kolozsvári lelkészt választván magoknak, a nagyszebeni és németajku Hebler Mátyás ellenében, superintendensnek.

Az ekkép támadt szakadás végképeni elválásra vezetett 1564-ben a nagyenyedi zsinaton, hol a magyarajkuak az úrvacsorája fölötti heves és hosszas vitákban a németajkuakkal megegyezni sehogy sem tudván, s a Zwingli által védett nézethez pártolván, azontúl mint helv. hitv. evangelicusok vagy reformált hitüek alakultak meg, mi által a németajkuak mintegy kényszerültek magokat megkülönböztetés végett ágostai hitv. evangelicusoknak mondani.

Ámde az elszakadásnál nemcsak a vallásos nézet, hanem a lakhely is esett mérlegbe, és ilyen befolyás mellett történt, hogy a megyék földén fekvő, de nagyobb részt szászok által lakott tekei és sajói dékánságok azontúl is a reformált superintendentia alatt maradtak, a szászvárosi és vizaknai dékánságok ellenben, bár többnyire magyar és reformalt népet foglaltak magokban, mivel a Királyföldön esék lakhelyök, az evang. superintendentiához csatoltattak.

Nem igaz e szerint, hogy az ág. vallásuak Erdélyben mind németek; de téves azon vélemény is, hogy az úgynevezett erdélyi szászok mind az ág. hitvallás követői. Már a reformatio kezdetén, ámbár sok helyen a nép papostul és templomostúl, s a pap vagyonával és jövedelmével együtt szegődött az újitási mozgalomhoz, már akkor is voltak, kik a reginél maradtak. Sokan későbben tértek az elhagyott egyházhoz vissza, mert e részben Erdély sem maradt ment minden csábtól, sőt kényszertől sem, mind a mellett, hogy a bérczes kis

hon határai közt ülte a lelkiismeret szabadsága legelső és aránylag békés úton kivívott diadalait. Sokan meg utóbb költöztek be épen azon vallásszabadságnál fogva, melyet, a ki magának kivánta, mástól sem tagadhatott meg. Nagy akadályul szolgált ugyan a beköltözés ellen a szászok azon kiváltsága, melynél fogva a Királyföldön csak szászok szerezhettek fekvő birtokot, de hogy ezen akadály daczára nem csekély számmal laknak kivált a szász városokban más hitfelekezetü emberek is, a következő táblácska is mutatja, melyen a szászok nyolcz nagyobb városának összes népsége ki van mutatva az 1857-ik és 1870-ik évi népszámlálási adatok szerint, azután pedig ugyan e városok ágostai hitv. népének száma még pedig 1765-ről, 1865-ről és 1870-ről.

A város neve	Az összes népesség 1857.	1870.	Az ág. hitv. népesség 1765.	1865.	1870.	
Besztercze	6,690	7,212	2,604	4,109	4,034	lélek
Brassó . .	26,826	27,766	7,170	7,562	7,876	„
Medgyes .	6,375	6,712	2,089	3,122	3,184	„
N.-Szeben .	18,588	18,988	6,557	9,386	8,231	„
Segesvár .	7,996	8,204	3,262	5,001	4,403	„
Szászrégen	4,877	5,507	1,528	3,061	3,147	„
Szászsebes	5,644	5,790	908	1,792	1,006	„
Szászváros	5,469	5,661	583	1,035	1,134	„
Összesen	82,465	85,850	24,701	35,068	33,015	lélek.

Minthogy az országos népszámlálás, melyből e tábla két első oszlopának számait vettem, és az ötödik oszlopban foglalt számok ugyanazon és egy napon vétettek fel úgymint 1869-ben dec. 31-én, a két számot össze lehet hasonlítani, s az egyes városok összehasonlítását az olvasóra hagyva, csak az összegeket vetem itt egybe, mely összevetésből azt tűnik ki, hogy e nyolcz városnak ág. hitvallásu lakossága ugyanezen városok összes lakosságának csak 38.46%-át adja.

Alább látni fogjuk, hogy az Erdélyben lakó ág. hitv. evangelicusok összes száma saját kimutatásaik szerint 1869. végén 208,109 lélekre ment. E számnak a most kimutatott városok csakugyan ág. hitü lakossága ugyanakkor csak

15.86%-át adja. Ha pedig a nyolcz város összes 1870-dik évi népességét összevetjük Erdélynek a közelebbi népszámlálás által kiderített összes népességével vagyis 2.101,727 fejjel, amaz ennek csak 4.08%-át adja.

Ebből önként következik, hogy kivált a városokban más vallásuak is feles számmal laknak; de következik az is, hogy az ágost. hitvallásuak a falukban és kisebb városkákban inkább vannak többségben a más vallásu lakosok fölött, mintsem a nagyobb városokban, hol a népség megujulása gyorsabb és változása több okokból ered mint falun.

Az ágostai vallásuak Erdélyben a legujabb kimutatás szerint kétszázhatvanhárom községben tartanak fenn egyházat és lelkészt. Ezek közől százhetvenöt fekszik a Királyföldön, nyolczvannyolcz pedig a Királyföldön kivül, tehát amott mintegy ²/₃, itt ¹/₃, szorosan véve amott 66.54, itt 33.46.

Az összes egyházak könnyebb kormányzás végett, a többi hitfelekezetek módjára, sokféleképen voltak a multban felosztva. A legujabb változás e beosztásban 1870-ben történt, mikor kilencz egyház a medgyesi esperességből átkebeleztetett a segesvári esperességbe.[1]) Tudni kell azonban, hogy e változtatás is csak ideiglenes.

A mai állapot szerint az esperességek száma tiz, melyekbe az egyes lelkészségek úgy vannak beosztva, mint a következő összeállitás mutatja:

---

[1]) Ők az esperességet Kirchenbezirknek nevezik, mi szószerint egyházkerület volna. Minthogy azonban az egyházkerület neve alatt Magyarországon egész superintendentiát szokás érteni, sőt Erdélyben is a helv. hitv. összes egyháza értetik az Egyházkerület neve alatt, a Kirchenbezirk pedig a superintendentiának csak egy része, jónak láttam azt esperességnek nevezni inkább, mint akár egyházkerületnek, akár egyházmegyének, mert egyházmegye alatt meg a katholikus magyaroknál egész érsekséget vagy püspökséget szokás érteni, mig az erdélyi katholikusok a plébániát nevezik egyházmegyének, a magyar evangelicusok pedig az esperességet.

Esperesség neve	Lelkészségek száma Királyföldön	Királyföldön kivül	Összesen	Lélekszám
1. Beszterczei. .	24	10	34	24,973
2. Brassói . . .	24	1	25	41,589
3. Kőhalmi . .	15	—	15	11,372
4. Medgyessi . .	15	13	28	19,119
5. Nagy-Sinki. .	22	5	27	15,685
6. Nagy-Szebeni .	29	4	33	28,088
7. Segesvári . .	19	14	33	23,020
8. Selyki . . .	14	16	30	15,658
9. Szász-Régeni .	—	13	12	13,040
10. Szászsebesi. .	13	12	25	15,628
Összesen . .	175	88	263	208,172[1]

Esik egy-egy lelkészségre átlag 791.3 lélek.

Minthogy szükségesnek tartom minden egyes községet, melyben ág. hitv. evang. lelkészség fennáll, külön megnevezni, ismétlések kikerülése végett az itt közlendő adatokat legjobbnak véltem esperességekbe osztott lelkészségek szerint közölni, megtartva mindenütt a betürendet, és az 1870-dik évi lélekszám mellett, melyet a két nem szerinti különbség-

[1]) E lélekszám, melyet az illető lelkészek küldtek be esperességeik utján a superintendentiára, a mint mondatott, az 1869. dec. 31-diki létszámot mutatja. Az ugyanakkor végrehajtott országos népszámlálás e számot kilenczszáz és nyolcz lélekkel nagyobbnak, vagyis 208,172 + 908 = 209,080 fejből állónak tünteti ki. Azt, hogy e szám-különbözet az időpont különbségéből, mely a két számlálás közt netalán közbeesett volna, lenne magyarázandó, nehéz elhinni. Feltéve ugyanis, hogy a lelkészek azt a lélekszámot mutatták ki, mely dec. 31-kén reggel létezett, az országos népszámlálás végrehajtói pedig azt, mely dec. 31-kének utolsó órájában, vagyis éjjeli 12 órakor találtatott, ebből ily nagy számkülönbség nem eredhet ; mert ha az nap sokan születhettek, sokan halhattak is meg, s nehány órai idő alatt még 208,109 főnyi népességnél sem állhat be 971 főnyi viszonylagos szaporodás. Nem marad e szerint a két szám közti különbözet megmagyarázására fenn egyéb feltevés, mint az a valiomás, hogy még az élő lelkek megszámlálása sem történt meg akár a lelkészek, akár a népszámlálás végrehajtói részéről elég szigorú s — hadd mondom ki a mit érzek, — elég lelkiismeretes pontossággal. Javulást várni, söt sürgetni e tekintetben is hazafiui kötelesség.

ben tüntetek fel, adván a tanulók számát is szintén nemi különbség szerint, hol egyelőre nemcsak az elemi iskolák növendékeit értem. A középtanodák és magasabb tanintézetek növendékeit külön is veendem tekintetbe, kiknek számát azután úgy a finemü mint az együttes tanulók számából ki kell vonni.

Egyuttal az egyházi és tanitói személyzetnek is vannak rovatai, melyeknél figyelembe veendő, hogy a lelkészek (Pfarrer) mellett vannak segédpapok (Prediger) is, továbbá a tanitók kétfélék, felszentelt papok és világiak. A felszentelt papi személyek azután, habár főleg mint tanitók szerepelnek, még is tesznek egyházi szolgálatot is.

I. Beszterczei esperesség.

Ezen esperesség, mint már láttuk, összesen 34 lelkészséget foglal magában, melyek közöl 24 a Királyföld Beszterczevidékének nevezett részén fekszik, 10 pedig a Királyföldön kivül esik, és pedig Doboka vármegyébe a következő kilencz: Alsó-Ujfalu, Aranyos-Móricz, Árokalja, Bilak, Kerlés, Magyarós, Nagy-Sajó, ıkab és Várhely; a tizedik, Csélnokban van.

ip ezen egész esperességben csak egy heint Selyk- vagy Zsely-ken, melynek mindössze csak 701. Pedig a helynevek a magyar népnek kellett laknia.

zei esperesség egyházi és is-

[1]) Csépány alá tartozik N a s z ó d, hol 46 férfi- és 38 nőnemű, összesen 84 lélek lakik.

[1]) E hely magyar nevénél akaratlanul is a görög dipsis = szomjuság ötlik eszünkbe, s a német név sem üt el tőle.

[2]) Itt meg a görög könyörgés (Uram irgalmazz) csak kissé elrontva áll előttünk.

II. Brassói

Ez az esperesség egészen Brassó vidékén fekszik, Sá[illegible] kányt kivéve, mely Fogaras vidékében van. Magyarajk[illegible] helységek itt számosabban vannak. Névszerint a követke[illegible] tizenegy: Apácza, Bácsfalu, Brassó egyik része,

Sorszám	A lelkészségek helyneve	Egyházi és iskolai személyzet				
		lelkész	segéd	tanitó		összesen
1	Apácza	1	1	—	—	2
2	Bácsfalu	1	—	2	—	3
3	Botfalu	1	1	4	—	6
4	Brassó Sz.-Bertalan . .	1	1	2	—	4
5	Brassó belváros[1]) . . .	1	6	38	—	45
6	Csernátfalu	1	1	3	—	5
7	Feketehalom	1	2	5	—	8
8	Földvár	1	1	4	—	6
9	Hermány	1	1	4	—	6
10	Hosszúfalu	1	1	2	—	4
11	Höltevény	1	1	4	—	6
12	Keresztyénfalu . . .	1	2	4	—	7
13	Krizba	1	—	2	—	3
14	Prázsmár	1	2	6	—	9
15	Purkerecz	1	—	1	—	2
16	Rozsnyó	1	2	6	—	9
17	Sárkány	1	1	3	—	5
18	Szászmogyorós	1	1	3	—	5
19	Szent-Péter	1	1	4	—	6
20	Tatráng	1	—	3	—	4
21	Ujfalu . . , . . .	1	—	1	—	2
22	Veresmart	1	1	3	—	5
23	Vidombak	1	1	4	—	6
24	Volkány	1	1	3	—	5
25	Zajzon	1	—	2	—	3
	Törcsvár és Zernyest Rozsnyó fiókjai . .	—	—	—	—	—
	Türkös, Csernátfalu fiókja	—	—	—	—	—
	Összesen . . .	25	28	113	—	166
	[1]) Brassóban van magyar leányegyház . . .	—	—	—	—	—
	[2]) Brassóban közép- és felső tanodai növendék	—	—	—	—	—

esperesség.

Csernátfalu és ennek leánya Türkös, Hosszúfalu, Krizba, Purkerecz, Tatráng, Ujfalu és Zajzon. A magyar lelkek száma összesen 16,043. vagyis közel 40%.

III. Kőhal

Ez egészen Kőhalomszékben fekszik, de magyarok itt is

Sorszám	A lelkészségek helyneve	Egyházi és iskolai személyzet				
		lelkész	segéd	tanító		ös s
1	Darócz	1	—	2	—	
2	Fehéregyháza	1	1	3	—	
3	Felmér	1	1	3	—	
4	Garád	1	1	2	—	
5	Halmágy	1	1	1	—	
6	Homoród	1	1	3	—	
7	Katza	1	1	2	—	
8	Kőhalom	1	1	7	1	
9	Lebnek	1	—	3	—	
10	Mikvásár	1	1	3	—	
11	Siberk	1	1	3	—	
12	Sombor	1	1	2	—	
	Fiókegyházak: Füle .	—	—	—	—	
	Karlshütte	—	—	—	—	
13	Sövényszeg	1	1	2	—	
14	Szász-Tyúkás	1	1	2	—	
15	Ugra	1	1	3	—	
	Összesen . . .	15	13	41	1	

esperesség.

nak, Halmágyon és Somborban, számra 1,991 vagyis 17.8%.

IV. Medgyesi

Ezen esperesség tizenöt egyháza Medgyesszékbe esik, tizenhárom ellenben Küküllő vármegyébe. Névszerint Küküllőben vannak ezek: Darlacz, Domáld, Erzsébet-

Sorszám	A lelkészségek helyneve	Egyházi és iskolai személyzet				
		lelkész	segéd	tanító		összesen
1	Berethalom (Gyertyánd)	1	2	5	—	8
2	Bogács	1	2	2	—	5
3	Buszd	1	1	2	—	4
4	Darlócz	1	—	2	—	3
5	Domald	1	1	2	—	4
6	Eczel	1	1	4	—	6
7	Erzsébetváros . . .	1	—	1	—	2
8	Gyákos	1	—	—	—	1
9	Hondorf	1	—	2	—	3
10	Jövedics	1	1	1	—	3
11	Körös	1	1	2	—	4
12	Kuud	1	1	2	—	4
13	Medgyes	1	2	27	—	30
14	Muzsna	1	2	3	—	6
15	Nagy-Kapus	1	1	4	—	6
16	Nemes	1	1	2	—	4
17	Paratéj	1	1	3	—	5
18	Riomfalva	1	1	4	—	6
19	Sáros	1	1	4	—	6
20	Somogyom	1	—	1	—	2
21	Szászörményes . . .	1	1	2	—	4
22	Szász-Szent-Iván . .	1	1	2	—	4
23	Szász-Szent-László . .	1	1	2	—	4
24	Szöllös, Kis	1	1	1	—	3
25	Szent-Almás	1	1	1	—	3
26	Tóbiás	1	1	2	—	4
27	Valdhit	1	1	3	—	5
28	Zágor	1	1	2	—	4
	Összesen . . .	28	27	88	—	143

esperesség.

áros, Gyákos, Hondorf, Jövedics, Kund, So-
ıogyom, Szász-Örményes, Szász-Szent-Iván,
zász-Szent-László, Kis-Szőllős és Zágor.

[1]) Kis-Sink alá tartoznak: Alsó-Szombatfalva, Besimbák (Beschenbach), Voila és Vist, összesen 76 lélekkel, kik közt 45 férfi, 31 nő. A táblán látható számokban ezek is már benne vannak.

[2]) Nagy-Sink alá tartozik a Bendorf, (Bägendorf) nevü Sinecura, ott 1653-ban csak egy német ember maradt még életben, kinek halála után a kehelyt és harangokat az ujegyházi széknek kellett volna átvennie, megőrzésül a jobb idők érkeztéig.

esperesség.

Fogaras, a hasonnevü vidéken, mint ennek székvárosa Bürkös, Réten, Rovás és Zalakna pedig Felső-Fehér vármegyében.

Lélekszám 1869. dec. 31-kén			A tanulók száma ugyanakkor			németül
finemü	nö-nemü	együtt	fiú	leány	együtt	
217	211	428	39	31	70	Abtsdorf
333	317	650	67	43	110	Bekokten
303	306	609	49	49	98	Braller
27	27	54	8	7	15	Bürgesch
459	476	935	73	72	145	u. a
147	156	303	14	17	31	Gürteln
287	316	603	51	51	102	Jakobsdorf
312	318	630	52	36	88	Klein-Schenk
299	285	584	44	37	81	Schönberg
188	202	390	26	27	53	Magarei
419	409	828	79	52	131	Martinsberg
346	357	703	68	62	130	Mergeln
159	174	333	21	30	51	Rohrbach
700	805	1,505	120	131	251	Gross v. Stadt-Schenk
245	236	481	33	27	60	Tartlen
162	182	344	24	25	49	Probstdorf
134	130	264	22	17	39	Petersdorf
264	239	503	40	45	91	Roseln
99	97	196	8	12	20	Rosch
360	334	694	59	39	98	u. a.
149	160	309	21	20	41	Zied
273	252	525	45	31	76	Hundert-Büheln
1,168	1,150	2,318	177	174	351	Agnetheln
283	236	519	48	25	73	Neustadt
129	125	254	17	19	36	Werd
162	174	336	20	28	48	Schlatt
189	198	387	26	31	57	Seligstadt
7,813	7,872	15,685	1,257	1,138	2,395 [1]	

[1]) Náluk a tanulók száma két fiuval és két leánnyal nagyobbnak van téve. Minthogy azonban a részletes kimutatás számai az itt közlöttekkel a leggondosabb és ismételt összehasonlitás után is teljesen egyezőknek találtattak, az itt közlötteket pedig akárki összeadhatja, nem marad más ut az eltérés megfejtésére, mint ha föltesszük, hogy vagy az eredeti kézirat leirásába csúszott be hiba, vagy a nyomdai javitáskor esett meg. Akár mint legyen, a hiba az általunk használt forrásban van és Nagy-Szebenben követtetett el.

VI. Nagyszebe

Ennek egyházai nagyobbrészt, számszerint 24, Szebenszékbe küsznek; csak öt fekszik Ujegyházszékben, úgymint: Alczi Holczmány, Kürpöd, Márpod és Ujegyház; négy

Sorszám	A lelkészségek helyneve	Egyházi és iskolai személyze			
		lelkész	segéd	tanitó	ös
1	Alczina	1	1	3	—
2	Bollya	1	—	2	—
3	Bongárd	1	—	2	—
4	Dállya	1	1	2	—
5	Felek	1	1	1	—
6	Fenyőfalva	1	1	2	—
7	Hermány	1	1	2	—
8	Holczmány	1	1	2	—
9	Hűhalom (Vürpöd) . .	1	4	2	—
10	Iugadály	1	—	1	—
11	Kakasfalva	1	1	2	—
12	Kercz[1])	1	1	2	—
13	Keresztyénsziget[2]) . .	1	2	5	—
14	Kis-Csűr*)	1	2	3	—
15	Kis-Disznód	1	1	2	—
16	Kis-Torony	1	1	4	—
17	Kürpöd	1	1	2	—
18	Mihályfalva	1	—	1	—
19	Márpod	1	1	3	—
20	Nagy-Csűr	1	1	2	—
21	Nagy-Disznód . . .	1	2	6	—
22	Nagy-Szeben	1	4	45	—
23	Rosz-Csűr	1	—	2	—
24	Rősz	1	1	2	—
25	Sellemberk	1	1	2	—
26	Szakadát	1	1	—	—
27	Szász-Ujfalu	1	1	2	—
28	Szász-Vessződ . . .	1	—	1	—
29	Szelindek	1	1	3	—
30	Sz.-Erzsébet	1	1	2	—
31	Tolmács**)	1	1	2	—
32	Ujegyház	1	1	3	—
33	Veresmart	1	1	2	—
	*) Kis-Csűr alá tartozik Vizakna	—	—	—	—
	**) Kis-Tolmács (Tolmacsell) és Vaduluj	—	—	—	—
	Összesen . . .	33	33	117	—

[1]) Ezen egyház alá tartoznak még Felső-Kercz 9, S rci 6, Felső-Árpás 5, Alsó-Árpás 9. Alsó-Ucsa 8, A Vist 6, összesen 43, és pedig 20 finemű, 23 nőnemű lélekkel. E sz azonban az illető rovatokban már benne vannak.

[2]) Keresztyénszigethez számittatnak Gurariuban, K. ván, Orláthon, Szecselen, Szelistyén, Szibjole Tiliskán lakó 84 lőnyi hivek, kik közt 47 férfi, 37 nő.

[3]) Ezek közöl 3 férfi és 3 nő Rosinárban lakik.

resség.

hér vármegyében, t. i. Bóllya, Ingadály, Mihályfalva szvesssződ. A bongárdiak szerbek, úgyszintén a rossk is, a szakadatiak ellenben magyarok.

) Náluk a férfiak száma 13,972, a nőké 14,058, s igy az összes inden szám az eredetiben itt Nagy-Szebenben sség összegeiben

) Náluk a tanuló fiuk száma 17-tel nagyobb és ennélfogva ugyannagyobb a tanulók összes száma is. Ismét összeadási hiba.

[1]) Czikmantor alá tartozik Szent-Demeterben lakó két férfi s nő, összesen négy lélek, de ezek a fenn közlött számban már benne foglaltatnak.

esperesség

tzin, Keresd, Peselnek, Rudály, Ujfalu és Volkány; Küküllőben ezek: Czikmantor, Fületelke, Hétúr, Szász-Mogyorós, Szász-Nádasd és Szénaverős; Végre Csikszékben Balán.

esperesség.

telke, Sittve, Szász-Veszős, Szépmező és Tatárlaka; Alsó-Fehérben: Csicsó-Holdvilág, Mosora, Sorostély és Szász-Csanád, végre Felső-Fehérben: Mártonfalva, Mártontelke és Péterfalva. Magyarajku nincs, csak a kis-kapusi 370 lélek.

esperesség.

…égy: Alsó- és Felső-Idecs, Petele és Szász-Ré-gen; végre Marosszékben egy: maga a székváros Maros-Vásárhely.

Lélekszám 1869. dec. 31-kén			A tanulók száma ugyanakkor			németül
fiúnemű	nő-nemű	együtt	fiú	leány	együtt	
421	430	851	79	73	152	Nieder-Eidesch
215	165	380	30	29	59	Mönchsdorf
874	838	1,712	122	101	223	u. a.
940	917	1,857	70	104	174	Deutsch-Zepling
386	346	732	63	65	128	Ober-Eidesch
117	120	237	23	20	43	Ludvigsdorf
94	67	161	29	5	34	Neumarkt
136	140	276	27	22	49	Gr.-Eidau
202	196	398	40	37	77	Passbusch
606	589	1,195	118	83	201	Birk
1,501	1,646	3,147	354	205	559	Säch.-Reen
561	595	1,156	86	61	147	Teckendorf
486	452	938	69	46	115	Weilau
6,539	6,501	13,040	1,110	851	1,961	

[1]) Gyulafehérvár alá tartoznak: Abrudbánya 5, Mag
Igen 2, Marosporto 6, Topánfalva 5 és Zalatna
összesen 39 lélekkel. Ezek közt 23 férfi és 16 nő. Be vannak számítva

[2]) Szászváros alá tartoznak a Szászvárosszékben, Hunyad- és
rándmegyékben kis csoportokban lakó hivek, 66 férfiura és 78 nőre, ö
sen 144 lélekre becsülve. Ilyen csoport 1865-ben még tizenkettő volt.

[3]) Torda alá tartoznak Felvincz 6, M.-Ludas 4, Kopp.
5 és Polyán 7, összesen 22 lélekkel. Ezek közt 9 férfi, 13 nő.

[4]) Ezen esperesség alá esik még öt, ugynevezett Sinec
(Henyepolcz), Kis-Apold, Nagy-Ludas, Langendorf,
chau és Csapperts. „A Sinecura — ugymond — olyan pléb

esperesség.

helyszékben: Doborka, Kis- és Nagy-Ludas, Nagy-Apold, Szász-Orbó és Szerdahely; a többi tiz egyház Alsó-Fehérben van. A kis-csergedi 380, és a nagy-csergedi 31 lélek szerbek.

Lélekszám 1869. dec. 31-kén			A tanulók száma ugyanakkor			németül
fi-nemü	nö-nemü	együtt	fiú	leány	együtt	
380	337	717	80	50	130	Blutroth
174	135	309	41	15	56	ugyanaz
319	332	651	61	69	130	Dobring
443	442	885	62	71	133	Gergischdorf
161	151	312	38	8	46	Carlsburg
273	296	569	43	55	98	Kelling
180	200	380	25	30	55	Kl. u. a.
168	152	320	24	22	46	Kl. u. a.
475	611	1,086	72	65	137	Klausenburg
592	587	1,179	112	99	211	Grosspold
17	14	31	1	—	1	Gr. u. a.
157	146	303	43	52	95	Gr. u. a.
13	10	23	1	2	3	u. a.
619	579	1,198	112	93	205	Hamlesch
493	469	962	72	66	138	Petersdorf
137	153	290	27	22	49	Rätsch
142	137	279	26	30	56	u. a.
416	423	839	78	64	142	Urwegen
227	182	409	52	28	80	Deutsch-Pien
893	1,006	1,899	213	179	422	Mühlbach
554	580	1,134	103	98	201	Broos
404	370	774	78	75	153	Reussmarkt
50	44	94	10	4	14	u. a.
206	215	421	39	29	68	Törnen
293	271	53.	57	58	115	Weingartskirchen
7,786	7,842	15,628	1,500	1,284	2,784	

Pfarre), melynek községe az idők mostohasága által vagy egészen megszűnt, vagy csak nehány tagban él, de mely a megszűnés után is húzta a tizedet, s ennélfogva épen ugy mint a többi ág. hitv. egyházak, tizedkárpótlást kapott.

A Sinecurákról az erdélyi ág. hitv. Egyház III-dik gyülése 1865-ben nov. 7-kén tartott ülésében akként rendelkezett, hogy Langendorf bekapcsoltassék Gyula-Fehérvárhoz, Csapperts pedig Nagy-Enyedhez. Kis-Apold tizedjövedelme ellenben, valamint Nagy-Ludasé és Réhóé, ha ezek is megürülnek, a szászsebesi esperesség nehány kisebb jövedelmü lelkészségeinek javitására fordíttassék. Ugyanakkor intézkedtek az odafordítás módjáról is.

nak azután első, második, harmadik, negyedik fiu-, es ugya
ilyen fokozatu leánytanitók. Nagyobb városokban, hol a tanító
száma már messziről nagynak mutatkozik, mint Beszterczé
Brassóban, Medgyesen stb. a tanitók rovata alatt vanna
gymnasialis, reáltanodai és seminariumi főtanárok és me
lék tanitók. A gymnasiumok többnyire nyolcz osztályuak
ezek össze vannak kötve Seminariummal és reáliskoláva
Igy a beszterczei, a brassói, a medgyesi és a segesvári, anny
ból, hogy a tanárok nagy része mind a három intézetben m
ködik. A szászsebesi gymnasium ellenben csak négy osztály

a szászrégeni pedig reálgymnasium neve alatt szintén csak négyosztályu.

A seminariumoknál megjegyzendő, hogy ezek egyszersmind tanitóképezdével vannak összekötve, vagyis úgy vannak szervezve, hogy növendékeik, mind a tanitói, mind a papi pályára szerezhetnek képességet.

A legtöbb helyen, hol a tanitók rovatában a hármas számmal találkozunk, az egyik rector, a másik conrector, a harmadik cantor, a hol pedig az egyházi és papi összes személyzet csak három emberből áll, ott az egyik „Pfarrer" a másik „Rector," a harmadik Cantor.

Nőszemély mint tanitó egyetlen egy helyen van kimutatva, névszerint a III. esperesség 8. lelkészségében, vagyis Kőhalomban.

A papi személyzet főjövedelmét hajdan a tized képezte, mely 1848 után megváltatván, most készpénzül fizettetik. Az itt forrásul használt „Statist. évkönyv" I. és II. folyamában helységről-helységre ki van mutatva a „Pfarrersrente". is. A közlemény ezen része azonban a III. folyamból kimaradt, s tér szüke miatt mi sem adunk belőle többet mint a főszámot.

Az összes lelkészségek egész jövedelme és dijazása (Pfarrente und Gehalt) 1865-ben 277,693 frt $54^{1}/_{8}$ kr., a lelkészek száma ugyanakkor 433 volt, s e szerint:

$$\frac{277,693.54}{433} = 641.32 \text{ frt.}$$

Hátra van, hogy az eddig közlött adatokról összes átnézétet adjunk, mire a következő XI. tábla szolgál.

nézete

Erdélyben az 1870-dik évi statist. Évkönyv szerint.

rést százrégennél vehetni észre, hol minden 6.6 lélek után van egy tanuló.

Itt azonban két körülményt kell szem előtt tartani. Először azt, hogy a tanulók ezen számításánál mindenütt benne vannak a gymnasium-, seminarium- és reáliskolák növendékei is, kikről föl lehet tenni, hogy nem kivétel nélkül valamennyien abból az esperességből valók, melynek kebelében az illető magasabb tanintézet létezik. Másodszor pedig azt, hogy mind az elemi, mind a magasabb iskolák tanulói közt nem kis számmal vannak más vallásuak is. A tanulók összes számát véve, ebből 94 %-ra megy az ágostai hitvallásuak száma, tehát összesen 6 % volt köztök más vallásu, vagyis 2,125, és pedig 1,557 fiu és 568 leány; ha pedig a magasb tanintézetek növendékeit vizsgáljuk, az összes számból 26.1 %-ra megy a más vallásuak száma vagyis 429 fejre.

E tábla azonfölül mutatja a két nemü személyek szám-

német betürendben van szerkesztve azok javára, kik netá az itt tárgyalt viszonyokat német forrásokban akarná tanulmányozni s e névsor által tömérdek veszödségtöl mene külhetnek meg.

Az erdélyi ágostai hitvallású egyházkerület egyházközségeinek jegyzéke, magyar betürendben.*)

*) A római számjegy az esperesség számát jelenti, melyben a helység a jelen dolgozatban található, az arab számjegy ellenben jelenti a lapot, melyben az illető hitközség az 1870-dik statist. évkönyvben áll.

A hitközség neve és helye.	Lélekszám		
	1765.	1865.	1870.
U.			
240. Ugra, Galt. III. 86.	468	549	600
241. Újegyház, Leschkirch. VI. 20. . . .	554	546	580
242. Újfalu, Neudorf. I. 42.	170	815	843
243. Újfalu, Ujfalu. II. 34.	576	942	923
244. Újfalu, Neudorf. VII. 62.	416	575	601
245. Ujváros, Neustadt. V. 80.	322	506	519
U.	2,526	3,933	4,066
V.			
246. Vajola, Weilau. IX. 95.	677	830	938
247. Valdhit, Waldhütten. III. 12.	367	681	667
248. Várhely, Burghalle. I. 39.	267	641	651
249. Veresmart, Rothbach II. 32..	471	454	496
250. Veresmart, Rotberg. VI. 22.	347	386	402
251. Vermes, u. a. I. 45.	252	690	677
252. Vérdt, Werd. V. 84.	234	244	254
253. Vidombak, Weidenbach. II. 34.	680	861	792
254. Vinda, Windau. I. 46.	270	469	474
255. Vingárd, Weingartskirchen. X. 55. . . .	413	527	564
256. Volkány, Wolkendorf. II. 34.	509	819	852
257. Volkány, Wolkendorf. VII. 66.	151	172	199
Vurpöd, l. (Hűhalom)			
258. Völcz, Wölz VIII. 75.	191	400	419
V.	4,829	7,174	7,385
Z. és Zs.			
259. Zajzon, u. a. II. 35.	185	960	1.017
260. Zalakna, Schlatt. V. 83.	198	317	336
261. Zágor. Rod. IV. 11.	1,241	1,133	1.040
262. Zeligstadt, Seligstadt. V. 83.	420	392	387
263. Zsolna, Senndorf. I. 44.	232	478	469
Z. és Zs.	2,276	3,280	3,249

Az erdélyi ág. hitv. hitközségek névsora
német betürendben.*)

A.

1. Abtsdorf, Apátfalva. Bs.
2. Abtsdorf, Csicsóholdvilág. Nk.
3. Agnetheln, Sz.-Ágota. h.
4. Alisch Gross, Nagy-Szőllős. Sgr.
   „ Klein, Kis-Szőllős. Bonyha.
5. Almen, Szent-Almás. Ma.
6. Alzen Alzina. Uz.
7. Apácza, u. a. NAa.
8. Arbegen, Szász-Egerbegy. Nk.
9. Arkeden, Arkita. Szkr.

B.

10. Baassen, Felső-Bajom. h.
11. Bácsfalu, u. a. Hfalu.
12. Baierdorf, Királynémeti. Bee.
13. Balán u. a. Cs. sz. D.
14. Baumgarten, Bongárd. Nn.
15. Bekokten, Báránykút. Nnk.
16. Bell, Böllya. Nk.
17. Belleschdorf, Jövedics Ms.
18. Billak, Bilak. Bee.
19. Birk, Petele. Rn.

*) A magyar név után álló rövidités az illető postahely nevét jelenti. A rövidítések megfejtését lásd a 171. lapon.

›rf, Miklóstelke. Szkr.
ch, Gross, Kapus, Nagy.

ch, Klein, Kapus, Kis. Ms.
ch, Keresd. Sgr.
, Deutsch, Szász-Keresz-
n.
t, u. a. Bó.
tadt, St.-Barth. Brassó.
ertalan
tadt, Brassó. h.
ma, u. a. Jád.
leis. Kerlés. Lee.

L.

ndorf, Gyr.
nthal, Hosszuaszó Bf.
n, Gross, Szász-Szent-
5 (VII.) Sgr.
n, Klein, Szász-Szent-
5. (IV.) Bonyha.
ng, Lebnek. Km.
itz, Lekencze. h.
kirch, Ujegyház. h.
ch, Gross, Ludas-Nagy.
.
ch, Klein, Ludas, Kis.
.
gsdorf, Ludvég, Teke.

M.

ei, Magáré. Bs.
rf. Domald. Etv.
rog. Almakarék. Etv.
sch, Szász-Mogyorós. Etv.
ch, Mardos. Ma.
nburg, (a brassóib.) Föld-
.
nburg, (a Segesvárib.)
. Sgr.
d, u. a. Uz.
nberg, Mártonhegye. Nnk.
sdorf, Mártonfalva. Ma.
g, Bene. Km.
ch Medgyes. h.
n, Morgonda. Áa.
en, Muzsna. h.
ndorf, Mese. Szkr.
sdorf, Nagy-Demeter

sberg, Kis-Disznód. ND.
sdorf, (a Nagyszebenib.)
yfalva Nn.
sdorf, (a Selykiben)
esszős Kk.
zen, Malomárka. Bee.
sdorf, Barátfalva. Lee.

147. Moritzdorf, Aranyos-Móricz Lee.
148. Mortesdorf, Mártontelke. Ms.
149. Mühlbach, Szász-Sebes. h.

N.

150. Nadesch, Szász-Nádas. Nkd.
151. Neithausen, Nethus. Sgr.
152. Neppendorf, Kistorony. Nn.
153. Neudorf. (a beszterczb.) Ujfalu Bee.
154. Neudorf, (a nagyszebeniben.) Szászujfalu. Nn.
155. Neudorf, (a segesvárib.) Ujfalu Etv.
156. Neudorf, Nieder, Ujfalu, Alsó a Beszterez. Bee.
157. Neumarkt, M.-Vásárhely. h.
158. Neustadt, (a brassóib.) Keresztyénfalu. Bó.
159. Neustadt, (a nagysinkiben). Ujváros. Nnk.
160. Nimesch, Nemes. Ma
161. Nussbach, Szász-Mogyorós. Fvár.

P.

162. Passbuch, Pászmos. Nsó.
163. Peschendorf, Peselnek. Sgr.
164. Petersberg, Szent-Péter. Bó.
165. Pétersdorf, (a beszterczb.) Petres. Bee.
166. Petersdorf, (a szászsebesib.) Péterfalva. Szss.
167. Petersdorf, (a selykiben.) Péterfalva. Nk.
168. Pien Deutsch, Szász-Pian Szss.
169. Pintak, Péntek. Bee.
170. Pold, Gross. Nagy-Apold. h.
171. „ Klein. Kis-Apold. NAp.
172 Pretai, Paratej. Ms.
173. Probstdorf, Prépostfalva. Áa.
174. Probstdorf, Gross, Nagy-Ekemező. Ms.
175. Probstdorf. Klein, Kis-Ekemező. Ms.
176, Pruden, Prod. Etv.
177. Pürkeretz, Purkerecz. Bó.
188. Puschendorf, Pócstelke. Ms.

R.

179. Radeln, Rádos. Szkr.
180. Rätsch, Récse, Szdah.
181. Rauthal, Rudály. Etv.
182. Reen-sächsisch, Szász-Régen. Rn.

A postahelynevek

	jegye	megfejtése		jegye	megfejtése
	Áa.	= Szent Ágota.		Ma.	= Muzsna.
	Bf.	= Balázsfalva.	25.	Ms.	= Medgyes.
	Bee.	= Besztercze.		Nasz.	= Naszód
	Bm.	= Berethalom.		N.Aa.	= Nagy-Ajta.
5.	Bó.	= Brassó.		N.Ap.	= Nagy-Apold.
	Bs	= Bürkös.		N.D.	= Nagy-Disznód.
	Cs. sz. D.	= Csik-Szt.-Domokos.	30.	Nk.	= Nagy-Selyk.
	Etv.	= Erzsébetváros.		NKd.	= Nagy-Kend.
	FBm.	= Felső-Bajom.		Nn.	= Nagy-Szeben.
10.	Ff.	= Fenyűfalva.		Nnk.	= Nagy-Sink.
	Fgs.	= Fogaras.		N.Só.	= Nagy-Sajó.
	Fhm.	= Fekotehalom	35.	Pr.	= Prazsmár (Tartlau.)
	Flk.	= Felek, Freck.		Rn.	= Szász-Régen.
	Fvár.	= Földvár.		Ró.	= Rozsnyó.
15.	Gyr.	= Gyulafehérvár.		Sgr.	= Segesvár.
	h.	= helyben.		Skny.	= Sárkány.
	Hy.	= Hermány,(Honigb)	40.	Szdah.	= Szerdahely.
	Hfalu	= Hosszúfalu.		Szkr.	= Szász-Keresztur.
	Kd.	= Kézd		Szdk.	= Szelindek.
20.	Kk.	= Küküllő.		Szss.	= Szászsebes.
	Km.	= Kőhalom.		Szvs.	= Szászváros
	Kol.	= Kolozsvár.	45.	Ta	= Torda.
	Lee	= Lekencze.		Uz.	= Ujegyház.

ÁLLAMI TŰZBIZTOSITÁS.

Dr. Matlekovits Sándortól.

I.

Kétséget sem szenved az állami életben azon körülménynek folytonos felmerülése, hogy az állami tevékenység a nemzetek fejlődésével mindinkább nagyobb mérvben igénybe vétetik, és hogy az állam tevékenységi köre a müveltség haladásával nem kisebb, hanem mindinkább nagyobb szokott lenni. Igaz, voltak, sőt jelenleg is vannak irók és egyes iránylatok, kik és melyek még most is szilárdúl ragaszkodnak az állami tevékenységnél állitólag egyedül igazoltnak tetsző «laisser-faire»-féle elvhez, sőt ez elvet még inkább ki kivánják terjeszteni s a foederalismus és a commune sokban eltérő tanai az állam tevékenységét csakugyan Quesnay ismeretes és tulzott paradoxona szerint a semmit tevésben szeretnék látni. De az efféle tanok nemcsak visszhangra nem találnak, hanem a gyakorlati élet tényleges bizonyitékai szerint naponkint észlelhetni az állam tevékenységnek szélesebb körre való fejlesztését.

A jogállam, vagy a rendőrállam fogalma most mindinkább háttérbe szorúl. A jog s a rend fentartása mellett az állam a közoktatási, a gazdasági, a müvészeti, a tudományi, a forgalmi életben több és több tevékenységet fejt ki; az állampolgárok szivesen eltürik a kormányoknak beleavatkozását oly dolgokban is, melyek előbb tisztán személyes kérdéseknek tekintettek, s melyekre nézve mindenki teljes függetlenségét kivánta fentartatni. Az iskolázási kényszer még a legszabadelvűbb országokban is meghonosodott; még Angolországban is, hol pedig nagyon féltékenyek az egyes polgár önállóságára.

intézményeknél is szükségesnek állittatik, melyeknél a magán tevékenység és a szabad verseny untig elég, söt sokkal sikeresebb eredményeket mutathat föl, mint milyeneket az állam e téren felmutatni képes lenne. —

A biztositási ügy azon számos kérdések közé tartozik, melyeknek sikeres megoldását sokan egyedül az állam által vélik lehetségesnek. De nem a biztositási ügy egész terjedelmében, hanem különösen annak egyes ágai jelesen a marhabiztositás, az életbiztositás, és kiváltkép a tüzbiztositás foganatositására igényelik sokan az állam közbenjárását.

A marhabiztositás — s főkép a marhavész által okozott károk elleni biztositás — az ezen üzlettel járó felette bonyadalmas és nehézkes ellenőrzés, valamint az érdekelteknek a biztositó intézettel gyakran ellenmondásba jövő kivánalmai folytán: magán vállalkozók, illetőleg társulati biztositó intézetekre nézve igen bajos üzletté vált, ugy hogy a biztositásnak ezen faja nem tudott oly fokra emelkedni, mint azt főkép mezőgazdasági államban a közjó érdeke kivánná. Nem lehet tehát csudálni, hogy az állami biztositás e téren ohajtottnak tüntettetik fel, sőt hogy ujabb időben az állatbiztositásnál a nemzetközi biztositásnak eszméje merült fel, s hogy több oldalról ezen eszme kedvező fogadtatásban is részesült.

Az életbiztositásnál főkép a szegényebb néposztályok, s a munkások számára tehetetlenségük esetében szolgáltatandó segélyezések és nyugdijaztatások lehetségesitése szintén ürügyül használtatik az állami biztositás meghonositásának kivánatára. A munkás néposztály csak ritka esetben gondoskodik saját szántából aggkorának napjairól; magán intézetek az ily kisebb részletbefizetések által lehetséges biztositásokkal nem igen foglalkoznak, mert ez üzlet nem nyujt elegendő nyereséget, holott számos és kellemetlen utánjárással és gonddal van egybekötve; egyes magánosok vagy gyárosok és vállalkozók csak ritkán birnak munkásaik jóléte iránt oly emberies érzülettel, hogy számukra segélyzési vagy nyugdijazási alapról gondoskodnának. Mind ezen okok arra kényszeritik a jobb lelkü emberbarátokat, hogy az életbiztositásnak ezen nemét, — a munkások nyugdijazását, segélyezését, beteg ápolását, stb. lehetségesitő alapok létesitését — az állami tevé-

12*

kenység körébe sorozzák. És Nagybritániában csakugyan a biztositásnak ezen neme már is gyakorlatilag alkalmazásban van.

A tűzbiztositás pedig már régi idők óta államilag kezel... tetik és azon károk, melyek a tüz pusztitó eleme által a ... vagyonosodásban támadnak, valamint az ezen károk elháritására czélzó különböző eszközök és óvszabályok, jelesen a helyes épitési rendtartás és a tüzoltás szervezete, bizonyos tekintetben igazoltnak tüntetik föl azon óhajt, mely szerint az állam lenne leginkább hivatva a tüzkár elleni biztositás eszközlésére, és azon nézet mellett látszanak tanúskodni, hogy a magán tevékenység e tekintetben koránsem elégséges, és hogy az a nemzeteti vagyonon a tüz által ejtett veszteségeket kellően alig pótolhatja.

Az állami tüzbiztositás eszméje ujabb igőben nálunk i... igen kedvező fogadtatásban részesült, különösen Weisz Bern... Ferencz lankadhatlan fáradozása tolytán. Weisz ur nézete... «az ingatlanok tüzkártéritésének állami szervezéséről» czim... Pesten 1869-ben megjelent füzetkében a nagy közönség e... bocsátotta, s abban egyuttal az állami biztositás eszméjén... hazánkban való fejlődését vázlatozza.

E vázlatból a következő pontokat akarjuk jelen értek... zésünkbe is felvenni. Még 1847-ben az akkori magyar canc... lár Apponyi György gróf felszóllitotta Weisz B. F. urat, ho... Dezsewffy Emil gróf feüyelete mellett (unter der Leit... des Grafen etc.) egy Magyarország- és melléktartománya... kierjedő, ingatlanokra vonatkozó állami tüzkártéritő inté...et tervét s azannak meghonositására szükséges törvényjava... tot készitsen. A september hóban elkészült törvényjavasl...ot egy, Keglevich Gábor gróf és tárnokmester elnöklete a...tt müködő bizottság megvizsgálván, azt helyesnek találta s m... a kanczellária is a törvényjavaslatot, mint czélszerüt a po...nyi országgyülés számára leendő eléterjesztésre szánta. A t...vényjavaslat általában kedvező fogadtatásban részesülhe...ett volna, miután a pártvezérek és maga az ellenzék vezérfé...ai is kedvezőleg nyilatkoztak az eszme mellett. Maga Széche...yi István gróf és Kossuth Lajos is pártolták volna az eszmét.

Az 1847/8-iki országgyülés azonban sokkal fontos...bb teendőkkel levén túlhalmozva, az emlitett törvényjavaslat n...m

is terjesztetett a törvényhozó testület elé. Ezen idő óta 1869-ig az ügy nyugodott, ekkor Weisz ur eszméjének valósitásával fellépett; kiadta az emlitett röpiratot, az országgyüléshez az eszme felkarolása végett kérvényt nyujtot be, és egyuttal az ország valamennyi törvényhatóságaihoz fölszóllitást intézett a végből, hogy ők is az országgyüléshez beterjesztett kérvényét támogassák.

Weisz ur eszméje: — a kényszerbiztositás állami szervezettel; azaz minden épület (a lőpormalmok és lőportárak kivételével) biztositásra köteles; a bel, vagy a pénzügyi ministeriumban egy tüzkártéritő osztály állittatnék föl, ez minden kárt, mely az országban épületekben történik (hihetőleg tüz által) megtérit s az e végre szükséges összegeket az adó mellett az illetőktől beszedi.

Ezen eszmének meghonositását óhajtja Weisz ur, és annak támogatására szólitatta föl a törvényhatóságokat. És csakugyan a törvényhatóságok legnagyobb része pártolólag nyilatkozott Weisz ur eszméje mellett, s ily értelemben magához az országgyüléshez is kérvényeket intéztek. Legtöbb kérvényből mindazáltal kilátszik, hogy tulajdonkép nem is tudták az illető törvényhatóságok mit akarnak; ugyanis a többnyire nagyon egyszerü és rövid feliratokban rendesen csak arra kéretik a ház, hogy az állami biztositás rendszerét »ugy mint az külföldön» vagy »ugy mint az Németországban,» vagy »ugy mint az Poroszországban létezik» honositsa meg; pedig a külföldön átalában nem, Németországban nem minden államban és Poroszországban szintén nem, s különösen nem oly módon létezik az állami biztositás, mint a felterjesztő törvényhatóságok azt hitték.

Miután az eszme nemcsak a tudomány szempontjából átalában nagy fontossággal bir, hanem nálunk az emlitett agitatio folytán gyakorlati jelentőségre is emelkedett: czélom az állami tüzbiztositás eszméjével tüzetesen foglalkozni; jelesen mindenekelőtt kimutatni mint fejlődött s hol létezik az állami tüzbiztositás, mily eredményeket mutatott s mutat jelenleg, mily fogadtatásban részesült ez intézmény azon országok lakóinál, hol meghonosult; mily mozgalmak mutatkoznak ez intézmény meghonositása, megszüntetése vagy reformálása körül;

fordultak. A községek, megyék, vagy kerületek ily esetekbe a tüzkárosultaknak «menedéklevelet» adtak, melyben a történ tüzesetekről bizonyságot tettek s egyuttal felhatalmazták a illetőket a könyöradományok gyüjtésére.

Ily eljárás mindazáltal egyrészt lealázó volt az illető károsultra, mert nem volt egyéb koldulásnál; másrészt pedig nem igen nyujtott kivánatos eredményeket, miután a könyörüle érzetének felköltésétől tétetett az egészen függővé. De azon kivül a tüzkárosultaknak ezen koldulása sok visszaélésre szolgáltatott alkalmat; különféle henye s dolognélküli egyén a tüzkárosulás czime alatt helységről helységre járt, s igy a lakosok jótékonyságát saját egyéni restségének táplálására használta föl. A visszásságok annyira fejlődtek, hogy átalában a károsultaknak tüz esetében való koldulása megszüntettetett és a községek ezen eddigi szokás helyett saját községebeli

tagjaikat tüzkár esetében saját maguk támogatták, jelesül kezdetben oly módon, hogy tüzesetek után saját maguk könyöradományok nyujtására hivták föl a községben lakókat és saját közegeik által gyüjtötték be az adományokat; utóbb pedig oly módon, hogy minden egyes tüzesetben a községek birtokosaira vagyonuk aránya szerint a történt kár fedezésére illetékeket vetettek ki, szóval a kölcsönös biztositás eszméjét honositották meg.

Miután pedig nagyobb tüzvész esetében a károkat egy községbeli birtokosok nem tudták fedezni, szomszédos községek csatlakoztak e czélra és kár esetében valamennyi község az emlitett elv szerint adakozott a szerenesétlenül járt tüzkárosultnak felsegélyezésére.

Németországban, hol a községi, valamint a tartományi rendszer igen kifejlődött, a kölcsönös biztositásnak emlitett alakja lassankint átalánossá lett és egyes tartományok-, valamint államokban is tartományi és állami biztositó intézetek keletkeztek; az ősrégi községbeli intézetek is lassankint az utóbbi intézetek természetét vették föl, jelesen a kényszerbiztositás honosittatott meg, az intézet ügyeit községi, tartományi, és állami hivatalnokok kezelték; az intézetek különelőjogoknak örvendettek, jelesül irományaik bélyegmentesek, üzletük adómentes, és küldeményeik levélbélyegmentesek voltak s igy alakultak lassankint oly intézetekké, melyek átalában e közös elnevezés alatt »öffentliche Feuersocietäten« nyilvános tüzbiztositó egyesületek a községi s az állami intézet természetével a legujabb időkig müködtek.

A nyilvános tüzbiztositók lényege röviden következő: — Meghatározott területen az épületek a nyilvános biztositónál biztosittatnak; — biztositás előtt az illető épület megbecsültetik; — tüzkár esetében a káreset ismét megbecsültetik; — az intézet összes kárai az illető terület épületeire (néhol tüzveszélyességi osztályzatok szerint) kivetett illetékekből fedeztetnek; a kártéritési összeg legtöbb esetben csak az illető leégett épületnek az intézet által (tulajdonkép az állam által) meghatározott módon leendő felépitésére forditható; — az intézet ügyeit állami és községi hivatalnokok kezelik, a biztositott épületek tulajdonosai pedig bizonyos tekintetben

kell oltani.

Történetileg vizsgálva az intézményt a különböző országokban különböző eredményekre akadunk, melyeket következőkben akarunk vázlatozni.

A) Németország.

a) Poroszország az 1866-iki év elötti területében.

Poroszország egyes tartományaiban igen sok tüzbiztositó intézet létezik, mely ugyan nem állami, hanem az előbbi tartományi rendszerből kifejlődött s az állami biztositónak jellegével és többé kevésbbé nagyobb kiváltságokkal bir. Ez intézetek többnyire nyilvános vagy köz tüzbiztositó intézeteknek (öffentliche Feuerversicherungsanstalten) neveztetnek. Az állam maga ujabb időben törvényhozásilag ugyan nem avatkozott ezen intézetek szervezetébe, 1836 óta mind-

azáltal az egyes intézetek alapszabályai megvizsgáltattak s ujabban helybenhagyattak.

A nyilvános biztositók intézménye a Porosz államban igen régi. A Visztula folyam alsó részein ugyanis már 1623-ban keletkeztek községi biztositók a kölcsönösség alapelvére fektetve. Az első biztositó pénztár volt a «Gross Werder» féle, mely a Tiegenhof kerület községeit egyesitette egy pénztár alá. E pénztár épületeken, takarmányban és gabnakészletben, s állatokban támadt tüzkárt kármentesitett és pedig, minden hold (Morgen) után teljes kárnál 20 márka (= 10 forint) adatott kártéritésül. Ezen intézetet csakhamar több más intézet követte, igy keletkezett 1637-ben Nehrung-féle, 1640-ben a «kleiner Marienburger Werder»-féle, 1642-ben a Kohling-féle és 1685-ben a Magdeburgi tüzbiztositó.

Ezen egyes községek számára egyes községekben keletkezett pénztárak a keresztyén szeretet elvére fektették müködéseiket, és az állam vagy a tartományok kormánya és képviselete semmi beavatkozást sem gyakorolt reájuk. Csak a 18-ik század kezdetén látjuk az állami tevékenységet ez irányban is müködni. Igy az alig megkoronázott első porosz király 1701 január 26-án Brandenburg őr és választó fejedelemség számára egy tüzrendszabályt (Feuerordnung) bocsátott ki, e rendelet szerint mindenütt 6—10 falunak vagy községnek egy tüzbiztositó egyesületbe (Feuersocietät) kellett volna egyesülnie, hogy nagy tüzesetén, midőn az egész vagy a fél falu vagy több tanya elhamvasztatik kölcsönös segélynyujtás és természetben szolgáltatandó adományok, sőt pénzsegélyek által is kölcsönös támogatás nyujtassék. Nemsokára ezen rendelet kibocsátása után egy más rendelet bocsáttatott ki 1705. october 15. (Feuercassen-reglement czim alatt), mely az önkéntes és szabad biztositást vette alapul s a birodalom valamennyi tartományára terjedt, és nemcsak épületek, hanem ingók sőt állatok biztositását is czélozta. E rendszabály ugy látszik nem lépett életbe, mert már a következő évben 1706 junius 1-én egy uj rendelet, egészen más elvek alapján bocsáttatott ki (General Feuercassen-Reglement czim alatt), mely szerint minden épület, kivéve a nemesség, az egyházak, iskolák és a kórházak épületeit, a biztositásra köteleztetett, s azon

lungen der Conferenz von Vertretern öffentli[illegible] cher Feuerversicherungs Anstalten in Deutschland am 15, [illegible] u. 27. Juni 1867. Berlin 1868. — 6 l.)

Az egyes nevezetesebb biztositók szervezete, főbb pont[illegible] jukban, következő: —

1. A keletporoszországi tüzbiztositó intézet [illegible] már 1769 május 14-én alakult keleti Poroszországban ha[illegible] biztositó intézet, melyek 1808 september 27-én egy intézetb[illegible] olvadtak; ez intézet viszonyait az 1809 april 23-iki valamint a[illegible] 1819 márczius 18-iki rendeletek szabályozták; jelenleg [illegible] 1837. decz 30-iki rendelet alatt áll, melyet az 1858 april 6 [illegible] é[illegible] 1862 julius 6-iki törvények némileg módositanak.

Az intézet ügyeit a tartományi kormányzóság (Gener[illegible]al Landschafts-Direction) és a kerületi valamint községi ha[illegible]ó- ságok intézik. Az épületek tetszés szerint biztosithatók va[illegible]

nem, de jelzálogos kölcsön esetében az épületet kell biztositani. Az épület a becsérték erejéig biztositható.

2. Königsberg és Gumbinen tüzbiztositója, mely előbb több intézetből állt, jelenleg az 1860. november 18-iki rendelet által szabályoztatik; a königsbergi és a gumbineni kerületen kivül a marienwerdeni kerülethez tartozó Mohrungen vidékére is kiterjed ezen intézet. Az intézet a kerületi kormányzóság alatt áll, de mi megszoritó kiváltsággal sem bir.

3. Königsberg és Gumbinen kerület városainak biztositója. Egyes porosz városokban már régóta léteztek különböző intézetek, igy különösen 1719-ben a Kur- és Neumark kerület városaiban keletkezett egy biztositó, mely 1800 május 30-án a kényszerbiztositást is meghonositotta; — 1720-ben nov. 7. Alt Pommern városai számára létesittetett egy biztositó; 1722-ben Stettin városában; 1723 julius 25-én Poroszország kisebb városai számára egy; 1744-ben Boroszló és 1748-ban Silézia egyéb városai számára; 1771. julius 26-án Stralsund városai számára, 1794-ben Berlin számára. Ezen intézetek közül több később egyesült igy történt a Königsberg és Gumbinen kerület városainál is; Königsberg és Memel városok kivételével jelenleg valamennyi kerületi város ezen intézethez tartozik, melyre nézve jelenleg az 1860. nov 18-iki törvény érvényes. Az intézet a kormányzóság felügyelete alatt áll s minden egyes városban a tanács kezeli a biztositási ügyeket.

4. Königsberg városának tüzbiztositója 1846-ban keletkezett s az 1861. nov. 4. és 1862 márcz. 17-iki szabályzat által szabályoztatik jelenleg; az intézet ügyeit a városi tanács és az ez által kinevezett tüzbiztositó bizottság kezeli.

5. Nyugati Poroszország tüzbiztositója, ez intézet már 1785 deczember 27-én keletkezett és kényszer biztositással volt szervezve; a kényszer biztositás részben módosult az 1830-ki és a későbbi rendeletek által, jelenleg az 1863. február 16-iki bir érvénynyel. Ez intézet székhelye Marienwerder és ügyeit a kormányzó kezeli. Jelenleg is még kényszerbiztositás áll fen mindazon épületek tekintetében, melyekre a kerület jelzálogi köl-

csönöket adott, és pedig az épület értékének legalább feléig.

6. A marienwerderi és danzigi kormánykerület biztositója 1785-ben keletkezett, ez intézetet az 1853. nov. 11, valamint az 1854. nov. 21, és 1862 october 27. rendeletek szabályozzák. Az intézet a tartományi kormányzóság és a hatóságok hivatalnokai által kezeltetik.

7. Elbing városának biztositója, az 1854. aug. 8. és october 7-ki szabályzat által rendeztetik, az intézet a városi hatóság által kezeltetik.

8. Thorn városának tüzbiztositója az 1821. october 31-iki szabályzat szerint müködik; ezen intézet az állam részéről mindeddig még megerősitve nincsen. A város körfalai közt levő minden épület ezen intézetnél biztositandó; az intézet ügyei a városi hatóság által kezeltetnek.

9. Alt Pommern kerület sikföldén levő épületek tüzbiztositója az 1841. aug. 20-iki szabályzat valamint az .854. october 23. es 1862. május 5-iki póthatározatok szerint müködik, székhelye Stettin. Az intézet a kerületi fő igazgatóság alatt áll, a legfölsőbb intézkedés a kerületi gyülés (Communal-Landtag) számára tartatott fön.

10. Alt Pommern valamennyi városainak biztositója már 1720. nov. 7-én keletkezett, s jelenleg Stettin városán kivül valamennyi az emlitett kerületben levő városok továbbá Werben, Gülzow és Stepenitz helységek számára fogad biztositásokat, székhelye Stettin; az intézet az 1840. febr. 23-iki szabályzat, és az 1854. october 23-iki pótrendelet szerint müködik; az intézet ügyeit a stettini kormány vezeti az egyes illető helységekben levő városi tanács vagy község elöljáróság támogatásával. A biztositás a becsérték 7/8-áig fogadtatik el.

11. Stettin városának tüzbiztositója a régi 1722. november 18-iki szabályzat szerint müködik; az intézet ügyeit a városi hatóság kezeli. Minden a város falain belül levő épület okvetlenül biztositandó.

12. A neuvorpomerani tüzbiztositó intézet 1776. deczember 9-én a stralsundi kerület épületei számára kelet-

kezett; az intézet ügyeit egy a kormányzóság egyik tagjának elnöklete mellett müködő kerületi főigazgatóság vezeti.

13. A Stralsundi tüzbiztositó intézet, mely az 1843 marc. 27-iki szabályzat és az 1850 october 23-iki pótrendelet alapján müködik, egy a városi tanács részéről választott 4, és a polgárság részéről választott 4 tagból álló bizottság által kezeltetik.

14. Posen tartomány tüzbiztositója jelenleg az 1863. september 9-iki szabályrendelet szerint és a kerületi kormány egyik tagjának felügyelete mellett müködik.

15. A Silézia összes sik földje számára szolgáló tüzbiztositó már 1742. november 24-én keletkezett, és pedig biztositási kényszerrel; jelenleg a kényszerbiztositás már nem létezik s az intézet a sléziai városokon kivül még a sorani kerület Haasel és Zilmsdorf faluira is terjeszkedik. Az intézet müködését az 1852. sept. 1. és 1855. april 2-iki szabályzatok határozzák meg. A biztositás kezelését a kormány eszközli.

16. Silézia városainak tüzbiztositója, Boroszlón kivül, minden egyéb sléziai várost magában foglal; az intézetet a boroszlói kormány kezeli, az 1852. september 1., 1857. julius 20-iki, és 1859. julius 1. rendeletek határozatai szerint.

17. A boroszlói tüzbiztositó intézet 1744-ben keletkezett a város tanácsa által kezeltetik, ez intézetnél a belváros épületeit kell biztositani. Ezen intézet még teljesen szokásszerüleg müködik, irott szabályzata nincsen.

18. A felső Lausitz őrgrófság tüzbiztositója az 1863 augusztus 5-iki szabályzat alapján a kerületi gyülés által választott állandó igazgatóság vezetése mellett müködik; székhelye Boroszló.

19. Kur és Neumark, Nieder Lausitz, Senftenberg és Fürstenwalde városainak biztositója, mely 1838-ban keletkezett, és Berlinben székel, az 1844. julius 23. és 1862. február 3. szabályzat alapján a tartományi gyülések által választott bizottság mellett müködik s az emlitett kerületek valamennyi városaira, kivéve Berlint, terjeszkedik. Biztositani kell mindazon épületeket, melyeken jelzálogi terhek nyugszanak, kivéve azon

feuersocietät) jelenleg Soldin, Königsberg, Landberg, Friedeberg, Arnswalde, Dramburg, Schievelbein, Sternberg, Crossen, Züllichau és Cottbus kerületekre terjed ki; ezen intézett 1777. november 30-án keletkezett s jelenleg az 1846. julius 17. szabályzat, továbbá az 1854. april. 3. és 1856. május 11-iki pótrendeletek által szabályoztatik. Az intézet a kerületi gyülés alatt áll és az általa választott főigazgató és kerületi igazgatók kezelése alatt müködik. Más intézetnél csak a kerületi igazgatók engedélyével lehet biztositani.

23. A szász herczegség sik földének tüzbiztositója az 1863. aug. 21. szabályzat alapján és a biztositásnál résztvevők valamint a rendek (tartományi képviselők = Stände) által választott főigazgató és főigazgatók által kezeltetik. Más társulatnál eszközölt biztositásokat ezen intézetnél be kell jelenteni.

24. A magdeburgi tüzbiztositó intézet jelenleg következő vidékekre és területekre terjed ki: Magdeburg herczegség az egykori Ziesarféle kerülettel, Barby grófsággal és

Gommern hivatallal, — a Saal kerület, Mansfeld grófság, — Altmark, Quedlinburg, Eichsfeld fejedelemség, Erfurt fejedelemség, Halberstadt fejedelemség és Wernigerode grófság, továbbá Schwarzburg Rudolstadt, Schwarzburg Sondershausen és a Reuss fejedelemségekre. Ezen egyes herczegségekben előbb többféle intézet létezett; igy 1721 január 20-án keletkezett egy intézet Magdeburg herczegség és Mansfeld grófság városai számára, mely kényszerbiztositással müködött. 1732. september 19-én Halberstadt fejedelemség számára alakult egy intézet; 1755-ben Magdeburg herczegség egyes kerületei számára külön-külön intézetek léptek életbe; 1770. october 8-án egy a kényszer biztositás elvére fektetett intézet létesült Halberstadt fejedelemségben; 1789. sept. 26-án a magdeburgi herczegségben müködő intézetek ujolag szerveztettek s igy alakult lassankint a mostani intézet, mely az 1843. april. 28-iki rendelet és az 1857. nov. 2., valamint az 1863. márcz. 24-iki pótrendeletek alapján müködik jelenleg és pedig egy külön bizottság felügyelete és igazgatása mellett. A bizottságban a magdeburgi kormány egyik tagja képviseltetik. A más intézeteknél szándékolt biztositásokat az intézet kerületi tisztviselőinél be kell jelenteni.

25. Hohnstein grófság sik földének biztositója az 1756. augusztus 12. alakult intézetből veszi eredetét s jelenleg az 1843 márc. 27-iki rendelet által szabályoztatik. Az intézetet a nordhauseni kerület tartományi tanácsa (Landrath) kezeli. A más intézeteknél szándékolt biztositásokat ezen nyilvános biztositónál be kell jelenteni.

26. Wische tüzbiztositója az Elbe völgyében levő Wische nevü vidék mezőgazdasági épületeire terjed, és az 1810. november 21-iki szabályrendelet szerint müködik; az intézet ügyeit a magdeburgi tüzbiztositónak Stendal kerületi igazgatója kezeli. Az intézet kerületében fekvő épületeket vagy ezen, vagy a magdeburgi biztositónál kell biztositani. A biztositás a becsérték ⅔-ig terjed.

27. Halberstadt herczegség tüzbiztositója ugyanazon területre terjeszkedik, melyre a magdeburgi biztositó; az 1845. nov. 21-iki szabályrendelet szerint kezel-

egy igazgató igazgatja és a kormányzósági hivatalnokok támogatják öt ebben.

31. A hohenzollerni tartományok tüzbiztója az 1855. május 14-iki szabályrendelet szerint müködik; az intézet ügyeit a sigmaringeni királyi kormányzóság kezeli. Ezen intézetnél minden épületet legalább a becsérték feléig kell biztositani.

Ezen 31 intézeten kivül létezik Preussen és Brandenburg kerületekben még több nyilvános biztositó, melyek mindazáltal kevésbé jelentösek.

(L. Archiv. für das Versicherungswesen von Dr. A. F. Elsner I. Band 1. Heft 123 és köv. lapok; — C. Doehl. Das Versicherungs-Wesen des preussischen Staates, nach amtlichen Quellen systematisch bearbeitet und dargestelt. Berlin 1865. 192. és köv. lapokon; — Sebastian J. Loeff. Gesetze und Verordnungen, welche in den königlich preussischen Staaten bezüglich des Feuer-Versicherungs-wesens ergangen sind. Berlin 1869. 71 és köv. lapokon). —

A mondottak szerint tehát Poroszországban (és pedig az 1866-ik év előtti Poroszországban) minden egyes kerületben létezik nyilvános (vagy u. n. állami) biztositó intézet, melynek ügyeit állami és közhatósági tisztviselők kezelik, s mely intézetek rendszerint az állam részéről bizonyos előnyökkel felruházvák; jelesen ezen intézetek a porto-, a bélyeg- és az illetékmentességet élvezik minden irományaikra nézve, és — ami különösen kölcsönös biztositásnál nagy előny, — ezen intézetek számára fizetendő dijak végrehajtás utján is behajthatók.

De különben a poroszországi u. n. állami biztositók nem egyebek kölcsönös biztositó intézeteknél, kényszerbiztositás csak Berlin, Stettin, Thorn és Boroszló városok intézeteinél létezik. Továbbá a Hohenzollern tartományokban az érték feleig kell minden épületet biztositani és szintugy kell az egész becsérték erejéig a Wische-féle vidéken levő épületeket biztositani. Végül a nyugati Poroszországban létező tüzbiztositónál az illető kerület azon épületeit kell biztositani, melyekre a tartomány jelzálogi kölcsönöket adott.

Az említett biztositók müködése a következő összeállitásból kivehető:

Ha ez intézeteket a biztositási dijak átlaga szerint sorakoztatjuk a következő eredményeket nyerjük:

1.	Nyugati Poroszország átalában . .	6.89	pro mille.
2.	Keleti Poroszország tartománya. .	5.23	» »
3.	Altpommern városai	4.69	» »
4.	Königsberg városai	4.61	» »
5.	Posen tartomány	4.09	» »
6.	Silezia vidéke	3.66	» »
7.	Nyugati Poroszország rendjei . .	3.63	» »
8.	Gumbinen városai	3.40	» »
9.	Keleti Poroszország rendjei . . .	3.27	» »
10.	Altpommern vidéke	3.21	» »
11.	Magdeburg vidéke	3.11	» »
12.	Kurmark és Niederlausitz vidéke .	3.03	» »
13.	Oberlausitz	2.96	» »
14.	Silézia városai	2.73	» »
15.	Neumark vidéke	2.40	» »
16.	A szász tartomány városai . . .	2.39	» »
17.	A szász herczegség vidéke . . .	2.33	» »
18.	Valamennyi nyilvános biztositó átlaga	2.31	» »
19.	Westfalia	2.01	» »
20.	Kur, Neumark, Niederlausitz városai	1.71	» »
21.	A rajnai tartomány	1.68	» »
22.	Neuvorpommern	1.57	» »
23.	Königsberg városa	1.41	» »
24.	Wische biztositója	1.32	» »
25.	Hohenzollern tartománya . . .	1.16	» »
26.	Halberstadt lovagrendje . . .	0.88	» »
27.	Stettin városa.	0.70	» »
28.	Boroszló városa	0.96	» »
29.	Berlin városa	0.61	» »
30.	Stralsund városa	0.47	» »

Ezen adatokból kitünik, hogy azon városokban és kerületekben, hol a kényszerbiztositás honos, legolcsóbb a biztositás, s hogy a biztositás átlaga ezen poroszországi intézeteknél 2.31 pro mille. (Kimeritő adatokat tartalmaz a Verhandlungen der Conferenz von Vertretern öffentlicher Feuer-Versicherungs-Anstalten in Deutschland am 25. 26 und 27. Juni 1867. Berlin 1869 czimü mü).

A poroszországi tüzbiztositók üzlete iránt még a következő adatok birnak érdekkel. Az 1866-iki évben volt:

mára működő tüzbiztositók. Ezen intézetek közül Osnabrück és Ostfrieslandban kényszerbiztositás divatozik. — (l. Verhandlungen der Conferenz stb. 37. l.)

Hessen választó fejedelemségben 1767-ben alakult egy a kölcsönösség elvére fektetett tüzbiztositó, mely 1828-ban az állam részéről bizonyos előjogokban részesittetett. Községi és gyámság alatt levők épületeit ez

intézetnél biztositani kell. Az intézet élén áll egy hat tagú igazgatóság, melybe az országgyülés két tagot választ.

Nassau herczegségben 1751. óta létezik nyilvános biztositó, melynél jelenleg is kényszerbiztositás honos. Az 1870-ik évben az összes biztositot érték tett 112.520,691 tallért, miből a vidéki kerületre 97.316,751 tallér Wiesbaden városára pedig 15.203,930 t. esett. — A dijak 1 ‰-t tettek. — Kártéritésre adatott összesen 105.365 t., miből a vidéki kerületre esik 104.870 tallér, s Wiesbaden városára csak 495 tallér. Nassauban főkép a fővárosnak aránytalanul való túlterheltetése miatt az állami biztositás ellen folytonos panaszok merülnek föl. Wiesbaden városa ugyanis:

	biztositást fizetett	kártéritést nyert
1866. évben	3.883 tallért	1.441 tallért
1867. »	8.395 »	203 »
1868. »	25.694 »	3.514 »
1869. »	13.932 »	2.853 »
1870. »	15.203 »	494 »
együtt	47.107 »	8.505 »

holott a vidéki kerület ezzel ellenkezőleg

	biztositási dijfejében fizetett	kártéritést nyert.
1866. évben	26.584 tallért	20.495 tallért
1867. »	56.408 »	49.877 »
1868. »	181.842 »	175.345 »
1869. »	94.664 »	101.214 »
1870. »	97.317 »	104.376 »
együtt	456.815 »	451.307 »

E számokból tehát kitünik, hogy a vidék koczkázatait a város viseli s ezért évenkint 6—7000 tallért köteles kiadni. A wiesbadeni lakósok ennélfogva legalább a közvetett kényszer meghonositását kérték, de eddig hasztalanúl. (L. Jahresbericht der Handelskammer zu Wiesbaden für 1870—90 és köv. ll.)

Schleswig Holstein herczegségben a legrégibb biztositókkal találkozunk; 1714 deczember 18-án az altonai 8 tüzbiztositó egyesittetett; a kormány egyszersmind a biztositás ügyének gyökeres szervezetével foglalkozott, jelesen 1734 és 46 közt az ország különböző vidékein már létezett tüzegyleteket (Feuergilden) egyesitette s azonkivül ott, hol még ily egyletek nem léteztek, azoknak keletkezésére hatott.

Szintugy 1743-ban a városok tekintetében is hasonló eljárás módot követett a kormány. 1758. decz. 11-én valamennyi falusi tüzbiztositó egy intézetté egyesittetett; ugyanez történt 1769. május 16-án a városi biztositókkal. Jelenleg négy intézet müködik s pedig a schlesvigi tüzbiztositó, (mely két osztályt foglal magában u. m. Schleswig-Ämter und Landschaftban és Schleswig-Städte), a holsteini és a schleswig holsteinlandhircheni (szintén két osztálylyal), végre a schlesvigholsteini átalános és nemesi tüzbiztositó. — Ezen intézeteknél a kényszerbiztositás honos, az intézet ügyeit kormányhivatalnokok kezelik, a biztositás az épület becsértékeig eszközöltetik. (l. Verhandlungen der Conferenz etc. 38. l.)

Legujabb időben a schleswigholsteini állami biztositás ügye lényeges változást szenvedett. Jelesül 1873. január elsejével az intézetek kezelése a tartományi közegekre megy át. Az eddig divott egyenlő dijak helyébe osztályzati dijak honosittatnak meg, melyek az épület értéke, helyzete és tüzveszélyessége szerint különbözők leendenek. A fenálló intézetek az osztályzati dijak meghonositása után egyesittetnek. A kényszerbiztositás 1878 január elsejével megszünik. (l. a frankfurti Actionär »Versicherungs-Zeitung» 126. számát 1872. márczius 3-káról).

A majnai Frankfurtban már 1817. május 20-án alakult egy állami tüzbiztositó, mely jelenleg is »Feuerversicherungsanstalt« név alatt müködik. Ez intézetnél nincs kényszer, az intézet ügyeit állami (illetőleg városi) tisztviselők kezelik. Az épületek tüzveszélyességük szerint három osztályba sorozvák és rendszerint következő dijak szedetnek; jelesen a városban levő házak 1000 forint után fizetnek az I-ső osztályban 15 krajczárt a II-ik osztályban 18 krajczárt és a III-ik osztályban 21 krajczárt; — a városon kivül fekvő házak pedig az I-ső osztályban 18, a II-ik osztályban 21 és a III-ik osztályban 24 krajczárt. Ha e dijakból az évi kár nem fedezhető, rendkivüli dijak szedhetők.

Poroszország ujonnan szerzett tartományaiban tehát kényszer biztositás létezik Hannoverben az osnabrücki és ostfrieslandi épületek tekintetében, Nassauban, és Schleswig-Holsteinban.

Ezen intézetek müködése következő táblázatból vehető ki:

Az intézet neve	Időszak, melyről a kimutatás szól Átlag	Biztositott érték tallérokban	Biztositásidij		Kártéritési összeg	A kezelés költségei	Az intézet tőkéi	Dijak %-ka	
			tallérban	pro ‰	tallérokban			Kártéritésre	Kezelésre jutott
Osnabrück.	1856—65	30.450,007	53.774	1.76	49.979	52.853	—	92.73	4.4
Hannover egyesült rendei . .	1856—66	70.568,830	208.689	2.90	150.854	168.843	560.000	72.11	6.7
Bremen Verden	1856—66	40.387,275	89.430	2.20	67.959	77.436	120.680	75.2	7.80
Ostfriesland és Harlingerland vid.	»	17.401,188	30.858	1.70	23.934	26.618	43.018	76.0	5.6
» » » városai	»	9.783,303	16.625	1.60	13.578	14.923	15.001	81.24	4.2
Hoya és Diepholz	1856—65	18.483,438	28.596	1.50	28.807	31.533	12.500	105	5.2
Kurhessen	»	141.898,644	145.951	1.02	141.695	151.478	99.750	97.24	6.2
Nassau.	»	74.318,707	76.147	1.02	72.921	74.774	—	94 73	2.
Schlesvig kerület és rendei . .	1855—65	39.978,905	110.920	2.75	99.665	110.920	—	90	8.18
Holstein kerület és rendei . .	»	55.556,659	190.713	3.42	174.528	190.713	—	91.57	5.78
» városai	»	30.420,121	87.999	2.89	72.423	87.999	—	82.75	5.63
Schleswig Holstein Landkirchen	1847—64	2.702.112	864	0.32	922	933	—	100	0.
» » nemesi biztositó	1856—65	17.644,166	50.218	2.83	50.490	53.211	—26.800	105	3.18
» » átalános »	»	5.756.545	12.957	2.26	12.764	13.700	8.006	98.44	6.2
Majnai Frankfurt.	»	39.598,000	18.124	0.45	16.808	19.586	—12.809	92.61	7.19
Összesen		594.947,901	1.121,865	1.88	977.327	1.075,520		87.15	6.33

c) Poroszországon kivüli német államok

aa) Szászország.

A szász királyságban már a 18-ik században voltak egyes kölcsönös biztositó társulatok, melyek utóbb 1729. april 5-én egy átalános állami biztositó intézetté alakultak, ez időben mindazáltal a biztositás teljesen szabad akaratra hagyatott és a kényszer elve csak 1784. nov. 10. óta honosittatott meg s a jelenleg fenálló 1862. aug. 23. törvény szerint is a kényszerbiztositás elve az uralkodó.

Ez utóbbi törvény szerint a szászkirályságban egy ingatlanok országos tüzbiztositója müködik (Landes-Immobiliar-Brandversicherungsanstalt). Minden épület ezen állami intézetnél biztositandó. A királyi paloták, mulató és nyári lakok, szinházak, temető lakok, hidak, áthidalások (viaducte) és az épülethez szorosan nem tartozó részek nem biztositandók szükségkép, de az intézet ez épületek

biztositását is elvállalja. Lőpormalmok, lőporraktárak és lőporházak lőgyapot és egyéb könnyen gyulékony anyagok raktárai vagy gyárai, tüzijátékmühelyek, valamint mindazon épületek, melyek az emlitettekkel legszorosabb kapcsolatban vannak és tüzfal által attól elnem választvák, továbbá oly épületek, melyeknek csak ideiglenes czéluk van és végre a 10 tallérnál csekélyebb értékü épületek az intézetnél nem biztosithatók. A biztositásra kötelezett épületek más intézeteknél nem biztosithatók.

Az épületek értéke becslés által határoztatik meg; e végből biztositási lajstromok vezettetnek, jelesen minden községi hatóság (Ortsverwaltungsobrigkeit) köteles a kerületében fekvő épületekről: a) helyi katastert (Ortskatastert), b) főkatastert (Hauptkataster), ha a hatósághoz több helység tartoznék; — és c) kataster pótkönyvet (Katasternachträge) vezetni. E könyvek két példányban készülnek, és a központban levő biztositási bizottság által megvizsgáltatnak és ezekből az egész ország számára egy főkataster készül.

Kár esetén ismét becslés eszközöltetik. A kártéritési összeg csak az épület ujra épitésére fordithatό, és ez esetben az épület csakis a hatóságilag jováhagyott terv szerint épithető.

A biztositási dijak félévenkint és pedig april és october 1-én szedetnek be; e dijakról az országgyülés előtt minden harmadik évben nyilvános számadás tétetik. A dijak a különböző osztályzatu épületeknél 1000 tallér érték után 3 fillérre szabvák. A dijak a községi hatóságok által szedetnek be és e végből a községek a beszedett dijak egy részét a beszedésnél mutatkozó költségek fedezéseül nyerik és pedig ha a dijak 50,000 tallérnál nem nagyobbak legfeljebb a beszedett összeg 2%-kát, —50-100.000 tallérnál 1½%-kát, —100.000 tallért meghaladó összegeknél legfeljebb 1%-kát. A biztositási dijakból minden községnek az általa behajtott dijak 1%-ka tüzoltásra nyujtatik.

A biztositást állami és községi tisztviselők kezelik; legfelsőbb hatóság gyanánt müködik a belügyministerium; — a középső közeg és egyszersmind az állami biztositás ügyvezetője az u. n. tüzbiztositási bizottság (Brandversicherungscommission), ezen bizottság az alsó hatósági közegekkel közvetle-

biztositó intézeteknek további fentartása Berlinben tüzetesen tárgyaltatott — mondja a jelentés — A többség ezen intézeteknek fenállását az átalános közgazdasági érdekekkel megegyeztethetőnek találta, de csak oly feltételek mellett, ha a kényszerbiztositás elve, valamint ezen intézeteknek egyéb magánintézetek irányában leendő minden kedvezése megszünik. Részünkről ezen nézetet következményeiben teljesen egyenlőnek tartjuk az állami intézetek tökéletes megszün-

tetésével; mert az államintézetek a magán iparnak ép ezen kényes terén a versenyt ki nem állhatják, ha gazdaságilag oly tarthatlan alapon nyugszanak, mint milyen épen a szász tüzbiztositónak segélyzési elve, mely a tüzveszélyesebb épületeket a tüzmentes épületek tulajdonosainak rovására jutalmazza. Részünkről inkább az állami tüzbiztositásnak azonnali megszüntetését pártoljuk, annyival inkább, mert ez intézet Lipcse városát a vidék rovására évenkint 60.000 tallérral sujtja (az említett jelentés 5. l)

Az általános roszalás főkép 1868. óta mindinkább hangosabban nyilatkozott. A lipcsei kereskedelmi kamara 1869. junius 2-án a következő határozatot hozta: »A tüzbiztositási ügynek Szászországban leendő reformálására nézve mulhatlanul szükséges, hogy az állami tüzbiztositó intézet minél előbb feloszlattassék. Mi ezen intézetnek megszüntét, — melynek segélyzési elve nem más, mint a tüzveszélyes épületek birtokosainak a tüzmentes épületek birtokosai rovására való jutalmazása, — az igazság nevében követeljük. Az épületek biztositásának kényszere a személyes szabadság szükségtelen megszoritását vonja maga után. A közgazdaság követelménye, hogy a biztositási ügy minél inkább terjedjen, meg fog honolni, ha a teljes szabad verseny folytán a kinálat kellő mérvben meglesz.»

Maga Lipcse városának közönsége szintén az állami biztositás ellen felszólalt, jelesen 1869. november elején egy emlékiratot nyujtott be a belügyministeriumhoz, melynek fontosabb pontjait a következőkben adjuk:

»Állami biztositó intézetünk a közhangulat által általában és a tudomány által különösen mint észellenes (irationel), complicált és költséges, igazságtalan és a tüz által fenyegetett ingatlanokra nézve veszélythozó már annyira elitéltetett, hogy minden további indokolás nélkül igazoltnak tekintjük, ha a kormány figyelmét az egész ország és az egyes községek érdekében a következőkre forditjuk:

1. Szüntettessék meg az ország képviselőinek közremüködése mellett az állami biztositó intézet; — 2. en-

nak (Masius: Rundschau der Versicherungen XIX. kötet 489. l.).

1869-ben az állami biztositás ügye végre csakugyan az országgyülés elé került; a költségvetésben ugyanis az állami intézet számára egy házvétel szerepelt, ez alkalommal azon kérdés merült föl: szükséges-e átalában ez intézet vagy sem. Az országgyülés által kiküldött bizottság megvizsgálván az ügyet, nem tudott egyhangu véleményre jutni. A bizottság többsége az intézet további fentartását követelte és pedig mert a szegényebb sorsú néposztályok ezen intézet megszüntetése következtében lényegesen hátrányt szenvednének, és mert az állam igen is hivatott egy ily intézet kezelésére, de még ezen többség is elismerte az állami intézetben teendő reformok szükségét. — A kisebbség azonban ezuttal erélyesen hangoztatta nézetet és a különvélemény, melyet Rentzsch szerkesztett, az intézet teljes megszüntetését követelte. E véleményben kiemeltetett, hogy az állami intézet

az	1866.	év végével	321.848	tallér
»	1867.	» »	559.299	»
»	1868.	» »	1,006 051	»

hiánylatot mutat. Tekintettel arra, hogy az állami intézet pénzügyi szempotból több előnynek örvend, hogy az adó- és a bélyegmentesség mellett az ügynökök költséges intézményére nem szorul, és hogy a hatóságokkal való érintkezésében külön előnyöket élvez: — azon következtetésre kell jutni, miszerint ezen intézetnél nem kedvezőtlen évfolyamokról, nem egyes reformjavaslatokról lehet szó, hanem hogy az intézmény maga, mint állami kényszerbiztositó a közgazdasági törvényekkel homlokegyenest ellenkezik. A folytonos hiánylatokon kivül az intézet visszás hatása kitünik onnan is, hogy Szászországban igen nagyszámuak a tüzesetek, melyek más államokéival összehasonlitva felette kedvezőtlen arányt adnak. (v. ö. Masius Rundschau der Versicherungen XIX. köt. 553. l.). A drezdai kereskedelmi kamara 1868-ik évi jelentésében hasonlóképa kényszerbiztositás ellen felszólal (a jelentés 9 lapján).

bb) Bajorországban.

Bajoroszágban már egy 1791. márczius 30-kán kibocsátott tüzrendszabály (allgemeine Feuerordnung) kilátásba helyezte az állami tüzbiztositást; az állam azonban csak 1811 óta vette kezébe a biztositás ügyét, amennyiben a különböző községek- és kerületekben azelőtt volt egyes kölcsönös biztositó intézetek egy intézetté olvasztattak össze. Ez intézet mindazáltal még vem volt teljesen állami intézet; az 1811. január 23-iki rendelet ugyanis az uj intézetet magán egyesületnek mondja, melynek ügyeit mindazáltal állami tisztviselők kezelik. Kisem volt köteles ez intézetbe lépni, de ha valaki más, külföldi intézetnél akart biztositani, azt csak az esetben tehette, ha ezen bajorországi egyesületnél is már biztositotta épületét.

1838-ban lényeges változás állt be Bajorország tüzbiztositó ügyében. Jelesül megtiltatott a külföldi intézeteknél

való biztositás mindazon esetekben, ha a bajor intézet szabályzata szerint a biztositás koczkázatát elvállalhatja; — épületek tüzveszélyességük szerint külön osztályokba soroztattak; — és a tüzveszélyességnek meghatározására bizottsági becslések rendeltettek el.

Ezen állami intézet ellen minazáltal többoldalu panaszok merültek föl; a központositott intézet nem találtatott czélszerünek és egyes vidéki intézetek hozattak kilátásba; — mások ismét átalában az állami biztositás ellen szólaltak föl és a teljes szabadságot kivánták meghonosittatni a biztositás terén is. Ezen kivánalmak következtében a bajor országgyülés a tárgyat tanácskozás alá vette, és elhatározta, hogy az állami tüzbiztositás továbbra is fentartassék, de utasitotta egyuttal a kormányt, miszerint a felmerült panaszok és egyéb tapasztalatok alapján készittessen törvényjavaslatot.

Igy jött létre az 1852. május 28-ki törvény, melynek kiegészitője az 1861. decz. 9-iki törvény. E két törvény jelenleg is fenáll és következőket tartalmazza: —

Bajorországban a tüzbiztositásra nézve egy a kölcsönösség elvére fektetett intézet létezik; ezen intézetnél kell biztositani, ha valaki épületét biztositani akarja; azaz csak közvetett biztositási kényszer létezik Bajoroszágban; az épületeket nem kell biztositani, de ha valaki mégis biztositani akar, akkor másutt nem szabad biztositani, mint a bajor állami biztositónál. Vannak mindazáltal épületek, melyeket mindenesetre kell az állami biztositónál biztositani, s ezek következők: az állam épületei, kiskorúak és gondnokság alatt állók épületei; községek, egyházak, iskolák és egyéb alapitványok épületei; plébániák és kegyuri épületek; többeknek közös tulajdonában levő épületei; oly épületek, melyeken jelzálogi terhek fekszenek, ha a hitelezők közül csak egy is kivánja; csődbe esetteknek épületei ugyanazon viszonyok között.

A biztositás terjedelmét a biztosító tulajdonos maga határozza meg, de a biztositott érték az épület becsértékénél nagyobb nem lehet. A becslés külön meghitelt szakértők által eszközöltetik. A kártérités csak az épület felépitésére adatik

s ennélfogva a kárpótlási összeg az épitkezés haladásához képest részletekben nyujtatik.

A biztositott épületek dijai az épületektől négy osztályzat szerint szedetnek. Az első osztályba tartoznak a szilárd épületek, ha kővel vagy érczczel fedvék: — a II-ik osztályba soroztatnak a mühelyek (Fachwerk), ha érczczel vagy kővel fedvék; — a III-ik osztályba tartoznak szilárd épületek, melyek nem egészen kővel vagy érczczel fedvék; — a IV-ik osztály magában foglalja a többi épületeket; ez osztályok 5, 6, 8, és 9 aránya szerint fizetnek biztositási dijakat. Azonkivül minden egyes osztályban még négy alosztályzat foglaltatik az illető épület tüzveszélyességének megfelelőleg s ezen alosztályok szerint a dijak $^2/_{10}$, $^5/_{10}$, $^{10}/_{10}$ és $^{15}/_{10}$-del emelkednek. A kerületi rendőrség határozza meg, mely alosztályba tartozik az épület.

A dijak egy része az év elején fizettetik, és pedig minden 100 forint után 6 krajczár; ha e dijak nem fedezik a károk összegét, az állam előleget nyujt az intézetnek, söt rendkivüli esetekben évközi dij is vethető ki. Az intézetnek egyébiránt van tartalékalapja, mely az előbb létezett kerületi biztositók vagyonából, a belépő tagok által az első három évben fizetni szokott minden száz forint után járó 2 krajczárból s egyéb kisebb jövedelmi összegekből képződött.

Az intézet ügyeit a kerületi rendőrségi hatóságok (Districtspolizeibehörden) vezetik. Ezek felett az egyes kerületek kormányzóságai (Kreisr girung) állanak és legfelsőbb közegül a ministerium müködik. A rendőrségnél a tüzbiztositás teendőire nézve külön tisztviselők nincsenek, hanem ez ügyek a rendőri teendőkkel együttesen végeztetnek; a kerületi épitő felügyelőségeknél azonban külön tüzbiztositói felügyelők alkalmaztatnak; a kormányszékeknél külön számvevőségi biztosok (Rechnungscommissäre) s a ministeriumban egy külön központi számvevői biztos müködik.

Az állam ezen szolgálatokért az intézettől évenkint 45.000 ftot vett igénybe; 1861 óta e czélból évenkint a költségvetésbe egy átlag összeg vétetik föl.

A biztositásnál maguk a biztositásnál részesülők is bizonyos ellenőrzést gyakorolnak; minden egyes községben

arányban szerepeltek:

az $183^{4}/_{5}$ évben volt

az I. osztályban	127.717	épület	123.4	millió	frt	értékben
a II. »	381.483	»	158.9	»	»	«
a III. »	63.855	»	48.6	»	»	»
a IV. »	509.548	»	160.4	»	»	»

az $184^{1}/_{4}$ évben volt:

az I. osztályban	144.081	épület	163.6	millió	frt	értékben
a II. »	395.661	»	178.5	»	»	»
a III. »	63.616	»	52.3	»	»	»
a IV. »	505.920	»	167.8	»	»	»

az $185^{2}/_{3}$ évben volt:

az I. osztályban	168.788	épület	201.4	millió	frt	értékben
a II. »	416.427	»	205.2	»	»	»
a III. »	68.198	»	56.9	»	»	»
a IV. »	495.790	»	186.0	»	»	»

az $186^{7}/_{8}$ évben volt;

az I. osztályban	247.423	épület	459.0	millió	frt	értékben
a II. »	502.964	»	366.0	»	»	»
a III. »	57.536	»	68.2	»	»	»
a IV. »	473.872	»	246.7	»	»	»

$18^{29}/_{30}$	»	492	$185^{1}/_{2}$	»	802
$183^{0}/_{1}$	»	510	$185^{2}/_{3}$	»	670
$183^{1}/_{2}$	»	594	$185^{3}/_{4}$	»	722
$183^{2}/_{3}$	»	607	$185^{4}/_{5}$	»	662
$183^{3}/_{4}$	»	683	$185^{5}/_{6}$	»	586
$183^{4}/_{5}$	»	635	$185^{6}/_{7}$	»	565
$183^{5}/_{6}$	»	599	$185^{7}/_{8}$	»	489
$183^{6}/_{7}$	»	529	$185^{8}/_{9}$	»	508
$183^{7}/_{8}$	»	478	$18^{59}/_{60}$	»	483
$183^{8}/_{9}$	»	555	$186^{0}/_{1}$	»	512
$18^{39}/_{40}$	»	579	$186^{1}/_{2}$	»	539
$184^{0}/_{1}$	»	505	$186^{2}/_{3}$	»	618
$184^{1}/_{2}$	»	587	$186^{3}/_{4}$	»	641
$184^{2}/_{3}$	»	571	$186^{4}/_{5}$	»	824
$184^{3}/_{4}$	»	654	$186^{5}/_{6}$	»	862
$184^{4}/_{5}$	»	697	$186^{6}/_{7}$	»	1261
$184^{5}/_{6}$	»	776	$186^{7}/_{8}$	»	1181
$184^{6}/_{7}$	»	839			

A tüzeseteknek ezen átalános szaporodása mellett szaporodott egyszersmind a gyujtogatások száma is, volt ugyanis

186¹/₂	évben	539	tüzeset	közt	44	gyujtogatás
186²/₃	»	618	»	»	66	»
186³/₄	»	641	»	»	95	»
186⁴/₅	»	824	»	»	112	»
186⁵/₆	»	862	»	»	148	»
186⁶/₇	»	1261	»	»	246	»
186⁷/₈	»	1181	»	»	218	»

Ezen körülményhez járul még az is, hogy az utolsó években a villám által keletkezett tüzesetek szintén igen szaporodtak, igy villám következtében támadt tüzeset volt

185⁸/₉-évben		60	186³/₄-évben		61
185⁹/₆₀	»	51	186⁴/₅	»	90
186⁰/₁	»	64	186⁵/₆	»	48
186¹/₂	»	64	186⁶/₇	»	101
186²/₃	»	81	186⁷/₈	»	140

s ezen esetekről maga a jelentésttevő — az országos statistikai hivatal főnöke — következőleg nyilatkozik:

«E számok szerint az utolsó két évben a villámsujtások által okozott kár esetek rendkivüli szaporodására kellene következtetni. De ha meggondoljuk, hogy ugyanazon években a tüzesetek száma átalában s a gyujtogatások száma különösen rendkivül szaporodott, okvetlenül azon gyanura kell jutni, hogy egyik vagy másik gyujtogatási eset zivatarok alkalmával történt, s ezen czég alatt szerepel maga a tüzeset illetőleg a gyujtogatás esete is.

cc) Württembergben.

Württemberg királyságában már 1726-ban alakult egy kölcsönös biztositó intézet, mely 1754 óta állami intézetül müködik, de még ekkor nem volt a kényszer biztositás meghonositva. A kényszerbiztositás 1772 óta áll fen, s ezen intézet az 1807-iki tüzrendtartás következtében a Würt-

[illegible]
A kényszerintézeteknél szokásos kisebb becsü arra kényszeriti a biztositót, hogy a szenvedett kárnak egy részét saját

maga viselje, ez történt például az isnyi tüzeset alkalmával. A hamburgi kényszerbiztositó intézet a hires hamburgi tüzvész után 43 milló markobanknyi kölcsönt volt kénytelen felvenni, mig az egyéb magántársulatoknál biztositott ingatlanok és ingók, melyek az elöbbi intézetnél biztositott értéket 40%-kal tulhaladták, azonnal és pontosan kárpótoltattak. Egy városnak leégése Württembergben az épületek biztositóit a legnagyobb áldozatokkal sujtaná vagy az államot legalább is hosszú időre káros hatásu kölcsönök által terhelné. A még fenálló nyilvános biztositó intézetek mindenütt arra törekszenek, hogy lehetőleg legszorosabban egyesüljenek egymással és hogy a koczkázatok területét nagyobb térre terjeszszék ki. A német intézetek e részben viszontbiztositást honositottak meg; pedig a württembergi királyi kormány még csak legközelebb is hiába iparkodott a stutgarti szinház számára viszont biztositást kieszközölni, támogatást sehol sem nyerhetett. És utóvégre ha az állam valamely magán intézet megbizhatóságában kétkedik, bármikor kérhet az intézet állapotáról kimutatást vagy ha akarja biztositékokat is követelhet.

4. A magán versenynek meghonositása folytán a tüzkárbiztositás olcsóbbá lesz. Bebizonyitott tény az, hogy magántársulatok a III. osztályú épületeknél 25—33 %-kal olcsóbbak volnának, nem is tekintve azt, hogy nagy tüzeseteknél az állam utánfizetéseket is követel. Tüzveszélyes gyárak (pl. czukorgyárak) az V. osztály szerint az állami biztositónál 2½ pro millét fizetnek; mások (mint firneisz főzödék) a IV. osztály szerint 1½ pro millét, és a legkevésbbé veszélyesek (mint lakatos és kovács mühelyek) szintén a IV-ik osztály szerint szintén 1½ ‰-ét fizetnek az állami intézetnél. Átalában az állami intézetnél a városi épületek, melyek pedig mind az épitkezés, mind a fedélzet tekintetében sokkal inkább tüzmentesebbek magasabb biztositási dij alá esnek, mint a falusi községek épületei. Csak a biztositási üzlet teljes felszabaditása által lehet egyszersmind a tüzbiztositásnál is nagyobb olcsóságot eredményezni.

6. Végül az állami intézet előnyére szolgálna a magán intézetekkel való versenyzés, miután a túlterheltetés különféle koczkázatokkal elháríttatnék. Felette tanulságos példát nyujt az állami tüzbiztositók káros hatására nézve a szászországi állami biztositó, mely évenkint hiánylatokkal működik (l. Jahresberichte der Handels- und Gewerbekammern in Wurttemberg für das Jahr 1869 herausgegeben von der königlichen Centralstelle für Gewerbe und Handel. Stuttgart 1870. 13 és köv. lapokon).

A würtembergi állambiztositónál biztosittatott

1868. évben	276.477	fő épület	és	188.365	mellék	épület	=	464.842 ép
1869. »	278.248	»	»	193.079	»	»	=	471.327 »

Az intézet összes bevételei 1869-ben tettek 1,112.569 ft 8 krt; ezekből esik biztositási dijakra 818.764 ft 28 kr. A kiadások összege 1.106,546 ft 26 kr, miből kártéritésekre jut 542.926 ft 33 kr. (L. Beilage zum Staatsanzeiger für Württemberg 1870 Freitag den 15. Juli.).

dd) Badenben.

Baden nagyherczegségben 1758 sept. 25-én létesült a Baden Durlach-féle nyilvános biztositó intézet; később 1766 octoberben Baden-Baden számára alakult egy ilynemü intézet; 1803 sept. 7-én a két intézet egygyé alakittatott, oly kikötés mellett, hogy azon helységekben, hol a többség az ezen intézetnél leendő biztositást kivánja, a kisebbségnek is bekellett egyezni az átalános biztositásba. Jelenleg Baden nagyherczegségben minden épületet kell az állami intézetnél biztositani, kivétel alá esnek a nagyherczegi és az államrendi épületek, továbbá azon épületek, melyeknek becsértéke 50 ftnál kisebb, a lőpormalmok és raktárak, a kéjlakok, s végül templomokban az orgonák, a toronyórák és a harangok. Az épületeket a becsérték $^4/_5$-éig az állami intézetnél kell biztositani, az utolsó $^1/_5$-ét más magán intézeteknél is lehet biztositani (L. Elsner Repertorischer Assecuranz-Almanach 1867. 26. lap.).

A biztositási dijak kivetése tekintetében Badenben egészen sajátszerü eljárás szokásos. Az épületek ugyanis négy osztályba soroztatnak. Az első osztályba tartoznak mindazon községek, melyeknél az évi kártérités a biztositott értéknek $^1/_{10}$ százalékát felül nem mulja; a másodikba azok, melyekben a kártérités a biztositott érték $^1/_{10}$ — $^1/_2$ százalékát; a harmadikba, melyeknél $^1/_2$ — $1^1/_2$ %-kát; és a negyedikbe, melyekben $1^1/_2$ százalékánál többet tesz. A községek ennélfogva évenkint más osztályzatba jöhetnek. Az első osztályu községek az egyszerü dijat fizetik, a második osztálybeliek $^1/_3$, a harmadik osztályuak $^5/_3$ és a negyedik osztálybeliek a kétszeres egyszerü dijat. (l. Verhandlungen der Conferenz stb 35. l.)

ee) Hessen-Darmstadt.

Hessen Darmstadt nagyherczegségben 1771-ben keletkezett egy állami tüzbiztositó, melynek hatásköre 1816 nov. 18-án az egész országra kiterjesztetett. Minden épületet kell az állami intézetnél biztositani, kivétel alá esnek

ff) Mecklenburgban.

A mecklenburgi herczegségekben 1766 óta léteznek nyilvános biztositók; jelenleg három intézet müködik a Domanial Brandversicherungs-anstalt Mecklenburg Schwerinben, - a ritterschaftliche Brandversicherungs-anstalt Rostockban, — és a ritterschaftliche Brandversicherungs-anstalt a stargardi kerület számára Neubrandenburgban. Ezen intézeteknél jelenleg nincs kényszerbiztositás.

gg) Oldenburgban.

Oldenburg herczegségben már 1609-ben az akkor még csak grófságban az uralkodó grófnak, Antalnak tanácsolták, hogy a lefolyt 30 év tapasztalatai alapján állami biztositó intézetet létesitsen és kényszeritse alatvalóit arra, hogy ez intézetnél biztositsák épületeiket, még pedig az érték után vett egy százaléknyi dijjal. De a gróf attól tartván, hogy

ii) Szász-Altenburgban.

Szász Altenburg herczegségben az állami biztositás 1776 jan. 8. honosittatott meg s már akkor is kényszerrel. Ez intézet jelenleg is müködik még «Landes-brandassecurations-Anstalt» czim alatt. Minden épületet kell ezen intézetnél biztositani; kivételt képeznek és nem biztosithatók lőpormalmok, téglaégetők, és oly épületek, melyeknek becsértéke 25 tallérnál is kisebb. Az épületek egy a helység elöljáróiból és külön kinevezett becslőkből álló küldöttség által becsültetnek és a becsérték képezi a biztositási értéket, melynél sem többet, sem kevesebbet nem szabad biztositani. A biztositási dijak minden épülettől tüzveszélyességre való tekintet nélkül egyenlően vétetnek; ha azonban a dij 25 tallér után 1 garasnál többet tesz, az legalább is három hónapnyi közben eső időhatárokban szedendő be. A kártéritési összeg csak az épület ujra épithetésére forditható. Az intézetet egy igazgatóság kezeli, mely részben kormányhivatalnokok-

ból részben a biztositásnál érdekeltek által választott tagokból áll. A felügyeletet az országos kormány gyakorolja. (l Elsner Archiv für das Versicherungswesen II. Band II. Heft Zweite Auflage 29 és köv. lap. és Verhandlungen der Conferenz etc. 38. lap.)

kk) Szász-Koburg-Gothában.

Szász-Koburg-Gotha herczegségben kettős elv alkalmaztatik. A herczegség egy részében és pedig Koburgban nincsen állami intézet; némi tekintetben a nyilvánosság jellegével bir ugyan egy a Sonnefeld kerület valamenynyi községeiben alakult biztositó, amennyiben az ezen intézetnél résztvevő községek kötelezik magukat, hogy más intézetnél nem biztositanak, de az intézet még sem felel meg teljesen a nyilvános intézetekbez kötött kivánalmaknak.

Szász Gothában már régibb idő óta müködik egy állami intézet, Brandversicherungsanstalt für das Herzogthum Gotha, melynek szabályzatai 1843. junius 8-án ujra átvizsgáltattak és jóváhagyattak. Ezen intézetnél minden épületet kell biztositani. Kivétel alá esnek következő épületek, melyeket ugyan nem kell, de lehet biztositani: magukban álló épületek, melyek nem lakházak, de mellék épületekül sem tekinthetők pl. nyaralók, továbbá a herczegi szék és nyaraló épületek, valamint az uradalmi épületek. Végül biztositásra el sem fogadtatnak: azon épületek, melyeknek becsértéke 20 tallérnál csekélyebb, és az igen tüzveszélyes épületek, jelesül a lőpormalmok. Az épületek külön e czélra kinevezett becslők által megbecsültetnek s a biztositási érték a becsérték $\frac{7}{8}$-da; egyébiránt a biztositók tetszésére hagyatik a biztositási érték magasságának meghatározása, de a becsérték $\frac{1}{2}$-ig legalább kell biztositani. A biztositási dijak egyenlően szedetnek be; kivételt képeznek a templomok s azon épületek, hol tüz nem alkalmaztatik, melyeknél az egyszerü dijnak csak fele vétetik; továbbá a kettős dijat fizetik azon épületek, melyek 5 év óta a rendelet kibocsátása után még zsindélylyel fedvék, avagy ezen idő után is még tuzveszélyes anyagból épitvék; a háromszoros dij követeltetik azon épületektől, melyek az emlitett

időtől számitott 01 év mulva is zsindélylyel, szalmával, nád-dal stbvel födvék. A dijak 100 tallér után legfeljebb 5 garasra emelkedhetnek; ha ezenfölül kell dijakat kivetni a dijak csak három hó lejárta után szedhetők be. A dijakból egy legalább 10.000 talérra rugó tartalékalap képzendő, melynek az intézet pénztárában mindig készen kell állania. A kártérités csak az épület felépitésére forditható. (l. Elsner Archiv für das Versicherungswesen II. Band 2. Heft Zweit. Aufl. 1 és következő lapokon.).

ll) Braunschweigban.

Braunschweigban 1750-ben keletkezett egy állami biztositó, mely jelenleg is müködik; ezen intézet az országban levő minden épület biztositására nézve az egyedáruság jogával bir, de az épületeket biztositani nem kell. Ez országban tehát a közvetett biztositási kényszer uralkodik (l. Elsner Repertorischer Assekuranz-Almanach 1867. 21. l.).

mm) Anhaltban.

Anhalt-Dessau-Cöthen és Bernburg herczegségekben, melyek előbb mint két külön herczegség külön uralkodóval birtak, azelőtt két külön állami biztositó intézet müködött; jelesül Dessau-Cöthenben 1770. junius 10-én alakult az állami intézet, melynél az 1857. január 26-ki rendtartás szerint is minden épületet kellett biztositani. Bernburg herczegségben 1751. april 15-én keletkezett egy állami biztositó, mely legujabb időkig is közvetett kényszerrel müködött, azaz az épületeket nem kellett ugyan biztositani, de ha valaki biztositani akart ugy az állami intézetnél kellett ezt tenni (l. Elsner Repertorisch. Ass. Almanach 1467. 25. l.) Legujabb időben e két intézet egyesittetett, ez egyesülés 1868-ban történt, de mily módon müködik jelenleg az intézet, arról nem lehetett közelebbi adatokat szerezni.

6-án erősittetett meg; 1665-ben létesült egy intézet a Hamburg falain kivül levő épületek számára; 1675. nov. 12. Moorburg számára, mely 1790 jul. 30-án erősittetett meg; — 1679 jan. 31-kén keletkezett az uj grodeni Feuergilde.

Ezen intézetek mindazáltal tisztán magánjellegüek voltak és a kölcsönösség elvén alapultak, az állam közremüködése csakis az alapszabályok jóváhagyására szoritkozott. Utóbb azonban maga az állam is ily intézetek keletkezésére befolyt s ezen beavatkozás mellett keletkeztek 1710. febr. 28-án a Brandcasse für das neue Werk; 1723-ban Ochsenwärder, Moorwärder, Spadenland és Tatenberg számára; 1733-ban Hamburg városának javitott biztositója és 1746-ban egy Bergedorf számára. (l. Verhandlungen der Conferenz von Vertretern öff. Feuerv. anst. Berlin 1868. 5 és köv. l.).

Ezen intézetek közül legujabb időben még öt intézet müködött: jelesül 1. a «hamburger General-Feuer-Casse,» mely az 1860. april 30-ki törvény szerint a város falain belől és a St. Georg nevü külvárosban levő épületekre terjed, ezen

intézetnél az emlitett épületeket kell biztositani; kivételt képeznek az egyházak, uj épületek oly területeken, hol elöbb épületek nem voltak, az uj szinház 250,000 folyó markon és a Pferdemarkton levő szinház 200,000 markon felül. — 2. a Feuerkasse ausserhalb der Stadt Hamburg, melynek hatásköre a város falain kivül levő házakra terjed, ha azok más államí biztositónak területébe nem esnek; ez intézetnél közvetett kényszer honos. Ezen két intézet 1868. óta egybeolvasztatott. — 3. Feuerkasse für Billwärder und andere Theile des hamburgischen Landgebiethes, közvetett kényszerrel; — 4. Feuerkasse für Oschenwärder Moorwärder, Spadenland und Tatenberg hamburgischen Gebietes, közvetlen kényszerrel, de meg van egyszersmind engedve, hogy állami engedély mellett más intézeteknél is lehessen biztositani. (l. Elsner Archiv. für das Vers. wesen II. Band 1. Heft Zweite Auflage 1. l.)

ss) Schwarzburg, Luxemberg, Szász-Meiningen és Reusz fejedelemségekben.

Németország többi részeiben állami biztositó intézetek nincsenek; jelesül Schwarzburg-Sondershausen, Luxemburg nagyherczegségben és az ifjabb águ Reiss fejedelemségekben nem is létezett állami biztositás; a magdeburgi biztositó intézet mindazáltal e két fejedelemségre is kiterjeszti hatáskörét, de kényszer jogával az intézet a fejedelemségekben sem bir. Szász-Meiningen-Hildburghausenben 1859 jun. 20-a előtt a hesseni választó fejedelemséggel fenállt szerződések alapján a kurhesseni biztositó birt hatálylyal. Ezen idő óta nincs semmiféle kényszer vagy állami intézet a fejedelemségben. Schwarzburg-Rudolstadtban 1798. évben kisérletet tettek egy állami biztositó intézet felállitásával, és pedig oly módon, hogy csak a 10,000 talléron alól levő épületek vehettek részt a biztositásnál, a részvétel egyébiránt egészen a biztositó tetszésétől függött. Ezen kisérletet mindazáltal siker nem követte s igy 1802, illetőleg 1844-ben a magdeburgi tüzbiztositónak hatásköre de minden kényszer nélkül a fejedelemségre is kiterjesztetett. Ezen fejedelemségben egyébiránt egy

a szász királyságban, Würtembergben, Baden nagyherczegségben, Hessen-Darmstadtban, Oldenburg herczegségének Oldenburg és Kniphausen részeiben, Szász-Weimar-Eisenachban, Szász-Altenburgban, Szászkoburg-Gothának Gotha részében, Anhalt-Dessau-Köthenben, Lippe-Detmold és Schaumburgban, Waldeck és Pyrmont fejedelemségekben és Hamburg városában az állam városi biztositójának hatáskörében.

Az intézet neve	Évi átlag a következő évekből	Biztositott érték tallérokban	Biztositási dij		Kártérités	Kezelési költségek	Az egylet tőkéje	A dijak %-e esik	
			tallérban	pro mille	tallérokban			Kártéritésre	Kezelésre
Szász királyságban	1855—65	337.624,476	1.151,945	3.40	1.003,251	68.002	619,734	87.00	5.90
Bajorország a Rajnán innen	»	457.324,792	664,299	1.45	626,555	43,377	762,266	94.23	5.72
» Pfalz	1856—65	69.915,246	54,578	0.72	49.488	5,130	34,286	90.74	9 29
Württemberg	»	268.759,563	218,815	0.80	160.858	23,326	724,781	73.39	10.55
Baden	»	161.846,717	151,614	0.90	132.918	19,399	–	87.41	12.59
Hessen Darmstadt	»	157.627,813	169 267	1.07	138.980	11,266	157,143	81.65	6.5
Mecklenburg Schwerin Domanial	1857—67	19.280,073	55.111	2 85	55.978	1 811	35.567	104.00	1.58
» » » » lovagi biz.	1856—65	.	.	.	.			.	.
A stargardi kerület lovagi b.	»	.	.	.	.	.	.	.	.
Oldenburg	»	35.590,495	45,450	1.26	44,656	869	—	98.23	1.77
Weimar Eisenach	1859—65	39.389,078	71.092	1.82	53,639	5,305	245,083	75.49	7.43
Altenburg	185 —65	25.448,028	27,134	1.06	26,029	968	68,294	96.27	3.61
Gotha	»	13.247,131	19,912	1.50	20,127	1,043	8,902	97.00	5 00
	»	58.062,685	62,780	1 06	57,135	2,563	425,000	91.90	4 00
Dessau Cöthen	1857—66	26.674.473	41,060	1.54	37,805	1,900	12,938	92.19	4.63
» Bernburg	»	8.604,343	10,920	1.26	11,316	519	1,981	102.00	4.00
Lippe Detmold	1856—65	15.492,653	27,353	1.70	22,419	652	18,600	81.50	2.10
Lippe Schaumburg	»	4.125,365	3,712	0.89	2.900	248	6,500	78.20	6 (·
Waldeck	»	9.773,332	11,298	1.12	10,208	730	10,788	90.35	6.80
Bremen v déki terület	»	2.201,660	3,514	1.58	3.176	550	14,583	88.50	14.26
Lübeck városa	»	13.566,094	4,369	0.31	3,636	1,242	158,710	83.72	27.90
Hamburg. átalános bizt.	»	92.248,350	80,479	0.86	35,164	7,212	13,941	85.00	6.80
» városon kivüli b.	»	15.370,126	21,524	1.40	5,869	3,216	91,947	26.98	14.00
Összesen:		1832.170,493	2.896.236	1.58	2.502,067	199,328		88.05	2.60

értékének feléig, a [illegible] vidéken, Hannoverben az osna-
brücki és ostfrieslandi épületekre nézve és Schleswigholsteinban;

továbbá a Száazkirályságban, Würtembergben, Badenban, Hessen-Darmstadtban, Oldenburg herczegségnek Oldenburg és Kniphausen részében, Szász-Weimar-Eisenachban,

Szász-Altenburgban, Szász-Koburg-Gothában, Anhalt-Dessau-Köthenben, Lippe-Detmold- és Schaumburgban, Waldeck és Pyrmont fejedelemségekben és Hamburg városának városi biztositójában.

Közvetett kényszer létezik: a bajor királyságban, Braunschweig herczegségben, Anhalt-Dessau-Bernburgban, és Hamburg városában.

A németországi nyilvános biztositóknál összesen évenkint 3849.113,107 tallérnyi érték biztosittatik; a befizetett dijak összesen átlag 7.316,626 tallérra rugnak; kártéritésre adatik 6.442,339 tallér, igazgatási költségekre pedig 516,084 tallér. A biztosisási dij tehát 1.9 pro millére tehető.

A németországi nyilvános biztositók dijaik nagysága szerint következőleg sorakoznak:

1.	Nyugat poroszországi átalános . . .	6.89	pro mille
2.	Keleti Poroszország	5.23	» »
3.	Altpommern városai	4.69	» »
4.	Königsberg városai	4.61	» »
5.	Posen tartomány	4.09	» »
6.	Silézia vidéke	3.66	» »
7.	Nyugati Poroszország rendjei . . .	3.63	» »
8.	Holstein kerület és rendei	3.42	» »
9.	Gubinen városai	3.40	» »
10.	A Szászkirályság	3.40	» »
11.	Keleti Poroszország rendei	3.27	» »
12.	Altpommern vidéke	3.21	» »
13.	Magdeburg vidéke	3.11	» »
14.	Kurmarck és Niederlausitz vidéke . .	3.04	» »
15.	Oberlausitz	2.96	» »
16.	Hannover egyesült rendei	2.90	» »
17.	Holstein városai	2.89	» »
18.	Mecklenburg-Schwerin domanial b. . .	2.85	« »
19.	Schleswig-Holstein nemesi bizt. . . .	2.83	» »
20.	Schleswig kerület és rendei	2.75	» »
21.	Silézia városai	2.73	» »
22.	Neumark vidéke.	2.40	» »
23.	a szász kerület városai	2.39	» »
24.	a szász kerület vidéke	2.33	» »

45. Königsberg városa	1.41	»	»
46. Hamburg városon kivüli bizt.	1.40	»	»
47. Wische biztositója	1.32	»	»
48. Oldenburg	1.26	»	»
49. Dessau-Bernburg	1.26	»	»
50. Hohenzollern tartomány	1.16	»	»
51. Waldeck	1.12	»	»
52. Hessen-Darmstadt	1.07	»	»
53. Szász-Altenburg	1.06	»	»
54. Braunschweig	1.06	»	»
55. Hessen választó fejedelem	1.02	»	»
56. Nassau	1.02	»	»
57. Baden	0.90	»	»
58. Lippe-Schaumburg	0 89	»	»
59. Halberstadt lovagrendje	0 88	»	»

60.	Hamburg általános biztositója . . .	0.86 pro mille
61.	Württemberg.	0.80 » »
62.	Bajorország pfalzi része	0.72 » »
63.	Stettin városa	0.70 » »
64.	Boroszló városa	0.69 » »
65.	Berlin városa	0.61 » »
66.	Stralsund városa	0.47 » »
67.	majnai Frankfurt.	0.45 » »
68.	Schleswig-Holstein, Landkirchen . .	0.32 » »
69.	Lübeck városában	0.31 » »

Az ellenszenv, mely Németországban általában és különösen annak egyes miveltebb országaiban például Szászországban és Württembergben az állami biztositók iránt ujabb időben kifejlődött; azon többoldalu nyilatkozatok, melyek egyes szakgyülések és szaktestületek részéről, jelesen a Hamburgban 1866-ban tartott közgazdasági congressuson, és a majnai Frankfurtban 1865-ben tartott kereskedelmi gyülésen a tüzbiztositóknak állami szervezete ellen emeltettek: arra ösztönözték a Németországban müködő nyilvános tüzbiztositó intézeteket, hogy 1867-ben egy közgyülésre jöjjenek össze. Ezen közgyülés az emlitett év junius 25. 26 és 27. napjain Berlinben meg is tartatott.

E gyülés mindenekelőtt elhatározandónak vélte azt, hogy a nyilvános biztositó intézetek csakugyan jogosultak, sőt a részvénytársulati biztositás kifejlődésével mulhatlanul szükségesek is; de egyuttal kijelenték, hogy a nyilvános tüzbiztositóknak jelenlegi szervezetében sok a hiány, amennyiben főkép a koczkázatok iránt nincsenek több intézetnél kellő szabályzatok; végül kivánatosnak nyilatkoztatták azt, hogy az állami tüzbiztositás egyszersmind az ingóságokra is terjesztetnék ki. (l. Verhandlungen der Conferenz von Vertretern öffentlicher Feuerversicherugs-Anstalten in Deutschland am 25. 26 und 27. Juni 1867 zu Berlin. Berlin 1868.)

B) Sveiczban.

A Sveiczban a nyilvános (v. állami) biztositás a legujabb időben szintén meghonosodott, de nem mint a szövetségi

térités azonnal kiszolgáltatik, akár épületének felépitésére akár másra forditja azt a tulajdonos; de ha jelzálogi terhek fekszenek az épületen, ugy a kártérités csak a ház felépitésére s ekkor is csak részletekben nyujtatik. A biztositási dij a lefolyt év kára szerint vettetik ki és igy utólag fizettetik; ha az intézet évközben pénzre szorulna, a kantoni pénztárból nyeri a szükséges előlegeket. Luzern kantonban 1870-ben a

biztositott épületek értéke tett 114.567,398 francot; a biztositási dijak 115,314.66 frcot, kártéritésre fordittatott 91,052.55 frc (l. Zeitschrift für schweizerische Statistik 1871. évf. 94. l.).

Thurgau kantonban az állami tüzbiztositás az 1835. decz. 15-ki törvény által honosittatott meg; jelenleg az 1851 sept. 23-án kelt és ugyanazon év november 21-én életbe lépett törvény szabályozza azt.

Minden épület az állami intézetnél biztositandó; az intézetnél nem biztosithatók löpormalmok és löporraktárak, valamint a melléképületek ha értékük 100 frtnál (=212 frank 12 c.) kisebb; hidak biztositása a tulajdonosok tetszésére bizatik. Más biztositóknál az állami biztositás alá tartozó épületeket biztositani nem szabad.

Az épületek tüzbiztositási katasterbe vétetnek föl, s e végett rendes becslések eszközöltetnek; a kormányzótanács a kanton minden kerületére két-két hites becsüst nevez ki, kik az illető község elöljárójának s az épület tulajdonosának jelenlétében foganatositják a becslést; ezen becslés költségeit a község viseli, mely azonban azokat az illető épületek tulajdonosaira rója. A kataster novemberben revisio alá jut. Az épületet a becslési érték erejéig kell biztositani. A becslésnél a középvételár irányadó.

Kártérités nyujtatik tüzkár, oltás, villám s háboru folytán keletkezett károkért; de az esetben nem, ha az épület tulajdonosa saját maga gyujtotta föl épületét, vagy ha a tüz alkalmával lanyhaságot tanusit, vagy ha házát más intézetnél is biztositta. A tüzkár szinten megbecsültetik, a becslési költségeket ez esetben az intézet fizeti. A kártérités azonnal kifizettetik; de ha az épületen jelzálogi terhek voltak, ugy a kártérités csak az épület felépitésére és csak részletekben adatik, ellenkező esetben a kártéritési összegből a jelzálogi hitelező elégittetik ki előbb.

A dijak négy osztályzat szerint fizettetnek. Az I. osztályba tartoznak mindazon épületek, melyek más osztályba nem sorozvák; a II. osztályba tartoznak: közönséges festő mühelyek, szappan-, és gyertyagyárak, gyógyszertári mühelyek, maláta- és zabszáritók; a III. osztályba soroltatnak a kattunnyomdák, gépi szövőmühelyek, vegyi gyárak, a gyufagyárak

értéket nem biró epületeket nem lehet biztositani az állami biztositónál.

Az épületek egy becslő bizottság által becsültetnek; e bizottságba a nagytanács két tagot s a község egy tagot küld. a biztositás csak a becsült érték két nyolczadáig nyujtatik.

Kártérités adatik tüz, oltás és villám által okozott károknál, ha öngyujtogatás vagy felette nagy gondatlanság nem terheli az épület tulajdonosát. A ház ujra megbecsültetik s teljes káresetében a biztositási érték $^{7}/_{8}$-da, ellenkezőleg az arányos összeg szolgáltatik ki. A kártéritési összeg három részletben adatik a kárvallottnak, az első részlet a kárbecslés után egy hónappal, a második részlet három hónappal s a harmadik hat hónappal.

A biztositási dijak meghatározott összegben követeltetnek; jelesül:

a. falukon kivül külön álló épületek 100 frank után 7 rappent (7 tized mille), — b. csoportokban álló házaknál, hol 6 vagy több épület 200 lábnál kisebb távolban áll egymástól,

alamint külön álló sütőházak, sörházak, kalapos-, kovács- és lakatosmühelyek, kocsmák (Schildwirthshäuser), indienne nyomdák, szappan-, gyertya- és viaszgyárak 10 rappent (1‰); c. épületeknél, melyek faluban vannak, vagy a faluból 200 lábnyi köztér által nincsenek elválasztva, továbbá toronyórák, toronyharangok, sütőházak, sörfőzdék, kalapos-, kovács- és lakatosmühelyek, kocsmák, indienne nyomdák, szappan-, gyertya- és viaszgyárak házcsoportokban 15 rappent (1½ ‰); — d. sütőházak stb. falukban, valamint fehéritő mühelyek tüzhelyekkel és szijgyártó mühelyek 20 rappent (2‰); — e. gyógytárak, égető telepek, festő- és fazekas mühelyek és téglavetők 35 rappent (3½ ‰); — f. appretirozó mühelyek, árú égetők, fonodák és száritóházak 60 rappent (6 ‰) fizetnek. Ha egy házban több különböző természetü s osztályzatu mesterség folytattatik a különböző osztályzatok szerint 5, 5 rappennal több dij fizettetik.

Ezen dijakat legfeljebb három izben szabad egy év alatt kivetni, s ha az igy benyert összegek még nem fedeznék a kárt, ugy államkölcsön vehető fel, mely a következő évek dijaiból fizetendő vissza.

Az állami biztositó intézetet egy öt tagból álló s a nagytanács által választott biztositási bizottság kezeli; a biztositási pénztár az állami pénztártól teljesen függetlenül kezeltetik. Az intézetnél 1870-ben 10,561 épület 39.790,800 frccal volt biztositva; a kártérités 14,060 frc. (l. Z. f. schw. St. 1871. 96. l.).

Zürich canton az állami biztositást 1840. sept. 29-ike óta ismeri; jelenleg az 1852. decz. 1-én kelt törvény érvényes és szabályozza ez ügyet. Biztositási kényszer divatozik. Minden épületet kell az állami intézetnél biztositani s ily épületet más intézetnél még az állami intézet által el nem vállalt rész tekintetében sem szabad biztositani; nem biztosittatnak lőpormalmok, lőporraktárak és külön álló 200 frankot nem érő épületek.

Az épületek értéke megbecsültetik s e végből minden kerületre nézve két-két kerületi becslőt küld ki a kormánytanács. Az épületek biztositási katasterbe soroztatnak, mely évenkint februárban revisio alá jut. Átalános revisió és becslés minden tizenötödik évben foganatosittatik. A becslési költ-

czius 21-iki törvény létesítette; jelenleg ezen ügyet az 1852. decz. 11. és az 1859. september 26-iki törvények szabályozzák. Ezen biztosító intézet nem kényszerintézet; mindenki biztosíthatja épületét az állami intézetnél, ha épülete a kantonban fekszik s legalább 200 frankot ér; vannak mindazáltal épületek, melyeket kell biztosítani, ez épületek következők: állami épületek, a

...zségek, a szegény- és egyházalapok épületei, a gyám és ...ndokság alatt levők épületei, s az intézetnél biztositott épü...ek, ha jelzálogi terhekkel vannak terhelve és a hitelezők a ...tositást kivánják.

A biztositandó épület megbecsültetik s a becsült érték ...mely hányadát lehet biztositani. Kártérités tüz, és oltás ...al történt károkért nyujtatik, a kár megbecslése után. A ...rtéritési összeget nem kell a ház felépitésére forditani.

A biztositási dijak az év végével a történt károk után ...lapittatnak meg s egy-egy évben a biztositott érték 3 pro ...illéjét nem haladhatják felül. Ha a dijak nem elegendők a ...ár fedezésére az állampénztár nyujt előlegeket.

Az intézet a kantoni kormányzó tanács felügyelete alatt ...ll és ügyeit a belügyi departement végezi.

Az intézetnél 1870-ben 80,120 épület 396.897,000 frank értékben volt biztositva, káreset volt 162, összesen 588 146 frankkal (l. Zeitschrift f. sch. St. 1871. 93. l.)

Glarus kantonban az 1852-iki törvény intézkedik az állami biztositás iránt. Minden épületet kell biztositani. Kivétel alá esnek következő épületek: havasi gunyhók s istálók vagy egyéb épületek, melyek e gunyhókhoz épitvék; tégla és salétrom házak, száritó tornyok gyárakban, veresfestő mühelyek, valamint a külön álló és 100 franknál kevesebb értékü épületek. Azonkivül a fonodák, szövetnyomdák, szövő mühelyek és más ipari mühelyek, valamint a hozzátartozó épületek nem kötelesek biztositásra, de biztosithatók az intézetnél. Az állami biztositásra szoritott épületek más biztositónál nem biztosithatók, még azon részre sem, mely az állami biztositás által nem kármentesittetik.

Minden községben egy épületi lajstrom (Lagerbuch) vezettetik, melybe az épületek becsértéke feljegyeztetik; az épületek becslése egy bizottság által eszközöltetik; a bizottság áll egy a rendőrbizottság által kinevezett elnökből, két a rendőrbizottság által kinevezett szakemberből és a községitanács által választott két képviselőből. Az épületi lajstromok évenkint november és deczemberben átvizsgáltatnak.

A becsérték három negyede képezi a biztositási értéket, melynek erejéig tüzkár esetén az intézet kárpótlást ad. Tüz

foglalhatók, s ez épületek az egyszerü dijat fizetik; a II-ik osztályba tartoznak: közfürdők, szalagappreturák, és szalaggyárak, szeszfőzdék, sörfőzdék, festőmühelyek, fehéritők, fazekasok égető kályhái, esztergályosok mühelyei, gyertya gyárak, kereskedők helyiségei, ha lőport vagy egyéb fellobbanó tárgyakat árulnak, kádármühelyek, gyógytári vegyműtermek, malátaszáritók, malmok, finomitó gyárak, lakatos-, kovács- és asztalosmühelyek, szappanfőzdék, selyemfonodák, gyapjufonodák, a fegyintézet, dohánygyárak, vendéglők, kocsigyártó mühelyek, mosódák, rövidáru kereskedések; ez osztálybeli épületek másfél dijat fizetnek; — a III. osztályba tartoznak a gyapotfonodák, gyárak, kender és lenfonodák, vasöntődék hutamüvekkel, szalmával és zsindelylyel fedett épületek, ha e törvény előtt már biztositva voltak, az indienne gyárak, gépszövőszékek, veresfestő mühelyek, sófőzdék, száritó mühelyek tüzelö készülékkel, téglavetők, ezen épületek a kettős dijat fizetik. A dijak az év végével az előfordult károk megállapitása után az egyes épületekre felosztatnak és egy-egy évre az egyszerü dij $^1/_2$ ‰-re szabatik, még akkor is ha a kár

értéküek nem biztosithatók; egyházakra nézve a biztositás nem kötelezett. Az épületeknek értéke becslés által határoztatik meg. A becslést három a kormányzó tanács által választott szakértő teljesiti, s csak a biztositó intézetből kapják fizetéseiket.

A kártérités azonnal a kár megbecslése után térittetik meg; a biztositási dijak a becsérték aránya szerint vettetnek ki, következő épületek mindazáltal kettős dijakat fizetnek: oly épületek, melyek egészben vagy részben szalmával vagy zsindélylyel fedvék; oly épületek, melyek zsindelyes vagy szalmával fedett házak közvetlen szomszédságában vannak és tüzi fal által kellően el nem választvák azoktól; oly épületek, melyekben tégla, fayence vagy fazekas áruk égettetnek.

Az intézet kezeléséről a kormányzótanács gondoskodik. Az államnál 1870-ben 17,208 épület 63.393,735 frkkal volt biztositva; a biztositási dijak 1‰-re emelkedtek; miután mindazáltal 37 tüzeset volt (s pedig nagyobbrészt gyujtogatások és könnyelmüség következtében) 338,906 franknyi kárösszeggel: az intézetnek 200,000 franknyi kölcsönt kellett fölvenni. (Z. f. sch. St. 1871. 95. l.)

Basel város kantonban az állambiztositás az 1834 decz. 2-iki törvény által nyert alkalmazást. Jelenleg az 1857. dec. 28-iki törvény érvényes. Minden épületet kell biztositani az intézetnél; kivétel alá esnek: az egyházak, külön álló s 300 frankot nem érő épületek, lőpormalmok és lőporraktárak, szinházi épületek.

Az épületek értéke külön becsültetik és pedig egy becslő bizottság által, melyhez az illető községi tanács két tagot küld, a becslés költségeit az illető község viseli. Az épületi lajstrom évenkint deczember hóban egészittetik ki.

Kártérités tüz és villám által (valamint a háború vagy zendülés alkalmával keletkezett tüz által) okozott károkért nyujtatik, a kár megbecsültetik s azután térittetik meg azonnal.

Biztositási dijak csak akkor szedetnek be, hogyha a kár a biztositandó épületek értékének 5/10 pro milléjét teszi, mindaddig az állami pénztár a szükséges előlegeket nyujtja. A dijak azonban egy-egy évben 5 pro millénél nagyobbak nem lehetnek. Az intézetnél 1870-ben a biztositott épületek értéke tett

vagyis 5.5%-nál bebizonyittatott a gyujtogatás, 10 esetnél az ok ki nem volt puhatolható vagyis 19% és gondatlanságból 5 eset vagyis 9.5% (l. Z. f. schw. St. 1871. 97. l.)

Schaffhausen kantonban előbb az 1835 november 25-iki, most az 1853 január 6-iki törvény szabályozza az állami biztositást. Minden épület kivéve a lőporraktárakat és a 200 frankot nem érő épületeket az állami intézetnél biztositandó. Az épületek megbecsültetnek; a becslő bizottságokhoz az illető község egy tagot s a kantoni kormányzótanács két tagot küld; az épületi kataster évenkint márcziusban revisió alá esik. A megbecsült értéknek öthatoda képezi a biztositási értéket, amely káresetében megtérittetik.

Évenkint február hóban a biztositási dijak beköveteltetnek; a dijak nem lehetnek 4‰-nél nagyobbak s $^{3}/_{4}$ ‰-nél kisebbek; a netán igénybe nem vett dijösszegek tartaléktőkére forditattnak. Az épületek a dijfizetésre nézve öt osztályba soroztatnak: az I-ső osztályba tartoznak azon épületek, melyek minden oldalról egész a tetőig kőfallal birnak; ez osz-

tály épületei az egyszerü dijat fizetik; a II-ik osztályba tartoznak azon épületek, melyek egyéb osztályban elő nem fordulnak, ez épületek másfél dijat fizetnek; a III-ik osztályba tartoznak a szalmával és zsindélylyel fedett házak, valamint azon, épületek melyekben közetkező iparok üzetnek: festészet szappan- és gyertyagyártás, gyógytári vegytermek, maláta-, és kenderszáritók, sütőkemenczék és száritó készülékek, gyps-, mész- és téglaégetők, ez osztálybeliek a kettős dijakat fizetik; a IV-ik osztályba tartoznak a gépi szövőszékek, vegyészeti gyárak a gyufa- és vilanygyárak kivételével, fazekasok égető kemenczéi, nem kellően tüzmentes száritó kemenczék, tüzijátékszer mühelyek, huttamüvek és öntődék, végre nagy szénraktárak; ez épületek a háromszoros dij alá esnek; az V-dik osztályba soroztatnak a fonodák, a vattagyárak, száritóházak, ha tüzkészülékkel ellátvák, pótkávé-, gyufa- és vilanygyárak, ez osztálybeli épületek a négyszeres dij alá esnek.

Az intézetet kezeli a kormány épitészi és erdészeti előadója, s az intézet a kormánytanács felügyelete alatt áll. Az intézetnél 1870-ben a biztositási dijak tettek 41,688.24 francot és az első osztálybeli épületek 0.8‰-ét fizették (l. Z. f. schw St. 1871. 96. l.).

A a r g a u k a n t o n b a n az állami biztositó intézet az 1849. május 10. törvény által szerveztetett. M i n d e n é p ü l e t k i v é t e l n é l k ü l b i z t o s i t a n d ó; a tulajdonos tetszésétől függ mindazáltal valljon a becsült érték 4/8, 5/8 vagy 6/8-ára kivánja-e az épületet biztositani. Más intézetnél sem egészben sem részben nem lehet biztositani. Az érték kitudása kinevezett becslők által eszközöltetik; átalános becslés minden 25. évben tartatik; a biztositási dijak a károk aránya szerint vettetnek ki s a kanton kis tanácsa által állapittatnak meg. A pénzügyi hatóság kezeli az állami intézet ügyeit. Ezen intézet ingó tárgyak biztositását is elvállalja, de az ingókra nézve nincs kényszer. Az intézetnél 1870-ben 35,734 épület volt 138.754,650 frankkal biztositva. A dijak 1‰-ben vettettek ki és 264,710.01 frankra emelkedtek. 49 tüzesetnél 77 károsodás volt; a kártérités 275,814.95 frankra rugott, s ennélfogva a dijak a kártéritéseket nem fedezték. (l. Z. f. schw. St. 1871. 91. l.)

vezett külön biztositó bizottság kezeli. A cantonban 1870-ben 28,473 épület volt biztositva, összesen 70.140,595 frc. értékkel; a biztositási dijak 3‰-re emelkedtek, és 210,421.78 frankot tettek; 63 tüzesetnél 91 épületben volt kár, a kártérités pedig 151,956.65 frc. (l. Z. f. schw. St. 1871 94. l.) A nagy dijak leginkább nagy tartaléktőke képezésére fordittattak.

Vaud kantonban az állami biztositás már az 1810. május 28-iki törvény által honosittatott meg; jelenleg ezen valamint az 1840 junius 17-iki, az 1849 deczember 24-iki, és az 1852 junius 3-iki törvények szabályozzák ez ügyet. Minden épület biztositandó, kivétetnek következők: az állami templomok, lőpormalmok és lőporraktárak. Az épület tulajdonosai mindenesetre kötelesek dijakat fizetni az intézetbe, de azért más intézetné is biztosithatják épületeiket, ez utóbbi esetben mindazáltal az állam a tulajdonosnak nem ad kárpótlást. Az épületek megbecsültetnek és a becsérték 4/5 része szolgál biztositó értékül, azaz csak eddig vállal az állam felelősséget. A biztositó dijak az államtanács által állapittatnak meg, de azok

egy évben 3‰-nél magasabbak nem lehetnek; ha a károk ezen dijak által nem fedeztethetnének, a következő évre vitetik át a fedezés. Ezen intézet egyszersmind az ingó tárgyak biztositására is vállalkozik és az 1849. junius 7-ki törvény szerint minden kantonbeli köteles ingóságait biztositani az állami biztositónál. Az intézetnél 1870-ben az épületek biztositási értéke tett 295.694,470 frankot; a kártérités 1869-ben 207,899.99 frank volt s ennélfogva 1870-re 1‰-nyi dijak vettettek ki (l. Z. f. schw. St. 1871. 98. l.)

Neufchâtel kantonban 1810-ben egy állami biztositó intézet alakult, mely a kölcsönösség elvére volt ugyan fektetve, de kényszert nem ismert. Az intézet 1829-ben kényszerintézetté alakittatott; az állami biztositás ügyét jelenleg az 1861 april 9-iki törvény szabályozza, melyszerint minden épület biztositandó. Kivétetnek s nem biztosithatók: a lőpormalmok és raktárak, valamint a 400 frankot nem érő épületek. Az épületek megbecsültetnek s a becsérték $^9/_{10}$ része képezi a biztositási értéket. Az épületek tüzveszélyességük szerint három osztályt képeznek: az I-ső osztályba tartoznak a kőből épült s elnem éghető anyaggal fedett épületek; ez épületek biztositási dija ½ ‰; a II-ik osztályba tartoznak az elnemégheto anyaggal fedett, részben fából, részben kőből épült házak, valamint a szalmával és zsindélylyel fedett épületek, ha egyéb épületektől legalább 100 lábra fekszenek; ez osztálybeli épületek ¾ ‰-nyi dijat fizetnek; a III-ik osztályba tartoznak a szalmával és zsindélylyel födött épületek, melyek egyéb épületek mellett fekszenek; ezen épületek 1‰-t fizetnek. Ezen rendes dijak mellett rendkivüli károk esetében rendkivüli dijak is szedhetők, de a dijak maximuma az első osztálybeli épületeknél 3‰, s igy a többi osztálybelieknél hasonló arányban. Az intézetet a biztositási kamara (chambre d'assurance) kezeli, melynek élén a közmunkák igazgatója áll s azonkivül még tizenkét ülnök müködik, kiket az államtanács négy évre választ.

Genf kantonban az állami biztositás 1821. február 2-ika óta áll fen, jelenleg ez ügyet az 1827. január 19-iki és az 1861 october 9-iki törvények szabályozzák. Minden épületet kell biztositani. Biztositásra el nem fogadtatnak

mindazon épületek, melyek helyzetük, használatuk, és ren-tetésük következtében különösen tüzveszélyesek, jelesül ... vetkező épületek: mindazon épületek, melyek cseréppel, ... val, fémmel vagy más el nem éghető anyaggal nem ... lőpormalmok és raktárak, a szinházi épületek, a genfi viz-zeték, a légszeszgyárak, üvegolvasztó mühelyek, selyem-nyésztő termek, fonodák, finomitók, öntődék, malmok ... végre az u. n. barakok. Az épületek megbecsültetnek és tel-jes értékük erejéig biztosittatnak, a tulajdonosnak szabadságában áll mindazáltal az érték $^{3}|_{4}$ erejéig csak biztositani.

Az épületek tüzveszélyességük szerint három osztályba sorozvák. Az első osztályba tartoznak a kőből épült házak, melyek helyzetük- és rendeltetésüknél fogva kevés koczká-zatot nyujtanak; ezek 0.2‰-ét fizetnek dijul; a II-ik osztályba tartoznak szintén kőből épült házak, melyek mindazáltal már nagyobb koczkázatot nyujtanak; ezeknél a dij 0.3‰, a III-ik osztályba tartoznak a fából épült házak, vagy a rész-ben fából, részben kőből készültek, 0.6‰ biztositási dijjal. Rendkivüli dijak is szedhetők, de a dijak maximuma a há-rom osztály szerint legfeljebb 2, 3 és 6‰ lehet.

Sweicz egyéb cantonjaiban állami tüzbiz-tositás nem létezik; jelesül Svycz cantonban soh-sem létezett állami biztositás, de régi szokás sze-rint minden leégett ingatlanának és ingóságainak értéke után 5‰-ét a kantoni pénztárból kapja. Nehogy azonban ily ado-mányok által a kanton pénztára rendkivül terheltessék, a tem-plomokban szeretet adományok (Liebesgaben) gyüjtetnek a tüzkárok fedezésére szolgáló tüzkár pénzalap számára, ezen pénzalap 1861 január 1-én 26,763 frankra rugott. Ezenkivül a leégett rendszerint a községtől kapja a háza felépitésére szük-séges fát. A kantonban 1851—1860-ig összesen 42 tüzeset volt, a tüzkár 127,599 frankra rugott, s a kanton 6379 frc. 98 c-nyi kárpótlást nyujtott, egy-egy évre tehát átlag esik 4.2 tüzeset 12,759.9 frank kárral és 637.99 francnyi kárpótlási segedelem-mel. Legnagyobb tüzkár volt 1854-ben 28,252 frank kárral, s ekkor az állam 1412 frc. 60 centimet adott kárpótlásul.

Unterwalden ob dem Wald, Unterwalden nid dem Wald, Uri, Appenzell Inner-Roden ...

Graubünden kantonokban nem létezett és nem is létezik állami biztositás.

Tessin kantonban 1853-ban a nagytanács elhatározta, hogy a tüzbiztositás államilag fog eszközöltetni; de az államtanács, mely ezen határozat végrehajtásával volt megbizva, nem találta czélszerünek a biztositás eszközlésére egy külön állami intézetet alapitni, hanem a biztositás foganatositása végett pályázatot hirdetett és a biztositást a milanói biztositó intézetnek engedte át 1854. sept. 21-én. Ezen intézet a biztositásokat az emlitett cantonban a rendes dijak 45%-ának a kanton számára leendő kifizetése mellett vállalta el. A szerződés hét évre köttetett vagyis 1860. deczember 31-ig. De *biztositási kényszer nem honosittatott meg.*

Sveiczben ennélfogva *hat cantonban nincs állami biztositó intézet*, jelesül Unterwalden két kantonjában, Schwycz, Uri, Graubünden és Tessinben; a többi *tizenkét cantonban állami biztositó létezik* és pedig Bern cantonban *közvetett kényszerrel*, azaz nem kell ugyan biztositani, de a ki biztosit, annak kötelességében áll a cantoni intézetnél biztositani. A többi 16 cantonban *közvetlen kényszer divatozik*, de majdnem minden cantonban más és más elvek szerint intéztetik az állami biztositás ügye; különösen

a) minden épület a teljes becsérték erejéig biztosittatik és biztositandó Turgau, Solothurn, Basel város, Basel vidéke, és St. Gallen kantonokban;

b) minden épület a teljes becsérték erejéig biztosittatik ugyan, de az illető tulajdonosnak szabadságában áll csak bizonyos hányadig biztositani; igy Luzern kantonban a becsérték $^{3}/_{4}$ erejéig, Argauban $^{4}/_{8}$, $^{5}/_{8}$ és $^{6}/_{8}$ erejéig, Genfben $^{3}/_{4}$ erejéig;

c) minden épület a becsérték bizonyos hányadáig biztosittatik és biztositandó is; igy Appenzell ausser Rodenban a becsérték $^{7}/_{8}$ erejéig, Zürichben $^{9}/_{10}$ erejéig, Glarusban $^{3}/_{4}$ erejéig, — Schaffhausenben $^{5}/_{6}$ erejéig, — Vaudban $^{4}/_{6}$ erejéig, és Neufchatelben $^{9}/_{10}$ erejéig;

d) végre egy cantonban, Freiburgban a biztositás csak a becsérték $^{8}/_{10}$ részéig fogadtatik el, de szabadságában áll a tulajdonosnak a becsérték $^{6}/_{10}$, $^{7}/_{10}$ vagy $^{8}/_{10}$ erejéig biztositani.

Tekintsük már most a svejczi állami (kantoni) biztosítók eredményét az 1851—1860-iki évtized átlaga szerint:

A biztositási dijak átlaga s nagysága szerint az egyes kantonok a közetkező sorban jelenkeznek:

1. Bern kantonban	. . . .	1.6 pro mille
2. Freiburg »	. . . .	1.6 » »
3. Appenzell a. R. kantonban	.	1.2 » »
4. St. Gallen kantonban	. .	1.2 » »
5. Aargau »	. . .	1.2 » »
6. Solothurn »	. . .	1.0 » »
7. Neufchatel »	. . .	1.0 » »
8. Schaffhausen »	. . .	1.0 » »
9. Thurgau »	. . .	1.0 » »
Átlag valamennyi kantonban	. . .	0.94 » »
10. Waadt kantonban	. . .	0.8 » »
11. Basel vidékén	. . .	0.8 » »
12. Luzern kantonban	. . .	0.7 » »
13. Glarus »	. . .	0.7 » »
14. Zürich »	. . .	0.6 » »
15. Zug »	. . .	0.6 » »
16. Genf »	. . .	0.6 » »
17. Baselváros »	. . .	0.2 » »

E dijak magukban véve igen kedvezők, de Sveiczban átalában kedvező dijak szerepelnek még ott is hol a kényszerbiztositás nem honos; a statistikai adatok, melyek e tekintetben rendelkezésünkre állanak a következő felvilágositásokat nyujtják:

kanton	biztositott érték	biztositási dij	pro mille
Niedwalden	2.804,950 frank	2,783 frank	0.99
Tessin (1854—1860)	9.633,008 »	32,849 »	3.41
Wallis (1857—1860)	17.447,964 »	15,743 »	0.90

A dijak csakis a tessini kantonban tulnagyok, ha egybehasonlitjuk az eredményeket az állambiztositó intézet eredményeivel; de sem Niedwalden, sem Wallis nem mutat fel kedvezőtlenebb eredményeket, sőt ez utóbbi még az állami intézetek átlagos biztositási dijánál is kisebb dijak mellett eszközli a biztositást.

Az állami biztositás ugy amint Sveicz kantonaiban létezik azon nagy hátránynyal jár, hogy rendkivüli tüzesetek alkalmával az ily csak kis területre szoritkozó s ép ennélfogva

Norvégiában az állami biztositás első jelenségére akadunk a 18-ik század vége felé. Az 1767. augusztus 18-án kiadott rendelet szerint ugyanis minden házat, amely városban létezik okvetlenül biztositani kellett; de a városokon kivül, jelesül a vidéki kerületekben fekvő épületekre nézve biztositási kényszer nem állott fen.

Ezen rendelet lényegesen módosult az 1845 aug. 19-ről kelt rendelet által, mely a városokban levő épületekre nézve is megszüntette a kényszert, habár a nyilvános biztositó társulatokat továbbra is fenhagyta. Ezen ujabb rendelet következtében a tüzbiztositás, mind a városokban, mind a vidékeken egészen szabad, s mindenkinek tetszésében áll akár nyilvános, akár más biztositó intézetnél biztositani épületét, vagy épen nem biztositani.

A nyilvános biztositó intézetekre nézve jelenleg is még fenálló szabályok következőkbe foglalhatók össze:

Minden ház, mely nyilvános intézetnél biztosittatik, megbecsültetik; s a becsértéken felül nem engedtetik meg a bizto-

a 6.	»	15 »	37½ »	75 »	120 »

Miután mindazáltal ezen nyilvános biztositó intézeteknél is a biztositási elv a kölcsönösségen nyugszik, nagyobb károk esetén az illető biztositók kénytelenek utánfizetéseket is teljesiteni.

Kártéritést a társulattól minden biztositott kap, kivéve ha saját maga okozta volna a kárt; mely esetben azonban a jelzálogi hitelező mégis a biztositó intézettől követelheti kártéritését. A kártéritési összeg csak az illető leégett épület felépitésére forditható és az ujépület épitkezésének haladása szerint részletekben fizettetik ki.

Az 1860 márczius 3-iki törvény értelmében a királynak jogában áll oly városok számára, melyekben vizvezetéki készülék van s melyekben ennélfogva a tüzveszély nem oly nagy a biztozitási járulékot mérsékelni. E törvény következtében Christiania, Christiansand, Bergen, Drontheim, Lillehammer, Molde és Aalesund városokban a biztositási dijak 20%-kal leszállittattak.

A nyilvános biztositás eredménye az 1868-ik évi adatok szerint következő volt:

		biztositási dijak			
	biztositott érték	rendes sp.	rendkivüli sp.	összesen sp.	tüzkár sp.
a) Christiániában.	15 millió sp. tall.	35,000	64,630	99,630	13,600
b) a városok biztositójában Christiánia kivételével	35 » » »	109.000	208,630	317.630	304.200
c) a vidéki épületek biztositójában	26 » » »	40.000	—	40.000	35.000
Összesen	76 » » »	184.000	273.260	452.260	352.800

Ezen kimutatás szerint a biztositási dij a biztositott értéknek 6·01 pro milléjét teszi az egész országban; legnagyobb a városok biztositójában, hol 9·07 pro millére emelkedik; Christianiában 6·64 pro mille, és a vidéki biztositóban 1·54 pro mille. (Ez adatok a christianiai consul egyik jelentéséből vonattak ki: l. egyébiránt Mittheilungen für die öffentlichen Feuer-Versicherungs-Anstalten 1868. No. 3., melynek számadatai mindazáltal adatainkkal meg nem egyeznek).

D) Dánországban.

Dánországban már a XVII-ik század vége felé létesültek egyes tartományi pénztárak, melyeknek czélja volt a tüzkáreseteknél biztositásokat nyujtani; jelesül Kopenhágában alakult 1683-ban egy ily tartományi pénztár. A kopenhágai nagy tüzvész, mely 1726-ban dühöngött ezen pénztárt nagy károkkal sujtotta s ennélfogva az állam ez intézetet 1731 január 31-én kopenhágai tüzbiztositó czim alatt államivá tette. Ez intézet kezdetben nem volt kényszerbiztositó, mindenkinek tetszésétől függött akar e biztositani vagy sem. 1795-ben mindazáltal ismét egy nagy tüzvész pusztitotta Kopenhága városát, s a tüzvész oly nagy károkkal sujtotta az állami intézetet, hogy meg nem fizethette az általa elvállalt kötelezettségeket. Hogy ily kellemetlenségek ne forduljanak elő többé 1715 julius 17-én elrendeltetett a kényszerbiztositás Kopenhága városára.

Ujabb időben Dánországban lényeges változás állt be a nyilvános biztositóknál a biztositási rendszer tekintetében. Jelesül a kopenhágai biztositónál — melynél 1795. óta kényszerbiztositás honosult meg — 1870 augusztus 1-je óta megszünt a kényszer s igy csak még a városok biztositójánál létezik kényszerbiztositás; de ez iránt is már 1870-ben megkezdődtek a tárgyalások a kényszer megszüntetése végett és valószinü, hogy jelenleg már is kényszer nélkül működik ezen intézet is.

(a kopenhágai consul jelentése szerint).

E) Egyéb államok.

Egyéb államokban a nyilvános tüzbiztositás nem honosult meg. Francziaországban ugyan 1848 és 1851-ben inditványok merültek fel, melyek a magán vállalkozási biztositó intézetek megszüntetését és helyettük az

állam által kezelt biztositás meghonositását hozták javaslatba s maga az akkori pénzügyi minister Duclerc a tervet pártolta, de a nemzetgyülés elvetette az eszmét. (l. Martin Oberländer: Die Feuerversicherungs-Anstalten vor der Ständeversammlung des Königreichs Sachsen. Leipzig 1857. 36. l.)

Ausztriában a nyilvános biztositókhoz némileg hasonló habár lényegileg határozottan különböző tüzbiztositókkal találkozunk. Austria némely tartományaiban vannak ugyanis városi, falusi és tartományi kölcsönös biztositók, melyek bizonyos tekintetben az illető község vagy tartomány közpénztárával kapcsolatban állnak.

Városi biztositó: a prágai városi kölcsönös, mely azonban nem mutathat fel kedvező eredményt.

A tartományi biztositók még leginkább hasonlitanak a külföldi állami biztositókhoz, miután ezeknek ügyeit is a tartományi hatóság kezeli az egyes községi tisztviselők segitsége mellett; az intézetek rendszerint takarékpénztárakkal állnak összefüggésben és adót nem fizetnek. Egyéb előnyöket jelenleg ezen intézetek már nem élveznek, holott előbb a postabér, a kötvény és dijnyugta bélyeg fizetése alól felvoltak mentve.

Ezen intézetek egyébiránt lényegileg különböznek a németországi nyilvános biztositóktól, amennyiben egyrészt kényszer nincsen, de azonkivül ezen osztrák intézetek müködésüket nem szoritják meghatározott területre, hanem bár honnan elfogadnak biztositásokat, sőt némely intézet a tüzbiztositás mellett még más biztositási nemeket is, például a jég és szállitási biztositást is üzi.

Ezen tartományi biztositók következők az alsó austriai kölcsönös tüzbiztositó Bécsben, a belső (inner öst.) austriai kölcsönös Grátzban, a felső austriai Linzben, a tiroli Insbrukban, a csehországi Prágában, a morvaországi és sileziai Brünben (l. Kőváry László. A magyar és osztrák megszünt, müködő és keletkező biztositó társaságok történeti és statistikai átnézete Pest 1870. 72 és k. ll.)

Végre az ugynevezett paraszt biztositók (Bauernversicherungs-vereine), melyek Ausztriában müködnek, még inkább különböznek a németországi nyilvános intézetektől. Ezen egy-

letek közül némelyik már II. József alatt keletkezett, de nagyobb részük Bach ministersége alatt (1848—1859) szerveztetett. Szerkezetük lényege következő: az egylet tagjainak száma korlátolt, például 100-nál több nem vehet részt, a kártéritési összeg is korlátolt, például 800 frt a maximum; minden tag tetszése szerint határozza meg biztositási diját bizonyos minimum és maximum közt, de kár esetében nem követelhet az egyes tagoktól soha sem többet, mint mennyit ő maga dij fejében fizet. Ilyen egylet van alsó Austriában 74, továbbá Csehországban és Felsőausztriában több (l. Kőváry László id. m. 65 l. és Grunzke Ferdinand: Deutscher Assekuranzkalender auf das Jahr 1862. Landsberg a. W. 1862. 27 lapon)

Egyéb államokban még csak a nyilvános biztositókhoz távolról hasonlitható intézeteket sem találunk s igy a nyilvános biztositásnak jelenlegi tere csak Németország, Sveicz, Dánország és Norvégia.

III.

Miután a nyilvános tüzbiztositók fejlődését, müködését és jelenlegi állapotát vázoltuk áttérhetünk magának az intézménynek birálatába és megvizsgálhatjuk azt is, valljon jelenleg s főkép nálunk alkalmazható-e az állami tüzbiztositás vagy sem.

A nyilvános tüzbiztositás a biztositás terjedésére kétségkivül nagy hatással volt és Németország különösen ezen intézménynek köszönheti, hogy épületeinek legnagyobb része jelenleg s pedig még ott is hol a kényszerbiztositás most már nem honos biztosittatik. A kényszerbiztositásnak ezen hatása annyira szembeszökő, hogy több gazdasági iró a biztositás meghonosodásának föltételét épen az állami biztositásban találja, habár tudvalevőleg Európa több államaiban, és Amerikában állami biztositás soha sem létezett s igy a biztositásnak ottani terjedésére ezen intézmények nem lehettek hatással.

Az előnyök, melyek az állami biztositással karöltve jelentkeznek, következők:

Az állami tüzbiztositás által a legszerényebb épületek, melyek többnyire helyzetük vagy épitkezésüknél fogva a biztositásra nézve igen nagy koczkázattal járnak, szintén biztosittatnak. Közgazdasági és társadalmi szempontból pedig ezen épületek biztositására nagy sulyt kell fektetni. Ezen épületek tulajdonosai többnyire az épületeken kivül alig birnak egyéb vagyonnal, s ha az leég teljes nyomorra jutnak; az épületek pedig nagy tüzveszélyességük következtében nagyon is ki vannak téve a tüzkároknak s igy ezen épületekre nézve, a biztositás igen kedvező eredményü. Társulatoknál és magán vállalati biztositóknál ily épületek a tüzveszélyesség koczkázatához képest magas biztositási dijak mellett vétetnek csak föl biztositásra, miáltal a biztositás épen ezen épületeknél nagyon megnehezittetik. Az állami biztositás aránylag olcsóbban fogadhatja ez épületeket biztositásra, miután ily intézménynél a veszélyesebb koczkázatok kevésbbé veszélyes és szilárd épületek részéről szedett dijak által fedezhetők. Az állami biztositás tehát épen a szegényebb sorsuak számára igen nagy előnyöket nyujt s ezzel karöltve az átalános közjólétet hathatósan támogatja.

Az állami tüzbiztositók egyszersmind a háboru által az épületeken okozott károk megtéritését eszközlik, ami magán biztositóknál nem, vagy csak magasabb dijak mellett történik.

A nyilvános biztositó intézetek sokkal olcsóbban biztositanak, mint magán intézetek, és pedig egyrészt azért, mert igen sok épület s pedig kivétel nélkül a legjobb koczkázatuak is köteleztetnek az intézetnél részvétre és másrészt mert a kölcsönösség elvén alapulván nem dolgoznak nyereségre, hanem egyedül a károk teljes fedezését kivánják eszközölni. Németország állami tüzbiztositói összehasonlitva Poroszország hét legnagyobb részvénytársaságának eredményeivel következő számokat szolgáltatják.

Biztosittatott 1856—1865 közt évenkint átlag a nyilvános intézeteknél 3,849 millió tallér, a részvénytársulatoknál 3,064 m. t.; — 1000 tallérra esett

dulnak elő, melyek a biztositási értéket csak látszólag emelik s ezzel kapcsolatban a biztositási dijat csökkentik. A részvénytársulati biztositók e tekintetben nemcsak gazdasági, de erkölcsi veszélyekkel is fenyegetik a társadalmat. »A biztositások elvállalásánál nincs előzékenyebb (coulans-abb) intézet mint a részvénytársaság; a társulatok a biztositási összeg magassága végett épen nem aggódnak, sőt ellenkezőleg a felek gyakran figyelmeztetnek arra, hogy e vagy ama tárgy nagyon is csekély összegben vallatott be; és igy természetesen egészen magától, a társulat behatása nélkül túlbiztositások keletkeznek, melyek után könnyen lehet látszólag olcsó dijakat szedni. Kezdetben gyakran a biztositott tudta nélkül vall be ily módon, de csakhamar föltámad benne azon tudat, hogy dijakat fizet oly valamiért, amivel nem is bir, és ha leég, a leégés az ő előnyére történhetnék. De ha a szerencsétlenség megtörtént, akkor kezdődik csak a hadd el hadd; kezdetben, tudva hogy tulbiztositás esete forog fön, a biztositó intézetek egészen nyugodtan beszedik a dijakat, most azonban lépten nyomon megmutatják a biztositottnak, hogy tulbiztositás esete forgott

főn és a dijak igy természetesen aránytalanul magasak lesznek. A legnagyobb nyugalommal türik a tulbiztositást, mert előre tudják, hogy kár esetén majd leszállitják a követeléseket« (l. Metzner F. Der Werth der Landesfeuerversicherungen im Schwindel der freien Concurenz des Feuerversicherungwesens. Chemnitz 1869. 14. l.).

A nyilvános biztositóknál a biztositottak és a biztositók között rendes jogviszony állapittatik meg, holott részvénytársulatoknál a biztositottak kár esetén teljesen a biztositó intézetek kegyétől függenek. A biztositás ugyanis a kétféle intézeteknél lényegesen eltérő módon történik. Jelesül a nyilvános biztositóknál a biztositásra felvett épületek azonnal a felvétel eseténél becsültetnek, s a megbecsült épületek értéke után vettetik ki a biztositási dij, itt tehát a tulbiztositás veszélye nem fordulhat elő. Ellenkezőleg a részvénytársulatoknál a tulbiztositás már azért is lehetséges, mert a társulatok a koczkázatok elvállalásánál nem becsültetik meg azokat, hanem a bevallást a fél tetszésére bizzák s azután a károk esetében a kötvények tartalmánál fogva minden egyes lehető kifogás által a kártéritési követelést a jogalaptól megfosztják. »A részvénytársulatok müködésénél egyik fő jelszó »lehetőleg mindenből előnyt huzni», a kártéritések megállapitásánál tehát fő czél: minél kevesebb kártéritési összeget következtetni; a hivatalnokok természetesen a hányadrendszernél fogva ösztönözvék e tekintetben is a társulat előnyét előmozditani, s e részben a kötvények által, melyek valamennyi társulatnál mint tojás tojáshoz hasonlók, nagyban támogattatnak. A kötvényekben rendszerint következő tételek fordulnak elő: »ha te ezt teszed vagy amazt elmulasztod, a kártéritésre minden igényed elenyészett;« és ez által a biztositott egészen a társulat hatalmában áll. Egy városban a keleti tenger mellett 1868-ban egy szeszgyár teljesen elégett, a gyár 150.000 tallérig különböző társulatoknál biztositva volt. Miután a kártéritésnél nem lehetett még csak a legcsekélyebb kifogást sem tenni, a társulat képviselője kijelentette, hogy az esetben, ha a társulat akarná, mégis tehetne kifogásokat, s pert kezdhetne, mely legalább három évre huzódnék, e mellett a gyár legalább

lung. d. Conferenz etc. 28. l.)

»E tekintetben teljesen mellőzhetjük azon körülményt, valljon sokszor élnek-e a társulatok a kötvényekben felsorolt föltételek által nyujtott jogaikkal; elég az, hogy a társulatok azokkal élhetnek. Mert a szerződésijog szellemével határozottan ellenkezik oly kölcsönös szerződéseknek megkötése, melyek az egyik szerződő félnek csak jogokat és tényleges kötelmeket nem, a másik szerződő félnek pedig csak kötelmeket és tényleges jogokat nem nyujtanak. (A. Koller. Die unbegründeten Angriffe gegen die öffentlichen Feuerversicherungs-Anstalten. Berlin 1869. 35. l.) —

Az állami biztositó intézetek **sokkal nagyobb megbizhatósággal birnak**, mint a magán társulati intézetek. Ez utóbbiak többnyire tőketársulatok (részvénytársulatok), melyeknél ugyan az alaptőke bizonyos tekintetben biztonságot nyujthat az illető biztositottnak, hogy követelése annak idején ki fog elégittetni; de a részvénytársulatok átalában még nincsenek ugy szervezve, hogy igazgatásukban bizni lehetne; a részvénytársulatok s különösen a biztositó

intézetek majdnem mindenütt még az állami engedélyezés alatt keletkeznek s müködnek, pedig az állam ezen rendszer mellett sem biztosithatja a részvénytársulatok hitelezőit az iránt, valljon a társulati vagyon kellően s a hitelezők érdekeinek megfelelőleg is fog kezeltetni. Az állami vagy nyilvános biztositóknál az állam vagy a tartomány áll az igazgatás élén s maga az állam, illetőleg a tartomány vállal mintegy felelősséget az intézet müködése iránt. Nem is tekintve azt, hogy az állam vagy a tartomány sokkal nagyobb és ismertebb tekintélylyel bir, mint egyes társulatok. Ily szervezetü intézeteknél mindenki tökéletesen nyugodt biztositása iránt, mert mindenki tudja, hogy ha az intézet kezelésénél alkalmazott tisztviselők netán vissza is élnének a rájuk bizott pénzekkel, az állam vagy a tartomány saját maga fogja a károkat megtériteni. Vesztességek, vagy reményekben való csalódások tehát itt elő nem fordulhatnak.

A nyilvános biztositók az önigazgatás jótékony elvét a biztositási ügynél is meghonositották. »Minden általunk« történik ez intézeteknél, mert az intézet vezetése rendszerint egy az ország által választott testület által ellenőriztetik; az intézet számait s egész müködését ezen testület vagy sok helyütt maga az állam törvényhozói testülete vizsgálja meg. A becslések az egyes községekben az intézet becslőin kivül még községbeli tagok közremüködése mellett eszközöltetnek; szóval mindenütt maguk az érdekeltek hatnak irányadólag és intézőleg az intézet ügyeibe. Mindez egészen máskép történik részvénytársulatoknál; itt a biztositottak egészen kizárvák a kezelésből, a biztositottak s a részvényesek mintegy két ellenes tábor jelenkezik, s csak a részvényesek folynak be az intézet ügyeinek vezetésébe; a biztositottak egészen az intézeten kivül állóknak tekintetnek, nem is szabad semmihez sem szólaniok. Mig tehát az állambiztositásnál a biztositottak maguk igazgatják érdekeiket s ügyeiket, a részvénytársulati biztositásnál még csak azokhoz nem is szólhatnak.

Egy további nagy előnye és jótékony oldala a nyilvános biztositó intézeteknek abban keresendő, hogy közczélokra nagy összegeket áldoznak. Jelesül a tüz-

oltásra, s tüzoltó készletek beszerzésére nagy összegeket forditanak, igy átlag évenkint

a régi területü Poroszország nyilvános intézetei	. .	99.310	tallért
Poroszország ujonnan szerzett területeinek „	. .	23.455	»
a többi német államoknak »	. .	75.018	»
összesen a német államok »	. .	197.783	»

A sveiczi intézetek tekintetében nincsenek ugyan pontos és sommázott adataink, de ott is a tüzoltás jutalmazására az intézetek sokat adnak ki; igy például 1870-ben fizetett e czimen

Luzern	kanton intézete	. . .	243	frankot
Solothurn	» »	. . .	589	»
St. Gallen	» »	. . .	60	»

A nyilvános biztositók továbbá a gyujtogatások felfedezésére dijakat szolgáltatnak s ez által is a közvagyonosodás és a közerkölcsiség előmozditására hatnak. A németországi intézetek e czélból évenkint átlag 886 tallért adnak ki. Azonkivül sokat tesz a nyilvános biztositásnál a köz-jólét előmozditására azon majdnem a legtöbb intézet szabályaiban felvett határozmány, mely szerint a kártéritési összeg kizárólag csak a leégett épületnek ismét felépitésére forditható s ez alkalommal az illető károsult az épületet oly módon köteles felépiteni, mint azt az intézet kivánja; ez alkalommal jelesül a tüzveszélyesség lehető csökkenése czéljából az épületeknek helyzete, alkatrészei, különösen a tetőzet iránt czélszerü rendelkezések történnek s ha a károsult a felépitésre a kártéritési összegen felül a tüzmentesebb épitkezés végett bizonyos összegekre szorulna, az intézet részint kölcsön fejében, részint segélyképen nagyobb összegeket szokott nyujtani. Ily segélyezésekre például a németországi intézetek évenkint 21.[illegible]83 tallért szolgáltatnak.

»Az állami tüzbiztositó intézetek támogatása mellett vált az utolsó 100 és 150 év alatt az épitési rendszernek látszólag tapasztalható javulása átalában lehetségessé; valamennyi [illegible] különösen a mezei lakosság mivelődési viszonyaiban ezen időszak alatt mutatkozott kedvező változás csak azáltal vált lehetséges, hogy a nyilvános tüzbiztositó intézetek ama rendkivüli akadályokat, melyek nagy tüzvészek alkalmával e fej-

lödést majdnem megsemmisitik, következményeiben nagyon is mérsékelték. Száz év óta Németországban, mely pedig Olaszország után Európa leglátogatottabb harcztere volt, mitsem tudnak a tüzvész által elpusztitott faluknak vagy városrészeknek teljes odahagyásáról. A hétéves háborut, az 1806—1815-iki harczokat a nyilvános tüzbiztositók szerencsésen tulélték, habár Brandenburg, Silézia és a szász tartományok intézetei valamennyi háborutól rendkivül sokat szenvedtek« (Verhandlungen der Conf. 27. l.).

Végül az állami biztositás a biztositás eszméjének leginkább megfelel. A biztositásnak czélja ugyanis az egyes káreseteket az egyes magán egyének vállairól elvenni s a terhet lehetőleg sok résztvevő közt megosztani; a czél tehát nem más, mint a történt káreset által keletkezett anyagi veszteségeket lehetőleg kárpótolni. A kölcsönös biztositás, mely a biztositásnak kiváló alakulata, miután csakis a károk megtéritését s nem nyereséget szándékolnak, egy nagy hiányban szenved, hogy a biztositottak ez esetben, ha nagyobb dijakat kell fizetni gyakran fizetési kötelezettségeikben hanyagok lesznek, sőt a dijakat be sem fizetik. Egy további hátrány a biztositás ezen neménél a részvétre való csekély hajlam; pedig a biztositás csak akkor érheti el czélját, ha lehetőleg nagy területre és sok koczkázatra terjed. Részvénytársulatoknál a társulat ügynökei maguk közvetlenül is érdekelve vannak a biztositások lehető legnagyobb számának a társulat számára való kieszközlésénél, miután ők az általuk közvetitett biztositások összegéhez képest nyernek jutalmazást; a részvénytársulatok tehát saját maguk is elegendő módon gondoskodnak a részvét felébresztésén. A kölcsönös biztositóknál ezen ösztön hiányzik, müködésük tehát egyrészt sok nehézségekkel küzd, gyakran csak kis területre szoritkozik és ami a legnagyobb baj, a dijak beszedésénél gyakran oly nehézségekre akad, hogy legtöbb esetben a vállalat fel szokott oszlani. A nyilvános biztositók a kölcsönös biztositás jellegével birván azoknak előnyeit élvezik, anélkül, hogy a náluk mutatkozó hátrányokban is osztozkodnának; mert a területen, melyre kiterjednek, minden épület köteles az intézetbe lépni, s igy a koczkázatok meglehetős száma gyül egybe. A dijak

beszedése pedig közigazgatási uton végrehajtás mellett is eszközölhető, s igy hátrálékokról vagy épen a károk fedezésére szükséges tőkék hiányáról szó sem lehet.

Az állami biztositásnak most felsorolt előnyei azonban koránsem oly nagyok, mint azokat az állami biztositás szószólói hirdetni szokták; sőt közelebbről megvizsgálva a látszólagos előnyök is szünnek és a szabadverseny müködése mellett határozottan háttérbe szorittatnak. Kétséget sem szenved ugyanis az, hogy a kényszerbiztositásnál a legszerényebb épületek is biztosittatnak s pedig oly dijak mellett, melyek mellett részvénytársulatok a koczkázatot el nem vállalhatják. Ámde ez csak ugy lehetséges, ha a nyilvános biztositóknál ismét a szilárd és biztos épületek oly terhekkel, azaz nagy dijakkal sujtatnak, melyeket ez épületek koczkázata szerint fizetni semmi esetre sem kellene. A nyilvános biztositás igy a »segélyezés« elvét hozza a közgazdasági életbe, mely bizonyos tekintetben mégis nagy hátrányokkal jár. Ha Lassalle és követői ugyanezen elv hangsulyozása mellett a munkások jövesztőleges társulatai számára az államtól tőkéket követeltek: az egész világ roszalta lépését s az államot nem tartotta hivatottnak az ily módoni segélyésre.z Pedig a nyilvános biztositásnál tényleg nem történik egyéb, mint hogy a gazdagabbak, a szilárdabb épületekkel birók kényszerittetnek arra, miszerint az épületeiket és vagyonukat terhelő koczkázatokon fölül a szegényebb sorsú és kevésbbé szilárd épületekkel birók nagyobb koczkázatainak fedezéséhez járuljanak. Igaz a részvénytársulati biztositásnál s némileg hasonló történik; mert itt is a különböző koczkázatok egymást fedezik, de egyrészt mindenkinek tetszésétől függ a biztositáshoz lépni vagy sem s igy a biztositási dijak által reá háromolandó terheket saját maga itélheti meg s ha túlmagasaknak találja azokat, a társulat biztositottai közé nem lép; és másrészt a társulati biztositásnál a roszabb koczkázatok saját magukat fedezik is, amennyiben a kárral ará-

nyosabb dijak fizetésére szorittatnak. A kényszerszerü részvétel nagyobb koczkázatnak jognélküli viselésére kétségkivül károsan hat az emlitett nyilvános biztositóknál s e részben egészen helyesen mondja Ameline: Institutions ouvrières czimü munkájának 225. lapján »Inutile de dire, qu'il ne s'agit nullement d'assurance obligatoire. Ceci serait le paradoxe incarné, le type d'une veritable chimère. Toute contrainte doit être sévèrement bannie. Plus on réfléchit, plus on voit qu'il est dans les dessins de la providence et dans les conditions d'une bonne société, que l'homme n'enléve pas a l'homme le libre arbitre, que dieu lui a donné apparement pour qu'il en use. Il est insensé de vouloir faire le bonheur des populations malgré elles.«

A statistikai adatok e tekintetben kétségtelenül bizonyitják, hogy csakugyan a városok rendszerint a vidéki lakok koczkázatait részben fedezik; igy történik ez például Szászországban, hol Lipcse egy maga az összes dijak $^1/_9$ részét viseli, holott a kártéritési összegnek csak $^1/_{662}$ része esik reá; igy továbbá Nassauban, hol Wiesbaden városa évenkint 6—7000 tallérral járul a vidék káraihoz. »Tagadni nem lehet hogy a nyilvános biztositóknak jellege, mely szerint a szilárdabb épületek koczkázatai aránytalanul magasabban sujtatnak s ez által a szegényebb, illetőleg roszabb épületek koczkáztatásait viselni tartoznak, a közgazdasági dolgok félreismerése. Minden értelmes ember nonsensnek nyilvánitaná azt, ha az állam például a gazdagabb kavé-fogyasztók kávéját megdrágitaná azért, hogy a kávé a szegényebbek számára olcsóbb legyen. A nyilvános társulatoknál a jó koczkázatok biztositói aránylag tul magas dijakat fizetnek, hogy a rosz koczkázatok tulajdonosai épületeik tüzveszélyességi osztályzatán alul eső dijakban részeltessenek. Ha alamizsnát akarunk adni, adjuk azt alamizsna alakjában és annak megszerzéséhez kötelezzük valamennyi adófizető polgárt s ne egyedül egy osztályt. E rendszer által az előrelátók a gondatlanok rovására büntettetnek« (Knoblauch: Die Fehler und Mängel des öffentlichen Feuerversicherungs-rechts in Deutschland. Magdeburg 1868. 49. l.)

A nyilvános tüzbiztositóknak további előnye, hogy háboru következtében szenvedett károk is kárpótoltatnak: jelen-

csakugyan valósult tény ellenében számos okot lehet felhozni. Nem áll ugyanis gyakorlatban minden kivétel nélkül e szabály; söt vannak esetek, melyekben ellenkezöleg a részvénytársulati biztositások dijai tetemesen olcsóbbak; Poroszország több vidékein a nyilvános biztositók drágább dijakat szednek, mint a részvénytársulati biztositók; Sveicz azon kantonjaiban, hol állami biztositás nincs: legalább oly csekély, de sok kantonhoz hasonlitva csekélyebb a biztositási dij. A sveiczi kantoni biztositók átlaga 0.94 pro mille, Wallis cantonban pedig hol nincs állami biztositás a dijak csak 0.90 pr. m Kilencz kantonban a kantoni biztositás drágább, és csak nyolcz kantonban olcsóbb dijakat követel, mint Nidwalden és Wallis kantonokban a részvénytársulati biztositók tesznek.

Egyébiránt e részben igen bajos itéletet mondani, miután a biztositási üzlet az egyes vidékek tüzveszélyes természete szerint egészen más jelleget ölt, és oly államokban vagy tartományokban, hol kényszerbiztositás létezik részvénytársula-

tok nem is működhetnek, tehát az összehasonlitás teljesen soha sem lehetséges. De föltéve, hogy az állami biztositók csakugyan olcsóbb dijakat szednek és szedhetnek, az koránsem következik a nyilvános biztositás alapelvének, a kölcsönös biztositásnak természetéből, hanem részben mellékkörülmények eredménye s a nyilvános biztositóknak külön kiváltságokkal való felruházásából magyarázható. A nyilvános biztositóknál ugyanis a kezelési költségek sokkal kisebbek szoktak lenni, mint a társulati biztositóknál; de ez nem a biztositási üzlet czélirányosabb szervezetének eredménye, hanem a nyilvános tüzbiztositóknak kiváltságos helyzetének következménye.

A nyilvános biztositók kiváltságolt helyzetéhez tartoznak különösen következő előnyök: küldeményeik porto mentesek, okmányaik s eljárásuk bélyeg- és illetékmentesek, adót nem fizetnek, dijaik közigazgatási uton behajthatók, tehát a behajtási eljárás törvényszéki nehézségei és költségei ez intézeteket nem terhelik; üzletük nagy részét állami és községi hivatalnokok külön dijazás nélkül végzik, tehát a tisztviselők, kiknek fizetéséhez az összes adózó polgárság járul egy külön kizárólag az épületek tulajdonosai számára szükséges szolgálatra vonatnak el. Ezen kiváltságos helyzet mellett nem szabad felejteni, hogy sok helyütt s különösen Németországban a magán biztositás több oldalu nehézségekkel terheltetik épen az állam részéről, mely nehézségek gyakran az üzletet s a kezelési költségeket megdrágitják; ide tartoznak azon számos nehezitő körülmények, melyek a biztositási ügynökök tekintetében fenállanak, jelesül az ügynökök bejelentése szükséges, az ügynökök tehát engedélyhez kötvék; több államban az ügynököknek biztositékot kell letenniök, a biztositási házalás meg van tiltva; de azonkivül maga a biztositási üzlet is számos faggató körülménynyel van egybekötve; igy a biztositási érték a rendőrség részéről ellenőriztetik, a kártérités előtt a rendőrség részéről szükséges bizonyitványokat hozni, s gyakran ezen okmányok kiállitására a nyilvános biztositó intézetek hivatalnokai rendelvék; végül a társulati biztositó

ugyan a tulbiztositás maguk által az intézetek által előmozdittatnék vagy arra az ügynökök által még külön ösztön is nyujtatnék. A tulbiztositás ugyanis csak akkor szolgálhatna a biztositottnak ösztönül, ha épülete teljesen elég, azaz ha teljes kárt mutathat tüzesetben s ekkor is csak ha más körülményekből a volt épület értékét megtudni nem lehetne; mert a részletes kárnál a biztositó intézetek ugyis csak a szenvedett kárt téritik meg, melyet a még fennálló épuletrészekből könnyen meglehet állapitani, tehát ez esetben a tulbiztositás ugy sem használ az illető biztositottnak; az ösztön a tulbiztositásra ennélfogva épen a biztositó intézetek szabályzataiban, melyek minden egyes biztositó előtt tudvák, s magában a biztositási kötvényben foglalvák, kellően ellensulyoztatik, midőn azt rendelik, hogy minden egyes kár esetében a kár külön bizottság által megbecsültetik és csak az igy megbecsült kár térittetik meg.

Ami a biztositottak és a biztositó társulatok közt a kötvények által létrejövő szerződés ellen tett kifogásokat illeti, ezekre nézve is azt kell mondani, hogy a kötvényék-

ben foglalt részletes feltételek kétségkivül nagyon is kisszerüek, és hogy ezek alapján a társulatok jogi tekintetben csakugyan a biztositottak fölé helyeztetnek; ennek oka mindazáltal nagyrészt nem a társulatokban, hanem a törvényhozásban keresendő.

A biztositási ügyet a törvényhozás nagyon mostohán kezeli; legtöbb államban e tárgyra nézve még a legszükségesebb magánjogi határozmányok is hiányoznak; csoda-e ily esetben, hogy a társulatok a biztositási üzletből eredhető viszonyok szabályozása czéljából a szerződés alakjához lépnek és az eshetőségek legcsekélyebb pontozatait talán tulnagy minutiositással meghatározzák? De a tulbiztositás s az emlitett jogi hátrányok lehetősége csak akkor birna kellő indokoltsággal, ha a tényleges viszonyok a tulbiztositások nagy számát igazolnák és a biztositásból eredő perek vagy viszályok csakugyan gyakoriak volnának. A biztositási üzletben meghonosult verseny azonban már magában véve is gyökeres ellenszer arra nézve, hogy az intézetek e tekintetben vissza ne éljenek; ha a nagy közönség megtudná, hogy egy intézet tulbiztositásra ösztönöz, s kár esetén a kártérités megszabásánál csak a közönséges kárt tériti meg, ha továbbá megtudná, hogy egy intézet a biztositási feltételekben foglalt minden egyes pontozatba kapaszkodik s a kártérités kifizetését nem épen nem teljesiti, hanem azt csak hosszabb időre vagy peruntjára halasztja: az ilyen intézet saját maga alatt vágta el a fát s biztositásokra nem fog találni. Versenyző pályatársai a sajtóval s a nyilvánosság egyéb eszközeivel oly hatalmas zajt fognak ellene támasztani, hogy mindenki elfordul a pellengérre állitott vállalattól.

A nyilvános intézetek egyéb előnyei, jelesül, hogy megbizhatóbbak volnának, hogy a náluk biztositottak az önigazgatást gyakorolhatják, s hogy közczélokra nagy hatással vannak, különösen, hogy a tüzoltás kifejlesztetik, és hogy az épitkezés jobb állapotba helyeztetik: mind nem oly érvek, melyek akár elegendő alapossággal, akár pedig elegendő fontossággal birnának. Igaz társulati biztositóknál a társulat pénzeivel viszszaélések történhetnek s ha a társulat megbukik a biztositott kártéritési igényét nem érvényesítheti: de a biztositó **társulatok rendszerint roppant alaptőkével dolgoz-**

dészeti kötelességek, melyekről az államnak mindenesetre gondoskodnia kell s melyekről különben oly államokban, hol nyilvános tüzbiztositás nincsen, gondoskodik is.

Mindazon okok tehát, melyek az állami biztositás védelmére és előnyössége mellett fölhozatnak átalában igen gyönge védvek a biztositás üzletének teljes felszabaditása ellen és csakis azt tüntetik fel, hogy ott hol a nyilvános biztositás létezik az államnak már hivatásánál fogva különben teljesitendö rendészeti kötelességei inkább teljesittetnek, mint másutt; de koránsem azt, hogy az állami biztositás a magán tevékenység helyét kellően pótolhatná.

Vannak mindazáltal az állami biztositásnak oly árnyoldalai, melyeket elhallgatni s elmellőzni nem lehet, s melyek épen azt bizonyitják, hogy az állami tevékenység a biztositás terén nem igen indokolt.

A nyilvános biztositóknál főkép ha kényszerbiztositás knosittatik meg, a gyujtogatásra nagy hajlam illetatkozik; mindenki ugyanis tudja, hogy épülete cse-

kély összegért biztositva van s hogy kár esetében az állam viseli a terhet: a gyujtogatás ennélfogva előnyösnek tünik föl, főkép ha az épület amugy is dülő félben van már. Nehány adat a tüzbiztositás történetéből felvilágositást nyujthat e tekintetben. Szászországban az épületek tüzesetének száma volt:

1840. évben	147 tüzeset
1841. »	168 »
1842. „	205 »
1843. »	193 »
1844. »	189 »

Átlag az öt év alatt 180.4 tüzeset

1845. évben	215 tüzeset
1846. »	278 »
1847. »	319 »
1848. »	357 »
1849. »	276 »

Atlag az öt év alatt 289 tüzeset

1850. évben	345 tüzeset
1851. «	636 »
1852. ?	487 »

Átlag a három év alatt 486 tüzeset.

A tüzesetek száma tehát állandóan emelkedett és pedig az első öt év (1840—1845) hez képest a második öt év 60.5 %-nyi emelkedést, a harmadik csoportu három év (1850—1852) pedig az első csoporthoz képest 170 %-kal a második csoporthoz képest 67 %-kal emelkedett. (Az adatokra nézve l. Oberländer i. m. 16 és köv. ll.)

Bajorországban a tüzesetek s jelesül a gyujtogatások száma épen nemkedvező arányokban növekszik; így a tüzesetek száma 1825-től kezdve 1868-ig állandóan emelkedett és pedig 449-ről 1181-re vagyis 42 év alatt 160 százalékkal; a gyujtogatások száma pedig 1862-ben 44, 1867-ben 218 volt vagyis az emelkedés 395 %-nyi. Ezen adatok kétségkivül oly jelentőségüek, hogy azok a biztositásnak ily módon leendő szervezete ellen határozottan szólanak.

Az állami biztositásnál a biztositási ügyeket rendszerint állami és községi tisztviselők mellékesen, egyéb hivatalos

jólétünk főforrásait emésztik? És mindezen veszteségek ellen a biztositást bátran a társulati működésre bizzuk és nagyon kevésnek, lehet mondani csak elvétve jut egy-egy ideálistának eszébe a biztositási ágak ezen nemeire nézve is az állam tevékenységét igénybe venni.

Az állami biztositásnak megvan a maga történeti jelentősége, sőt több, az állami biztositás védhető történeti jogosultsággal is bir, mert „az ápoló és a tettlegesen fejlesztő állami tevékenységnek hivatása különösen az is, hogy a miveltség ujabbi haladásának meghonositását támogassa az által, ha a fejlődés akadályait elhárítja vagy ezen fejlődést elémozditja." Ily módon váltatott meg például a mezőgazdaság nagy közköltségeken a feudál kötelékek alól, igy tétetnek közköltségeken mezőgazdasági kisérletek, igy jutalmaztatik a lótenyésztés, igy rendeztetnek kiállitások stb. Ez több tekintetben bábáskodó (hebärztliche) tevékenység, melyet az állam a mivelődési haladás megszülemlése czéljából a kereskedelmi, a földmivelési és a közoktatási ministeriumok működésében létesit, eddig már létesitett

viszonyok mutatkoznak a biztositásnál is. A biztositás épugy mint az iskola nem önczél, mindkettő csak eszköz bizonyos czélra, és pedig magában véve épen nem erkölcstelen eszköz; ezen ügynek rendezése tehát a czélszerüség kérdése és azon rendezés leend a legjobb, mely a czélnak leginkább megfelel. Az iskolának czélja a nevelést és az oktatást előmozditani, e czél legjobban éretik el, hahogy a kényszer alkalmaztatik. A biztositás is csak ugy fog kellően elterjedhetni, ha kényszerbiztositás honosittatik meg.« (l. Koller: Die unbegründeten Angriffe etc. 18. lapon.).

A biztositási kényszer mindazáltal a tudomány által semmikép sem igazolható, mert ha a most emlitett érvek állanának ugy nincs azon társadalmi mozzanat, melyre époly igazoltsággal ne lehetne az állami behatást követelni. Az élelmezés pl. jelenleg az egyesekre bizva sok egyénre nézve, főkép kik kicsiben vásárolnak, igen költséges; a czél: jó és olcsó élelmezés csak ugy érhető el, ha az állam maga veszi kezébe az ügyet; már pedig az államra nézve semmi sem oly fontos, mint hogy erős és jó táplált, az anyagi és szellemi fáradalmakra ekkép alkalmas polgárság felett rendelkezzék,' tehát az élelmezésnek az állam által leendő rendezése és kezeltetése szintén helyeselhető, sőt követelhető. Ha ezen okoskodás alapján a ruházat, a fütés, a világitás, a szórakozás, sőt bármely polgári szükségletet vizsgáljuk: okvetlenül azon eredményre jutunk, hogy az államnak e szükségletek kielégitésére irányzott közvetlen tevékenysége igazolt, és azon állapotnak létesülését kivánjuk, melyről egy szakember igen helyesen megjegyezte, hogy ez állapot csak akkor létesithető, ha az emberek angyalok, és melyet a müvelt világ mint a communismus teljes állapotát már rég elvetendőnek találta.

De ha nem is megyünk a birált elvnek végletekig vezetésében oly messzire, ha tisztán a biztositás ügyét tekintjük is: okvetlenül azon kérdés merül fel, miért kivánják a biztositás állami kezelését az illetők csak a tüzkároknál, miért nem szintén egyéb biztositási ágaknál is? Azon ok, hogy a nemzeti vagyon nagy része, az emberi szükségletnek egyik nélkülözhetlen kelléke, a lakás van veszélyez-

valója marad még. Tüz- és épitkezési rendszabályokat kell kiadnia, tüzveszély ellen a szükséges óvintézkedéseket el kell rendelnie; stb. (L Grundzüge der Nationaloekonomie II. Band 3-te Auflage Köln 1869. 316. l.)

Saski Tivadar bevallja ugyan, hogy az állami biztositó intézetek Németországban a biztositás terjedésére nagy hatással voltak, ők elékészitették a tért, melyet a magánipar később sikerrel megmüvelt. De mindamellett még sem korszerüek. Egyrészt a magánbiztositás már is eléggé terjedt s igy a biztositási kényszer fölöslegesnek mutatkozik, és másrészt a háztulajdonos a nyilvános biztositóknál szokásos alacsony becslési módozatnál nagyon is meg van akadályozva tulajdonát teljes értéke szerint biztositani. (Die volkswirtschaftliche Bedeutung des Versicherungswesens 2-te Aufl 1866. Lipcse 16. l.),

Elvileg tehát semmi esetre nem lehet többé a kényszerbiztositás mellett nyilatkozni, és a történet utmutatása szerint daczára a nyilvános biztositók részéről ujabb időben nyilatkozott nagyobb tevékenységnek, már is ütött a nyilvános tüz-

biztositók utolsó órája, és legtöbb államban legalább a kényeszerbiztositás megszüntetésére már is megtörténtek a szükséges intézkedések, ott pedig hol még létezik a polgárok folytonos és hangos panasza előbb-utóbb érvényt szerez a méltányos követeléseknek.

IV.

Ezek után kétségtelen az, hogy az állami biztositás ügyét, mint elvben s gyakorlatban korunk szellemével ellentétben állót, hazánkban sem lehet alkalmazandónak mondani; és annyival kevésbbé miután nálunk jelenleg már is a tüzbiztositás elég nagy terjedelemben magántársulatok által is üzetik. Nálunk ugyanis jelenleg ez ággal foglalkoznak:

a) kölcsönös biztositók: jelesül 1) Transylvánia átalános kölcsönös biztositóbank, mely 1868-ban keletkezett és 200.000 frtnyi befizetett alaptőkével müködik; 2) a magyar kölcsönös biztositóbank, 1870-ben alakult, alaptőkéje 75.000 frt.

b) részvénytársulati biztositók: 1) az első magyar átalános Pesten 1856-ban alakult 945.000 frt befizetett alaptőkével; 2) a pesti biztositó intézet 1864. alakult 810.000 frt befizetett alaptőkével; 3) a Victoria biztositó társulat Kolozsvárott 1865-ben alakult 1,500.000 frt befizetett alaptőkével; 4) a nemzeti biztositó társaság Pesten 1869-ben alakult 400.000 frt befizetet alaptőkével.

Ezeken kivül következő osztrák intézetek müködnek tüzbiztositás terén Magyarországban is 1) az osztrák Phoenix Bécsben 600.000 frt befizetett tőkével; 2) a Donau Bécsben 1,000.000 frt alaptőkével; 3) az Európa Bécsben 800.000 frt; 4) az Azienda assicuratrice Triestben 600.000 frt. befizetett tőkével; 5) a Compagnia d'assicurazioni generali Austro Italiche, Triestben befizetett tőkéje 1.242,140 frt; 6) a Riunione adriatica di sicurta, Triesztben 900.000 frt befizetett tőkével.

Tehát két kölcsönös, 4 magyar és 6 osztrák részvénytársulat szolgáltat kielégitő biztositást tüz esetére és pedig 8.077,140 frtnyi befizetett alaptőkével, s igy mindenesetre elegendő tőke müködik ezen téren.

De ezen tényleges állapotot nem is tekintve, vannak vi-

zetésére külön szakemberek volnának szükségesek; ily lajstromokat minden egyes helység számára külön kellene vezetni, ezen lajstromok másod példányairól kellene gondoskodni s végül egy központi fölajstromot kellene vezetni valamely ministerium kebelében, hol az egész ország számára a tüzveszélyességet illető adatok összpontosulnának. Ezen hivatalnokokon kivül más egyéb az épitészet, a biztositás ügy, a statistikában jártas egyénekre lesz szükség, továbbá több központi tisztviselőre, kik a tüzbiztositás ügyét a központból kellő szervezettel igazgatják, nem is emlitve a pénztári, a rendőri és egyéb ez ágnál okvetlenül megkivánt közigazgatási szolgálatra szükséges közegek nagy számát.

Honnét vegyük e hivatalnoki sereget, főkép az intézmény meghonositásának első éveiben! midőn a szervezés nehéz munkái talán még több oldalu tevékenységet igényelnek? A most alkalmazott közigazgatási hivatalnokok már is eléggé el vannak foglalva, azokra tehát számolni nem lehet, s nem is volna jó a különböző szakteendőket egymással összekeverni, mert a kettős hivatás mellett hihetőleg egy czél sem éretnék

el kellően. A községekben s a törvényhatóságokban az emlitett czélra még külön tisztviselőkről kellene gondoskodni; igaz nagyobb városokban, pl. Budapesten talán kikerülnének a rendszeresen alkalmazott tisztviselőkből is az e czélra szükséges közegek; de künn a megyékben, hol mint tudjuk a statistikai adatok gyüjtése nyomról-nyomra, lépésről-lépésre akadályokba ütközik, ott alig lehet valami teljest vagy csak meglehetőst is remélni a rendelkezésre álló rendszeres tisztviselőktől. Ott egész valójában fel fog tünni a biztositásnak lehetetlensége képzett hivatalnokok hiányában.

Az adóteher az állami biztositás meghonositása mellett még inkább nagyobbodnék; igaz az illető épületek tulajdonosai a biztositás előnyét nyernék a megnagyobbodott adó részletért. De aki meggondolja, mily nagy az adóhátrálékok összege nálunk, s mily kevéssé fejlődtek még ki az országban az adózás nélkülözhetlensége és az adózásnak megfelelő állami szolgáltatások következtében előnyössége iránt a nézetek: az okvetlenül azt fogja következtetni, hogy az állami kényszerbiztositás által meghonositandó biztositási dijak nagy hátrálékot fognak évenkint mutatni. Az állami biztositás mindazáltal csak ugy vezethet kedvező eredményre, ha a kártéritésre szükséges kártéritési összegek pontosan befolynak az állam pénztárába; ha ez nem történik, ugy az állam más bevételi forrásokból lesz kénytelen a károkat fedezni; pedig jelen pénzügyi állapotaink mellett valóban nem igen lehet ily rendkivüli segélyre számitani.

Talán sehol sem bir az önbiztositás oly valóban indokolt alappal mint nálunk. Államok, milyenek Németországban bőven vannak és egyes kantonok, milyenek a sveicziak, melyek egy-egy magyarországi megyével területre nézve szembe nem szállhatnak, e részben a közjóletre semmi veszélyt sem hoznak, ha a kényszerbiztositást meghonositják; ott nincsenek és nem lehetnek ily viszonyok. De nálunk, hol egyes magános földesurnak, egyes mágnásnak, egyes püspökségnek, egyes alapitványnak, egyes egyházaknak, söt magának az államnak is roppant összegeket érő épületei vannak: ott a kényszerbiztositás valóban nagyon is sulyos következményekkel, söt az egyesekre nézve anyagi veszteségekkel jár. Ha

az állam által kezelt alapitványi és kegyuri épületeket veszszük csak: ezek oly értéket képviselnek, hogy reájuk legszerényebb dijazás mellett is évenkint legalább 50—60 ezer forint vettetnék ki épen az emlitett alapok rovására. Ily viszonyok mellett erőszakoskodni valóban nem igazolt küzködés s a közgazdasági állapotok teljes félreismerésére vezet.

Magyarország magában véve továbbá nagy terjedelmü ország, oly ország terjedelmére nézve hogy eddig még sehol ily terjedelmü országban a tüzbiztositás államilag nem kezeltetett Németországban a legnagyobb ország, hol az állami biztositás kényszer mellett honos a Szászkirályság és ez is csak 271 □ mértföldnyi, a többi államok mind parányiak, mind néhány mértföldre terjedők, s az előbbi nyilvános biztositók rendszerint csak egyes kerületekre, vagy tartományokra szoritkoznak; de nincs példa reá, hogy egy 4682 □ (vagy a korona összes országait tekintve, 5600.44) mértföldre terjedő hatalmas országban a kényszerbiztositás valaha meghonosittatott volna. Minél nagyobb ugyanis valamely ország, melyen a kényszerbiztositás honos, annál nehezebb annak kezelése, annál költségesebb a rendszeres ellenőrzés és annál jobban jelentkeznek mindazon hátrányok, melyek a tüzbiztositással karöltve járnak, de kis országokban nem igen tünnek föl. Mily nehézkes szervezetnek kellene nálunk a tüzbiztositásnál müködnie, ha már a kis Szászországban is az intézet kezelési költségei 68.000 tallért igényelnek évenkint? mily drágák lennének a biztositási dijak nálunk, ha a jól rendezett, mivelt lakóssággal biró, kellő tüzrendőrséggel szervezett és szilárd épületekkel diszlő Szászkirályságban a biztositási dij 4‰ ?!

Egyik fő és majdnem leküzdhetlen akadály az államtüzbiztositás meghonositására nézve volna nálunk a népnek alacsony miveltsége s a rosz, hogy ugy mondjuk a teljesen hiányzó tüzoltási szervezet. Lehetetlen ugyan biztos következményeket vonni ezen a számitást meg nem engedő körülményből, de annyit bátran szabad állitani, hogy az állami biztositás mellett a gyujtoga-

tás nagyban növekednék és a tüzoltás iránti közöny igen emelkednék. Nem szabad szem elől téveszteni amaz, eddig is sajnosan tapasztalt körülményt, hogy nálunk a tüzkárak igen nagy része gyujtogatásnak eredménye. Az 1870-dik évről szóló tüzesetek száma iránt gyüjtött hivatalos adatok szerint ugyanis volt

Magyarországban!

községben	tűzeset	leégett ház egészben	leégett ház részben	leégett gazd. épület egészben	leégett gazd. épület részben	beleveszett ember	beleveszett állat	A tüzvész által veszendőbe ment érték összesen	Biztositva volt eset	Biztositva volt ftial
858	1167	2041	460	2340	483	27	2465	2,353.884.$_{6}$ ft	449	1,429.029$_{64}$
Erdélyben:										
204	269	446	137	1109	225	9	381	417.032$_{16}$ »	52	53.480$_{63}$
Együtt:										
1062	1436	2487	597	3449	708	36	2846	2,770.916$_{22}$ »	501	1.482.509.$_{87}$

Az emlitett tüzesetek közt a tüznek oka volt:

Magyarországban:

tüzesetből	gyujtogatás	gondatlanság	villám	ismeretlen ok
1167	229 vagyis 19.$_{61}$%	280	32	676 vagyis 57.$_{99}$ %
Erdélyben:				
269	66 „ 24.$_{53}$ „	74	9	120 „ 44.$_{60}$ »
Együtt:				
1436	304 „ 22.$_{07}$ „	304	41	796 „ 51.$_{39}$ »

Doboka	28	»	»	11	»	»	39.28	»
Torda	36	»	»	12	»	»	33.33	„
Fogaras vidéke	23	»	»	6	»	»	26.08	»
Aranyos szék	7	»	»	4	»	»	57.	»
Három szék	23	»	»	8	„	»	34.77	»
Udvarhelysz.	5	»	»	2	»	»	40.	»
Beszterczev.és v.	3	»	»	1	»	»	33.33	»

És ezen adatoknál mindenütt csak a tettleges gyujtogatások vétettek, miután pedig rendészetünk és igazságszolgáltatásunk jelenlegi állapotánál bátran azt lehet állitani, hogy az »ismeretlen okok» czime alatt legjobb esetben is legalább egynegyed rész gyujtogatás jelentkezik. Magyarországban és Erdélyben az összes tüzesetek számából 34.38 %, vagyis több mint 1/3 rész gyujtogatás által keletkezett. De ha ezen teljesen indokolt conjecturát nem is vesszük és egészen távol maradunk minden lehetőség felvételétől: a gyujtogatások száma az összes tüzeseteknek 22.07 %-kát vagyis közel egy negyed részét teszi. Ily hajlam vagy jobban mondva rosz akarat mel-

lett kényszerbiztositás meghonosítása valóban nem volna egyéb, mint a lángoló tüzbe olajat önteni.

Ha pedig a tüzrendészetet és a tüzoltási felszerelvényeket tekintjük, ugy valóban irtoznunk kell azon hiányok látásánál, melyeket előttünk a statistica hazánkról feltár. Az emlitett adatok gyüjtése alkalmával a statistikai hivatal ugyanis az egyes megyék s törvényhatóságokat a tüzoltási készlet iránt is megkérdezte. Ezen felszólitás eredménye az emlitett 1062 községben következő :

község	tüzeset	tüzoltó társulat	éji és tüzör	szekérfecskendező	kézi fecskendező
		Magyarország:			
858	1167	31	2259	1044	1243
		Erdély:			
224	269	15	688	161	542
		Együtt:			
1062	1436	46	2947	1205	1785

Ha ezen adatokból a fecskendők számát a községek számához viszonyitjuk, melyekben tüzeset volt ugy kitünik, hogy egy-egy községre esik

Magyarországon	1.216	szekérfecskendő és	1.460	kézifecskendő
Erdélyben	0.787	»	2.856	»
Együtt	1.002	»	2.058	»

Mily szervezetü lehet a tüzoltás, hol egy községnél, melyre átlag egy-egy tüzesetnél 6.8 épület volt lángban csak egyetlen egy szekérfecskendő müködött! ?

A részletek egyébiránt itt is még sötétebb képet tárnak elénk:

Abaujmegyében	28	községben	25	szekérf. és	43	tüzeset	volt
Árva	6	»	4	»	7	»	»
Baranya	6	»	5	»	10	»	»
Bars	14	»	10	»	14	»	»
Bereg	34	»	16	»	44	„	»
Borsod	38	»	22	»	87	»	»
Gömör	21	»	7	»	25	»	»
Hont	21	»	18	»	21	»	»
Krassó	41	»	12	»	48	»	

Fogaras vidékében	20	»	0	»	23	»	»
Naszód	10	»	1	»	12	»	»
Aranyos székben	3	»	0	»	7	»	»
Csik »	8	»	4	»	10	»	»
Három »	22	»	10	»	23	»	»
Kőhalom »	3	»	0	»	4	»	»
Udvarhely »	5	»	0	»	5	«	»

A tüzoltás teljesen elhanyagolt az épületek többnyire tüzveszélyesen készitvék, sok helyütt kellő vizhiány és mindehhez még a gyujtogatási hajlam: — az állami tüzbiztositásnak meghonositását csakis folytonos állami veszteségekkel tenné lehetségessé.

Az ellenvetés, hogy ép azért kivánatos nálunk az állami biztositás, miszerint a fölemlitett visszás állapotok megszünjenek, jelesül, hogy a biztositás emlitett módja mellett lassankint elegendő tüzoltó készülék szereztessék meg egyes községek számára, koránsem döntő. A tüzrendészet tisztán községi ügy, melynek helyes szervezetére az állam hathat, söt kell is

hatnia, de a tüzoltó szerek beszerzése közvetlenül a községeket s nem az államot illeti. Egyébiránt nem kell feledni, mily nagy károk sujtanák az államot a mostani rendezetlen viszonyok mellett addig is, mig az állami biztositás elve szerint müködő intézmény az egész országban helyes tüzrendészetet létesitne. Ily roppant veszteségek kilátása mellétt okvetlenül az intézmény meghonositása ellen kellene nyilatkozni, még azon esetben is, ha egyéb fontos okok nem szólnának is a tüzbiztositás teljes felszabaditása mellett.

A vázlottakból tehát kitünik, hogy az állami biztositás, mint történeti intézmény annak idején teljesen jogosult volt, de jelenleg már nem felel meg a társadalmi és közgazdasági viszonyoknak, s hogy legtöbb államban, hol még létezik, annak megszüntetésére minden oldalról általános az ohajtás; — kitünik továbbá, hogy elvileg, és a tudományban a rendszert pártolni nem lehet; — kitünik, hogy a biztositás a gyakorlati életben nagy nehézségekkel, és sok visszássággal áll kapcsolatban. Tekintve pedig hazánk nagy területét, jó tisztviselőkben meglehetős szükölködését, népünk gyujtogatási hajlamát, rosz épitkezéseinket és a tüzoltás teljes szervezetlenségét: a biztositásnak az állam által leendő teljesitését felette veszélyes és drága kisérletnek kell mondanunk.

---

hatása alatt államrészvénynek nevezé a földbirtokot, — és pedig a középkori viszonyokra való tekintettel teljes joggal. A középkori állam csakugyan nem volt más, mint a földbirtokosok részvény tulajdona. Magyar őseink letelepedési története kétségbevonhatlan tanubizonyságot szolgáltat erre. Az uj hon földje felosztatott a vezérek és a nemzetségek között, s vele együtt az állam-jogok gyakorlása is. Csak annak volt a közügyek igazgatására befolyása, kinek az osztozkodásnál részvény jutott.

Korunk szabadelvü intézményei megszüntették a földbirtoknak e kiváltságos állását. Az államactiák köre kiterjesztetett; az ipar kereskedelem s szorosabb értelemben vett munka is megkapá a maga részvényosztalékát. Ámde a földbirtok jelentősége nem kisebbült, csak a szempont változott.

A földbirtok hatalmi állása, s rendi kiváltsága megszünt, de annál nagyobb lőn jelentősége a népek élelmezésében s a társadalmi viszonyok összetartásában.

Emeljük ki mindenekelőtt ez utóbbi mozzanatot.

Az utóbbi félszázad fejlődési iránya kétségtelenné teszi, hogy társadalmi viszonyaink két véglet felé sietnek: nagy vagyon mellett mától holnapra tengődő nyomor burjánzik fel. Mintha csak az ős rabszolgatartó korszakok támadnának fel ismét, azzal a különbséggel, hogy a letünt ős idők rabszolgái emberi méltóságuknak alig jutottak öntudatára, mig a XIX. század gyármunkásai lapokat olvasnak, s magas müveltségi államok részesei s egyenjogu polgárai. Én e különbségben találom a socialismus főforrását, de orvosszerét is. Ha a munkásosztály teljesen megbarátkozik a politikai egyenlőséggel s teljesen megérik rá, ha továbbá müveltsége nem pusztán felszines, hanem valódilag kifejlett lesz: meg fog szünni a rázkódtatás, melyet most a kapitalismussal folytatott küzdelme nyugoton előidéz.

De e küzdelem még sokáig fog tartani. S mily nagy szükség lesz addig egy erőteljes földmives osztályra, mely a cosmopolitistikus pénzaristokratia s proletariatus mellett, a társadalmi rendet biztositja! Szépen és igazán mondja Roscher, hogy a földmivelés piaczának korlátoltsága, de változatlanságánál fogva s épen ezért nagyobb érdekeltséggel viseltetik az államon belül levő természetszerü kisebb egyesületek, család, község s a többiért, mint az ipar, mely a nemzetnek nagyobb köreit, söt a világot tartja szem előtt.

Ha tán Schäffle (»Kapitalismus und Socialismus«) nagyon sötét szinben látja is a tőzsdék faiseurjei hazafiságát, annyi azonban bizonyos, hogy az ő álláspontjuk inkább világpolgári; őket nem köti a rög: az ő tevékenységük tere a világpiacz. S hogy a neki vadult socialismus nem ismer hazaszeretetet, arra nagyon is kétségtelen tanubizonyságot szolgáltatott csak ujabban Francziaországban, hol az állam legkinosabb vonaglásai között sem átallott polgárháborut előidézni, meg Németországban, hol a hazafias örömök legszélső mámora közepett is oly határozatok kerültek ki a német sociáldemokraták ezrek által látogatott gyüléseiből, melyekben eléggé bebizonyiták, hogy rájuk nézve a hazaszeretet nagyon is mellékes valami.

lassu elem is megmozdulhat, söt van példa rá, hogy meg is mozdult. Ez eset áll be oly országban, hol a középbirtokos osztály eltünik a latifundiumok mellett nyomoru, apró törpegazdaságok képződnek. Ily országban csak egy erősebb politikai mozgalomnak kell beállnia, hogy a »földosztók« egész seregestől kerekedjenek fel. Kell-e emlitenem, hogy nálunk egy követválasztási mozgalom elég volt arra, hogy a szegényebb földmüvesek által lakott vidékeken ily eszmék merüljenek fel. Pedig nekünk még nincs sürü iparunk, hogy földmüves polgártársaink leczkét vehetnének körülöttük lakó gyármunkásoktól a socialismus eszmeiről.

Íme korunk egyik uralkodó jelenségével szemben minő uj szerep jut a földmivelésnek, s minő uj veszélyektől kell magát megóvnia.

A második szempont, melyből napjainkban a mezőgazdaság jelentőségét tekintenünk kell: a gazdasági rendszer tökéletesitése.

Addig, mig valamely országban fölös mennyiségü területek vannak, a földeknek csak egy kis része jő eke alá, a

többi örök legelőként szolgál, kivitel nincs s a belfogyasztás a földek kisebb részének müvelése által is fedezve: a gazdasági rendszernek nincs semmi jelentősége.

A mint azonban a belfogyasztás, avagy a külkivitel igényei szaporodnak, mind több föld jő eke alá, s az egymás után következett magtermelés megfosztja a földet dus őserejétől: a gazdaság okszerü vitele lesz szükségessé, szóval bizonyos rendszer áll elő. A földek egy része pihentetik (ugar), a másik része rövidebb természetü vetemények alá vétetik (tavaszi vetemények), s csak egy harmada jő a talaj termőerejét nagyobb mérvben megviselő vetemények alá.

Később már e módozat sem lesz elegendő. A föld termő erejét nem lehet pusztán ugarozás, őszi és tavaszi magtermelés rendszere által jó karban tartani; egy részről tehát trágyázás s más részről oly növények termesztése által kell segiteni, táplálni, melyek, mint például a leveles s kapás növények, melyek a föld chemiai s physikai minőségét javitják, a talaj termőképességet fokozzák.

Minél nagyobb mérvben szaporodik a népesség, minél nagyobb lesz a termények kereslete, s minél erősebben van a föld termőereje igénybe véve: annál szükségesebb lesz a földeket oly módon müvelni, hogy a fokozott talajkimeritést fokozott helyrepótlás kövesse.

Minél többet s rendszeresebben termelni, a talajerőt minél épebb állapotban fenntartani: e két mondatban foglalható össze korunk magasabb fejlettségü államaiban a mezőgazdaság feladata.

Társadalmunk fejlődési fokán a mezőgazda nem tarthat attól, hogy terményeinek tudakozása csökkenjen, sőt ellenkezőleg a folyton szaporodó népesség mind nagyobb igényekkel lép fel vele szemben. — Tehát sokat kell termelni!

De a föld nem terem örökké magától; ifjui erejét az öregkor gyöngesége váltja fel. Alig három évtizede, hogy Liebig kimondá s tudományosan megalapitá a talaj kimerülésének tanát: s ma már alig akad müvelt mezőgazda, ki e tan helyességét tagadná; Németországban, s különösen és mindenekelőtt Szászországban felismerték e nagy elv fontosságát, s alkalmazzák is.

I.

Szászország Európa legsürübben lakott országai közé tartozik; 271 négyszögmfldre terjedő területén az 1867-diki népszámlálás szerint 2.423.586 lelket számlált. Viszonylagos népessége 8661 és pedig a bautzeni kormánykerületben 7220, a dresdaiban 8097, a lipcseiben 8595, a zwickauikban 10,733. Vegyük hasonlitásul Poroszországot, melynek viszonylagos népessége (1867-ben) 3762, Ausztriát, melye (1870-ben) 3881, Bajorországát, melye (1867-ben) 3496, Magyarországét, melyé az 1870-ki népszámlálás szerint 2753, s Belgiumét, melyé (1868-ban) 9200, s látni fogjuk, hogy a kis szász királyság népsürüségi tekintetben felül haladja, Belgium kivételével mindannyit, sőt ha veszszük, hogy a szász földnek 29.88%-kát erdő boritja, holott Belgiumnak voltaképeni erdeje nincs, tulszárnyalja még ezt is.

És mind ennek daczára tulnépesedés nyomairól szó sem lehet. S jóllehet lakossága, valamennyi német tartományok között, a legnagyobb arányokban nő, igy mig a Zollverein

népessége az 1855—1867. időtartam alatt 11,94%-al növekedett, Szászországé nem kevesebb, mint 18.73%-kal, mégis Szászország járul a legkevesebb contingenssel a kivándorlásokhoz, söt bevándorló uj munkásokat is szivesen lát.

Ily örvendetes jelenséggel szemben önkénytelenül az a kérdés támad, mely tényezők öszműködésének köszönheti Szászország szerencsés fejlődését, egészséges népesedési viszonyait?

Mi, kik a földbirtoknak még mindig első rendü jelentőséget tulajdonitunk, mindenekelőtt e szempontból kerestük a kérdés kulcsát, s azt találtuk, hogy az első és legfőbb oka földbirtok szerencsés megoszlásában fekszik.

Teljes joggal irta Reuning, a szász mezőgazdasági egyletek központi titkára, 1865-ben a német mező- s erdőgazdák elé terjesztett nagybecsü emlékiratában, hogy »Szászország ép annyira távol van a törpegazdaságoktól, mint a latifundiumoktól.«

Még az államnak sincsenek mérték feletti nagy birtokai. A mezőgazdasági államjószágok 1,75, s az államerdőség 27,73 négyszög mérföldre terjednek, vagyis az összes területnek 11,05%-kát képezik, mig a községi birtokok 3,12%, az egyházi s iskolai javak 2,26% s a magánosok kezében levők 82,67%-kot foglalnak el az összes területből.

De nézzük minő arányban részesülnek az egyes birtokosok a magángazdasági területben, mert ép ez arány engedi a legbiztosabb következtetést valamely állam mezőgazdaságainak társadalmi helyzetére.

Az 1853. évi összeállitás szerint a 3 acker*) alatti birtokok kizárásával, melyek házhelyekül s kertekül szolgálnak a birtokosok közül

16,55%-nak	volt	3,01—	5	acker
20,12 »	»	5,01—	10	»
10,59 »	»	10,01—	15	»
8,46 »	»	15,01—	20	»
13,19 »	»	20,01—	30	»

*) 1 acker = 1,04 kataszteri hold.

Ha pedig a területet vesszük, ugy az összes magángazdaságok által birt területből

a kis birtokra (3—10 ackerig) 8%
a középbirtokra (10—100 ackerig) 69%
a nagybirtokra (100 ackérrel) 23% esik

A kis, közép s nagy birtokosok csoportositását kell mindenek előtt igazolnom. Magyarországi szem előtt, mely megszokta a középbirtokosokat a százholdasok között keresni, feltünhet, hogy Szászországban átlagosan, a kis birtok 10 acker nál véget ér, s 100 ackernál már a nagy birtok kezdődik. És pedig még is ugy van. Mert nekünk itt nem pusztán geometriai, hanem mindenek felett nemzetgazdasági mértékkel van dolgunk, melynél nem a területi nagyság, hanem az *érték* jő tekintetbe; az, hogy mennyire képes valamely földbirtok egy családot, közönséges gazdálkodás mellett, meglehetősen, jól vagy épen fényesen eltartani.

Ily mértékkel mérve Szászországban a 3—10 ackeres birtokok, kis birtokokul vehetők, vagyis, Roscher értelmében

vevén a kis, közép s nagy birtokok definitioját,*) olyanokul, melyek a birtokos családja által miveltetnek s azoknak erejét teljesen igénybe veszik. Ezek többnyire kerti s burgonyagazdaságok. Továbbá a 10—100 acker közötti birtokok középbirtokokul, vagyis olyanokul, hol a gazda részt vesz ugyan a müvelési munkákban is, de e munkák nagy részét mégis bérmunkások által eszközölteti. Végül a szász nagy birtok a 100 ackernél kezdődik, mivel a birtokost itt már eléggé elfoglalja birtokának igazgatása is, s rendes gazdálkodás mellett oly jövedelmet érhet el, mely kényelmes életet biztosit számára.

Ime Szászország szerencsés népesedési viszonyainak főfő oka: a földbirtoki tulajdonnak helyes megoszlása: a kis, nagy és középbirtokok szép öszhangja.

De ne állapodjunk meg itt, mert ez valóban oly nevezetes tény, mely megérdemli, hogy ennek az okát is felkeressük.

S itt már az okoknak egész hosszu lánczolatát kell felsorolnunk.

A földbirtokok helyes megoszlásának első lánczszemét, a középkori hübéri viszonyokból való szerencsés kibontakozás képezi. A jobbágyi terhek megváltása s a földbirtoknak felszabaditása képezi ujabbkori társadalmi alakulataink kiindulási pontját. Ott, hol kellő időben s megfelelő méltányos módozatok mellett történt a kibontakozás: a régi kötettségi viszonyok helyébe, a megváltás nyomán, egészséges életerős társadalmi viszonyok fejlődtek ki, mig ott, hol »bölcs mérték« nem alkalmaztatott, a régi bajok helyett ujak keletkeztek.

Mig mi a jobbágyi terhek megváltásánál hazafias tettet követtünk el, a megváltást országos hazafias ügygyé emelvén, a nyugodtabb kedélyü szászok egyszerüen magánjogi szempontból indultak ki, s a földes urak teljes kárpótlását a jobbágyok kötelességévé tevék.

A megváltást szabályozó törvény 1832. márczius 12-én kelt, s az egész ügy 1834—1859 között tehát 25 év alatt fejeztetett be. E nagyszerü müvelet keresztülvitelére egy sp
lis bank alapíttatott (Landrentenbank), mely a földes u

*) Nationalökonomie des Ackerbaues (1867) 47. §.

tokoknak nyilatkoztattak ki valamennyi nemesi birtok, a falusi községek területén belől levő birtokok; ellenben eldarabolhatókul a városi határokban fekvő birtokok, a községi birtok, s végül az eddig is eldarabolható ugynevezett forgó birtokok (Walzende Güter). A zártnak nyilatkoztatott birtokokból egyszermindenkorra vagy lassankint csak annyi hasitható ki eladás végett, hogy a fentidézett törvény megállapitásakor létezett birtokállományra, a házak kivételével, megállapitott adóegységek ²/₃-da a törzsvagyonnál maradjon. Az eldarabolás továbbá megengedtetik: szőlős kerteknél, oly cserénél, mely nagyobbmérvü elaprózáshoz nem vezet, házépitésnél, a mennyiben e czélból az eldarabolás szükségesnek mutatkozik, ipari s gyári telepek épitésénél s gazdasági melioratio czéljából, s általában mindazon esetekben, midőn a törvényes korlátozás alól a kormányközegek czélszerűnek látják dispensatiot adni.

Az elméletben oly élesen állanak egymással szemközt a dismembratio — korlátolás barátainak s elleneinek nézetei, hogy valóban érdekesnek látszik e kérdést a szász viszonyo-

kon s a szász viszonyok szempontjából közelebbről tanulmányozni.

A föld tetszés szerinti eldarabolását tiltó törvény, kétségkivül nevezetes csonkitása a tulajdon korlátlan használásának; jogos, szükséges-e tehát e korlátolás?

A föltétlen mobilisatio ellenei szükségesnek látják a tulajdonjognak eme megszoritását, mert csak ez által vélik elérhetni a kis, közép s nagy birtokok öszhangját, s ezzel együtt egészséges társadalmi állapotokat; mig ellenben a földbirtok feltétlen mobilisatiójának barátai abban a nézetben vannak, hogy hagyni kell a birtoki s társadalmi viszonyok alakulását a nép józan eszére; a nép ösztöne fogja leghelyesebb arányban fentartani a birtokok közötti helyes arányt.

Ha pusztán gazdasági szempontból vagyis a productio kiterjesztése szempontjából kellene a kérdést eldönteni, igen könnyü volna a felelet. Termelési szempontokból határozottan a földmobilisatio érdemel elsőséget. A megkötött birtokok tulajdonosai, hiányozván náluk az előre való törekvés nagyobb ösztöne, soha sem fogják a termelést annyira kiterjeszteni, mint olyanok, kik talán nagyon is hosszu fáradozás s takarékoskodás után jutottak valahára földbirtokhoz.

E tekintetben kisebb nagyobb mértékben egyezők a földmobilisatio szabadságának ellenei mint barátai.

De egészen máskép áll a dolog a társadalmi szempontot illetőleg.

Nézetem szerint a priori sem az egyik sem a másik véleményt nem lehet elfogadni, s csak ép oly nevetséges, ha a conservativek minden áron s minden körülmények között a földbirtok kötöttsége mellett rajongnak, mint téves azok nézete, kik vakon mindent mobilisalni akarnak.

A kérdés csak a körül forog: lehet-e mindenütt és minden időkben a nép józan belátásától függővé tenni az állam s társadalom jóllétét, sőt az egyén önjavát is? E kérdésre a történet ezer tanuságot szolgáltat arra, hogy például a keresztyénség elfogadására erőszakos eszközökkel kényszerittettek a népek s minden a történelemben jártas ember be fogja vallani, hogy e kényszer akkor szükséges, elkerülhetlen volt, — pedig lám itt a legszentebb belső meggyőződés szabályozásá-

A szász mezőgazdaság s szász cultura kétség kivül egyike a legfejlődöttebbeknek s igy bizonyára, ha valahol épen Szászországban volna a birtok teljes mobilisatiójának helye. Oly mezőgazdagságra nézve, hol csontliszttel, s guanoval üzik a földmüvelést, minden efféle korlátozás csak hátráltatólag hat. Oly országban, hol ipar és kereskedelem a legnagyobb virágzásban van, hol a nép szivesen keres az iparban is foglalkozást: ily országban a társadalmi tekintetek koczkáztatása nélkül lehetne tágitani a birtokok kötöttségén.

De mert sokkal elrémitőbb példát szolgáltatott a rajnavidéki német provinciákban a birtokszabdalás: Szászország praktikus államférfiainak még csak gondolatában sem fordul meg a földbirtokok adás-vevését teljesen szabaddá tenni, annyival kevésbé mivel a porosz és francziaországi viszonyok iránt (hol tudva levőleg e század elejétől kezdve a földbirtok tetszés szerint szétdarabolható) még mindig bizalmatlansággal viseltetnek. Annyi bizonyos, hogy mind Porosz- mind Francziaországban, a földbirtokdarabolás folyton szaporodik, de

Ily viszonyok mellett tehát a nép értelmisége szolgáltatja a legfőbb biztositékot a társadalmi jóllét, s a birtokok helyes arányának fentartására.

A hajlamon s müvelődési fokon kivül nagy hatása van az egyes kereseti ágak szérencsés megoszlásában is. Igy Szászországban az egyes kereseti ágakban foglalkozók a népesség összes számához viszonyitva következőleg oszlanak meg.

Az összes népességből foglalkozik:

mező- s erdőgazdasággal	25,12 %
iparral	56,11 »
kereskedelemmel s közlekedéssel	7,77 »
értelmiségi keresettel.	6,82 »
különféle foglalkozással	4,17 »

A kereseti ágaknak ily megoszlása mellett könnyebb az egyensulyt a kis, közép s nagy birtokok között fentartani s kevesebb a veszély, hogy törpegazdaságok képződjenek, mint oly államban, hol a népszaporodás pusztán a mezőgazdasági kereset rovására történhetik, mivel a lakosságnak kedvező alkalma van szükké vált apai fészkéből a milliókat foglalkoztató, világpiaczczal biró ipari termeléshez áttérni.

A mezőgazdaságról tüzetesebben alább lesz szó; de már itt is a kép kiegészitése végett meg kell említenem, hogy a szász mezőgazdaság okszerüség tekintetében, bármelyik európai állam mezőgazdaságával mérközhetik. Oly államban tehát, hol a földmivelés gonddal, szeretettel, s a tudomány legujabb vivmányaival üzetik: egy hatalmas közvéleménynek kell keletkeznie, mely a földbirtok elcsonkitását, eldarabolását jobban meg birja akadályozni: mint akármi jónak látszó bureaukratikus szabályozás.

Fölös ezért vitatni, vajjon a szász dismembrationalis törvénynek a földbirtoki helyes arányok megovásában mily nevezetes szerep jutott, söt a multra nézve ez annyira szükséges volt, hogy különösen a hübéri terhek alóli kibonyolódás korszakában, ha nem lett volna is, vétek lett volna meg nem hozni, de az utolsó éveket illetőleg már első sorban és mindenekelőtt a nép józan felfogása, müveltsége, a virágzó ipar s földmüvelés voltak azon főfő tényezők, melyeknek köszönheti Szászország kis, közép és nagy birtokainak szerencsés megoszlását.

nek. Az iparban s kereskedelemben kifáradt vállalkozók öreg korukra szivesen lesznek mezőgazdák vagy tőkepénzesek. Az első esetben tőkéjük mellett intelligentiájukat hozzák a mezőgazdaságba, s mint magas müveltségü államok Anglia, Éjszak-Franeziaország, több német status különösen pedig Szászország példája is mutatja, ily nyugalomba lépett ipari vállalkozóknak nem egy haladást, nem egy vivmányt köszönhet a mezőgazdasági ipar. De ha megtakaritmányukat csak kölcsönzés utján fektetik is a mezőgazdaságba: ez által is lényeges szolgálatot tesznek a mezőgazdaságnak olcsó tőkéjük által.

S csakugyan a szász mezőgazdaság az angol s belga után egyike a legtőkedusabbaknak. A földadó kataszteri felvételek nyomán következő tőke fekszik a szász mezőgazdaságban:

1) a mező s erdőgazdasági magánbirtok a felszerelvényekkel együtt .	544,000,000	tallért
2) az államjószágok	50,000,000	»
3) épületek	186,000,000	»
	780,000,000	tallért

a gépek alkamazásának technikai lehetősége. Az ipari termények apró részletekre oszthatók fel, az óra például 200 darabra melyek közül mindegyiket külön-külön gép, vagy erő felosztva s szakadatlanul készithet, ha ugyan a piacz viszonyai megengedik: itt tehát helyén van oly gép, mely szakadatlanul egyforma teljesitést végez, mely csak fúr, csak forgat, csak lapit s a t. De a földmüvelés számtalan különféle s csak hosszabb időközökben előforduló rövidebb munkát igényel: minek folytán a merev gépmunkát csak helylyel közzel használhatja Még a legnagyobb mezőgazdaság igen viheti annyira a munkafeloszást, hogy például egyik gépe szakadatlanul szántson, a másik szakadatlanul vessen: mivel, mindezen teljesitések évről évre csak egyszer s akkor is rövidebb időközökben fordulhatnak elö.

Mindamellett azonban meg van a gépeknek a mezőgazdaságban is, a maguk jelentősége s különösen, Szászországban, hol a munkaerö hiányzik, a szántásnál, vetésnél, aratásnál s cséplésnél, jelentékeny munkaerőt lehet velük meg-

takaritani, s részben a munkateljesités különösen a szántásnál s vetésnél lehet tökéletesiteni is.

A mi különösen az egyes gépeket illeti arra nézve, igen hiányosak levén a statisztikai adatok, csak a következőket érintem meg. Nagyobb cséplőgőzgépek, kivéve az oly mezőgazdaságokat, melyek sör- czukor- vagy szeszfőzést mellékiparként üznek, nem alkalmaztatnak. Meg van a maga oka, és pedig abban, hogy Szászországban igen nagy gazdaságok, melyeknél a költséges gőzgép kifizetné magát, nincsenek (az 1000 ackernél nagyobb birtokban csak 0,06 %-kot tesznek!) s mivel másodszor az ország jó részében a hosszabb telek elég időt engednek a mezőgazdának kü'önben is csekély termését saját munkaerőivel elcsépeltetni. A középgadaságok nagy része lóerővel hajtott cséplőgépeket használ, s ujabban vándor-gőzgépekkel végezteti cséplését. Szántó-, arató s apritógépek örvendetes szaporodásnak indultak, mivel ép ezek által lehet munkaerőt legczélszerübben megtakaritani. A mezőgazdasági gépek elterjedésére nézve igen kedvező körülmény az országban virágzó nagyszerü gépipar.

S hogy a szász mezőgazdaság alaptényezőinek teljes képe álljon előttünk, egy szót az épületekről is kell koczkáztatnunk. Egy-egy ackerre átlagosan esik 100 tallérnyi épitkezés. Ez bizonyára igen sok, de a szász ember sokat ad szép, tágas és magas épületekre. S valóban szépek is azok a kis szász faluk! Csak egy pillantást vessünk reájok s eltünik a nagy különbség köztük s a mi faluink között. Többnyire aprók; az egész falu egy vagy két utczából áll. Az udvarok városiasan kicsinyek, s a házak jó részt emeletesek, az emelet lakhelyül, a földszinti helyiségek gazdasági czélokra szolgálván Ottani vándorlásom ideje alatt az irigységnek bizonyos nemével hasonlitgatám össze az izléssel épitett, tágas ablaku, zsindelyes szász falusi házakat ami sárból összeütött, apró ablaku s szalmafedeles falusi házainkkal. Egyébiránt Szászországban az épitkezéseknek különös jelentősége van az által, hogy az égalji viszonyok miatt a cséplés legtöbbnyire télre marad, s az állatok elhelyezése is meleg helyiségeket igényel.

Az eddigiekben megismerkedvén a szász mezőgazdaság alaptényezőivel, nézzük most mit és mikép termel?

legelő- s rétföld kevesbedett; egyébiránt a közlött adatok is elegendő tájékozást nyujtanak a szász mezőgazdaság irányáról.

Ez adatokból kitünik, hogy Szászországban különösen a legelő csaknem eltünő félben van. Figyelemre méltó jelenség még az is, hogy Szászországban, daczára előrehaladt mezőgazdaságának a területnek közel annyi százalékát boritja erdő, mint nálunk.

Arra a kérdésre, hogy a mezőgazdaságilag használt területnek, mely része fordittatik az egyes terményekre, s mennyi az átlagosan elért évi termés, feleljen az 1846. s 1864-dik év átlagai szerint összeállitott következő kimutatás.*)

---

*) Ezen adatok a mezőgazdasági egyletek által 1846. óta évenként összeállittatni szokott aratási kimutatások nyomán lőnek feltüntetve és pedig csak az 1846—1864 átlag szerint, mivel az 1865 s következő évi aratások részint a rosz termés, részint a háboru miatt kivételes természetüek.

vidékén nevezetes fejlődést vett; a mükertészet pedig különösen Drezda vidékén külkivitelre is termel.

Látjuk tehát, hogy Szászország, bár piaczi viszonyainál fogva még mindig tetemes magtermelésre van utalva, immár tul van azon a fokon, hol legfőkép a magtermelés adja meg a mezőgazdaság szinezetét, mint a mint ezt még minálunk látjuk. Megviselt talaja fokozott trágyázást igényel, s általános nemzetgazdasági viszonyai lehetővé teszik az állattenyésztés nagyobb jövedelmezőségét is, két körülmény, mely gazdasági rendszerében a magasabb müvelési fokot jellemző takarmány-hüvelyes s kapásnövényeknek is előkelő helyet biztosit.

S erre nézve, igen érdekes világot vet a szász mezőgazdasági viszonyok felderitésére, Reuning urnak a termények hovaforditását feltüntető következő kimutatása.

Felhasználtatik:

	vetőmagul			emberi használatra		takarmányul	
	ackerenként scheffel	összesen, mázsa	%	mázsa	%	mázsa	%
buza	1,5	340,200	13,64	1,904,920	76,36	249,680	10
rozs	1,5	776,160	13,64	4,061,904	71,36	853,776	15
árpa	1,5	226,800	11.11	1 508,220	73,89	306,180	15
zab	2,3	504,896	12,78	—	—	3,446,464	87,22
bab, borsó	2,5	175,350	35,72	157,815	32,14	157,815	32,14
repcze, karórépa	0,15	9,198	1,52	596,862	98,48	—	—
len	1,5	34,650	25.—	103,950	75.—	—	—
						szeszfőz:	
burgonya	12.—	2,940,000	12 —	8,988,340	36,69	12,571,660	51,31

Ime minő nagy szerepet játszik a szász mezőgazdaságban a takarmánytermelés, ugy hogy ha az emberi életbe szánt nagyterményekből 25%-kot a korpa s általában hulladékok fejében lerovunk, s a takarmányszerekhez számitjuk, a nagytermelésnek 46,04%-ka esik állati, s csak 40,55%-ka emberi táplálékra; a többi vetésre.

A fentebbi táblázatban közlöttük az egyes termények átlagos termésmennyiségét is. A középtermés egy ackerre, buza s rozs 11, árpa $13^1/_2$, zab 18 szász scheffel; vagyis magyar mértékekkel beszélve 1,04 holdon (ennyi egy szász acker holdra változtatva) terem buza és rozs 18,7 mérő, árpa 22,9 s zab 30,6 mérő.

Itt, természetesen termelésnek csak nyers hozadék (Ertrag) értendő, mivel ha az előállitási költségek levonása után fenmaradt tiszta jövedelmet értenők, a viszony lényegesen megváltoznék. »A magyar talaj termékenysége abban áll, hogy kevés munka is nagy termést hoz«, mig a szász talaj termékenysége tetemes munka s tőkebefektetésen, vagyis intensivebb rendszeren nyugszik. S minél intensivebb valamely gazdaság annál kevesebb a nyers hozadékhoz mérve a tiszta.

S ezzel a szász *mezőgazdasági rendszer* ismertetéséhez jutottunk.

kapás növények, lóhere, repcze mind nagyobb teret foglalnak el.

A hegyes vidékeken, az érczhegységben, az Elbe hegyes partjain s az u. n. voigtvidéken a föld fekvése a főgazdaságot teszi szükségessé; vagyis néhány évig eke vagy ujabban kapa alá veszik a földet s azután ismét befüvesitik, vagy két évi lóherrel bevetik.

Végül Lausitzban szorgalmas müvelés s fokozatos trágyázás által tartják a talajt oly állapotban, hogy a váltógazdaság kikerülésével egymásután több éven keresztül is kalászos veteményt termelhetnek.

Mind ez azonban inkább csak a formát s nem annyira a lényeget illeti.

Magára a szász mezőgazdasági rendszer irányára nézve sokkal jellemzőbbek azon egyes intézkedések, melyek egyik vagy másik formán belül a föld minél nagyobb termőképességét vannak hivatva létesiteni.

E tekintetben mindenekelőtt kell megemlitenem a gazdaságok okszerü berendezésére való törekvést. Míg az u. n.

müvelési kényszer (Flurzwang) létezik, a müvelési ágak választása, s gazdasági müvelés berendezése az egyes akaratán kivül az összeség által elfogadott szokás szerint állapittatik meg. Szászországban efféle kényszer immár nincsen, kiki ugy rendezi be gazdaságát, s oly müvelési ágat választ, a mint neki tetszik. Ily körülmények között mint várni is lehet az okszerü birtokberendezések évről évre szaporodnak.

A kormány, hogy megkönnyitse az ez iránybani tevékenységet, technikusokból u. n. mezőgazdasági biztosokat képeztetett ki, kik jutányos áron, megállapitott tariffa szerint kötelesek a gazdák kivánatára birtokberendezéseket, rétépitést, drainage s trágyahely készitését magukra vállalni.

E biztosok segélyével 1849—1868-ig 171 birtok 55,667 ackernyi területtel rendeztetett be s 18,566 acker szabaditathatott meg drainage által a fölösleges viztől.

Nem kevésbé jellemző azon tevékenység is, mely a föld erejének épségben tartására s lehető fokozására van irányozva.

Alig hogy megjelent *Liebig* örökké nevezetes mezőgazdasági vegyészete, Szászország mezőgazdái nyomban elismerték annak nagy horderejü fontosságát s élénk eszmecserék folytak az iránt, miként lehetne a Liebig által kimondott tanukat legczélszerübben alkalmazni. Ez eszmecserék folytán jött létre az ú. n. mezőgazdasági kisérleti állomások létesitésének eszméje.

Ez időszerint négy ily kisérleti állomás van: egy Möckernben, Lipcse mellett, egy Chemnitzben, az ottani ipariskolával összekötve, egy Tharandtban az ottani erdészeti akadémiával összekötve, s végül egy Pommritzban.

E kisérleti állomásoknál alkalmazott vegyészek részint a mezőgazdagsági egyletek megbizásából, részint egyesek felhivására is vizsgálat alá veszik az egyes földnemeket, constatálják alkatrészeiket s ennek folytán azt, hogy minő terményre alkalmas trágyanemet kiván egyik vagy másik közülök; s viszont elemezik az alkalmazott s alkalmazandó trágyaszereket: s kiséreteket tesznek azokkal; s igy gyakorlati, kész tapasztalatokat nyujtanak a mezőgazdagsági ipar okszerü megalapitására. — A kisérleti állomásoknak az állatok táplálása

körüli tevékenységét az állattenyésztésnél lesz alkalmunk megérinteni.

A kisérleti állomások észleletei kiterjednek továbbá az egyes vetőmagvak vizsgálatára, s részint az eladók, részint pedig a vevők részéről megvizsgálás végett hozzájok küldött trágya s takarmányszerek minőségének megállapitására, hogy igy a netáni csalások s hamisitásoknak eleje vétessék.

Észleleteik eredménye a kerületi mezőgazdasági egyletek által köztudomásra hozatnak, s ez által a tudomány vivmányai iránt nem csak nagyobb érdek keltetik, hanem azoknak hasznositására is alkalom adatik.

A felhasznált trágyanemekből itt pusztán csak is a concentrált, vagyis mesterséges trágyaszereket emlitem meg, mivel épen ezek szolgáltatják a legjellemzőbb adatot a szász mezőgazdaság intensivitásához.

Wolf Emil hohenheimi akadémiai tanár összeállitása szerint felhasználtatott 1867-ben Szászországban 200.000 mázsa 35—40 belföldi gyárban készitett csontliszt (csak Lausitzban 80.000 mázsa!), 100—120.000 mázsa bakerguano, mely 8. szászországi gyárban praeparáltatik, s ezen kivül nagy mennyiségü nyers és feltárt peruguano, s halguano, ugy hogy Wolf szerint a szász mezőgazdaság évenként 400.000. mázsa concentralt trágyaszert fordit a föld termőerejének javitására.

Kisebb mezőgazdák között számos fogyasztási egylet keletkezett, melyeknek czélja jó minőségü mesterséges trágyaszereknek jutányos beszerzése. S itt ki kell emelnem, hogy e tekintetben nemcsak a mezőgazdasági egyletek nyujtanak ösztönző példát, hanem a magánosak is; s különösen maguk a szász lelkészek sem röstelnek ez irányban hatni. Nem egy trágyaconsumverein elnöke: pap!

De ezen kivül különös gond fordittatik a trágya czélszerü elhelyezésére is, mire nézve ismét a már emlitett mezőgazdasági biztosok szolgálnak tanácscsal. Az általunk 1865—1868-között projectált s kivitt trágyahely-tervezetek száma 31. volt.

Ezzel kapcsolatban meg kell emlitenem a rétmüvelést is. Oly gazdasági fokon, minőn a szászországi áll, a rétek ugyan mind inkább kevesbednek, mivel a rétmüvelés nagyobb mérvű

intensivitast nem eged, terményei nem fokozhatók oly nagy mérvben, mint a takarmánynövények termelése, de annál nagyobb gonddal müveltetnek azon kaszálók, melyek természeti okoknál fogva csak kaszálókul alkalmasok, melyek tehát eke alá nem vehetők.

A kaszálók csatornázás, öntözés által hozatnak jó karba, s hogy itt is a magán tevékenység alkalmat nyerjen müvelcteteinek minél czélszerübb keresztülvitelére, mürét-építésre mezőgazdasági biztosok képeztettek ki, kiknek segélyével az 1852—1868. időszak alatt 5107. ackernyi kaszáló méretett fel s rendeztetett be az ország különböző vidékein.

A kisebb mezőgazdasági ágak közül meg kell még emlitenem a kerti gazdaságot, mely ujabban mind örvendetesebb lendületet vesz. Természetesen, mivel Szászország népessége nagyrészt iparos, kiknek nejei s gyermekei is a gyárakban dolgozván, a kerti növények müvelésére nem adhatják magokat, másrészről a kereslet nagy, minélfogva a városok s gyártelepek környékén a kertmivelés önálló mezőgazdasági ággá fejlődik ki, s vele a munkafelosztás, s ezzel a nagyobb szakértelmiség.

A gyümölcstenyésztés terén mind inkább mennek át a nemesebb fajták termesztéséhez. Itt kell megemliteni a szőlőmüvelést is, mely borászati szempontból jelentéktelen, mind gyümölcs azonban gonddal miveltetik, s fürtökben messze piaczokra szállittatik, bár ujabban, a közlekedési eszközök tökéletesedése következtében a porosz piaczokat a magyar szőlő versenye folytán mindinkább elveszti.

Emlitve volt már, hogy az erdők nagyrészt magánosok kezében vannak. Meg is látszik az országon. Mert nem mondható ugyan Szászország erdőszegénynek, de az erdőmüvelés, a kisebb gazdaságokon (pedig ezek kezében van az erdőkerület fele) egyáltalán nem felel meg mindenben kornak igényeinek. A fa, mint tüzelőszer, a szén nagyobb használata folytán elvesztvén jelenőségét, a gazdák nem sok figyelemre méltatták a fatenyésztést, minek különösen az érczhegység némely helyein nagyobb mérvü erdőpusztitás s általában az erdőmüvelés elhanyagolása lőn a következménye. Ujabban azonban ez irányban is javult a helyzet. A vasutak s távirdák által

kal, adókedvezményekkel akarta ez iparágat nagyra növelni; de miután a czukorrépa tetemes munkaerőt, gazdag talajt, s szelid klimát igényel, a mi fölött Szászország vagy nem rendelkezik kellő mértékben, vagy a mit más uton jövedelmezőbben is értékesithet: az egész erőltetésnek az lett a vége, hogy az alapitott apró gyárak egymás után megbuktak s Szászország czukoripara majdnem zérusra sülyedt.

Hátra van még, hogy Szászország állattenyésztéséről is szóljunk valamit. Az állattenyésztést, mint munkaerőt, illető helyén megérintők már, itt tehát mint mezőgazdasági mellékipart kell figyelembe vennünk.

A hivatalos számlálások nyomán álljon itt a következő kimutatás:

mint érintők az állati vonó erő is még jó részt a szarvasmarhákból kerül, s igy az erősebb vonó marha sem hanyagoltathatik el; s ujabban specialis irányt vett a hus termelés is. — Azon gazdaságok, melyek e három követelményt egyesiteni akarják az ország hegyes vidékeiről s Argauból szereznek tenyészállatokat; hus s tej gazdaságok a lapályokról, Hollandiából s Oldenburgból; a pusztán hus termelésre irányzott állattenyésztések pedig az angol shornthornak adnak előnyt.

A juhtenyésztés részint a legelő szolgalmak megszüntetése részint pedig az ausztráliai s egyéb gyapju concurrentiája miatt alább száll ugyan, s különösen a juhok száma az utóbbi három évtized alatt 40%-al kevesbedett; de a nemes tenyészjuhok növelése még mindig méltán egyik büszkesége a szász mezőgazdaságnak, s egyik jövedelmező ága. Ujabban azonban mind inkább térnek át a hustermeléshez, s ez által remélik a juhtenyésztést ismét uj virágzásra emeli.

De az állattenyésztés minden ága között legnagyobb lendületet vett a sertés tenyésztés. A sertések száma

A mezőgazdasági törvényhozásból megemlitettük már az utóbbi három évtized alatt 200% szaporodván. Eleinte, midőn a természeti gazdaságból átmentek a tőkegazdaságra, Szászországban is sokan azt hitték, hogy a tőkegazdaság mellett nem fog virágzó sertéstenyésztés létezhetni. Csakhamar azonban belátták, hogy a sertéstenyésztés bármely müvelődési fokon is szükséges s fejleszthető. Angolországból hozott tenyészállatokkal megnemesiték hazai fajtájukat; s ma a szász sertéshus-productio a 9. millió tallért alig ha meg nem haladja.

Valamint Szászország nagyszerü terményproductiója okszerü, tudományos alapokra helyczett gazdasági rendszeren, ugy állattenyésztése is korunk tudományos vivmányainak megfelelöleg berendezett takarmányozáson nyugszik. S e tekintetben is nagy szolgálatot tesznek az érintett kisérleti állomások, melyeken az egyes állatfajokra s takarmánynemekre nézve tétetnek kisérletek, s a nyers tapasztalatok részint az egyletek, részint pedig lapok által köztudomásra juttatnak.

III.

Az eddigiekben megismerkedvén a szász társadalommal s mezőgazdasággal, vessünk most egy futó pillantást azon törvényhozási s társadalmi intézkedésekre s intézményekre, melyeknek a szász mezőgazdasági nagy részt köszönheti, hogy az, a mi.

Az elmélet férfiai által vitatott kérdés, hogy az államhatalomnak minő hatáskör engedendő a nemzetgazdasági viszonyok intézésében, Szászországban a legszerencsésebben oldatott meg a gyakorlati viszonyok által.

A mindent szabadjára hagyó »lainer faire laisser passer« csak oly ismeretlen, mint a mindenbe avatkozó államgyámkodás. A tövényhozás ugyan inkább conservativ, mint liberalis irányu (láttuk a dismembratio-törvénynél is), de nem az a csökönyös conservativ, mely minden áron még az odvasodni kezdő intézményeket is megtartani iparkodik, hanem olyan, mely mindaddig fennáll, mig a megtartandó intézmény egészséges alapokon nyugszik. Iránya pedig a közvélemény helyeslésével találkozik.

A mezőgazdasági törvényhozásból megemlitettük már

kodási arány a résztvetjog alapján állapittatik meg. Ott hol helyi statutumok, szerződések, kiváltságok szabályozzák az egyesek részvétarányát, ezek szolgálnak osztozkodási zsinórmértékül. Ott hol a birtokok nagy r. sze forgó birtok (Walzende Güter) minden házhelyre egyenlő osztályrész esik; egyébütt pedig a jogosult házhelyekhez tartozó szántó- s rétföldek nagyságához arányitva szabatik meg az osztályrész tekinteten kivül hagyatván ez utóbbi esetben az illető birtokos tulajdonában levő kerti s netáni forgó birtok. A kertészek zsellérek kedvezményben részeltettek az által, hogy osztályrészük megállapitásánál birtokuk, még ha 2 ackernél kevesebb volna is, 2 ackerül vétetik. Gond van arra, hogy kiki ott kapálja ki osztalékát, hol az rá nézve a legalkalmasabb. Osztalékukat többen közösen is vehetik ki, a közösség azonban teljesen magántemészetü lesz. — A közösség felosztása körüli ügyekben a földteher megválasztására alakitott kerületi bizottságok járnak el s felfolyamodásulag a központi bizottság.

A közös birtokok egyébiránt Szászországban soha sem birnak oly nagy jelentőséggel mint mi nálunk, mivel ott a kö-

15 tallért tesz.

A földadó rendszer megváltoztatása mindenesetre sürgős szükség. Hogy a földbirtokosok ohaja fog-e teljesülni, kik a jövedelmi adó mellett vannak, vagy az iparkamaráké, melyeknek többsége a hozadéki kataszteri adó mellett nyilatkozott: a legközelebbi országgyülésen fog eldőlni. Szászország mezőgazdasági viszonyait tekintve, nézetem is az, hogy a merev, s több évre megállapitott hozadéki adó mellett az egyenlőtlenségek ujból és pedig gyorsan fel fognának szaporodni. Oly mezőgazdaságnak, melyre nézve a hármas forgásu rendszer elhagyott álláspont, mely guanoval s csontliszttel müveli a földet, szóval ipar a szó sajátságos értelmében, a jövedelem hullámzásához simuló, nem pedig a földhöz tapadt hozadéki adó felel meg.

Meg kell végül még emlitenem a vizfolyás szabályozását, az öntözési s lecsapolási munkálatokat illető 1855. augusztus 15-ki törvényt is.

E szerint egy vagy több birtokos kértére a belügymi-

niszterium által jóváhagyott vizszabályozási munkálatokhoz s fentartási költségeikhez, kötelesek mindazon földbirtokosok járulni, kiknek birtoka a szabályozás folytán értékesbbé vált. E czélból az összes érdeklettekből társaság alakittatik. Az egyes társulati tagoknak a kivitel költségeihez járulása, meghallgatásuk után, a kormánybiztos által állapittatik meg és pedig mindegyikre nézve azon arányban, a minőben fog birtoka a szabályozás folytán értékesbbé válni. Ha a szabályozás folytán eddigi vizjogtulajdonosokra kár háromolnék, az a társaság által megtéritendő.

A vizlecsapolást s öntözést illetőleg pedig ugyanezen törvény határozza, hogy mindazon esetben, midőn a belügyminiszterium egyeseknek vagy többeknek az efféle müveletekhez szükséges előmunkálatokra engedélyt ad: minden birtokos köteles türni, hogy ez előmunkálatok megtétethessenek. Ha ez által kár háromolnék, vagy valami szolgalom lenne szükséges a szomszédos birtokra, azért az illető birtokosok részére kárpótlás nyujtandó.

Az öntözési készülék tervezetének helybenhagyása által azonban még nem adatik engedély az ehhez szükséges viz használatára is; e fölött, ellenmondás esetében, a törvényszék határoz.

A kiviteli költségek az illető birtokosokra háruló előnyök aránya szerint állapittatnak meg.

E müveletek vezetésére egy jogtudós kormánybiztos neveztetik ki, ki az első folyamodásu hatóságot képezi, másod folyamodásulag a földtehermegváltási s közösségfelosztási bizottság, illetőleg a kerületi kormány intézkedik.

Hogy e törvény által czélba vett meliorationk mind könnyebben foganatosittatnak az 1861. november 26-án hozott törvény által egy bank (Landescultur-rentenbank) alakittatott, mely az állam garantiája alatt áll, s müködését egyelőre oly kölcsönmüveletekre terjeszti ki, melyeken vizszabályozások, öntözési s lecsapolási munkálatok kivitele czéloztatik. Erre nézve a bank társulatoknak vagy magánosoknak 41 év alatt törlesztendő 5 százalékos járadék mellett 100 s 500 tallérra szóló járadékkötvényeket ad (Landescultur-Rentenschein), melyektől a bank 4% fizet évi kamatul.

Fejtegetéseink betetőzését az adminisztrativ s társadalmi tevékenység képezi. S itt azonnal felötlik a magyar és szász viszonyok közötti különbség.

Nálunk középbirtokos osztály gyéren van, a nagy többséget számra nézve a kis birtokosok, birtokra nézve az uradalmak felett rendelkező nagy urak képezik; Szászországban, mint láttuk ez utóbbi osztály nem is létezik, s a mezőgazdák zömét a középbirtokosok s nagy birtokosok képezik; a magyar nagy ur csak nagy ritkán nézi meg vendégkép urodalmait, mig a szász nagybirtokos birtokán lakik s gazdászata után lát: e viszonyok okozzák, hogy mig nálunk az egyes birtokos osztályok között semmi társadalmi érintkezés, semmi kölcsönös hatás nincs, Szászországban a mezőgazdasági haladás egyik elemét képezi.

Nálunk a falvak mértföldekre feküsznek egymástól, Szászországban sürün egymás mellett vannak, mi amott a társadalmi érintkezést megneheziti, itt rendkivül megkönnyiti.

A mi népünk müvelődése a fagy-ponton fölül csak

50%-el áll, mig a szász népet a cultura jótékony melege hatja át. Mikor Buckle azt állitá, hogy a német tudományosságnak csak eltünő csekély hatása van magára a német népre, aligha gondolt Észak-Németországra. Egy népről, mely fogyasztási egyleteket alakit amerikai guano, s csontliszt-trágya beszerzésére, ily népről nem lehet joggal állitani, hogy tudósainak, egy Thaer vagy Liebignek tudománya hatás nélkül maradna rája.

Ime ilyen a nép, melynek kormánya s társadalma mezőgazdasági tevékenységéről beszélünk.

A kormány tevékenységét illetőleg érdekesek azon egyes phrasisok, melyeken ez, az idők folytán, keresztül ment.

E tevékenység Szászországban is azzal kezdődött, hogy a kormány érdekeltséget iparkodott kelteni, ösztönző példát nyujtott, s általában a haladás szükségessége iránt törekedett a népben öntudatot kelteni. E czélból jutalmakat tüzött ki azok számára, kik a mezőgazdaság egyik vagy másik nemében magukat különösen kitüntették. Igy az 1830—1850. évi időköz alatt a jutalmak 50%-ja olyanoknak osztatott ki, kik magukat a rét-, erdő és szülőmüvelésben kitüntették, a kereskedelmi növények müvelése s pusztaságok müvelés alá vételében kitüntetettek részére 9%-ja, selymészek számára 5%-ja, s okszerü gazdaság-berendezésre 4%-ja stb. Ezenkivül a kormány példánygazdaságokat állitott, s kitünő faju tenyészállatokat tartott az ország különböző vidékein; oltványokat osztott ki és igy tovább.

Miután azonban e buzgó tevékenységében bureaukratice, s a nép kikerülésével járt el, s itt-ott oly irányt akart adni a gazdaságnak, melyre a föld nem alkalmas (komlótermelés s selyembogártenyésztés), vagy a melyre az akkori viszonyok még nem voltak teljesen megérve (váltógazdaság): nem mutatá fel azt az eredményt, melyet a társadalmi tevékenységgel karöltve elérhetett volna.

De azért e tevékenység jótékony nyomok nélkül sem tünt el; mert a példa, melyet az okszerü gazdálkodásra nézve nyujtott, hatott, s a szász mezőgazdaságnak gyors felvirulhatását készité elő.

S általában, nézetem szerint, minden oly országban, hol a kormány az általános müveltség niveauján határozottan fölül áll, haszonnal léphet közbe példaadásával. Természetes, hogy a müveltség haladásával e viszony megváltozik, s oly országban, mint ma is Szászország, a közmüveltség átlaga, ha nem haladta is felül, de minden esetre egy niveaun áll a bureau férfiai szakismeretével.

Ily országban az elszigetelt kormányi tevékenység sokat ártana. Észre vették ezt Szászországban is, minek folytán egy részről a bureaukratiát vetköztették ki poros aktái közül, más részről pedig a magán-tevékenységnek adtak centralistikus irányt.

S e bölcs tapintatnak az lett a következménye, hogy ez időszerint Szászországban kormányi adminisztratio s társadalmi tevékenység oly sok oldalulag, s oly organicusan van összeszövődve, hogy voltaképen nehéz meghatározni, hol kezdődik a kormányi, hol a társadalmi tevékenység érdemé.

Ez összhang a belügyminiszterium alatt álló három közeg által éretik el, u. m. az országos mezőgazdasági tanács (Landesculturrath), mint tanács adó, a főtitoknok mint miniszteri előadó s egyleti főügyvivő, végül az egész országban elterjedt számos egyletek által.

Miután azonban e szervezetnek magvát az egyletek képezik, mindenekelőtt vessünk egy pillantást azok keletkezési történetére.

A szász mezőgazdasági egyletek eredete a mult században vihető vissza. Először Lipcsében, majd Drcsdában alakult mezőgazdasági egyesület, ezek mellett lassan-lassan a vidéken is létesültek efféle egyletek, nagyobb eredményt azonban részint a hübéri viszonyokkal járó akadályok, részint pedig isoláltságuk miatt nem birtak kivivni. Csak midőn vándortársulattá alakultak, vonták magukra kiállitások rendezése, s nyilvános eszmecserék által a közfigyelmet. A szász országgyülési rendek 1834-ben 5000 tallért szavazván meg mezőgazdasági czélokra, szükségesnek mutatkozott e czélból valami közeget teremteni, mely a pénz hovaforditását legsikeresebben eszközölné. Igy keletkeztek, az u. n. járási bizottságok, melyek három kinevezett s nyolcz választott tagból állottak s